

Лауреат Загальнонаціональної громадської акції “Флагмани освіти і науки України”

ПСИХОЛОГІЯ і суспільство

I ISSN 1810-2131

9 771810 213003

Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис

2016. — № 2 (64) Рік видання 17

Видання індексується
Google Scholar

Заснований у 2000 році

Виходить чотири рази на рік

Головний редактор **ФУРМАН Анатолій Васильович**

Передплатний індекс – 21985

ISSN 1810-2131

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 15617–4089 ПР, видане 25 серпня 2009 року Міністерством юстиції України

Сторінка в Інтернеті psm.ucoz.ua

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

ψ **Проблеми
суспільствотворення**

ψ **Фундатори
українотворення**

ψ **Онтологія, гносеологія,
феноменологія**

ψ **Філософія культури,
науки, освіти**

ψ **Історія філософії**

ψ **Фундаментальні
дослідження**

ψ **Методологія як сфера
мислєдїяльності**

ψ **Теоретична психологія**

ψ **Історія психології**

ψ **Економічна теорія
та соціологія**

ψ **Освітологія**

ψ **Теорія і технології
соціальної роботи**

ψ **Соціальна психологія**

ψ **Аксіопсихологія**

ψ **Психологія економічного життя**

ψ **Експериментальна
психологія**

ψ **Психодидактика**

ψ **Психологічна служба**

ψ **Програмово-методичний
інструментарій**

Журнал входить до переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
у галузі філософських та соціологічних наук
(Постанови президії ВАК України
№1-05/7 від 10 листопада 2010 року)

Засновник та видавець:
Тернопільський національний економічний університет
(Рекомендовано до видання вченою радою, протокол № 6 від 27 квітня 2016 року)

Співвидавці:
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Філософський факультет, факультет психології і факультет соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Голова редакційної ради — **Андрій Крисоватий**
Шеф-редактор — **Володимир Мовчан**
Головний редактор — **Анатолій Фурман**
Заступник головного редактора — випусковий редактор — **Юрій Москаль**
Заступники головного редактора — **Юрій Яковенко, Оксана Фурман, Андрій Гіряк**
Завідувачка редакцією — відповідальний секретар — **Надія Колісник**

Редакційна колегія:
Георгій Балл, Ігор Бичко, Олександр Білокобильський, Сергій Болтівець, Леонід Бурлачук,
Жанна Вірна, Євген Головаха, Оксана Гомотюк, Тетяна Гончарук-Чолач, Анатолій Довгань,
Лариса Журавльова, В'ячеслав Казміренко, Зіновія Карпенко, Віталій Климчук,
Світлана Кузікова, Анатолій Лой, Юрій Максименко, Віктор Москалець, Петро М'ясоїд,
Елеонора Носенко, Віктор Пазенок, Марія Пірен, Володимир Піча,
Валентина Подшивалкіна, Євген Потапчук, Юрій Романенко, Мирослав Савчин,
Олександр Самойлов, Ольга Саннікова, Віталій Татенко, Тетяна Титаренко,
Михайло Томчук, Сергій Шандрук, Наталія Шевченко, Тетяна Щербан, Вадим Ямницький,
Алла Ярошенко, Володимир Ярошовець, Тамара Яценко (Україна), Марина Гусельцева,
Олена Старовойтенко (Росія), Володимир Янчук (Білорусь),
Ігор Раку (Молдова), Беррі Морріс (Канада), Євген Глива (Австралія)

Редакційна рада:
Анатолій Вихрущ, Андрій Горбачик, Іван Данилюк (заступник голови),
Микола Жулинський, Зеновій-Михайло Задорожний (заступник голови),
Анатолій Конверський (заступник голови), Василь Кремень, Юрій Кузнецов,
Михайло Лучко, Володимир Мельник, Віктор Огнев'юк, Віталій Панок, Ігор Пасічник,
Мирослав Попович, Віктор Рибаченко, Микола Слюсаревський (заступник голови),
Надія Скотна, Максим Стріха, Олексій Чебикін

Адреса редакції:
46011, Україна, м. Тернопіль, вул. Львівська, 9, к. 5,
телефони: (097) 442-75-95, (0352) 47-50-50 (вн.) 10-179
електронна поштова скринька: anatoliy_furman@yahoo.com
сторінка в Інтернеті: <http://psm2000.ucoz.ua>

Електронна копія журналу доступна на сайтах: <http://www.nbu.gov.ua> <http://www.library.tne.u.edu.ua>

Дополіграфічна підготовка журналу здійснена на технічній базі НАД методології та освітології ТНЕУ
Друк та розповсюдження видання проводить ВПЦ "Економічна думка ТНЕУ" (46020, Україна, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 2)

Здано до набору 27.05.16. Підписано до друку 10.06.16. Формат 84x108¹/₁₆. Папір офсетний. Друк на дублякаторі.
Умов. друк. арк. 14,2. Обл.-вид. арк. 14,5. Наклад 400 пр. Зам. № P004-16/2.
Ціна за передплатою Укрпошти 55 грн 97 к.

ЗМІСТ

Провідники української нації	6	<i>Ksenia Abulkhanova</i> To memory of Volodymyr Andriyovych Romanets
До 90-річчя від дня народження Володимира Андрійовича Роменця	10	<i>Anatoliy V. Furman</i> Volodymyr Romanets as the Architect of the methodology of humanitarian cognition
	25	<i>Марина Гусельцева</i> Творчість В.А. Роменця в еволюції психологічних знань
	48	<i>Петро М'ясоїд</i> Творчість В.А. Роменця і проблема людини у психології
	73	<i>Тетяна Титаренко</i> Життєтворення особистості у психологічній спадщині В.А. Роменця
	84	<i>Тайса Кириленко</i> Володимир Роменець про зміст переживань у процесі самопізнання особистості
	90	<i>Зіновія Карпенко</i> Аксиометрика вчинку: модус самотворення
	98	<i>Сергій Болтівець</i> Психіка, вивірена вчинком
Економічна теорія та соціологія	105	<i>Іван Буян</i> Суспільство – соціальний чинник задоволення нужд людини
Бібліографія	123	<i>Бібліографія помертих праць академіка В.А. Роменця, праць про нього та праць про його творчість</i>

СОДЕРЖАНИЕ

Поводьри української нації	6	<i>Ksenia Abulkhanova</i> To memory of Volodymyr Andriyovych Romanets
К 90-лєтїю со дня рождения Владимира Андреевича Роменца	10	<i>Anatoliy V. Furman</i> Volodymyr Romanets as the Architect of the methodology of humanitarian cognition
	25	<i>Марина Гусельцева</i> Творчество В.А. Роменца в эволюции психологических знаний
	48	<i>Петр Мясоєд</i> Творчество В.А. Роменца и проблема человека в психологии
	73	<i>Татьяна Титаренко</i> Жизнесозидание личности в психологическом наследии В.А. Роменца
	84	<i>Таиса Кириленко</i> Владимир Роменец о содержании переживаний в процессе самопознания личности
	90	<i>Зиновия Карпенко</i> Аксиометрика поступка: модус самосозидания
	98	<i>Сергей Болтївец</i> Психика, выверенная поступком
Экономическая теория и социология	105	<i>Иван Буян</i> Общество – социальный фактор удовлетворения нужд человека
Библиография	123	<i>Библиография посмертных трудов академика В.А. Роменца, трудов о нём и трудов о его творчестве</i>

TABLE OF CONTENT

The leaders of the Ukrainian nation	6	<i>Ksenia Abulkhanova</i> To memory of Volodymyr Andriyovych Romenets
To 90th anniversary of the birth of Volodymyr Andriyovych Romenets	10	<i>Anatoliy V. Furman</i> Volodymyr Romenets as the Architect of the methodology of humanitarian cognition
	25	<i>Marina Gusetseva</i> Creativity of V. A. Romenets in the evolution of psychological knowledge
	48	<i>Petro Myasoyid</i> Creativity of V. A. Romenets and the problem of human in psychology
	73	<i>Tetiana Tytarenko</i> Life creation of personality in psychological heritage of V. A. Romenets
	84	<i>Tayisa Kyrylenko</i> Volodymyr Romenets about the content of experiences in the process of self-knowledge of personality
	90	<i>Zinoviya Karpenko</i> Axiometrix of the deed: modus self-creation
	98	<i>Serhiy Boltivets</i> Psyche, verified by the deed
Economic theory and sociology	105	<i>Ivan Buyan</i> Society – social factor of satisfaction human needs
Bibliography	123	<i>Bibliography of posthumous publications of works of academician V. A. Romenets, works about him and works about his creativity</i>

ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВОЛОДИМИРА АНДРІЙОВИЧА РОМЕНЦЯ

TO MEMORY OF VOLODYMYR ANDRIYOVYCH ROMENETS*

Kseniya ABULKHANOVA

Copyright © 2016

УДК 159.9 : 165.9

Ксенія Абульханова

ПАМ'ЯТІ ВОЛОДИМИРА АНДРІЙОВИЧА РОМЕНЦЯ

The emergence of new modern approaches and methods of analysis of the history society, science, culture leaves unchanged the best examples of the historical research, to the number of which, on the basis of their objectivity and perfection, belongs the creativity of Volodymyr Andriyovych Romenets. It's appears not only important but also fundamental, transforming from actually historical into theoretical-methodological provided the level, scale and depth of its implementation. The history of the science is not only

its past, it discloses general strategy of its building and thus brings to the future of the science, enabling the forecasting the development of its priority directions.

Designed by V. A. Romenets the direction of the cognition is unique and truly fundamental, covering great historical periods of development psychological knowledge, disclosing regularities of this development concerning scale of world psychology, context of world culture. A special place of this research in a series of many other

*Copyright © Мар'яна ЛИПКА, переклад, 2016.

Український текст статті в перекладі Петра М'ясоїда див. на сторінці журналу в Інтернеті:
psm2000.ucoz.ua

historical-psychological domestic works is determined by that fact that they usually do not go beyond the limits of studying the history of psychology as a science while searching of V. A. Romenets cover almost whole process of the development of different, historically conditioned forms of psychological knowledge.

The most important feature of this direction of researches is in the essence of methodological approach which altogether unites the analysis of the history of knowledge development with the history of the subject development of the science: the author offers his own concept of transformation of this subject. The exceptional feature of indicated research that allows to compare it with works of O. F. Losyev, lies in the breadth of coverage of the studied context, in considering the history of psychological ideas and itself phenomena of spiritual-psychological plan in the development of the whole culture of mankind, the history of human creativity. And we should agree with the expression of the author that exactly during achieving of such cultural of approach and method of cognition, are destroyed the frames of narrowly scientific interpretation approach to psychology, opens certain universalism of its ideas and their unconditional humanistic value.

Understanding and disclosure the line of formation the psychological knowledge is impossible without disclosure of psychological problems in the methodology, religion, law, art, artistic literature, folklore, temper, habits and so on. Such wide context of studied content fillings, allows to find continuity in the process of creative formation of ideas, to detect varied ways of interaction between the scientific, philosophical and artistic reproduction of human psychology.

Traditional paradigm, according to which creativity in certain aspects becomes the subject of special psychological research, re-interpreted by integrating of V. A. Romenets on the highest level of analyzing the history of psychology and the psychology of creativity: history of psychology emerged as a creative process of appearance new ideas and the historical-psychological process itself – as an important part of the general cultural creativity of mankind.

Outlined fundamental methodological coordinates of research, characterizing its uniqueness, enabled to the author give a system of principles of cognition and totality of solved by him methodological, historical-psychological and actually source-known tasks. For system-creative V. A. Romenets chooses category of the deed as

that capacious core which covering problems of human culture, theory and history of psychology and is the epicenter of the system of psychology and its history itself. The deed as a category of culture has ancient history: in particular it was used by activists of Kyiv-Mohyla Academy (S. Kalynovskyi, G. Konyskyi) and of course J. W. Goethe and G. W. F. Hegel (the last one especially productively in “Phenomenology of spirit”). In Soviet psychology on the deed as logical core of psychology paid captiously analytical attention S. L. Rubinstein, representatives of his school and also successors of other schools. V. A. Romenets substantiates this principle of the core as the most productive due to the cultural approach. The leading thread of his considerations is such: the deed focuses in its meaning-semantic certainty the most essential features of the human psyche – character, personality etc. The psyche is expressed and formed in actions. The author proposes and during decades proves heuristic of the hypothesis: every epoch in human culture in its own interprets the main core – the deed of human-personality. This peculiarity is in the special emphasis which put on that or another component of structure of the deed.

From here obviously that in his theory of displacement structural accents of the deed in the history of psychology has great opening meaning. It concerns mainly the problems of psychological determinism, scilicet such question which quite sharply from time to time discussed in the scientific psychological literature. Let's say, M. G. Yaroshevsky in his historical-psychological concept, the problem of determinism put forward to the forefront. Its not hard to see that in historical-psychological developments of V. A. Romenets this problem is still leading. However, he complements it with that form of causal connections which he successfully calls “determinism of self-creation”. This contradictory expression is ostensibly circumlocution of great philosophical idea about dialectic of freedom and necessity in human life.

S. L. Rubinstein in his publications of 20th of the last century this idea was formulated as the principle of “creative self-activity” and in the last work “Man and the world” – as the principle of “self-cause”. Namely the deed appears as the the embodiment of personal determination and self-realization in his concept. At the same time namely to the deed M. M. Bakhtin grants the character of explanatory category. And with this unanimity each of them

give to the deed different place in proposed concept, considering its different function and role in culture and its most important dimensions – philosophical-psychological, personal-existential, culturological.

The originality of historical-psychological concept of V. A. Romenets is not in that fact that he completely departs from his predecessors or controversy with contemporaries but in that fact that finds new unexplored aspects in the formulation and solution of the eternal problems of psychology, grants to them a modern sounding so these new verge of historical-psychological vision give an opportunity to reveal and qualify the facts that previously remained on the roadside of historical-scientific researches.

Accepting the deed as output category of historical-psychological process, V. A. Romenets repeatedly discloses the structure of the deed itself in its four components, consistently filling the subject content the situational, motivational components and also components of action and after action. This model transforming by him into the key to disclosure the historical consistency of psychological vision into every culture-historical epoch: situational principle dominates in early periods when it changes by the motivational principle then man himself takes as a starting point and undertakes on himself the responsibility for his destiny (specific problem of Renaissance psychology – fighting of motives as the basis of self-determination of human). The author deploys the entire historical panorama to prove this principle, revealing that the attention of such thinkers like B. Spinoza, Jean de La Bruyère, François de La Rochefoucauld was confined to various forms of motivation (impulsive, emotional, mentally-emotional, mental, etc.). Proved that logically final link of this period, is revealing a decision-making as a way out of the struggle of motives and achieving of unity of mind and will.

The deed appears as the most relevant to the specifics of psychological knowledge way and category of its theorizing that interestingly and convincingly demonstrated through the analysis of different directions of psychological science (humanistic psychology, Soviet psychology as humanistic for its orientation, etc.). Committing principle allows from completely different, in fact original, view to review traditionally categorized psychological problems, concepts, to reveal new meanings in the development of psychological knowledge themselves. Especially important to note the relationship of psychological

and moral origins of human that actually disclosing by this principle because these origins artificially disconnected by scientific tendencies in the development of relevant sciences and fields of knowledge.

The richest specifics of the history and forms of culture is saturated that direction of historical-psychological author's research which based on comparative-historical method and disclose historical change of the subject of psychology in different regions of the world due to the culture of that or another nation. Talked about the panoramic research of problems of totem and commonality in primitive lifestyle and worldview, ritual as the deed in ancient China, Nirvana-Kama in Indian psychology (as a way to overcome the rampant sensuality) and also a number of other world outlook psychological forms in which are implemented those or other abstractions, putting semantic accents in spiritual-existential parameters of human existence, solving its contradictions (universal and individual, anguished and released, intellectual and moral, etc.).

V. A. Romenets not only argues methodological bases of his many years researches but also creates the history of psychology itself, conceptualizing it in reflexive light of his own hypothesis of the deed. Language of this hypothesis (structure of the deed as a model) is translated into specific concepts, expressing historically caused certain problems. Revealed by author a totality of these problems in their consistent disclosure creates the basic composition of history of world psychology. Conceptually, he is tracking the regularity of emergence namely these problems into that or another epoch that is indisputable proof of the hypothesis. Here it is rightly to note that deep level of generalization that reveals itself in determining leading problems of the history of psychology in continuity of classical epochs of phylogenesis. Before the reader in historical sequence appear also such nodular problems of psychology, as ancestors and descendants, the deed and custom, human and entire human, microcosmos and macrocosmos, the soul and God, I and other, anguishing and self-sufficiency, theoretical mind and practical intellect (using philosophical terminology in particular – Kant), natural and cultural (or the biological and social).

The last range of questions that is discussed in the multivolume publications of V. A. Romenets of the history of world psychology, concerning general bases of mental and how it

is interpreted relatively to these bases. According to the periodization of history of world psychology, the first period was called by the author as the period of substantial when the psychic is interpreted in relation to the essential foundations of life, particularly as an opportunity of its preservation in the eternity; the second period (according to the stage of motivation) called phenomenological, scilicet which reflecting the internal motivation of human struggles, confrontation of motives for the possibility of domination; and the third related to the character of mastering the world which covering components of the deed – action and after action, was called by him as a period of mastering.

Cycle of researches of V. A. Romenets completerd with the problem of the subject and the principles of historical-psychological research. Leaving aside separate questions of this methodology, although they play a significant role in building a history of world psychology, let's note that this schematic presentation of the author's methodology is not yet fully reveals the fundamental creative contribution of V. A. Romenets into the history of psychology. It is about creating the history of world psychology as such. Built a huge historical-scientific basis which covers the history namely world psychology. Firstly introduced in the scientific circulation new layers of psychological heritage, for example psychology of mythological period which arose mainly as a subject of ethnic or historical psychology, raised problems of psychology patristic, in addition in the treatment of it not only by foreign but also domestic outstanding person. For the first time with such fullness in publications of V. A. Romenets are presented Eastern and Middle Eastern psychology. Again for the first time with such depth and fundamentality presented whole history of psychology from the ancient world to the XX century inclusively. In addition, the Ukrainian thinker newly created general theory of historical-psychological process, scilicet carried out consistent implementation of the principle of the deed through the whole history of psychology. It is noteworthy that in the first book (*History of psychology. – K., 1978*), this principle was included only in the psychology of the XIX and XX centuries. In the end, history of psychology (in six parts) is not only extremely broad compendium to comprehend the treasury of world psychological thought but also, what is no less important, awaken creative considerations of psychologist.

Separately, we point out the practical value of works of V. A. Romenets in the history of psychology. His publications today contribute the deeper study of the history of psychology, especially that the author intellectually embraced a large number of sources, inaccessible for study and before him has not processed. Unfortunately, during the life the scale and at the same time depth of the concept extremely talented psychologist of the twentieth century was neither properly assessed, nor even achieved by mind (as it often happens in the history of great discoveries of great artists). That's why there is no opportunity to ask him about some unfilled gaps of his concept. For example, why the author of psychological books not always paid attention to theories which implemented natural-scientific basis of explanation mental phenomena (this applies mainly the history of psychology of XX century.) Why remained disclosed personal approach, though his essence obviously fully present in the category of the deed.

The reader who accustomed to attribute cultural period of Kyivan Rus, classical Arabic culture, including science, to the Middle Ages, would be surprised, if he finds the relevant sections in the book, devoted to the Renaissance epoch (though in the scientific literature sometimes we find the term "Muslim Renaissance" (M. Metz) and M. Conrad (known orientalist) expanded interpret East Renaissance and does not connect it directly with the emergence of bourgeois relations). But just appearance of questions, desire to continue considerations and studies show deep and stimulating thought of contemporaries and perhaps researchers of the next generation, character of scientific heritage of V. A. Romenets.

V. A. Romenets by his many years researches fulfilled truly titanic work. These works are created, usually by a group of authors, but then there is lack of uniformity of interpretations and difficulty of docking positions. Truthfully will be said that he created the original operating model of history of world psychology, giving it culturological character and meaning. The concept of the history of defining the subject and principles of historical-psychological research reveal today the methodology of the highest degree of integrity, values and fertility.

Переклад англ. мовою Мар'яни ЛІПКИ.

Надійшла до редакції 4.04.2016.

VOLODYMYR ROMENETS AS ARCHITECTOR OF METHODOLOGY OF HUMANITARIAN COGNITION*

Anatoliy V. FURMAN

Copyright © 2016

УДК 167/168 : 159.9.019

Анатолій В. Фурман
ВОЛОДИМИР РОМЕНЕЦЬ ЯК АРХІТЕКТОР МЕТОДОЛОГІЇ
ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ

V. A. Romenets “was not just scientist but also really wise and kind person to whom laws of human being were opened. He lived trying to do by the laws of truth, beauty, goodness and love to people. And that’s why for all who knew and for all who will join to creativity of Volodymyr Andriyovych, his life will always be sanctified as a deed and real event of being”
(V. O. Tatenko, T. M. Tytarenko [18, p. 11]).

“...V. A. Romenets considering the grandiosity of created by him theoretical system, – it’s Hegel in psychology”
(Author [20, p. 9]).

V. A. ROMENETS – BUILDER OF UKRAINIAN PHILOSOPHICAL- PSYCHOLOGICAL SCHOOL

Flow of everyday life is inexorable. Ninety years passed from the moment when in the Kyiv family of officer Andriy and Iryna Romenets was born Volodya, to whom destined to become the builder of Ukrainian philosophical-psychological school of exceptionally productive and perspective culture-forming format and flashed almost eighteen years when his earthly life ended and according to ancient thinkers, he joined the majority. A lot of light, argumented, meaningful was told by Ukrainian and Russian well-known scientists about academician V. A. Romenets as a talented philosopher and psychologist, historian and logician, culturologist and pedagogue. It’s gratifying to be stated that especially intensive mastering mental immense theoretical continent of this great nugget of nation was occurred in recent years: have seen the world as special edition of the journal “Psychology and society” (2011. – №2 [11]) as two fundamental collections of works – “Psychology of the deed

by ways of creativity of V. A. Romenets” (2012 [10]) and “Academician V. A. Romenets: creativity and works” (2016 [1]) that studying, detailing and enrich its creative heritage and dedicated to this giant of Ukrainian spirit – two-volume textbook of P. A. Myasoid (2011, 2013 [6]) and monograph of A. V. Furman and S. K. Shandruk “The essence of the game as committing” (2014 [30]) and P. A. Myasoid “Psychological cognition: history, logic, psychology” (2016 [9]).

And still, participation in interdisciplinary roundtable at the Faculty of Psychology of the Kyiv National University named after Taras Shevchenko with this solemn occasion (20. 05. 2016 [2]) and active interpersonal communication with students and successors of V. A. Romenets clearly indicates that creative mastering and intellectual humanizing his yet little apprehensible by ideas, concepts, episteme and generalizations of theoretical mainland only beginning. It is obvious that today it is needed not only to quote, retell and propagandize to world, without doubt, genius scientific achievements of this famous Ukrainian but also take

* Український текст статті див. на сторінці журналу в Інтернеті: psm2000.ucoz.ua

into consideration original forms, methods, ways and means of its *psycho-sophian methodologization*, with help of which there is a possibility to solve the most complex problems of human being – consciousness and unconsciousness, life and death, freedom and responsibility, committing and life way, cognition and self-creation etc. In other words, at the foreground of creative reflection of modern worthy people of intellectual discourse in the bosom of interdisciplinary theories appears **Volodymyr Romenets as methodologist** who creates and samisno practicing proposed by him *system of methodology of humanitarian cognition*. Especially since well-known: transmitted not only knowledge, research experience but also ways-methods of their extraction, construction, design, so valuable not opening themselves as a result of intellectual efforts but those *methods* with help of which they are carried.

In this analytical context, in 2011, we conducted a pilot research which indicated that the historical figure of Volodymyr Romenets affects not only the titanic work, colossal erudition and significant creative achievements but also a perfection of *dialectical committing thinking* that in the complementarity enabled to create a “universal theoretical world” exceptional completeness and multi-system perfection. There was substantiated a thesis that “*V. A. Romenets – it’s Hegel in psychology*” in connection with what presented logical content and purely procedural parallels between their encyclopedic teachings. In particular underlined that both thinkers are united by not only methodological instruction and premise of think-activity but also dialectical method, which is carried in the creativity of Ukrainian worthy man by *committing principle*. In the end, proved that it is thanks to *the method of committing dialectic*, academician Romenets managed to identify committing archetype, to create psycho-sophia of the deed and new synthetic direction of development socio-humanitarian knowledge – *canonical psychology* (see. [10, p. 108–116], [20]).

Recently, we have made the study of creativity of V. A. Romenets not so much as powerful, disjoint theoretic-humanist but – and that’s we note, the most important – as a bright, consistent and productive methodologist “who with his own self-cognition mastered a new way of development the science about human – committing canonical scheme of organization the humanitarian cognition as reflexive think-activity of special – psycho-sophian – type” [1, p. 204].

Actually proposed research, based on just received scientific material, from now on the level of over-task, detailing and enriches the system of methodological knowledge about the fundamental principles and basic forms of philosophical methodologization of academician Volodymyr Romenets that thesis delineated by A. A. Furman (see [19]).

RISING OF THE IDEA OF METHODOLOGICAL REVOLUTION IN THE SPHERE OF SCIENCE

For most of deeply-thinking researchers who professionally work on the field of humanitarian cognition, in the last decades of the twentieth century was clearly understood that the definition of primary sources of separate science (above all psychology, sociology, culturology, history or pedagogy) scilicet the substantiation of its object, subject, fundamental problems, leading method and basic categories, is non theoretical task but purely methodological. Thus, Imre Lakatos back in 1972 emphasized that namely taking this or another version of methodology of science, we will get essentially different rationally interpreted its histories (see. [33]). He pointed on four versions (inductivism, conventionalism, falsificationism, methodology of research programs) which are motion-step of science accordingly measure out either by opening unrebutted facts and their inductive generalizations or by inventing the detail of simpler classification of system or by nomination of theories and their rebuttal in the decisive experiments or by competition and ousting of scientific programs.

Obviously, to this it is rightly to add at least two well-known conceptual views of historic dissemination of science: it is develops by opening that confirms reflexive analysis of its step by scientists themselves from the internal positions of this intellectual sphere or thanks to scientific revolutions, the result of which is a change of paradigms (Thomas Kuhn, see. [32]). Nevertheless, named variants of understanding of how can be measured shifts in science methodologically doesn’t clarify the situation because in the first case it doesn’t make any difference about which actually discoveries it is talking about – about new facts, concepts, theories or classification systems (such as table of I. Mendeleev) and in the second – not clarified are staying internal mechanisms of development the science and thus – that important aspect that highlights the real reasons of change of

one paradigm to another because here “crisis” points only on impossibility of scholars community to work as before.

Regarding methodological concept of T. Kuhn paradigms’ change, let’s note that it having both advantages and limitations in the field of socio-psychological cognition (see. [27]) “can’t be directly applied in the field of humanitarian sciences because it is a theoretical model of reconstruction the historical movement-step of natural and technical directions of scientific cognition, acts like framework condition of organization life activity of scientific community and that’s why needs essential logical-content enrichment in projection on the specific of acquiring psychosocial knowledge – its problem-thematic filtering, paradigmatic selection, conceptual compaction and multi-theoretical reformatting” [24, p. 84]. That’s why we not only examined the possibility of conducting interdisciplinary paradigm researches but also we argued their multilevel, analytically characterized genesis of multi-paradigm of psychological knowledge in the context of episteme prospects of philosophizing (positivism, criticism, constructivism, methodologism) substantiated variability of paradigmatic-research cards with help of which scientific community (school, organization) moves in solving secrets-of regularities of social everyday reality and social being of the human in general, finally proposed criterion weighted typology of paradigmatic-research methodologies (see. [23], [24]).

In this problem situation the substantiation of essential shifts in the development of science and even greater extent socio-humanitarian (mainly considering the exceptional complexity and recursivity of its disciplinary subject) there is a change of the methodological approach, namely from self-sufficient analysis episteme units (facts, hypotheses, problems, theories, decisive experiments, research programs, scientific lines or schools, etc.) to the conditions and schemes of organization scientific sphere and basic forms of scientists’ cognition inside its intellectual and personal organized life. In other words, it is necessary heuristically change the focus of methodologization from singling out a number of knowledge elements to those organization structures (co-vital, cultural, mental, activity) which ensure “life” and dynamics of becoming of these elements, scilicet opening new differently-decorated knowledge as the main product of scientific creativity. The scheme and what’s more form, organization of cognition

contently covers both institutional and jointly-rational reality scientific masses. And this means that under conditions of its separate realization is achieved specific correspondence between means and methods, organization forms of thinking and empirical searching, criteria of selection tasks and problems, understanding of what is knowledge and how it should be used, at last between organization of works (researches, communications, cooperation and etc.) and activity and functions of appropriate institutional formations.

So, it is talking not so much about scientific revolutions which are characterized by great uncertainty of what really changes in the sphere of science (let’s say – standards of evidence, priority for scientists problems, the way of intellectual community life-activity, dominant type of ontological pictures, criteria of evaluating the successfulness of research programs or all these integral parameters or its certain set) and about methodological revolutions which decisively ensure evolution of science (G. G. Kopylov [4]). And it is caused by that fact that ontological pictures and idea, traditionally named by scientific discoveries, primarily caused by accepted and processed at a particular historical period scheme of organization cognition and realization scientific knowledge and that’s why represent a secondary product concerning approaches and methods of acquisition of such knowledge and regarding found exemplar or the order of their use. Today, as in the past, science and its segmental directions – natural, technical, socio-humanitarian – are developing from basic forms (schemes) of organization cognition to creation new forms or schemes. Therefore, “all “scientific revolutions”, all acts of development the sphere of science are happening from *methodological positions*” [ibid, p. 118]. That’s why it is naturally that those worthy men of humanity who proposed new schemes of organization thinking and activity, built the original conceptual framework or languages of science, enriched the world culture with not only authentic knowledge but also with original methodological concepts and samples of researches of new type, are *methodologists of the first magnitude*.

**VOLODYMYR ROMENETS –
METHODOLOGIST OF PSYCO-SOPHIAN
SPIRIT**

Methodologist of the highest cultural class in the sphere of humanitarian cognition is

outstanding Ukrainian psychologist-philosopher of the second half of the twentieth century **Volodymyr Andriyovych Romenets** (1926–1998). Internally opposing to ruling ideology of that time and massive conventional everyday, by own titanic work he created historical-psychological science, theories of creativity and act, canonical psychology and unique methodological optics of committing-dialectical view on Human and World in their unstable attitude and dialectical unity, multiplicity of canonical decorations and phenomenal presence and after all, realized as founder of a new philosophical-psychological system of general-human cultural significance. Figure of scientist impresses not only by excessive hardworking and concentration of passionate to the verity and the truth thought-consciousness, enormous erudition and significant creative achievements but also perfection of dialectical committing thinking that in complementarity enabled to bring up “universal theoretical world” (P. A. Myasoyid) exceptional completeness and multi-system perfection. As a philosopher-humanist he managed to embrace with his fiery mind the immense array of historical-psychological material, accumulated by titans of humanity and filter it by incredible power of reflective consciousness with help of built by himself during decades the method of committing dialectics (see. [20]). This method has become the “magical crystal” through which was interpreted the history of psychology and on the basis of which was proposed original model of psychological knowledge integration (M. S. Gusevtseva [3, p. 92]) that covers whole spiritual history of mankind and has no analogs in world practice of humanitarian cognition. In addition “thinking of V. A. Romenets, according to P. A. Myasoyid, – postnonclassical it’s a thinking of alive, spiritual human, canon of tireless, inspiring and majestic searches which are opened to those who are involved to them, new vision of man and the science that studies it “[9, p. 470]. As a process that self-organizing by committing law, this thinking creates and continues itself: “one idea becomes a push to another, one spiral of thinking goes into the next” [ibid, p. 463]. In such way in the face of the creator-author, continuously lasted dialectical existence of its own think-committing with the task of creating a theoretical world about extremely complex relationship in the triad of “Man – act – World”, hence about direct presence of psychic in the world, about conscious-

ness as a way of human existence in the universe, about dialectic of the life and death (worldly and otherworldly), about searches and goal-oriented changes of life sense.

Several years ago, we outlined milestones of creative way of academician Volodymyr Romenets as methodologist who not only created multi-theory of act as system of systems but also discovered and in everyday practice of his own think-activity realized, mainly thanks to newly mastering type of thinking, the method with which he moved from theory of creativity and history of world psychology to psycho-sophia of committing and theory of canonical psychology (see. [20]). In addition, idealized statics of indicated multi-theory is easily changing by dynamics of discursive actualizations, positioning and thinking provided reflexively habilis usage of its ideas, principles, approaches, methods and means to setting and solving of new class of scientific and social problems. By think-activity potential to this method there is no equal on socio-humanitarian spaces of modern human thought and its author along with Aristotle, Bacon, Galileo, Newton, Descartes, Kant, Lakatos, Shchedrovitsky and other, becomes also methodologist of genius greatness considering grandiosity of that House – Temple of sophianity – which he has built.

At the same time not less important that fact that in the first approaching also at that time we have substantiated but yet didn’t supported by any successor or supporter of the creativity of Ukrainian thinker-worthy man, metaphorical thesis: “V. A. Romenets – it’s a Hegel in psychology”. For its confirmation are presenting logic-content and purely procedural parallels between encyclopedic teachings of both thinkers, noted that they are united by not only methodological instruction and premises of think-activity but also dialectical method, implemented in the works of Ukrainian nugget by committing principle. Unequivocally proved that namely method of committing dialectics gave to V. A. Romenets an ability to detect a committing archetype, to create psycho-sophia of the deed and new synthetic direction of socio-humanitarian knowledge – canonical psychology. And all this become possible thanks to gradual deployment of the deed (in its situational, motivational, active and after active definitions) in the bosom of motion-step of self-creative thought as unity of principles, forms, methods and means of committing methodologization. In

such way realizing committing canon and the method of committing dialectic multiplies the potential of the human spirit and enriches culture.

**V. A. ROMENETS
AS THINKER-EVOLUTIONER AND
AS METHODOLOGIST-REVOLUTIONER**

The purpose of this research is an argued illumination of methodological optics of creative way of academician Volodymyr Romenets as decisive in the construction of historical-psychological science and multi-theory of the deed in cultural-humanist position and its main task is to substantiate innovation and exceptional heuristic of basic forms of methodological organization the research activity of this giant of Ukrainian national spirit, namely distinctive principles, approaches, methods and techniques as important instruments of its everyday philosophical-psychological methodologization. Their logical fundamentals are based on the fact that working out and demonstrating samples of researches of new type, confirming committing form-scheme of organization humanitarian cognition, scientist step by step creates distinctive methodological concept which in multi-theoretical runway of reflective considerations covers full range of forms, methods, techniques and means of think-activity, its system products from the beginning are psychology of creativity and history of world psychology (HWP) and on the top of creative ascent of thinker – philosophy of transient, psycho-sophia of deed and canonical psychology.

For example, it is gratifying to note that the center of proposed by V. A. Romenets psycho-sophia of the deed is really methodological, whereas episteme content is its worldview background or sophian context that spreading as actual infinity which generates a finite – all-general wisely-giving cleverness of the human – and returns it mainly in human deeds and creations into its bosom, characterizing the integrity and exact unity of meaning rhythms of social being, its experiences as indivisibility of instantaneity and eternity. Moreover in ratio of purely theoretical and methodological components in illumination psycho-sophian horizon of committing to which constructed steps of ecstatic (scilicet the highest by the level of personal admiration and inspiration) being, obviously dominates the second. Thus in two sections of “History of Psychology of the twentieth century”

[15, p. 710–721, 771–783] directly devoted to the indicated problematic, existing only four thematic lines of theorizing. Proof of this is that psycho-sophia, the wisdom of the deed is interpreting as:

a) “holistic system of ideas about regularities of becoming and detection in committing action the essence of individual human being”;

b) “exact psychology and philosophy of being wisdom” in its inspiration as readiness and ability of human to feel, to experience the state of comprehension the quintessence of life;

c) logical-psychological essence of the deed in which “is observing certain dialectic of the cognition subject: if on the stage of general theorizing, the deed appears as complex multi-content phenomenon, synthesized for its nature which has to be considered with certain degree of abstraction from reality of individual life of personality, then on the stage of applied theorizing, specific being features of committing activity of individual appears as primary, output and namely they determine that content cut in which are studying, investigating, analyzing external and internal content layers of action human in the world”;

d) sophianity, wisdom as exact harmonized unity of semantic fullness of human being in the format of spiritual merging with absolute essence, as “dramatic disclosure of characters, situations, self-disclosure of the world in which people see each other and find between each other mutual understanding”.

Instead of methodological lines of reflective analysis in mentioned sections at least twice more that brightly visualized themes concerning logic-content filling of psycho-sophian sphere of committing presence of human in the world and event driven presence of the world in the human life. It is saying, in fact, about comprehensive definition of psycho-sophia of the deed as:

– means of cognition and worldview landmark in choosing by human an affairs, life’s way;

– cognitive means and cognitive system of scientifically substantiated and professionally oriented action, based on logic-historical regularities of existence investigated phenomena in the centre of phenomenal diversity of which is staying uniquely individual human being;

– “peculiar functional model of individual existence which raises as system of specific knowledge” moreover both about its essence and about methods and means of their usage for

achieving certain level of mastering the person, real technologies of self-ensuring of the efficiency of deployment own life action;

- holistic model of any completed form of creative activity of human (artistic, scientific, spiritual, etc.) that presents not only a prototype of psycho-sophia of the deed but also “means of establishing, balancing, approval of parity-essential relationship” between the world and man, its unique nature and existential abyss of being;

- actually psycho-sophia – “a way to wisdom, a way of how to be inspired, directed to the world as active, effective partner” able to master the system of means of committing self-practicing, peculiar “technology of being”;

- vector of cognition the essence of the deed in acts of applied theorizing that foresees mandatory involvement of appropriate means, conducting multilevel analysis of the essential features of committing activity of the subject, ensuring methodical integrity of research committing forms of life-activity by the way of usage adequate means (receptions, methods, techniques) theoretical and empirical comprehension of the object of study or constructing.

At the same time psycho-sophia – it’s steps of cognition as wonderful guide in comprehension the world (both external, material and internal, individual light of Self) through the deed that proposing for researcher to pass the sequence of certain analytical and interpretative actions in determining the essence of the object of the study and “rises as stages of existence and deployment of being”.

And finally, psycho-sophia – it’s completed system of activity concerning the appointment of the person as the creative disjoint personality who is able to catharsistic ups, to the balance between the phenomenon (real horizon of everyday) and noumenon (ideal plan of being) with saving the essential contradictions of them as impelling mechanism of “peculiar circulation of energy – creative, spiritual, humane, life-giving”.

Given argumented strengthening – only the local segment of confirmation the wide consumption by Volodymyr Andriyovych in self-sufficient philosophical-psychological discourse such defining for him methodologically loaded conceptual markers as “path”, “means”, “method”, “vector”, “steps-actions”, “technology”, “mechanism”. To this, of course, we must to add newly created by him scheme of organization his own thinking creativity that centered around logical-canonical structure of the deed in a cyclical

succession of situational, motivational, active and post-active components in intellectual projections on history of world psychology and multifaceted phenomenology of human being. This scheme from the beginning, realized by Ukrainian wise man as the idea of deed-center of psychological system, further on its ground acquires importance committing principle of analysis of the history of psychology and modern for it subject field of theoretical, scilicet canonical, psychology (“The deed is a canon of psychological knowledge because there is canon in the deed itself, in the deed center” [15, p. 827]). Further is developing cultural-humanistic approach as a strategic determination of interrelated cognition and self-cognition, theorizing and methodologization, reflection and creation now philosophical-psychological system; and finally constructed and mastered committing way of human being as a pragmatic means of highlighting the nature and the essence of psychic which serves as peculiar existential tool of self-reflection of the world. As a result, there is not only a canon psychological knowledge (historical-theoretical line of thinker creativity) but also organization scheme of philosophical and applied methodologization, form of that unique psycho-spiritual practice in which a person “being a theorist and practitioner in one person” (P. A. Myasoyid [8] and also [25]), creates the world, itself in the world and the way and character of their coexistence. In fact, this points on clear singling out and predominance in cognitive creativity of V. A. Romenets, especially in its last period, methodological line that required from him as a great intellectual-volitional efforts and also caused in the result creative scientific achievements.

P. A. Myasoid as a tireless encourager and active popularize of creativity of his teacher, not unreasonably calls V. A. Romenets a revolutionist in psychology (see. [7], [9, p. 389-453]). However, this requires clarification. Thus, Volodymyr Andriyovych indeed proposed and mainly – implemented in multi-content format of his own creative life new – think-committing – scheme of organization the historic-humanitarian cognition and appropriate to it original form of reflexive methodologization as practice of exceptional intellectual type, centered on the orbit of his consciousness and self-consciousness around logic-canonical structure of the deed as idealized etalon philosophical-psychological research. Separately let’s note: novelty and ori-

ginality impresses not itself the array of collected by the talented scientist cultural-historic material (from the symbols of primitive consciousness, folklore finds, religious beliefs, painting, music, sculpture and artistic writings to the philosophical, scientific, ideological, social achievements) and even not created by him “new theory of historic-psychological process” and “consistent presentation of scientific searches”, implemented in relevant theories, systems, directions, schools in connection with the history of human culture” [17, p. 7] as stated in the author-report of the doctoral dissertation of the scientist (1990) because it is just only objective by language means, results of long intense cognitive creativity, so to speak “curtailed into the product” being existence of its dialectical committing thinking. Primarily the main and intransitively unique in life-giving individual image of V. A. Romenets – it’s committing-canonical organization of his think-activity, scilicet that scheme of organization the humanitarian cognition which unite surprisingly differently-faced material of spiritual culture of mankind mentally and org-action, logically and historically, theoretically and methodologically, additionally in new philosophical-psychological system of unreachable panoramic completeness which unites different types of knowledge from before differentiated sources and cultural niches, building a grandiose episteme reality with its “gold core” – conceptual-categorical manner of modern psychology. Confirmation of what was said is obvious: Romenets scheme of cognition, integrating in itself rational moments-components, representing “embryo” of new order or way of developmental functioning humanitarian sciences, is that “magical crystal” which sets the “look” of psychology in different historical periods of its development, creating closed in itself, majestic and self-sufficient, theoretical world.

So as a thinker, V. A. Romenets, certainly – evolutioner who rethinking creative heritage of other famous philosophers and scientists, and what more, evolutioner who is captious to details, excessively responsible for each proclaimed word, standardly humane in everyday relationships and actions. But as methodologist of cultural-historical direction, psycho-sophian spirit and creative way of life, he certainly is revolutioner – brave and at the same time tolerant on well-trodden by themselves ways to the truth in the realm of jewelry methodically checked theorizing, personal think-committing and self

creation. In this essential dimension of creative way, obviously overcrowded by transcendental actualizations of sphere matrix of own consciousness-self-consciousness, he truly revolutioner, innovator, pioneer.

PRINCIPLE, APPROACH, METHOD AND WAY AS THE BASIC FORMS OF METHODOLOGIZATION IN CREATIVITY OF V. A. ROMENETS

Among methodologists of system-think-action camp (see [31]) there is a conviction that “Dialogues” of Galileo, “A treatise on light” Descartes, “Principles” Newton, work in special and general theories of relativity of Einstein – it’s methodological but not scientific works, since the most important in them is not “scientific result, not new knowledge but a formation and demonstration of new methods, new forms and schemes of organization cognition”; that’s why they “were used by contemporaries-colleagues not as textbooks but as samplers of researches every time of new type, scilicet in org-action function and only later in structures of training, brought to serial state of ontological statements” [4, p. 118].

For us it is clear that philosophical, historical-psychological works of V. A. Romenets, firstly “Life and death in the scientific and religious interpretation” [34], sections of the textbook “Bases of psychology” [16], “History of the psychology of XX century” [15] and of course the author-report of the doctoral dissertation “Subject and principles of historical-psychological research” [17]), also is mainly methodological than actually scientific. The explanation to this focuses around methodological core of his creative way in the science and philosophy: objectively substantiated principles of formation historical-psychological knowledge for building the history of world psychology are organizing in paradigmatic format of cultural-humanistic approach, implementing method of committing dialectics as a standard of rational cognition in humanities for students and successors offering at the same time as research canons methods of setting and solving the most complex problems: creativity, deed as logical core of historical-psychological research, life and death in being personal existence, the canonical psychology as a way to wisdom by steps of ecstatic being and other (see. [22]). In the last case we get four fundamental form of methodological organi-

zation the research activity of Ukrainian worthy man – a principle, an approach, a method, a way with which permeated through entire fabric of theoretical constructs and empirical appearances and factual argumentations. It is noteworthy that the scientist uses these forms of clearness the historical-psychological process of humanity not only and not so much by their highest philosophical appointment but also in meaning-semantic similarity on the one hand and in structural-functional and form-creative difference – on the other, additionally on maximum widely reflexive horizon of own problem-dialogic consciousness. In general for our convictions there are reasons to state the uniqueness of perfect sphere of semantic flow of Romenets consciousness which embracing existential all-inclusive and poli-dialogically tense field of canonical think-action presence of the scientist-thinker in the world and this world in his everyday psycho-spiritual existence, at the same time provides not only a detailed reflection of historical-psychological process of human development but also the generation of meanings, values, actualization and activation cognitive, sensory, intentional, intuitive and other psychiforms (let's say personal experiences, opinions or knowledge) finally enabling scatter of critical and creative reflection in acts of self-awareness Self-conceptualization, self-knowledge and self-creation (see. [28]).

Mentioned eloquently confirms the structure and content, themes and methodologems, concepts and episteme of doctoral report of V. A. Romenets. And the substantiation of the subject and principles of inter-scientific research of cultural-humanistic direction from the very beginning creates great by its complexity methodological problem in finding ways and forms of setting, solving and interpretation of which he doesn't go by well-trodden way. Ukrainian thinker only repelled from famous works of M. M. Bakhtin, S. L. Rubinstein, M. G. Yaroshevsky and other philosophers and scientists and creates those organizational-thinking schemes and models (first of all “the deed as logical core of IVP” stages and peculiarities of transformation of its subject, scilicet definition of essential shifts in “clarifying the nature of mental and its place in the world” and on this base “establishing the culturalogical periodization” of this integral scientific discipline, etc.) which are modern “skeleton” of historical-psychological science, more precisely – peculiar worldview map

that defines culturally the most important and the most humane research directions for present and future generations of scientists. So actually it is talking about IVP as about new world-creating scheme which embracing in its numerous branching differently-fundamental (including personalized, intuitive) knowledge from all spheres and segments of human activity, a number of theoretical concepts (art, history of psychology, life course of the human, sources of human being) and principles of systematization rich historical-psychological material is still built by talented scientists on first-premises and exceptionally within frames of newly created by him form of organization the humanitarian cognition.

Methodological organization of reflexive think-activity of V. A. Romenets in determining the object of historical-psychological research is not just logically substantiated by idealization of historically lengthy reality mankind in positions of deductive method of cognition. It is a separate exemplary way of structural-functional unification of various knowledge with all-possible means of ratio-humanitarian searching (from thinking operations and empirical activities to schematisms and conceptual-categorical apparatus of modern science). Volodymyr Andriyovych himself very modestly defines this as the main task – “the development of the complex of methodological techniques of studying the sources of historical-psychological knowledge for periodization and creation IPP” [17, p. 8]. In fact, we have discovery of one of the most fundamental, compared with existing, methodological schemes of research that rises from subject core of philosophical-psychological considerations of thinker and complement:

a) evolution, development, formation of psychological knowledge and their form of expression in folklore, art, religion (theology), law, medicine, philosophy, science;

b) forms and types of creativity as an important channel of disclosure psychological nature of human, his cultural step, beginnings and transformation of psychological ideas in human history;

c) step interpretation of psychic nature and its place in the world that enables the separation of the leading trends in definition the subject of psychology;

d) methodologem of logical transition of objective and subjective as the process wave of becoming, determination and formation of

psychic due to committing core which is subject to historical-psychological shifts in different regions of the world;

e) approval of unity of the subject and the principles of historical-psychological research that in the end enabled at the first time determine culturological periodization of HWP (history of world psychology) as a basis for building the perfect model of historical-psychological process.

For V. A. Romenets the principle is a leading position that has self-sufficient value in the ideal area, alternately pulsing in his consciousness theorizing (clarification the essence and peculiarities of “behavior” of the subject cognition) and methodologization (selection and application on this way to the hidden secrets of object forms, methods, techniques, means and tools of thinking and activity). Thus, fundamental in the construction of HWP undoubtedly is committing principle that allows “to see the logical structure of psychology, to build its system, points towards the establishment of psychology as an independent science with its psychological regularities. To understand historically conscious forms of the deed means to understand qualitatively different stages of the becoming psychology itself, to understand its history “[17, p. 10]. Except this first-fundamental principle, the researcher reflexes at least two quaternary centers of principles that reflect the basic characteristics of the object cognition and orient it in actualized historical-psychological material, forming a kind of a launch pad of analyzing, explanation, interpretation, guidance to committing think-activity and self-determination in the ocean of views, opinions, facts of differently-perfect knowledge. First center is principles of general periodization of HWP that conceptualizes full range of Romenets research (always available correlation with the essence which saves the existence of psychic; phenomenological change of forms of psychic moves to revealing its real essence; psychic unfolds itself in the mastering of the world and at the same time knower itself in this mastering and creates instructed to self-creation). Second center covers the principles of committing periodization of HWP – situational, motivational, committing-active, post-active – as those logical and structural substantiated moments-components of the deed that denote the basic content of the main stages of development the psychology; what’s more each of its historical level “has its

emphasis in this structure of the deed and their shift determine in the most essential features the content, meaning of psychology history, first of all the transition to the new position of vision the subject from which the field of discipline opens its rising wealth” [17, p. 11]. In particular, the situational side of the deed represented in mythological psychology, psychology of the Ancient World and the Middle Ages (see. [12]), motivational determines the major milestone of becoming the psychology from the Renaissance to the Enlightenment inclusively (see. [13]), effective and post-effective become the most important focus in the studying of psychology of XIX-XX centuries (see. [14], [15]).

So, the deed and its org-functional structure quite rightly used by V. A. Romenets as logical core of methodologization just because as event driven being, scilicet as real subjective presence of the human in the world and implemented availability of the world in psycho-sphere of the human and at the same time as psychospiritual phenomenon of called mutual presence it is the core or a clot of course-transformation of psychic in cultural-historical dynamics of human development. Processed by Volodymyr Andriyovych hierarchically self-sufficient system of principles of historical-psychological research, setting basic provisions for aimed step forward in organization humanitarian cognition, elaborates its thought-semantic horizon of consciousness as a methodologist by basic ideality which later in meta-system of ideas, principles and standards of reflexive searching, create cultural-historical approach and method of committing dialectics.

The methodological approach in philosophy or science – it’s a certain strategy of cognition as more or less balanced set of principles and standards of reflexively implemented theorization that determines the orientation of individual and collective think-activity, caused by problematic field of consciousness of researcher (difficulties on the way of satisfaction cognitive need by impossibility to achieve the goal of the search in a known way, etc.). This approach testifying personal certainty of researcher in selecting directivity of theoretical or practical work, present in his thinking in reflexive form (mainly on the stage of becoming during processing appropriate means and methods) and in not reflexive (in the period of steady, episteme unchanged functioning) and finally settles in multiple-segment rational knowledge of history

and theory of thinking. In this analytical cut of cultural-historical approach of V. A. Roments, to opinion of M. S. Guseltseva (see. [3]) and P. A. Myasoyid (see. [6], [9]) are post-nonclassical, concerning the three- aspect methodological optics, substantiated in the philosophical conception of theoretical knowledge of V. S. Stiopin (classical, nonclassical and postnonclassical types of rationality, see. [35]). The main features of this approach are: “communicativity of the concept, categorical network, culturalological and anthropological methodological formats, mutual complementarity micro- and macro-analysis, the dialectic of the universal and unique” overcoming dilemmas of monism and pluralism as interdependent functioning of two research strategies and finally “the opportunity to engage a living canvas of knowledge the work of thinkers as different cultures and historical epochs and establish a rehash of ideas between them and contemporaries ... “[3, p. 102–103].

Obviously, there are reasons to state a high complexity of implemented by scientist, as he called it by himself, cultural-historical or cultural-humanistic approach to HWP which except outlined principles and methodological standards (with the help of category of the deed, taken as a cognitive tool) allows to conduct the research in such way that it branches from the trunk to crown by parameters of the situation, motivation, committing actions, reflection and let new shoots of analysis: unique reveals itself through universal and semantic diversity of boundless horizons of psycho-spiritual phenomenology of human existence detected structured by single logic of conceptual-categorical organization covered by psychological material. However, based on substantiated by us earlier (see. [10, p. 108–116], [11, p. 7–14]), “by exceptional importance are characterized not only works of V. A. Romenets the significant historical-psychological themes in the context of the entire human culture and created by him meta-theory of the deed and no just paramount way-method which he moved from theory of creativity and history of world psychology to psycho-sophia of the deed and theory of canonical psychology...” [20, p. 8].

Speaking about the rising of the method of committing dialectics as a form of methodologization (see. [21]) compared with form-content of committing principle then its formation “can’t coincide either with available at our dis-

posal amount of knowledge about the subject or with any separately taken principle or even not with a set of principles. Because a set of principles – is, figuratively speaking, only the artist’s palette. Its paints should be carried over canvas so that is the recognizable nature’s outline (subject) ... “[5, p. 209]. At the same time self-sufficient research use any approach, in addition cultural-historical as one of the most complex and the most heuristic, does not guarantee a success. Moreover, the main thing for V. A. Romenets was to achieve the goal – to get the right product, namely a new scheme of organizing implementation of humanitarian cognition and on its basis create a theory of historical-psychological process. And here really decisive role starts to play knowledge of psychological content, adequate to the subject of think-activity. So, that’s why in works of Volodymyr Romenets, author’s method presents by itself the system of knowledge about the principles and approaches to the implementation both – cognition and any of intellectual practice. Although it is clear that such knowledge can’t be complete, and the more scientists deepened within implementation by him approach into the essence and forms of display of the research subject, the bigger and more interesting became a problematic field of episteme confrontation between knowledge and ignorance, understanding and ignorance, considerations and misrecognition, reflection and intuition in network of idealization and semantic forms of its polintentional problem-dialogic consciousness.

So, the main in the methodic of committing dialectics – is that it theoretically determines general direction of historical-psychological research, fundamental milestone in forming the idea about the object and its multi-aspect filling by subject content, limits and character of interpretation obtained outcome of creative work. Exceptional significance of this method is not only that it is essentially by the method of theorizing is philosophical, but also because of its historically variable, invariant content turns out psychological, cultural-humanistic. Without no doubt that method of such level of sophianity foresees thorough knowledge of the essence and peculiarities of the subject and philosophy, and psychology, and history, and culturology, the ability to intelligently draw logically non-contradiction sketch of mutual enrichment configuration, single out from a number of other fillings of subject content and detail their se-

parate parts and the main – to determine opportunities and limitation of this sketchy decorated episteme psycho-cultural picture in certain set of premises, principles, basic provisions. With this task as follows from the creative heritage of V. A. Romenets, scientist fully coped, leaving to the next generation of scientists committing scheme of organization humanitarian cognition as a canon of methodological thinking and an example of perfect research activity.

At the same time another important form of methodologization of this hard-working boundless spiritual culture of the Ukrainian nation and humanity is the way which elaborates and even pragmatic variant of norm-content of committing principle, cultural-historical approach and method of committing dialectics, represents such committing think-actions and accordingly the system of cognitive techniques that enable implementation of historical-psychological research of grandiose culture-knowing magnitude and completeness of psychological material. This method, firstly using for its direct methodological appointment – organizing research, teaching and psycho-sophian practice of everyday life that leads to the real achievement of the goal – to building fundamental meta-theoretical system, segment formations of which is the theory of creativity, deed, historical-psychological process, psycho-sophia as a model of human being; secondly it serves as a reflective tool, a means and in separate logical-cognitive procedures even as a tool of committing organized and dialectically implemented thinking, thus – philosophical and applied methodologization. As a result a set of ways – from “psychic as a peculiar way of self-reflection of the world” to “committing way of human being” and mastering by the person world and herself and finally to “practice as committing way of existing human in the world and the world in the human” – in the creativity of Volodymyr Romenets quite naturally becomes practically accented, reconstructed form of approval the method of committing dialectics.

CONCLUSIONS

1. Methodology of humanitarian cognition today – unexplored mysterious world, which in complementarity and integrity covers at least four side: a) teaching about logical organization and structural-semantic dynamics, principles and

standards, methods and means of action; b) a system of rational knowledge about the forms, methods, ways of reflexive thinking and committing action in the unity of totality of norms and tools of different level methodologization; c) the sphere of think-action centered cognition, criticism, creation and reflection which integrate all types and styles of thinking in the form of such neoplasm as methodological thinking, through the optics of which setting whole world; d) personified lifestyle, the type of problem-reflective existence in which self-produced methodological thoughts and attitude that circulating situationally each time anew from problematisation to designing and back as difficult practical art of thoughts realization (detail see. [29]).

2. One of the first discoverers of new continent of methodology of humanitarian cognition as little-known multi-problem world is outstanding Ukrainian philosopher and psychologist Volodymyr Andriyovych Romenets, whose creative way marked as extraordinary but little-mastered and what more little-worked out culturally significant achievements and discoveries. He – is not only self-sufficient, strong, disjoint theorist-humanist and what is the most important bright, consistent and productive methodologies who with his self-knowledge mastered a new way of development of sciences about human – committing-canonical scheme of organizing the humanitarian cognition as reflective think-activity – psycho-sophian – type. That’s why real mastering of this Romenets continent is still ahead.

3. V. A. Romenets is an architector of the methodology of humanitarian cognition in the sense that he is as a gifted thinker and a talented scientist creates a new – original, logically slender, heuristic – scheme of implementation of intellectual creativity hitherto unprecedented completeness and perfection. Psycho-sophian core of this scheme, scilicet unique way of cognition-creation is committing-canonical organization of his think-activity which connecting extremely different faced material of spiritual culture of humanity mentally and org-action, logically and historically, theoretically and methodologically, understandable and practically represents by itself “embryo” of new order or way of developmental functioning of socio-humanitarian sciences and what is first of psychology with its main filling of subject content – “life taken in the development process” – and

the “golden fund” – conceptual-categorical apparatus. In this reflexive cut, definition of academician Volodymyr Romenets, certainly – evolutioner who rethinking creative heritage of other famous philosophers and scientists but also with no doubt he is a revolutioner, too responsible, captious to details of well thought out and proclaimed and at the same time invariably tolerant on well-trodden by himself ways to the truth in the field of methodology of cultural-historical direction, psyho-socium spirit and creative lifestyle.

4. The most well-known and widely cited philosophical and historical-psychological works of V. A. Romenets are methodological, but not actually a scientific that confirm well-known fact of their usage by students, successors and supporters as schemes or means of professional methodologization. And it is naturally, considering that they contain development and demonstration of new forms and methods of humanitarian cognition and that’s why were using and are using today as exemplar of the research of new type, scilicet in purely org-think-action function. This convincingly confirms on the one hand principle, approach, method, way as basic form of methodological organization of research activity of the scientist, with which permeated through the entire fabric of his theoretical constructions and empirical outcomes and argumentations, on the other – structure and content, themes and methodologems, concepts and episteme of his doctoral report (1990). In other words, academician Romenets creates such methodological schemes and models which in complementary creates foundation of modern historical-psychological science and at the same time logically organized as a peculiar worldview map that determines culturally important and the most humane research directions for current and future generations of scientists. Namely the deed in his org-functional structural-canonical construction and categorical certainty is a logical core of problem-dialogue methodologization which centered on the course-transition of psychic in cultural-historical dynamics of human development. Limitless thought-semantic horizon of consciousness of this scientist-intellectualist as disjoint methodologist overflowing with basic idealities and thought-schemes which later in meta-system of ideas, principles and standards of reflexive searching, create both cultural-historical approach and method of committing dialectics.

Perspective directions of application the committing-canonical scheme of organization the cognitive creativity of philosophers and scientists in the problem field of modern humanities are: a) further development of cyclically-committing approach (see. [26], [27], [30]) that revealed its heuristic in reconstruction of complete paradigmatic cycles of collective cognitive creativity in the sphere of science, game as committing, creative way of Imre Lakatos as well-known methodologist of science, etc.; b) substantiation of four-zone scheme of thought-committing as form of methodological thinking and toll of methodologization and also its versatile approbation in “live” socio-humanitarian discourse; c) creation a series of new methodological including paradigmatic plan-cards of the research as one of the most advanced tools of theoretical and applied methodologization (see detail work of O. Y. Furman in which at the first time studied the innovation-psychological climate of educational organization and its parameters [36]); d) rising of the psycho-sophia of consciousness as the highest form of and at the same time frames of human existence, co-vitally organized as an act of mutual presence of human and the world by canons of wisdom commitment and etc.

1. Academician V. A. Romenets: creativity and work: coll. art. /f. P. A. Myasoid; e. r. L. O. Shatyрко. – K.: Lybid, 2016. – 272 p.

2. Committing psychology: history and modernity: materials of interdisciplinary roundtable on the occasion of the 90th anniversary of birthday prof. V. A. Romenets, May 20, 2016 /by ed. I. V. Danylyk. – K.: Logos, 2016. – 105 p.

3. Gusetseva, M. Cultural-historical approach of V. A. Romenets: the idea of culture and ideas in culture [Text] / M. Gusetseva // Psychology and Society. – 2011. – № 2. – P. 92-104.

4. Kopylov, G. On the nature of "scientific revolutions" [Text] / G. Kopylov // Psychology and Society. – 2010. – № 2. – P. 113-127.

5. Laponov, M. Philosophy as a science. Fundamentals of philosophical methodology [Text] / M. Laponov, V. Komissarov // System of modern methodologies: [reader in 4 volumes] / f., e. r., transl. A. V. Furman. – Ternopil: TNEU, 2015. – T. 1. – P. 220-222.

6. Myasoid, P. A. Course of general psychology [Text]: textbook: in 2 v. / P. A. Myasoid. – K.: Alerta, 2011. – Vol.1. – 496 p.; 2013 – Vol.2. – 758 p.

7. Myasoid, P. Meta-theoretical analysis in psychology [Text] / P. Myasoid // Psychology and Society. – 2009. – № 4. – P. 54-82.

8. Myasoid, P. Science and practice in the psychologist work [Text] / P. Myasoid // Psychology and Society. – 2004. – №3. – P. 5-74.

9. Myasoid, P. A. Psychological cognition: history, logic, psychology [Text] / P. A. Myasoid. – K.: Lybid, 2016. – 560 p.

10. Psychology of the deed: By ways of creativity of V. A. Romenets: coll. art. / f. P. A. Myasoid; e. r. A. V. Furman. – K.: Lybid, 2012. – 296 p.
11. Psychology and Society: Special edition devoted to the 85th anniversary of the birth of Volodymyr Andriyovych Romenets. – 2011. – №2. – 190 p.
12. Romenets, V. A. History of psychology: Ancient world. Middle Ages. Renaissance [Text] teach. Textbook. – K.: Lybid, 2005. – 916 p.
13. Romenets, V. A. History of psychology: XVII century. The Age of Enlightenment [Text]: [teach. textbook] / V. A. Romenets. – K.: Lybid, 2006. – 1000 p.
14. Romenets, V. A. History of psychology: XIX – early XX century [Text]: teach. textbook / V. A. Romenets. – K.: Lybid, 2006. – 832 p.
15. Romenets, V. A. History of psychology XX century [Text]: teach. textbook / V. A. Romenets, I. P. Manoha. – K.: Lybid, 1998. – 992 p.
16. Romenets, V. A. Rise of canonical psychology [Text] / V. A. Romenets // Bases of psychology: textbook. / by gen. ed. of O. V. Kyrychuk, V. A. Romenets. – 6th ed., stereot. – K.: Lybid, 2006. – P. 605-621 (1st ed. – 1995).
17. Romenets, V. A. Subject and principles of historic-psychological research [Text] / V. A. Romenets // Psychology and Society. – 2013. – № 2. – P. 6-27.
18. Tatenko, V. O. Volodymyr Andriyovych Romenets (1926-1998): Life as the deed and event [Text] / V. O. Tatenko, T. M. Tytarenko // Romenets V. A., Manoha I. P. History of psychology of XX century: teach. textbook. – K.: Lybid, 1998. – P. 7-37.
19. Furman, A. A. Fundamental forms of methodologization in the creativity of V. A. Romenets [Text] / A. A. Furman // Committing psychology: history and modernity: materials of interdisciplinary roundtable on the occasion of the 90th anniversary of birthday prof. V. A. Romenets, May 20, 2016 / by ed. I. V. Danylyk. – K.: Logos, 2016. – P. 35-38.
20. Furman, A. V. Volodymyr Romenets as methodologist of psycho-sophian spirit [Text] / A. V. Furman // Psychology and Society. – 2011. – № 2. – P. 7-14.
21. Furman, A. V. The idea and content of professional methodologization [Text]: monograph. / A. V. Furman. – Ternopil: TNEU, 2015. – 362 p.
22. Furman, A. V. Methodologist – profession of the future [Text] / A. V. Furman // Psychology and Society. – 2016. – № 1. – P. 16-43.
23. Furman, A. V. Methodological substantiation of multi-level of paradigmatic researches in social psychology [Text] / Anatoliy V. Furman // Psychology and Society. – 2012. – №4. – P. 78-125.
24. Furman A. V. Methodology of paradigmatic researches in social psychology [Text]: [monograph.] / Anatoliy Vasyliovych Furman. – K.: Institute of polit. and social psychology; Ternopil: Economic thought, 2013. – 100 p.
25. Furman, A. V. Science and practice in the work of psychologist, sociologist: between truth and duplicity [Text] / A. V. Furman // Psychology and Society. – 2004. – P. 7-12.
26. Furman, A. V. Organization-action games at high school [Text]: [monograph.] / Anatoliy V. Furman, Sergiy Shandruk. – Ternopil: TNEU, 2014. – 272 p.
27. Furman, A. V. Paradigm as a subject of methodological reflection [Text] / A. V. Furman // Psychology and Society. – 2013. – №3. – P. 72-85.
28. Furman, A. V. Consciousness as the framework conditions in methodologization in social-humanities [Text] / A. V. Furman // Psychological principles of development psychological diagnostics and correction the personality in the system of continuing education / by scientific edition of Tomchuk M. I. // coll. mat. Podilskf n.-pr. conf. – Vinnytsya: KVNZ “Vinnytsya academy of continuing education”, 2016. – P. 147-156.
29. Furman, A. V. World of methodology [Text] / A. V. Furman // Psychology and Society. – 2015. – № 2. – P. 47-60.
30. Furman, A. V. The essence of the game as commitment [Text]: [monograph.] / Anatoliy V. Furman, Sergiy Shandruk. – Ternopil: TNEU, 2014. – 120 p.
31. Georgiy Petrovych Shchedrovyt'skiy / [under. ed. of P. G. Shchedrovyt'skiy, V. L. Danilovoy]. – M.: Russ. pol. enc. (ROSSPEN), 2010. – 600 p.
32. Kuhn, T. Structure of scientific revolutions [Text] / Thomas Kuhn; transl. from engl. / f. V. Y. Kuznetsov. – M.: “Publishing House AST”, 2002. – 608 p.
33. Lakatos, I. The history and its rational reconstructions [Text] / I. Lakatos // Structure and development of science. From Boston researches on the philosophy of the science. – M.: Progress, 1978. – P. 203-235.
34. Romenets, V. A. Life and death in the scientific and religious interpretation. Ed. 2nd [Text] / V. A. Romenets. – K.: Lybid, 2003. – 232 p.
35. Stepin, V. S. Theoretical knowledge: structure, historical evolution [Text]: [monograph.] / V. S. Stepin. – M.: Progress-Tradition, 2000. – 744 p.
36. Furman O. Ye. The innovative psychological climate: its scope, structure and parameters / Oksana Ye. Furman // Problems of Psychology in the 21 st. Century. – 2015. – Vol. 9, No.1. – P. 14-19.

REFERENCES

1. Akademik V.A. Romenets: tvorchist i pratsi: zb. st. / uporiad. P.A. Miasoid; vidp. red. L.O. Shatyрко. – K.: Lybid, 2016. – 272 s.
2. Vchynkova psykholohiia: istoriia i suchasnist: materialy mizhdysts. kruhloho stolu z nahody 90-richchia vid dnia nar. prof. V.A. Romenetsia, 20 travnia 2016 roku / za red. I.V. Danyliuka. – K.: Lohos, 2016. – 105 s.
3. Huseltseva, M. Kulturno-istorychnyi pidkhid V.A. Romenetsia: ideia kultury ta idei v kulturi [Tekst] / M. Huseltseva // Psykholohiia i suspilstvo. – 2011. – № 2. – S. 92-104.
4. Kopylov, H. Pro pryrodu “naukovykh revoliutsii” [Tekst] / H. Kopylov // Psykholohiia i suspilstvo. – 2010. – № 2. – S. 113-127.
5. Laponov, M. Filosofiia yak nauka. Osnovy filosofskoi metodolohii [Tekst] / M. Laponov, V. Komissarov // Systema suchasnykh metodolohii: [khrestomatiiia u 4-kh tomakh] / uporiad., vidp. red., perekl. A.V. Furman. – Ternopil: TNEU, 2015. – T. 1. – S. 220-222.
6. Myasoyid, P.A. Kurs zahalnoi psykholohii [Tekst]: pidruchn.: u 2 t. / P.A. Myasoyid. – K.: Alerta, 2011. – T.1. – 496 s.; 2013. – T.2. – 758 s.
7. Myasoyid, P. Metateoretychnyi analiz u psykholohii [Tekst] / P. Myasoyid // Psykholohiia i suspilstvo. – 2009. – № 4. – S. 54-82.
8. Myasoyid, P. Nauka i praktyka u roboti psykholoha [Tekst] / P. Myasoyid // Psykholohiia i suspilstvo. – 2004. – №3. – S. 5-74.
9. Myasoyid, P.A. Psykholohichne piznannia: istoriia, lohika, psykholohiia [Tekst] / P.A. Miasoid. – K.: Lybid, 2016. – 560 s.
10. Psykholohiia vchynku: Shliakhamy tvorchosti V.A. Romenetsia: zb. st. / uporiad. P.A. Myasoyid; vidp. red. A.V. Furman. – K.: Lybid, 2012. – 296 s.
11. Psykholohiia i suspilstvo: Spetsvypusk, prysviachenyi 85-y richnytsi z dnia narodzhennia Volodymyra Andriiovycha Romenetsia. – 2011. – №2. – 190 s.

12. Romenets, V.A. Istoriiia psikhologii: Starodavnii svit. Seredni viku. Vidrozhennia [Tekst]: navch. posibnyk. – K.: Lybid, 2005. – 916 s.

13. Romenets, V.A. Istoriiia psikhologii: XVII stolittia. Epokha Prosvitnytstva [Tekst]: [navch. posibnyk] / V.A. Romenets. – K.: Lybid, 2006. – 1000 s.

14. Romenets, V.A. Istoriiia psikhologii: XIX – pochatok XX stolittia [Tekst]: navch. posibnyk / V.A. Romenets. – K.: Lybid, 2006. – 832 s.

15. Romenets, V.A. Istoriiia psikhologii XX stolittia [Tekst]: navch. posibnyk / V.A. Romenets, I.P. Manokha. – K.: Lybid, 1998. – 992 s.

16. Romenets, V.A. Postannia kanonichnoi psikhologii [Tekst] / V.A. Romenets // Osnovy psikhologii: pidruch. / za zah. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romentsia. – 6-e vyd., ster. – K.: Lybid, 2006. – S. 605–621 (1-vyd. – 1995 r.).

17. Romenets, V.A. Predmet i pryntsyipy istoryko-psikhologichnoho doslidzhennia [Tekst] / V.A. Romenets // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2013. – № 2. – S. 6–27.

18. Tatenko, V.O. Volodymyr Andriiovych Romenets (1926–1998): zhyttia yak vchynok i podiia [Tekst] / V.O. Tatenko, T.M. Tytarenko // Romenets V.A., Manokha I.P. Istoriiia psikhologii XX stolittia: navch. posib. – K.: Lybid, 1998. – S. 7–37.

19. Furman, A.A. Zasadnychi formy metodolohuvannia u tvorchosti V.A. Romentsia [Tekst] / A.A. Furman // Vchynkova psikhologhiia: istoriia ta suchasnist: materialy nizhdysts. kruhloho stolu z nahody 90-richchia vid dnia nar. prof. V.A. Romentsia, 20 travnia 2016 roku / za red. I.V. Danyliuka. – K.: Lohos, 2016. – S. 35–38.

20. Furman, A.V. Volodymyr Romenets yak metodoloh psikhosofiinoho dukhu [Tekst] / A.V. Furman // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2011. – № 2. – S. 7–14.

21. Furman, A.V. Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia [Tekst]: monohr. / A.V. Furman. – Ternopil: TNEU, 2015. – 362 s.

22. Furman, A.V. Metodoloh – profesiia maibutnoho [Tekst] / A.V. Furman // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2016. – № 1. – S. 16–43.

23. Furman, A.V. Metodolohichne obgruntuvannia bahatorivnevosti paradyhmalnykh doslidzhen u sotsialnii psikhologii [Tekst] / Anatolii V. Furman // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2012. – №4. – S. 78–125.

24. Furman A.V. Metodolohiia paradyhmalnykh doslidzhen u sotsialnii psikhologii [Tekst]: [monohr.] / Anatolii Vasylovych Furman. – K.: Instytut polit. i sots. psikhologii; Ternopil: Ekonomichna dumka, 2013. – 100 s.

25. Furman, A.V. Nauka i praktyka u roboti psikhologa, sotsioloha: mizh pravdoiu i lukavstvom [Tekst] / A.V. Furman // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2004. – S. 7–12.

26. Furman, A.V. Ohanizatsiino-diialnisi ihry u vyshchii shkoli [Tekst]: [monohr.] / Anatolii V. Furman, Serhii Shandruk. – Ternopil: TNEU, 2014. – 272 s.

27. Furman, A.V. Paradyhma yak predmet metodolohichnoi refleksii [Tekst] / A.V. Furman // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2013. – №3. – S. 72–85.

28. Furman, A.V. Svidomist yak ramkova umova metodolohuvannia u sotsiohumanitarystytsi [Tekst] / A.V. Furman // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2015. – № 2. – S. 47–60.

29. Furman, A.V. Svit metodolohii [Tekst] / A.V. Furman // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2015. – № 2. – S. 47–60.

30. Furman, A.V. Sutnist hry yak uchynnennia [Tekst]: [monohr.] / Anatolii V. Furman, Serhii Shandruk. – Ternopil: TNEU, 2014. – 120 s.

31. Georgiy Petrovich Shchedrovitsky / [pod. red. P.H. Shchedrovitskoho, V.L. Danylovoi]. – M.: Ross. polyt. ents-ya (ROSSPEN), 2010. – 600 s.

32. Kuhn, T. Struktura nauchnykh revolutsyi [Tekst] / Thomas Kuhn; per. s anhl. / sost. V.Iu. Kuznetsov. – M.: OOO “Izd-vo AST”, 2002. – 608 s.

33. Lakatos, Y. Istoriia nauky i yevo ratsyonalnye rekonstruksyi [Tekst] / Y. Lakatos // Struktura i razvytye nauky. Iz Bostonskykh issledovaniy po fylosofii nauki. – M.: Prohress, 1978. – S. 203–235.

34. Romenets, V.A. Zhyzn y smert v nauchnom i relyhoznom istolkovanii. Izd. 2-e [Tekst] / V.A. Romenets. – K.: Lybid, 2003. – 232 s.

35. Stiopyn, V.S. Teoreticheskoe znanie: struktura, istorycheskaia evolutsyia [Tekst]: [monogr.] / V.S. Stiopyn. – M.: Prohress-Tradytsyia, 2000. – 744 s.

36. Furman O. Ye. The innovative psychological climate: its scope, structure and parameters / Oksana Ye. Furman / Problems of Psychology in the 21 st. Century. – 2015. – Vol. 9, No.1. – P. 14–19.

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович.

Володимир Роменець як Архітектор методології гуманітарного пізнання.

Міждисциплінарне дослідження висвітлює творчість видатного українського вченого другої половини ХХ століття В.А. Роменця (1926–1998) не стільки як талановитого теоретика філософсько-психологічного дискурсу, скільки як послідовного і продуктивного методолога, котрий творив і мислевчинково апробував самобутню систему методології гуманітарного пізнання. Осереддя цієї системи становить циклічно-вчинкова схема організації його винятково плідної рефлексивної мислєдіяльності, яка поєднує оригінальні форми, методи, способи і засоби психософічно зорієнтованого методологування. Аргументуючи погляд, згідно з яким сфера науки розвивається не стільки науковими революціями, скільки кардинальними методологічними зсувами, що завдяки оновленню формосхем організації дослідницької діяльності вчених забезпечують її еволюцію, доведено, що як мислитель Володимир Роменець є еволюціонером, котрий ґрунтовно переосмислює творчу спадщину інших відомих людству філософів і науковців, тоді як методолог культурно-історичного спрямування, психософічного духу і креативного способу життя він справді революціонер, новатор, першопроходець. Це підтверджують його віхові, головні твори, що демонструють нову, власне світоглядну, схему оргучинкового здійснення розумової праці на найскладніші предметні ділянки міждисциплінарного пошуку (творчості, життєвого шляху людини, джерел людського буття, періодизації історії всесвітньої психології, житті і смерті та ін.), а тому є визначально методологічними. Водночас базовими формами проблемно-діалогічного методологування для вченого є принцип, підхід, метод і спосіб, якими наскрізно пронизана вся тканина теоретичних побудов, логічних вислідів та емпіричних оприявнень.

Ключові слова: гуманітарне пізнання, теоретичний світ, методологія, методологування, вчинок, метод учинкової діалектики, парадигма, багаторівневість парадигмальних досліджень, методологічна революція, форма (схема) організації пізнання, психософія вчинку, канонічна психологія, культурно-гуманістичний підхід, учинковий канон, теорія історико-психологічного процесу, понятійно-категорійний лад, базові форми

методологування, мислєдїяльність, оргмисленнєва схема, вчинковий принцип, методологічне мислення, циклічно-вчинковий підхід.

АННОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильєвич.

Владимир Роменец как Архитектор методологии гуманитарного познания.

Междисциплинарное исследование освещает творчество выдающегося украинского ученого второй половины XX века В.А. Роменца (1926–1998) не столько как талантливого теоретика философско-психологического дискурса, сколько как последовательного и продуктивного методолога, который творил и мыслепоступково апробировал самобытную систему методологии гуманитарного познания. Средоточие этой системы составляет циклически-поступковая схема организации его исключительно плодотворной рефлексивной мыследеятельности, которая соединяет оригинальные формы, методы, способы и средства психософийно сориентированного методологизирования. Аргументируя взгляд, согласно с которым сфера науки развивается не столько научными революциями, сколько кардинальными методологическими сдвигами, что благодаря обновлению формосхем организации исследовательской деятельности ученых обеспечивают ее эволюцию, доказано, что как мыслитель Владимир Роменец – эволюционер, который основательно переосмысливает творческое наследие других известных человечеству философов и ученых, тогда как методолог культурно-исторического направления, психософийного духа и креативного образа жизни он действительно революционер, новатор, первопроходец. Это подтверждают его этапные, главные произведения, которые демонстрируют новую, собственно мировоззренческую, схему оргпоступкового осуществления умственного труда на самые сложные предметные участки междисциплинарного поиска (творчества, жизненного пути человека, источников человеческого бытия, периодизации истории всемирной психологии, жизни и смерти и пр.), а поэтому изначально являются методологическими. В то же время базовыми формами проблемно-диалогического методологизирования для ученого являются принцип, подход, метод и способ, которыми насквозь пронизана вся ткань теоретических построений, логических выводов и эмпирических фактуализаций.

Ключевые слова: гуманитарное познание, теоретический мир, методология, методологизирование, поступок, метод поступковой диалектики, парадигма, многоуровневость парадигмальных исследований, методологическая революция, форма (схема) организации познания, психософия поступка, каноничная психология, культурно-гуманистический подход, поступковый канон, теория историко-психологического

процесса, понятийно-категориальный строй, базовые формы методологизирования, мыследеятельность, оргмыслительная схема, поступковый принцип, методологическое мышление, циклически-поступковый подход.

ANNOTATION

Furman Anatoliy Vasyliovych.

Volodymyr Romenets as Architect of methodology of humanitarian cognition.

Interdisciplinary research highlights the creativity of the outstanding Ukrainian scientist of the second half of the twentieth century V. A. Romenets (1926–1998) not so much as talented theorist of philosophical-psychological discourse but as consistent and productive methodologist who created and thought-committing approbated distinctive system of methodology of humanitarian cognition. The core of this system is cyclically-committing scheme of organization of its exceptionally productive reflective think-activity which unites original forms, methods, ways and means of psycho-sophian oriented methodologization. Arguing the opinion, according to which the area of science develops not so much by scientific revolutions but radical methodological shifts that thanks to updating of form-schemes of organization the research activity of scientists ensured its evolution, proved that as thinker Volodymyr Romenets is evolutioner who thoroughly rethinking the creative heritage of others well-known to mankind philosophers and scientists, while methodologist of cultural-historical direction, psycho-sophian spirit and creative lifestyle, he's really revolutioner, an innovator, a pioneer. This confirms his main works which demonstrate new, own worldview scheme of org-committing implementation of mental work on the most difficult subject areas of interdisciplinary search (creativity, human life way, sources of human existence, periodization of the history of world psychology, life and death, etc.) and that's why methodological from the very beginning. At the same time basic form of problem-dialogue methodologization for a scientist is the principle, approach, the method and the way with which is permeated through the entire fabric of theoretical constructs, logical and empirical appearances.

Keywords: humanitarian cognition, theoretical world, methodology, methodologization, the deed, method of committing dialectic, paradigm, multilevel of paradigmatic researches, methodological revolution, form (scheme) of organization the cognition, psycho-sophia of the deed, canonical psychology, cultural-humanistic approach, committing canon, theory of historical-psychological process, conceptual-categorical manner, the basic forms of methodologization, think-activity, org-thought scheme, committing principle, methodological thinking, cyclically-committing approach.

Надійшла до редакції 11.05.2016.

ТВОРЧІСТЬ В.А. РОМЕНЦЯ В ЕВОЛЮЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

Марина ГУСЕЛЬЦЕВА

Copyright © 2016
УДК 159.9 : 165.9

Marina Gusetseva
**CREATIVITY OF V.A. ROMENETS IN THE EVOLUTION
OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE**

Життя і творчість Володимира Андрійовича Роменця підлягає вивченню в різних системах відліку. Одним із контекстів для інтерпретації його наукової біографії є все ХХ століття, яке насичене драматичними й часто неоднозначними історичними подіями, ривками соціокультурних модернізацій, інтелектуальними проривами й епістемологічними поворотами. Іншим контекстом постає повсякденне життя у ракурсі особливостей динаміки радянської культури. Третій контекст аналізу життя і творчості вченого зумовлений ритмами світової культури, науки і психологічної думки; четвертий пов'язаний з проблемами ідентичності і національної самосвідомості всередині української культури, де упродовж усього ХХ століття відбувалися латентні процеси націєтворення, що виливаються в народження нації й становлення національної держави до початку ХХІ століття (див.: [58–60]). Нарешті п'ятий контекст становить власний інтелектуальний життєпроект В.А. Роменця, реалізація його творчого призначення, утілення особисто прийнятого покликання (див.: [3]).

В.А. Роменець – оригінальний і самобутній мислитель, представник інтелектуальної традиції, людина енциклопедичного стилю мислення й культури діалогу; його самобутня ідентичність суміщає нашарування української, російської і світової культури [26–28]. Розкриття масштабу його особистості вимагає аналізу всіх зазначених контекстів з орієнтацією на те, що творче життя вченого розгорталось в напруженому діалозі і самостоянні української та російсько-радянської інтелектуальних традицій.

Українська інтелектуальна традиція і психологічна думка В.А. Роменця виношувалась протягом ХХ століття в лоні російської (імперської) культурної традиції, яка стимулювала творчість ученого, виступаючи, зокрема, у формі “опонентного кола” (М.Г. Ярошевський). Тут продуктивною для аналізу наукової біографії постає концепція “неодночасності сучасності” Е. Блоха [25], що охоплює складні та амбівалентні взаємовідношення між культурними пластами всередині однієї епохи. Так, у нашому випадку єдиний життєвий світ, у якому розгорталась інтелектуальна біографія В.А. Роменця, може бути продиференційований на латентні й офіційні нашарування культури, на різноманітні духовні традиції, які й живили його творчість і стимулювали критичне переосмислення та пошук самобутнього шляху в психологічній науці. З різних причин ця проблематика тривалий час перебувала поза увагою й не ставала предметом спеціального дослідження, адже – як імперія, так і нації, що народжуються в її надрах – мають власні комплекси й культурні травми. І це при тому, що робота дослідника “не плакати, не сміятися, не проклинати, а розуміти” (Б. Спіноза). Працюючи у цьому ключі, культурно-аналітичний підхід до вивчення еволюції психологічних знань вводить у дослідницький фокус саме латентні лінії, неявні традиції, недооцінені свого часу концепції та імена [31].

Якщо проблемою ідентичності для росіянина є цивілізаційний вибір між Європою та Азією (західництво vs слов'янофільство, лібералізм vs консерватизм), то Україна в менш вираженій формі переживає власний розкол

Заходу і Сходу. Її національна самобутність народжувалась за впливу та опору двом імперіям – Австро-Угорській і Російській; у боротьбі конфесійних юрисдикцій – католицизму і православ'я. І саме упродовж XIX–XX століть, коли психологічні знання перетворювалися у психологічну науку, історія України виявилася тісно переплетеною з історією спочатку Російської, а потім радянської імперій. Іншими словами, це нашарування в інтелектуальній біографії В.А. Роменця неможливо обійти і, на наш погляд, саме цей контекст є значимим для аналізу як специфіки української інтелектуальної традиції, так і особливостей рецепції В.А. Роменцем джерел становлення української психології (вивчення досвіду братських шкіл та ідей східної патристики в Україні, безперервний інтерес до епохи бароко і творчості Г.С. Сковороди, увага до українського періоду біографії С.Л. Рубінштейна тощо).

У цьому зв'язку, поряд з концепцією неодночасності сучасності Е. Блоха, важливим аналітичним конструктом для нас стає поняття *великої і малої культурної традиції*, опрацьоване істориком культури І.Г. Яковенком. “Велика і мала традиції передбачають дві відмінні оптики, дві системи координат і дві картини світу, котрі певним чином співвіднесені одна з одною” [63, с. 87]. Перша з них становить собою домінуючу в суспільстві епістемологічну парадигму, тоді як другі втілені в маргінальних, що доповнюють магістральній й опонують офіційній традиції, лініях розвитку. І.Г. Яковенко наголошує на особливій ролі малих традицій у зміні епох і культурних парадигм. “Люди, які примкнули до вчень, що програли й опинилися на маргінесі, більш відкриті ідеальним мотивам” [Там само, с. 60]. Малі інтелектуальні традиції, як правило, розвивають неформальні спільноти, інтелектуальні меншини. Прикладами малих традицій є еретичні й дисидентські рухи. “Більша і мала традиції відрізняються не тільки ідеологічно, у змістовному відношенні, а й за загальнокультурними, стильовими, психологічними характеристиками. Вони апелюють до різних сторін людської особистості і передбачають різну базову аудиторію” [Там само, с. 59].

Відповідно до культурно-аналітичного підходу оперування розмаїттям дослідницьких оптик дозволяє нам виявити феномени, неочевидні і неявні для інших типів раціональності [31]. Подібну роль відіграють культурні традиції:

“Бачення культури, з позицій діалектики великої і малої традицій, дозволяє узріти реалії, закриті для сприйняття пеленою звичних стереотипів і просуватися в розумінні нашої власної природи” [63, с. 91]. Відтак конструкти велика і мала культурні традиції виявляються особливо евристичними для наших завдань – вивчення творчості В.А. Роменця в багатомірності культурних контекстів його наукової біографії.

Мета цього дослідження – показати, що мала (у цьому випадку – українська) інтелектуальна традиція вивела на передній план ті ідеї, які виявилися не тільки розчинені, але й пригнічені великою (імперською, російсько-радянською) культурною традицією, а саме ідеї самобутньої індивідуальності людини, її національної самосвідомості, творчості, переживання, художньої мови, гуманізму. За нашою **гіпотезою**, це провідні ідеї української інтелектуальної традиції, які розвивалася на перехресті різних культур, передовсім західної й російської.

Історія української психології – одна із латентних ліній у науковій творчості В.А. Роменця, на що виразно вказує низка його праць [10; 11; 14–18; 46; 48; 49]. Із позицій культурно-аналітичного підходу, творчість формувалася у переплетенні і напруженні, як мінімум, двох тенденцій: “опонентного кола” російсько-радянської психології і розвитку національної традиції української психології. Це знайшло своє вираження як у тематиці його творчості, так і в особливостях наукової біографії і життєвого шляху, наприклад, в тому, що його основні твори були написані українською мовою, що утруднювало їхню рецепцію для зарубіжних дослідників, однак відповідало внутрішнім завданням ученого і реалізації його життєвого проекту.

В цьому неоднорідному й суперечливому контексті у 1960–1980 роках розгорталася його наукова біографія. Розпочиналася вона під керівництвом проф. О.М. Раєвського – одного із основоположників, за оцінкою Є.С. Роговера [42], радянської психологічної науки. Попри те, що він був керівником кандидатської дисертації В.А. Роменця, захистити її вдалося лише з третього разу (див.: [43–45]), знаходили “ідеалістичні погляди” [2, с. 159]. Та вже та наполегливість, з якою дисертант проводив ідею *творчої фантазії і пізнавального процесу* є беззаперечним свідченням наполегливої реалізації ним власного шляху в науці.

Тільки в 1990 у вигляді наукової доповіді В.А. Роменцю вдалося захистити докторську дисертацію. Саме автореферат цієї дисертації* найбільш лаконічно й у чітко сформульованому вигляді унааявнює його *оригінальну теорію вчинку*, матеріалом якої послуговували обширні дослідження у царині історії психології [10; 12–14]. В.А. Роменець продовжує працювати, публікує наступні фундаментальні праці [16–18], що в цілому складають багатотомну *історію всесвітньої психології*. Наукова продуктивність ученого не поступається славнозвісній продуктивності В. Вундта, а, з огляду на теоретичну лінію його творчості, перевершує її [37].

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ У ТВОРЧОМУ ЗДОБУТКУ В.А. РОМЕНЦЯ

Методологічною стратегією в інтерпретації історичних і наукознавчих фактів у рамках цієї статті є *культурно-аналітичний підхід*, який ми розвиваємо. З позицій останнього, в історії психології розрізняються *психологічні знання*, які накопичуються століттями, зокрема у сфері суміжних дисциплін, та *інституалізація психології* як науки. Така диференціація базується на виділенні в історії психології етапів розвитку, пов'язаних зі зміною типів раціональності: класичного, некласичного і постнекласичного, а також допарадигмальним, парадигмальним і мультипарадигмальним періодами розвитку психологічної науки [29–31]. *Допарадигмальний* стан психологічної науки характеризується кумуляцією психологічних знань в інших дисциплінарних галузях і пізнавальних практиках (у філософії, людинознавстві, юриспруденції, медицині). Відзначимо, що серед істориків радянської психології саме В.А. Роменець і О.О. Будилова [23; 24] зверталися до реконструкції психологічних знань на підґрунті широкого вивчення міждисциплінарних матеріалів суміжних наук. *Парадигмальний* розвиток психології відзначається її перетворенням в науку класичного зразка, а відтак й інституалізацією психології. *Мультипарадигмальність* – особливість сучасного стану психологічної науки. Отож, із позицій культурно-аналітичного підходу до еволюції психологічних знань класичний тип раціональності оформлює становлення психології як академічної дисципліни; некласичний пов'язаний із розмаїттям напрямів, підходів і фор-

муванням наукових шкіл; постнекласичний характеризується трансдисциплінарністю, а також переробкою психологічного спадку, що латентно розвивається в контексті суміжних (переважно соціальних і гуманітарних) наук.

До недавнього часу недостатній розвиток у вивченні еволюції психологічних знань отримала проблематика інтелектуальної історії і виявлення латентних дослідницьких традицій [31]. В історії психології інтелектуальні дослідницькі традиції як такі склалися на *класичному етапі* розвитку науки. Вони змішувалися на *некласичному етапі* еволюції психологічних знань, унеможливаючи відстеження їхньої наступності. На *постнекласичному етапі* розвитку науки на передній план аналізу виходять ідеї глобалізації і транснаціональності знань, що не відмінняє, а, навпаки, відтіняє специфіку національних дослідницьких традицій, роблячи їх предметом наукової рефлексії. У цьому ракурсі дослідження інакше постає як вивчення інтелектуальної біографії, так і поглядів на історію всесвітньої психології В.А. Роменця [26].

Оприлюднюючи узагальнену схему становлення і розвитку психологічних знань у докторській доповіді, В.А. Роменець запропонував розглядати теорію історико-психологічного процесу у зв'язку з історією культури. Предмет історії всесвітньої психології він визначав як еволюцію, розвиток і формування психологічних знань, додаючи, що треба вийти за межі виключно наукової психології. Психологічні знання розсіпані у фольклорі, мистецтві, релігії, філософії, міфології, праві, медицині, у низці суміжних наук – як природничих, так і суспільних. Відтворення “історії всесвітньої психології в аспекті культурології” дозволяло виявити “багатоманітні витоки, творче коріння психологічних ідей, їхнє послідовне творче перетворення”, що, своєю чергою, сприяло “вирішенню не тільки суто теоретичних проблем психології”, а й слугувало підґрунтям “для утвердження гуманістичної спрямованості психології саме як науки” [50, с. 2]. Підкреслимо, що гуманістичний пафос психологічної науки пронизує всю творчість В.А. Роменця від перших до останніх його праць. Це важливо відзначити тому, що, разом зі втратою перспектив становлення гуманітарно зорієнтованої психології в радянський період, не отримали потрібного розвитку і сенсоутворювальні конструкти осо-

* Переклад цього автореферату українською мовою уперше побачив світ у 2013 р.: Психологія і суспільство. – 2013. – №2. – С. 6–27. – Гол. ред.

бистості, толерантності, гідності; і це при тому, що їхня роль у подоланні тих чи інших суспільних криз не може бути недооцінена. У цьому зв'язку особливого значення набуває еволюція української інтелектуальної традиції (як феномену малої культурної традиції) в цілому і культурно-гуманістичного підходу В.А. Роменця зокрема, що виводило на передній план психології ідеї гуманізму, творчості, історії, культури.

Донауковий період становлення психологічних знань пов'язаний з їх накопиченням у різних сферах культури і простягається до середини XIX ст. Психологічні знання характеризуються тут синкретизмом, відсутністю вираженого предмета і специфічного дослідницького інструментарію, *донауковим* *допарадигмальністю*. Перші культурно-психологічні ідеї складаються у донауковому періоді, починаючи із VI по XVII – XIX ст. Так, достовірні дані про слов'ян відсутні до VI ст. І тільки і VI – VII історичні джерела вступають у кореляцію з археологічними знахідками (культура Прага-Корчак) [41]. Як уже відзначалося, проблеми становлення і розвитку української інтелектуальної традиції в еволюції психологічних знань стали латентною, проте не менш значущою лінією досліджень В.А. Роменця.

Перші ідеї в контексті становлення психологічного пізнання в українській інтелектуальній традиції відносять до XVII ст. [4–6]. В.А. Роменець знаходить їх набагато раніше – у Київській Русі [11]. Водночас у своїх працях багато уваги приділяє внеску в розвиток психології українських мислителів. Так, в “Історії психології XX століття” він відзначає внесок П.М. Пелеха у дослідження цієї проблематики, який вивчав архівні, складені латиною, джерела Києво-Могилянської колеї й, пізніше, академії, що зберігалися у відділі рукописів Державної публічної бібліотеки АН УРСР [4; 5; 39].

На рубежі XIX–XX ст. Україна розвивалася у силових полях культурних і політичних взаємодій одразу кількох країн і, зокрема, Росії, що створило напружене творче пограниччя для формування української інтелектуальної традиції. “Географічно Гетьманат XIII був маленьким, про нього ми знаємо дос-

татньо. А величезна територія, тобто Волинь, Київщина, Галичина, які спочатку були у складі Речі Посполитої, а потім Австрії, – це донині справжня terra incognita”¹. Важливо відзначити, що XIX–початку XX ст. українська психологічна думка мала кілька самостійних центрів розвитку, пов'язаних з такими освітніми й культурними традиціями, як Київ, Харків, Одеса, Львів. Інституалізація психологічної науки, що здійснювалася через ці центри, мала значення для розвитку не тільки української, а й російської психології [56]. Однак вкажемо на більш тісний зв'язок еволюції психологічних знань в українській інтелектуальній традиції з розвитком західноєвропейської культури в цілому. Зокрема, характеризуючи донауковий період психологічних знань, М.В. Соколов відзначав, що у “Послани” київського митрополита Никифора (1104–1121) Володимиру Мономаху має місце “розгорнута система психологічних уявлень”, джерелом якої слугували як платонівська філософська традиція, так і життєвий досвід митрополита, що виявилось у виокремлених ним частинах душі – “словесне” (розум), “лють” (пристрасті), “бажане” (воля). “Психологічні екскурси митрополита Никифора не були у його добу якимось виключним явищем... Питання, які відносяться до психічного життя людини, вже в київський період міцно входять до... книжкового обігу” [Там само, с. 114]. Відмінність української і російської інтелектуальних традицій у становленні психологічних знань можемо більш чітко диференціювати в наші дні: це опора, з одного боку, на візантійські і болгарські джерела, а з іншого – на античний спадок загальноєвропейської культури.

Важливу роль як самобутній культурний центр і джерело, що живило столиці інтелектуальним ресурсом, oprіч Києво-Могилянської академії, відігравав Київський Імператорський університет св. Володимира та інші навчальні заклади тогочасної України. В університеті починали наукову діяльність Г.І. Челпанов, І.О. Сікорський, Г.Г. Шпет. У Новоросійському (пізніше Одеському) університеті працювали М.Я. Грот, М.М. Ланге, С.Л. Рубінштейн. Український період діяльності останнього

¹ Яковенко Н.Н. Учебник украинской истории остается бастионом ура-патриотизма // День. – 2011 / Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/obshchestvo/nataliya-yakovenko-uchebnik-ukrainskoy-istorii-ostaetsya-bastionom-ura> (дата звертання: 29.12.2015).

став предметом прискіпливої уваги В.А. Роменця [48]. З позицій культурно-аналітичного підходу, очевидно, що українські мислителі й українська психологія становили собою самобутній культурно-історичний феномен [26]. У творчості Г.І. Челпанова, Г.Г. Шпета і С.Л. Рубінштейна значиму роль в інтелектуальній еволюції займав український період. У своїх працях В.А. Роменець виявляє цю самобутність, з одного боку, не дозволяючи національній специфіці нівелюватися в радянській науці, з іншого, – включаючи її в діалог зі світовою психологією. Вочевидь у такий спосіб історія психології – це не застигла, а “відкрита структура” в тому розумінні, що в оптиці сучасності вона щоразу підлягає новому переструктуруванню.

Донауковий період розвитку української психології представлений братськими школами, зокрема Києво-Братською (1615–1632). Серед значимих трактатів дослідники виділяють “Душевник” (1607) анонімного автора, систематизацію психологічних знань в “Аристотелевських проблемах, або питанні про природу людини” (1620) і “Трактаті про душу” (1625) викладача і ректора школи Касіяна Саковича (1578–1647). Ректору Львівської братської школи Іову Борецькому (1560–1631) належать праці “Протестація” (1621), “Юстифікація” і “Банкет душевний”. За П.М. Пелехом, сама рання із виявлених ним рукописів має назву “Subsidium Logicae” (“Підручник логіки”); це навчальний курс, прочитаний у Києво-Могилянській колегії у 1639–1640 роках професором філософії Йосипом Кононовичем-Горбацьким, у запису його учня Інокентія Гілезя. Скажімо, І. Гізель, уже будучи ректором, читав у 1645–1647 курс філософії, рукопис якого “Opus totius philosophiae” (“Твір усієї філософії”), склав його учень Ф. Горський. “У склад цього курсу філософії входить спеціальний психологічний трактат “Tractatus de anima” (“Трактат про душу”, який можна вважати... самим раннім вітчизняним підручником психології)” [40, с. 5].

В.А. Роменець неодноразово звертається до джерел психологічних знань, відзначаючи практичну спрямованість психологічної думки Києво-Могилянської академії. “Діячі Києво-Могилянської академії побудували розгорнуту психологічну теорію вчинку, зробивши в ній основний акцент на мотивації, побачили у самому вчинку той зміст, що й у мотивах, через історичну долю розвитку психології” [49, с. 137]. Досліджувалося співвідношення страж-

дальності й самодостатності в людській психіці, здійснювалися пошуки провідної етичної категорії, яка дозволяла б зрозуміти людину як істоту, залежну від природи і суспільства й водночас вільно самодіяльну відповідно до усвідомлення власної гідності у вчинку. В.А. Роменець зупиняється на ідеях К. Саковича, С. Яворського, Г. Кониського, особливу увагу приділяє ідеям Г. Сковороди. Промовисто звучать слова: “Людина, котра знає глибинні основи своєї психології і самої себе, повертається до самої себе. Вона здійснює великий феноменологічний пошук сенсу свого життя у перебільшенні, ідеалізації тощо. Людина стає героєм старовинної легенди про блудного сина, котрий пішов шукати істину і щастя в інших краях, та зрештою повертається на батьківщину до свого батька і просить у нього пробачення за довгі роки помилок” [Там само, с. 138]. Отож автор говорить про історію психології, заперечуючи поширене розуміння її як “школи помилок”. Це – історико-логічний процес людського самопізнання.

Володимир Роменець відзначає, що українські мислителі продовжували аристотелівсько-авіценнівську інтелектуальну традицію й багато уваги приділялося категорійній будові психології, використовували терміни Аристотеля “матерія”, “форма”, “ентелехія”, його уявлення про типологію причин та структуру душі. В 1691–1693 роках у рамках курсу філософії “Agonium philosophicum” (“Філософське змагання”) для позначення вчення про душу вперше зустрічається термін “психологія” [40]. За П.М. Пелехом, ймовірним автором курсу, до складу якого входив розділ “Psychiologia seu tractatus de anima” (“Психологія або трактат про душу”), був Стефан Яворський. Страждальність (рефлексивність) і самодостатність (монадність), детермінація і свобода волі описувались професорами Києво-Могилянської академії як значимі властивості психіки. Питання взаємозв’язку етики і вчинку знайшли відображення у міркуваннях С. Калиновського, М. Козачинського, С. Кулябки, Г. Сковороди, питання рефлекторної поведінки людини – у міркуваннях І. Гілезя, К. Саковича, С. Яворського. Як відзначав В.А. Роменець, це узгоджувалося в часі з аналогічною проблематикою західноєвропейської філософії, передовсім із працями Р. Декарта, Г. Ляйбніца, Т. Гоббса. “Ідея рефлекторної дуги перетворюється в ідею рефлекторного кільця і веде цих дослідників до розкриття природних механізмів доцільної поведінки” [49, с. 132].

Згідно з В.А. Роменцем, культуру України XVII – XVIII ст. характеризував стиль бароко, що виражався у прагненні до величної і пишної мови, метафоричності і метафізики. Епоха українського Просвітництва, таким чином, носила яскраво виражений характер стилю бароко. І саме у цей період, у 1632 році митрополит Київський і Галицький Петро Симонівич Могила (1596–1647) заснував Києво-Могилянський колегіум, що пізніше став академією. Отож ескізно зупинимося на низці психологічних ідей, які отримали розробку в лоні академії, щоб простежити *специфіку становлення української інтелектуальної традиції в рецепції питань самопізнання і морального розвитку, взаємозв'язку мислення і мовлення, переживання і творчості, особистості і вчинку*. Ці латентні тенденції розвитку психологічних знань так чи інакше виявилися провідним лейтмотивом інтелектуальної біографії В.А. Роменця, який, за нашою гіпотезою, як енциклопедист і людина ренесанської культури, став виразником і універсальних ідей, і національної самобутності української психології.

Ректор Київської колегії, філософ і теолог Касіян Сакович (1578–1647) трактував психіку як частину Всесвіту, провідним процесом розвитку людини вважав *самопізнання*. Психічний розвиток людини зумовлений її задіянням у різні нашарування реальності – в родину, суспільство, світ. Постулюючи єдність психіки, К. Сакович відзначає її різні грані, які знайшли відображення у психічних процесах міркування (розум) та спогадів (пам'ять). Якщо психіка – це зріз Всесвіту, то душа – її дзеркало. Через самопізнання, – наголошує К. Сакович, – людина пізнає світ. Вочевидь його погляди практико орієнтовані. Скажімо, він вважав, що найпершим джерелом конфліктів між людьми слугує незнання природи людської душі. Розрізняючи провину і сором, він розглядає їх як ступені морального розвитку й інструменти самопізнання. Останнє слугувало також основою його типології, де загальнолюдські якості співвідносилися з індивідуальними властивостями особистості. Відзначимо, що це відповідало духу аристотелівської традиції, яка закладала у підґрунтя психологічних класифікацій принцип раціональності. Античні традиції проявилися й у вченні К. Саковича про міру (“розумну поміркованість”), якої слід дотримуватися у поведінці, адже душа людини суперечлива: рослинна і тваринна її частини зумовлюють дальність,

тоді як розумна – самодостатність. Цей внутрішній конфлікт вирішується і втілюється у поведінці, у вчинках. Зі свого боку, типові вчинки людей породжують нориви і звичаї народів. Нам важливо відзначити той факт, що В.А. Роменець слушно вважав окремі знахідки К. Саковича, які розкривали “таємничі куточки людської душі”, самобутніми й не розкритими раніше в аристотелівській традиції.

Архімандрита Києво-Печерської лаври, історика і філософа Інокентія Гізеля (1600–1683) сучасники уподібнювали Аристотелю. Він приділяв увагу психології в трактаті “Про душу”, у праці “Мир з Богом людині” (1669), в лекціях, присвячених *питанням моралі, гуманізму і призначення людини* (1645–1647). Будучи знавцем античного спадку і культури Відродження, він став засновником й оригінальних традицій української філософії [4; 14; 49; 56]. І. Гізель звернувся до мотиваційної складової психіки, виділяючи в людських судженнях якості впевненості, переконаності, правдоподібності, показуючи, що особливості особи продовжуються у стилі її мислення. Він встановив у мисленні афективну і неусвідомлювану сторони, виділив схильності особистості до тих чи інших емоційних станів, показав плинність психіки, довів, що свобода волі є джерелом етичних учинків. Згідно з І. Гізелем, рослинна і тваринна душа – матеріальні, їхнім витокком є природа, тоді як розумна душа спіритуальна і походить від Бога. Йому ж належить концептуалізація залежності сну від темпераменту людини [56]. Важливо підкреслити, що І. Гізель відстоював незалежність української духовної традиції у ситуації зміни релігійної юрисдикції з константинопольської на московську (у 1686 р.).

Богослов і філософ С.І. Яворський (1658–1772) у рамках аристотелівської традиції виділяв рівні розвитку душі, вивчав взаємозв'язок душі і тіла через оптику творчості, постулював на цих засновках незалежність особистості від її фізичного стану. Якщо рослинна і тваринна сторони душі спричинені силами природи, то розумна її частина здатна переважати матерію. У його вченні з'явилася *категорія гідності людської особистості, яка інтелектуально обмежувала державне свавілля*. Психологічні ідеї несли собою суспільний пафос, адже визнавалося, що в людських учинках присутні дві причинних сторони – внутрішня і зовнішня. Таким чином, рефлексорній дії протистоїть не тільки раціональне, а й іманентне – дія з внутрішньої причини. С. Явор-

ський увів поняття “пізнання до пізнання”, яке включає синтез минулого досвіду і неусвідомлюваних уявлень. Для цього вдавався до порівняння: щоб неусвідомлюване стало усвідомлюваним піщинки повинні скластися в горбик. В.А. Роменець відзначає, що провідною категорією вчення про душу С. Яворського стала категорія “життя”. Він розробив проблеми періодизації життя, його цінностей, способів повноцінного й гідного завершення, розмірковував про роль афектів в уможливленні здорового способу життя. “Свої міркування про психологію життя С. Яворський несподівано завершує, ставлячи акцент на феномені недовіри: у вчинках людей зазвичай криється підступність” [49, с. 136].

Ф. Прокопович (1681–1736) розробляв питання психології мовлення та емоцій, М. Колачинський (1699–1755) досліджував етичну сферу людських вчинків. Порівнюючи розвиток психологічних ідей і наукового мислення в цілому у Києві та Москві, маємо справу не тільки з різними культурними традиціями (західноєвропейською і візантійською), але й з різною диференційованістю уявлень про внутрішній світ людини, про ступінь розробки ідей особистості, людської гідності, гуманізму. Так, М.В. Соколов відзначав, що московська Слав’яно-греко-латинська академія була скопійована за зразком Києво-Могилянської академії [56], однак вона так і не змогла стати живим центром культурної думки. Своєю чергою, Г.Г. Шпет звернув увагу на інтелектуальну монополію держави у сфері освіти і московські репресивні традиції. “Освітні завдання Слав’яно-греко-латинської академії... спрощувалися до крайнощів. <...> Академія вже в кінці XVIII ст. падає, вчителі не справляються зі своєю справою” [61, с. 240]. Прикметно, що українські мислителі, котрі висловлюють психологічні ідеї, відомі поіменно, тоді як давньоруські джерела часто анонімні й включають у себе збірки перекладених текстів.

Г. Кониський (1717–1795) вів у Києво-Могилянській академії курс психології, де, слідуючи інтелектуальній традиції Аристотеля, виділяв у душі рівні розвитку, а саме вегетативний, чуттєвий, раціональний. Також він розробляв проблеми співвідношення інтелекту і волі, говорячи: “Є немало людей... з найкращим інтелектом і найгіршою волею” (цит. за: [49, с. 136]).

Фігуру Г.С. Сковороди (1792–1794) В.А. Роменець охарактеризував як завершувача “двох-

сотлітнього поступу... психологічної думки в Києво-Могилянській академії” і виразника української культури епохи Просвітництва [49, с. 137]. Проблеми самопізнання були осмислені у працях Г.С. Сковороди “Наркис, или познай самого себя”, “Асхань, или познай самого себя”. У самопізнанні цей мислитель виділяв три рівні. По-перше, пізнання індивідуального буття, яке виражав питанням: куди людину спрямовує і веде її внутрішня природа? По-друге, пізнання свого соціального і громадянського буття: завдання – *пізнати свій народ, і в народі пізнати себе*. По-третє, пізнати у собі образ і подобу Божу. В.А. Роменець відзначав, що саме епоха бароко пов’язана з осмислення проблем розвитку особистості й індивідуальності в людині. “Психологія бароко і Просвітництва розвінчують зовнішній, відкритий для інших аспект поведінки, знаходять його справжні рушійні сили, які охоплюють і негативні якості людської душі. Психіка постає дивовижним калейдоскопом, живим дзеркалом Всесвіту. В цьому живому психічному механізмі увесь час відбуваються зміни, метаморфози, щось народжується, щось помирає” [Там само, с. 138]. Саме через самопізнання здійснюється синтез страждальності і самодостатності в людині, її податливості природним і соціальним детермінаціям і здатності до внутрішнього опору і протистояння. Індивідуалізація (рух до себе) й універсалізація (рух до культури) людини здійснюються у процесі самопізнання. Важливим моментом у творчості самого В.А. Роменця, як і Г.С. Сковороди, стала ідея гармонії протилежних начал як феномену розвитку особистості.

Примітно, що Г.С. Сковорода через конструктор “сродної діяльності” здійснив творчий синтез двох полярних ідей – “чистої дошки” (страждальної природи душі) Дж. Локка і “монади” (самодостатності психіки) Г. Ляйбніца. В інтерпретації мислителя “чиста дошка” слугувала формоутворювальною сферою для морального самовдосконалення людини. Співвідношення страждальності і самодостатності розумілося як вираження динаміки морального настановлення психіки: з одного боку, людина детермінована власною природною сутністю і соціальним середовищем, з іншого – є свобода волі і посилена усвідомленням людської гідності внутрішня детермінація вчинків особистості. “Самопізнання означає двосторонній рух від виявлення неповторності, унікальності кожного людського існування до досягнення в

цьому окремому існуванні вселюдського і від цього вселюдського, яке об'єднує всіх людей, до монадної неповторності, що складає (у її сукупності) багатоманітне духовне багатство людства" [Там само, с. 132].

Той факт, що в Києво-Могилянській академії збереглася численна кількість рукописів, у яких розвинуті психологічні ідеї, дозволяє сьогодні реконструювати оригінальну українську дослідницьку традицію в еволюції психологічних знань. Українська психологія епохи бароко формувалася на стикові різних інтелектуальних традицій – античної філософії (переважно вчення Аристотеля), патристики і європейського просвітництва. У XVII ст. в Києво-Могилянській академії психологію викладали в контексті філософії. "Київська традиція у психології продовжує відчуватися й у XVIII ст.", – відзначав М.В. Соколов [56]. Замість латинського терміна *animastica* у цей час з'являється українське слово "психологія", яке позначає науку про розвиток живих тіл [39].

Психологічні погляди Я.П. Козельського (1728–1794) викладені у праці "Философские предложения" (1768), критично розвивали традиції французького матеріалізму (Ж-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, К. Гельвецій). Йому були близькі ідеї про незалежність мислення, силу розуму, свободу волі. Психологічний трактат про розум, що входив до цієї праці, містив типологію особистостей на підставі ступеня розумності: "дурень", "нерозумний", "розумний". На першій позиції цієї типології передбачалася мінімальна розвиненість розуму. Дурень розуміє оточуючі його предмети і явища, однак не здатний не тільки міркувати про них, а й адекватно відтворити міркування інших людей. На другій позиції людина здатна до міркувань через наслідування, на третій – спроможна на аргументовані самостійні судження. Водночас розумні люди поділяються на *новаторів*, захоплених новизною ідей, і *виконавців*, які гарно розробляють чужі ідеї. В трактаті психічного життя Я.П. Козельський дотримувався причинного пояснення, віддаючи пріоритет ролі відчуттів і почуттів. "Він відкидає поняття "здібності душі" і сенс своєї роботи бачить в описі психічних процесів. <...> Його психологічні "пропозиції", вкладені у систему традиційних понять, становлять узагальнення даних повсякденної поведінки і не затемнені посиланнями на якісь містичні сутності на кшталт Бога або душі" [56, с. 350].

Важливою ідеєю українських мислителів стало уявлення про те, що індивідуальні особ-

ливості людини накладаються не тільки на її природу, а й на всю людську сутність, що *індивідуальність народжується у процесі життєвого шляху, під час реалізації свободи волі, у вчинках*, у процесі подолання природної і зовнішньої детермінацій, опору державному насильству. Це була важлива гуманістична ідея, і вона виявилася розвинута в українській національній ідеї й подавлена в російській психології (див.: [34]). На наш погляд, це зумовило національні особливості сучасної солідарної поведінки українців й атомізму росіян, де у першому випадку *категорія гідності* піднімає людей на протест проти державного свавілля і беззаконня, а в другому – російське суспільство реагує соціальною аномією і відсутністю опору, "вивченою безпорадністю" і терпимістю до приниження. Згідно з нашою гіпотезою (і в унісон з концептуальними уявленнями В.А. Роменця [47], а також М.М. Рубінштейна [55]) саме *розвиток індивідуальності особи є запорукою її здатності до проявів солідарності у наданні взаємодопомоги*, до психологічно зрілої громадянської поведінки народного загалу.

Науковий період еволюції психологічних знань характеризується розробкою перших дослідницьких програм психології, формуванням класичної парадигми й охоплює низку критичних етапів, зміну соціокультурних віх. Важливу, але до останнього часу недооцінену, роль в еволюції психологічних знань відігравали латентні і малі культурні традиції [29; 31]. Так, українська інтелектуальна традиція в історії радянської психології, з одного боку, більше спиралася на рецепцію античного й західноєвропейського культурного спадку, а з іншого – зверталася до проблематики особистості, творчості, гуманізму, переживання, мислення і мовлення, продовжуючи тенденцію дореволюційної доби. Так, з 1897 по 1902 роки в університеті св. Володимира Г.І. Челпанов вів самобутній психологічний семінар (див.: [51]). Питання дитячої і педагогічної психології розробляв С.А. Анан'їн (1875–1942). З 1888 р. в Новоросійському університеті працював М.М. Ланге (1852–1921), який переїхав із Санкт-Петербургу в Одесу, де організував у 1896 експериментальну психологічну лабораторію. Учень М.М. Ланге в Одесі став Д.Г. Елькін (1895–1983), котрий досліджував проблеми психології сприймання часу. В 1922 році в "одеський період" С.Л. Рубінштейн пише програмну для становлення діяльній психології статтю "Принцип творчої самодіяльності"

(див.: [52]), відзначену В.А. Роменцем у вже згаданому дослідженні [48]. Прикладна психологія інтенсивно розвивалася у Харкові: проблеми психотехніки і психології праці у відкритому в 1921 Всеукраїнському інституті праці розробляли Ф.Р. Дунаєвський і Ю.М. Сиркін. На базі організованої у 1932 році Української психоневрологічної академії оформлялася клінічна психологія, що синтезувала медичні, психіатричні і психогігієнічні дослідницькі традиції (К.І. Платонов, І.З. Вельвовський, П.П. Істомін, Є.С. Катков та ін.). Український науково-дослідний інститут педагогіки став основою для розвитку дефектології (І.А. Соколянський, В.П. Протопопов).

Становлення української психології визначалося не тільки досягненнями окремих мислителів та шляхом інституалізації психологічної науки в університетах, але й появою самобутніх психологічних шкіл. Так, у кінці ХІХ і на початку ХХ ст. двома яскравими віхами на цьому шляху стали *харківська лінгвістична* (що вивчала психологію творчості) і *харківська психологічна* (що займалася психологією дитячого розвитку) школи.

Таким чином, специфіка української інтелектуальної традиції в еволюції психологічних знань може бути виражена наступним дослідницьким полем: *переживання* → *свідомість* → *мислення* → *мовлення* → *творчість*. Позначена тематика – вивчення взаємозв'язків мислення, мовлення і творчості – знайшла утілення у працях Г.С. Сковороди, О.О. Потебні, Д.М. Овсянико-Куликовського. Навіть більше, останні у своїх творах заклали нову дослідницьку традицію культурно-історичного аналізу психологічних феноменів. Як побачимо у третьому розділі статті, ця традиція отримала належне втілення у власних міркуваннях В.А. Роменця, в уявленнях гуманістичної і культурологічно зорієнтованої психології.

Дві названі вище культурно-історичні школи виникли на початку ХХ ст. у Харкові. Засновником лінгвістичної школи є О.О. Потебня (1835–1891), до неї належали Д.М. Овсянико-Куликовський, О.В. Ветухов, А.Г. Горнфельд. Специфікою цієї школи стало те, що проблеми розвитку мови тут досліджували в культурно-історичному контексті. Безпосередньо О.О. Потебня займався питаннями мовознавства, психології, фольклору та етнографії, вивчав українські говори, т. зв. “малоруське наріччя”. Розвиток мови він розглядав у зв'язку з розвитком мислення і творчості, а мистецтво трак-

тував як особливий спосіб світосприймання. Питання мови були для вченого опосередковувальною ланкою між історією і психологією, філологією і проблемами пізнання та творчості. О.О. Потебня і Д.М. Овсянико-Куликовський працювали, оперуючи міфологічним, психологічним, культурно-історичним і порівняльним підходами в літературознавстві. Важливою ланкою методологічного дослідження О.О. Потебні став розроблений ним *історико-генетичний метод*, який пізніше був взятий на озброєння Л.С. Виготським у його дослідженнях психічного розвитку [41].

У Харкові під редакторським покровительством Б.А. Лезіна видавався тематичний збірник “Вопросы теории и психологии творчества” (1907–1923), котрий зібрав довкола себе міждисциплінарну групу дослідників – П.К. Енгельмайера, В.І. Харциєва, Т.І. Райнова, К.Ф. Тиандера, І.І. Лапшина й інших. Отож, міждисциплінарність і діалогічність також можна виділити як національні особливості не тільки російського інтелектуального співтовариства ХХ ст., а й конкретно української традиції. О.О. Потебня, за В.А. Роменцем, розвивав “комунікативну теорію психічного”, розкриваючи через психологію мови внутрішній світ людини [10, с. 177]. Водночас Володимир Андрійович характеризував його як енциклопедиста: “Як учений-енциклопедист О.О. Потебня відкрив широке поле для поглядів на людську психіку в цілому” [Там само, с. 183]. Він також показав, що О.О. Потебня у своїх працях синтезував ідеї німецького енциклопедиста В. Гумбольдта і вчення психолога та етнографа Г. Лотце про мікрокосмос. Щонайперше під впливом цих мислителів розвивав ідеї психічної активності, які перетворилися в уявлення про думку і мову, а також у висвітлення активного і творчого характеру розуміння.

За В.А. Роменцем, діалектика О.О. Потебні, на відміну від соціологічних і психологічних підходів його сучасників – Е. Дюркгайма, Л. Леві-Брюля, В. Вундта, які протиставляли індивідуальне і соціальне, колективне й особисте, особливе і загальне, дозволяла побачити, яким чином індивідуальне розкривається через загальне. О.О. Потебня продемонстрував це на прикладі мовлення. У підґрунтя власного проекту “психології народів” він поклав психологічну структуру мови, тоді як Е. Дюркгайм – “мораль у її абстрактному розумінні”, Л. Леві-Брюль – психологічний аналіз міфологічних

уявлень, а В. Вундт – триаду, себто поєднання мови, міфології і моралі. Зі свого боку, концепція В.А. Роменця дозволила покласти в основу психології *аналіз вчинку*, що проникає в культурно-історичні нашарування різних епох й використовується як методологічний інструментарій. На цьому прикладі чітко бачимо, що творчість В.А. Роменця розвивалося в діалозі як з досвідом світової психології, так і на засадах вивчення інтелектуальних традицій російської та української психологій.

Одним із значимих співбесідників В.А. Роменця упродовж його творчого шляху є С.Л. Рубінштейн [36; 38], причому український період творчості останнього став предметом особливо-го дослідницького інтересу вченого. “Перший великий період життєвого і творчого шляху С.Л. Рубінштейна, що охоплює 40 років, пройшов в Україна – головним чином в Одесі. У цей час для вирішення службових і наукових питань він виїжджав у Київ і Харків” [48, с. 103]. Попри те, що основні праці і досягнення С. Л. Рубінштейна здійснені у Ленінграді й Москві, власний індивідуальний стиль теоретизування був сформований двома інтелектуальними традиціями – неокантівською (навчання у Г. Когена і П. Наторпа) та української (кола творчого спілкування в одеський період – зокрема, у М.М. Ланге). “Саме у цей час відбулося формування його властивостей ученого – видатної психологічної проникливості, поєднаної з найточнішим філософським аналізом людини” [Там само]. У Новоросійському (Одеському) університеті С.Л. Рубінштейн читав лекції із психології і теорії мистецтв, з основ логіки і теорії пізнання, історії філософії й одночасно вів різні спецкурси; до кола його наукового інтересу входили філософія і методологія, психологія, педагогіка та етнографія, пізніше – бібліографічна справа. Причому лекції він читав російською й німецькою мовами, вільно володів французькою й англійською, знав давньогрецьку й латину. “Українську мову і культуру українського народу він вивчав уже як фахівець” [Там само, с. 105]. У 1922 році у другому випуску “Записок высшей школы г. Одессы” вийшла російською мовою програмна стаття С.Л. Рубінштейна “Принцип творчої самодіяльності. До філософських засад сучасної педагогіки”, була підготовлена книга “Розвиток мислення у підлітків” (1927). Специфіку одеського періоду наукової і суспільно-педагогічної діяльності С.Л. Рубінштейна висвітлюють також його бібліографічні

дослідження, опубліковані українською мовою. До того ж Сергій Леонідович цікавився історією української писемності, питаннями розвитку українського театрального мистецтва XIX–XX, а також української етнографії.

В.А. Роменець відзначає, що на духовне формування С.Л. Рубінштейна вплинув не тільки його інтерес до української культури, але й до творчої особистості О.О. Потебні. “Спостереження над психікою людини, її мовленням, над зв’язком мовлення і психіки в цілому, узагальнення його в теорії, дають змогу вважати, що Рубінштейн знайшов у його творчості близькі мотиви” [Там само, с. 110]. В “Основах загальної психології” С.Л. Рубінштейн звернувся до проблем єдності мови і свідомості, художніх і наукових форм відображення міфу [53]. За словами В.А. Роменця, у творчості О.О. Потебні, він цінував “його першу і єдину в своєму роді блискучу спробу на великому історичному матеріалі намітити основні етапи розвитку мовної свідомості російського народу” [48, с. 110].

Аналізуючи інтелектуальну біографію С.Л. Рубінштейна, В.А. Роменець виділив розробку ним *категорії вчинку*, відзначивши, що саме це методологічне настановлення, за яким дія стає вчинком через розвиток самосвідомості, привела його до “побудови нової системи психології”. Примітно, що в інтерпретації творчого спадку С.Л. Рубінштейна виявляється власний науковий інтерес В.А. Роменця. Іншими словами, на основі того, що стає предметом аналізу і позитивної оцінки в науковій спадщині інших учених, є можливість реконструювати віхи *інтелектуальної біографії* самого В.А. Роменця.

Харківська психологічна школа, сформована у 1930–40 роках, відома іменами О.Р. Лурія, О.М. Леонтєва, О.В. Запорожця, Л.І. Божович, П.І. Зінченка, П.Я. Гальперіна, В.І. Аніна; тут розроблялася переважно проблематика дитячого розвитку – пізнавального, емоційного, естетичного, зняряддевого [1; 65]. В.А. Роменець ставився до харківської психологічної школи доброзичливо, хоча й дещо критично [32]. Ймовірно, подібне ставлення було викликано непроробленістю самої категорії “культура” в “культурно-історичному” підході цієї школи. Як відомо, під культурно-історичним підходом у російській психології в радянську епоху було прийнято розуміти виключно концепцію Л.С. Виготського, попри те, що інші автори (В.П. Зінченко, М. Коул, П. Тульвісте,

В. О. Шкуратов, М.Г. Ярошевський) справедливо вказували на дисонанс назви і змісту. На наш погляд, підхід В.А. Роменця з його глибоким аналізом історії і культури як контексту розвитку психології істотно збагачував міждисциплінарні традиції досліджень харківської школи психології творчості.

Такі особливості української психологічної науки, як гуманізм та антропологізм (інтерес до проблеми людини у повноті її буття), звертали дослідницький інтерес В.А. Роменця до пошуку розвитку психологічних ідей у різноманітних культурних сферах – у релігії, філософії, літературі, мистецтвознавстві, живописі, історії мистецтва. Його співбесідником і “опонентним колом” закономірно були як психологи, так і теоретики культури, філософи, філологи, мистецтвознавці. Синтез гуманітарних знань слугував основою для побудови концептуальних уявлень про духовну і творчу активність людини, з’ясування складних питань самопізнання, зумовленості розвитку особистості контекстами її культури, гармонійним поєднанням аспектів національної (історичні традиції) і вселюдської (універсальні цінності) ідентичностей.

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПАФОС ПСИХОЛОГІЇ В. А. РОМЕНЦЯ: У ПОШУКАХ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ. МІКРОСВІТ І МАКРОСВІТ

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що інтелектуальна біографія вченого розгоргалася у взаємозв’язку принаймні трьох культурних контекстів – традицій української, російської і світової психології. У його науковій творчості поєднувалися філософія і психологія, історія і культура. Володимир Андрійович, безсумнівно, був притаманний енциклопедичний стиль мислення, що відрізняв учених епохи Відродження і срібного століття, яких важко віднести до одного напрямку чи дисципліни. Це відзначають практично всі дослідники його творчості. Дослідницький проект мислителя відзначався послідовним рухом до теоретичного монізму через парадигмальний формат плюралізму [3], котрий розумівся як його творчий діалог з розмаїттям персоніфікованих психологічних концепцій.

Згідно з культурно-аналітичним підходом до вивчення еволюції психологічних знань, специфіка української інтелектуальної традиції постала в категорійній схемі “переживання

– свідомість – мислення – мова – творчість”; в устремлінні психології до горизонтів культури, мистецтва, гуманізму. В цьому зв’язку сучасність феномена Володимира Роменця зумовлена поєднанням унікального й універсального, локального й глобального, мікрокосмосу національної традиції й макрокосмосу проблематики світової психології.

Інтелектуальна біографія В.А. Роменця розпочалася із психології творчості: три реферати його кандидатських дисертацій присвячені різнобічному налізу особливостей юнацької фантазії; у 1965 році вийшла книга “Фантазія, пізнання, творчість”, у 1971 – “Психологія творчості”. Проблематики творчості так чи інакше стосувалися його перші наукові статті [28]. Другою темою досліджень, які пронизували майже всі праці, були *проблеми гуманізму і буття людини*. Так, проблема взаємоперетворень мікро- і макрокосмосу являла собою нерв антропологічного дослідження, починаючи з епохи античної філософії. У психології ця тема оприявилася в контексті розвитку гуманістичної думки, або психології, котра звертається до образу людини у її життєвій повноті.

Діалектика мікро- і макрокосму – стрижнева для творчості В. А. Роменця тема. Він розвиває ідеї “розрізу” і “перетину” двох світів – великого і малого; показує, що самопізнання великого світу здійснюється через світ самісний, адже антична вимога “пізнай самого себе” – це вимога розкрити себе як того, хто “пов’язаний з великим світом і виражає його” [50, с. 25]. Людина – світ безконечного змісту, подібно до того, як у просторі й часі безконечним є великий світ. Дві великі безодні, що перетинаються, – малого і великого світів – відкрилися перед допитливим поглядом людини [47]. Вчений любив цитувати Г.С. Сковороду: “Бездна бездну вловлює” та “Людина дивиться на Бога тими ж очима, якими Бог дивиться на людину”. У творчості цього українського мислителя він підкреслював *дійовий* характер самосвідомості, а у власній концепції розглядав самосвідомість як важливий механізм самопобудови особистості [15].

Вчинковий принцип став для В.А. Роменця методологічною оптикою, через яку він проінтерпретував історію всесвітньої психології і на основі чого запропонував *оригінальну концепцію інтеграції психологічних знань*. Ця методологія склала імпліцитні засновки сепаратоміка з історії всесвітньої психології.

Категорія вчинку постала фундаментом інтеграції психологічних знань як на донауковому і філософському, так і в науковому періоді розвитку психології.

Будь-якого видатного дослідника, як правило, відзначає інтерес до методології та історії своєї науки. Звернувшись до аналізу розвитку всесвітньої психології, В.А. Роменець передовсім сформулював його методологічне значення. Цілісна картина історії всесвітньої психології “становить собою важкий і величний шлях пошуку закономірностей, які керують людською природою, стають знаряддям самопізнання науки” [50, с. 2]. Це – “історичний плюралізм” ідей, що захищає науку від догматизму й визначає актуальне коло завдань історико-методологічного дослідження. Попри те, що традиційним предметом історії всесвітньої психології є еволюція, розвиток і формування психологічних знань, В.А. Роменець одразу ж розсунув межі наукової психології, доводячи, що психологічні знання щедро розсіпані у фольклорі, мистецтві, релігії, філософії, міфології, праві, медицині, у суміжних із психологією науках як природничого, так і соціогуманітарного кола. Трактовка історії психології в горизонті культурології дозволила вченому не тільки виявити життєве культурно-історичне джерело психологічних ідей, а й наголосити на гуманістичному пафосі психології як науки про людину.

Звернувшись до неосяжного історико-культурного матеріалу, академік Володимир Роменець розглянув історію психології через оптику поставлених і вирішуваних теоретичних проблем, показуючи таким чином, як у процесі становлення психології відбувалося перетворення її предмета, де аргументовано виокремив три тенденції. Перша характеризувала специфіку, спонтанність й автономність психіки і вела до постановки проблеми душі і тіла, що, своєю чергою, визначило пошук зв'язків між ними (вчення Р. Декарта і Б. Спінози). “Психічне як суб'єкт діяльності (людини) співвідноситься з тілесними явищами і зовнішнім світом. Їхнє відношення виражає те чи інше розуміння природи психічного” [Там само]. Друга тенденція виражалася в ототожненні душі і тіла, здійснюваного на засадах інтроспективного або поведінкового підходів. Третя тенденція відзначалася діалектикою об'єктивного і суб'єктивного (їхнім взаємоперетворенням), і саме цей процес вів до можливості виділення “осередку” (клітинки) вчинку. За

В.А. Роменцем, вчинок є “логічним осередком” психології, а саме тією системоутворювальною опорою, яка дозволила здійснити донині недосяжну інтеграцію психологічних знань.

Виділення цієї логічної й історичної одиниці в еволюції психологічних знань дало змогу Володимиру Андрійовичу розробити періодизацію історії всесвітньої психології, запропонувавши оригінальну схему розгортання історико-психологічного процесу. Вчинок тут слугував і “логічним осередком” психології, і постав як історико-психологічна ланка-осереддя в її історико-науковому тлумаченні. “В ученнях кожної епохи в структурі вчинку ставляться первні акценти. У цьому єдині історична психологія та історія психології. Послідовність у зміщенні акцентів із ситуації на мотивацію, від неї на дію і післядію визначає основні віхи у розумінні і тлумаченні поведінки людини, дослідженні психіки в цілому. <...> Поступальний рух у тлумаченні вчинку показує шлях виявлення основних проблем психології в кожному епоху її становлення. Вчинок постає опосередковуючою ланкою між психікою і тілом, між структурними компонентами психічного, так що в кінцевому підсумку людина пізнає себе, здійснюючи вчинок, аналізуючи його наслідки” [Там само, с. 4].

Вчинковий принцип стимулював об'єднання у загальну картину еволюції психологічних знань таких категорій, як “ситуація”, “дія”, “мотивація”, “рефлексія”, “людина”. Окремо відзначимо, що психологічний смисл цих категорій розкривався в конкретному аналізі історії й культури. Таким чином, з допомогою категорії вчинку вчений розробив оригінальну періодизацію історії психології, у якій вдалося поєднати теоретичний монізм (єдиний принцип структурування історико-психологічних знань) з “історичним плюралізмом” (різноманіттям зв'язків учинку з іншими психологічними категоріями і розкриттям нових граней цієї категорії в конкретному і локальному аналізі матеріалів історії культури). Важливим методологічним завданням історика психології В.А. Роменець визначав осягнення взаємозв'язку між інтелектуальним багажем того чи іншого часу та історико-культурним контекстом епохи: проникаючи в “дух часу”, дослідник повинен подати теорію, яку аналізує, в координатах еволюції наукових знань у цілому. “Зрозуміти історично усвідомлювані форми вчинку означає зрозуміти якісно відмінні етапи становлення самої психології, зро-

зуміти її історію. Саме структура вчинку в її історичному усвідомленні відкриває можливість показати справжні зв'язки психології з художнім відображенням світу, евристичні взаємодії між ними. Вчинок виявляється також всезагальним феноменом людської культури” [Там само, с. 10]. Доводячи, що неможливо збагнути еволюцію психологічних знань, логіку їхнього становлення поза звертанням до культурно-історичного контексту досягнень науки і поза реконструкцією у становленні категорій її історії, В.А. Роменець неявно полемізував з методологією категорійного аналізу психологічних знань, запропонованою М.Г. Ярошевським (див.: [38]).

Чи можемо вважати даниною українській інтелектуальній традиції таку особливість періодизації В.А. Роменця, як занурення історико-психологічних знань в аналіз контексту історії культури? На наш погляд, психологічна антропологія людини в історії цього українського достойника від початку спиралася на ідею гуманізму, котра була імпліцитною ідеєю епохи бароко в українській інтелектуальній традиції й обрамляла проблематику самопобудови і самопізнання особистості, взаємоперетворення “мікрокосмосу” і “макрокосмосу”. Відповідно до пошуків культурно-аналітичного підходу, названа традиція виявилася сенситивною до ідеології епох Відродження і Просвітництва, й тому в неї легше проникали ідеї самоцінності індивідуальності, гідності особистості, антропології переживання, питання розкриття унікальної людської сутності через мову і продукти творчості, ідеї аналізу людини в контекстах її історії і культури. Почасти цю проблематику реалізувала харківська лінгвістична школа, а також праці таких мислителів, як О.О. Потебня і Д.М. Овсянико-Куликовський. Ідея культури постала магістральною лінією таких досліджень і повною мірою знайшла вираження в концепції вчинку В. А. Роменця: з одного боку, *людина через аналіз вчинку виявляється тут включеною в конкретний культурно-історичний контекст*, з іншого – *самі психологічні знання розвивались у тісному взаємозв'язку з тією чи іншою історичною епохою і закономірностями розвитку культури*. Вчинок же, будучи зануреним у певні контексти культури, задавав глибинний зв'язок основних психологічних категорій, таких як “образ”, “дія”, “мотив”, “спілкування”, “переживання”, “особистість”.

Важливо зауважити, що В.А. Роменець звернувся до сфер філософії і культури, вихо-

дячи із завдань психології. Вчинок трактувався як одиниця життя людини в культурі; розглядався як культурно-психологічна реальність, яка пов'язує людину зі світом, психіку – з культурою й історією. Так через аналіз вчинку, й також продуктів історії і культури, прочитується психіка. Методологічно близькі ідеї у радянській психології розвивали Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв і, передовсім, С.Л. Рубінштейн. Останній намагався вирішити проблеми психології – теоретичні й методологічні, – звертаючись до простору філософії, запропонувавши важливий методологічний принцип – *просвічувати свідомість через діяльність*. Для О.М. Леонтьєва діяльність могла слугувати ланкою між психікою і соціокультурним довкіллям. Л.С. Виготський розвивав ідеї опосередкування як способу керування психікою через знакові системи культури. Для С.Л. Рубінштейна, *знаряддя самоспричинення і самопобудови стала діяльність (творча самодіяльність)*. Завдячуючи імпліцитному гуманізму як культурно-антропологічній оптиці вивчення людини в історії В.А. Роменцю вдалося звести всі підходи в єдину систему психологічних знань. Аналітичний рух-розвиток через категорію вчинку від психіки до культури і навпаки закольцьовував поставлені питання в герметичне коло.

Вищеназваних авторів також зближувало ставлення до психології як до міждисциплінарної науки. Неявний девіз майже кожного з них твердив: *для розуміння психіки потрібно вийти за межі психіки*. І це була спільна інтенція радянської психології протягом ХХ ст. Однак ні Л.С. Виготському, ні О.М. Леонтьєву, ані С.Л. Рубінштейну не вдалося зануритися у простір реальної історії і культури, а отже реалізувати культурно-історичний підхід на рівні феноменології, а не лише методологічних устремлень. В.А. Роменцю, на наш погляд, це вдалося повною мірою [28]. Через різнобічний аналіз вчинку він створив конструктивний діалог історії психології й історії культури. Предметом психології за такого підходу стали не психіка, не діяльність, не особистість і навіть не вчинок, а *буття людини в культурі*. (За нашим припущенням, таке розуміння було і потенційною лінією наукової творчості С.Л. Рубінштейна, чий інтенції до антропології людини, до сфер культури й етики не могли виділитися у вузькоколіїному контексті радянської психології.) *У науковій творчості В.А. Роменця здійснилася логіка побудови психології в*

горизонтах антропології, тобто реальної науки про людину, а вчинок став категорією, яка дозволяла “зашнуровувати”² в єдину систему психіку, ситуацію, дію, діяльність, людину, переживання і культуру. З позицій культурно-аналітичного підходу, таке “зашнуровування” становить конструктивний синтез різноманітних інтелектуальних і дослідницьких традицій; і це шлях, що веде до побудови постнекласичної психології як реалізації інтегративних тенденцій у розвитку психологічних знань.

Культурно-історична психологія у школі Л.С. Виготського становила не стільки реалізацію культурно-психологічних досліджень людини, що повертали психологію до досвіду суміжних наук, скільки дослідницьку програму. Оперування категорією “діяльність” відкривало для психології можливість аналізувати соціокультурний контекст розвитку психіки як заманливу перспективу розвитку діяльнісного підходу. Так, коли Д.Б. Ельконін розглядав провідну діяльність як заданий тим чи іншим суспільством нормативний зразок соціалізації дитини й під цим кутом зору розглядав психологію гри [62], то вгадувався прорив у сторону вивчення культурно-історичної епохи; але він залишився схематичним й не втілювався у практику конкретно-історичних і польових досліджень. С.Л. Рубінштейн, розкриваючи проблему людини в психології з огляду на її місце у світі [54], запропонував методологічний ескіз, за яким у подальшому розгорталася віяло досліджень його учнів; однак звертання до аналізу культури так і залишилося латентною лінією цих досліджень. З позицій сучасного розвитку психології ці діяльнісні, культурно-діяльнісні і суб’єктно-діяльнісні підходи розглядаються як такі, що розкривають різні грані аналізу діяльності, взаємно доповнюючи один одного. Однак В.А. Роменець, будучи обмеженим ідеологічними рамками радянської психології, ще у 1980-і роки запропонував психологічну систему, своєрідну матрицю, яка дозволяла зорієнтувати в ній різні підходи як окремі моменти загального руху-поступу теоретичних знань. На наше переконання, методологічно

цей хід відповідав завданням постнекласичної психології: вчинок виявився тією голкою, яка, мовою бутстрепного підходу, давала змогу “зшити” психологічні знання у теоретично цілісну, збагачену історичним розмаїттям, картину. Тут виявилася синтетичність, комунікативність і діалогічність підходу В. А. Роменця, котрий вибудував у продуктивному методологічному синтезі змістовно єдину систему психологічних знань [27].

Учинок для Володимира Роменця став системотвірною категорією, яка, з одного боку, інтегрувала психологічні знання, з іншого – пов’язувала людину зі світом. Із цих позицій він критично оцінював спробу М.Г. Ярошевського подати історію становлення психологічних знань на підставі *категорійного підходу* (див.: [37]). На його думку, категорії *образу, мотиву, дії, міжособових стосунків* – психологічні абстракти, що в культурно-психологічній реальності людського життя постають у формі категорій *ситуації, мотивації, дії*, які є характеристиками вчинку саме як культурно-історичного процесу, котрий розгортається у системі епістемологічних координат “Людина – Світ”. Вкотре підкреслимо: В.А. Роменець був явним прибічником *методологічного монізму* в психології. А це означає, що продуктивність психологічного підходу для нього визначалася не тільки методологічною стратегією, яка використовується, скільки творчою особистістю самого дослідника, здатного здійснити інтеграцію психологічних знань на різних епістемологічних підставах, де монізм і плюралізм організують його пізнавальну творчість. Так, через аналіз складових учинку як культурно-психічної реальності Володимир Андрійович уможливив інтерпретацію різних сторін психічного. Зокрема, вчинок дозволив поєднати у психології зовнішнє і внутрішнє, глибинні нашарування індивідуальності людини і загальнолюдське надбання культури, аспекти соціалізації й індивідуалізації, інтерпретації і творчості. Будучи задіяним у безпосередню життєву ритміку повсякдення, вчинок спричинив ланцюжок інших психологічних уявлень: умови його протікання викликали до життя уявлення про ситуацію, спонукальні

² За аналогією, запропонованою у 1960-і роки для синтезу знань у теоретичній фізиці, з бутстрепною теорією часток (від англ.: *bootstrap* – зашнуровування; тут: пошук внутрішньої зв’язності), що поєднувала квантову механіку і теорію відносності. Так, за автором цього сітвого підходу Дж. Чу (G.F. Chew), «наука майбутнього може становити собою мозаїку теорій “бутстрепного” типу, що перетинаються. Жодна з них не буде більш фундаментальною, ніж інші, і всі вони мають бути взаємно узгоджені» [35, с. 61].

джерела вели до аналізу мотивації, змістом вчинку постали дії, а його наслідки були пов'язані з рефлексією, самопізнанням і самотворенням особистості. У лаконічному вигляді логічна побудова теорії вчинку є такою: вчинок розгортається у певній *ситуації*, його рушійні сили пов'язані з *мотивацією*, він реалізується у дії, виконання якої завершується процесом *рефлексії*. У вчинках людина не тільки створює, але й пізнає саму себе.

Кожна з психологічних систем, за В.А. Роменцем, висвічувала той чи інший аспект вчинку. Подібно до К. Юнга і Е. Шпрангера, які вважали психічну реальність достойною бути самостійним предметом психології, український дослідник наполягає на самостійності і методологічній незалежності психології, на її власній детермінації й пояснювальній першооснові – вчинку. Таким чином, *учинковий принцип*, мов стержень, пронизує розмаїту картину історії психології. Ситуативна сторона вчинку виявляється в міфологічній психології, психології Стародавнього світу і середніх віків, мотиваційна – визначає основні віхи становлення психології в епоху від Ренесансу до Просвітництва включно, дія і його післядія стають основним фокусом у вивченні психології у XIX і XX ст. [50, с. 11].

Розглянувши вчинок у синхронічній динаміці розвитку як можливість інтеграції психологічних знань, В.А. Роменець звернувся до діахронічного плану, відстежуючи, за якими феноменами латентно приховувалася ця категорія в історії психології. Якщо одною віссю названої концепції (у діахронічному аналізі) виступала історична координата еволюції психологічних знань, то іншою віссю (у синхронічному аналізі) стала культурологічна координата, яка передбачала вивчення специфіки цих знань “у різних регіонах світу у зв'язку з культурою”. Провідні проблеми ІВП вчений розмістив тут у системі, яка передбачала дві підстави: з одного боку, періодизація еволюції психологічного пізнання, з іншого – її співвіднесення зі структурою вчинку. Постановка такого завдання перемістила аналіз еволюції психологічних знань із лінійної площини у стереоскопічний простір. Загальна панорама дослідження складалася не тільки з класичного вивчення джерел і порівняльно-історичного аналізу наукових праць, а й із “співвіднесення вертикальних і горизонтальних історико-психологічних зрізів”. У цьому зв'язку пізнання носило складний багатofакторний

характер, який сьогодні інтерпретуємо як властиве *постнекласичному типу раціональності* прагнення до сіткової організації знання. “У психологічному джерелі визначаються: а) співвідношення логічного осередку і системи психології, б) опосередкований образ і його зв'язок з логічним осередком твору окремого автора та інших його праць з історико-психологічним процесом у цілому, в) складові частини психологічного твору, г) місце даної психологічної теорії у загальному історико-психологічному процесі, д) загальнокультурне значення науково-психологічного твору, е) його зв'язок з творами інших форм віддзеркалення (художньої, правової і т.п.) певної епохи, ж) інваріантне ядро психологічної системи і творча обробка його у зв'язку з особливостями культури тієї чи іншої епохи, з) класичний твір в історії психології у форматі історичної психології, досягнень суміжних і несуміжних наук, звичаїв і вдач окремого народу, що долучається до поняття історизму, і) можливі шляхи творчого розвитку ідей, що наявні в конкретному психологічному творі, к) психологічний твір як феномен життєвого і творчого шляху вченого, мислителя” [Там само].

Таким чином, у концепції В.А. Роменця етапи становлення психологічної науки виявилися зумовленими різними способами тлумачення психічного і відображені трьома періодами: *субстанційним*, де постулюється структурна відповідність психіки та її субстанційної основи; *феноменологічним*, де відзначається діалектична зміна психічних феноменів як способів самопізнання матерії й духу; *конструктивний* (періодом “освоєння”), де й виявляється адаптивно-творчий характер психічного (у формах морального, художнього, наукового і технічного освоєння світу). Першому періоду відповідає розробка *ситуативної сторони вчинку*, яка синтезує провідні теми історії психології (“предок – нащадок”, “вчинок – звичай”, “нірвана – Кама (чуттєвий потяг)”, “мікрокосмос – макрокосмос”, “душа – вище існування”). Саме цей період охоплює міфологічну психологію, психологію Стародавнього світу і Середніх віків. Другий період присвячений розробці *мотиваційної сторони вчинку*, яка оприявнює себе через провідну історико-психологічну проблематику “Я – Інший”, “страждальність – самодостатність”, “інтелектуальне – моральне”, “свідоме – несвідоме”. Віхою цього періоду стає вивчення динамічних аспектів психічного й осягнення різноманіття форм її

бачення та інтерпретації. У третьому періоді через історико-психологічну проблематику розкривається у всьому розмаїтті *дієва сторона вчинку*, де однією із важливих ідей стає трактування психіки як інструмента пізнання і конструювання себе і світу.

Уявлення про *післядію* в концепції В.А. Роменця пов'язано з феноменами рефлексії, розвитку особистості, психологічної зрілості та самопізнання. Діалектичною вершиною у розгортанні вчинку, в проростанні його у біографію і культуру стає самоосмислення, нарощування рефлексивної складності. Тут український мислитель виділяв *три рівні в еволюції самопізнання*. Перший стосується зовнішніх індивідуальних відмінностей між людьми. Другий характеризується виявленням у собі загальнолюдського, того, що пов'язує особу зі всім людством через культуру. На третьому, завдячуючи освоєнню вселюдського культурного досвіду, відбувається осягнення і розвиток власної персональної неповторності й унікальності, продуктом чого є творча індивідуальність. Продовжуючи традицію С.Л. Рубінштейна, за якою *у творчій діяльності народжується творець*, В.А. Роменець підкреслював, що саме в такій діяльності виявляється і розкривається індивідуальність людини. Творча індивідуальність – це інструмент, який розкриває і розвиває в людині загальнолюдський вимір, що, своєю чергою, слугує основою для розгортання унікальності (див.: [21]). У підсумку ситуаційний, мотиваційний, дієвий і післядієвий (рефлексивний) плани аналізу надали теорії вчинку всеосяжний, багатовимірний характер. До цього слід додати онтологічно і гносеологічно складну природу вчинку як загальнокультурного феномену (1), системоутворювального “осередку” системи психології (2) та основи для всеохватної періодизації історії психології (3).

Культурно-аналітичний підхід до вивчення творчої спадщини В. А. Роменця дав нам змогу виявити сучасний потенціал його міждисциплінарного культурно-гуманістичного дискурсу; систематизувати періоди, пов'язані з роботою *психології творчості* (від способу – до життя), *психології вчинку* (від історії до теорії) і *канонічної психології* (від ідеалу до реальності); виокремити різні грані його проекту канонічної психології: вершинна психологія, філософська психологія, діалектична психологія, а також виявити у творчій спадщині перспективну культурно-історичну епістемологію [27–29].

ВИСНОВКИ

1. Творча спадщина В.А. Роменця виявилась значно ширшою меж його фізичного життя. Його праці надихають національне визволення і відродження української культури, його думки, слова і вчинки продовжують формувати сучасні гуманістичні ідеали психологічної науки. У цьому ключі відзначимо, що навіть в сучасних підручниках історія імперського (російського) і радянського періодів розвитку психологічної думки викладається надміру централізовано (наприклад, краще відомі психологи, які працювали у столицях), тоді як перегляд вітчизняної історіографії вимагає переструктурування гештальту історії психологічної науки, де з'являються нові імена, відкриваються неосвоєні вогнища інтелектуальних впливів [30]. У цьому контексті відзначимо виняткову роль української інтелектуальної традиції в цілому і *культурно-гуманістичного підходу* В.А. Роменця зокрема, що у радянський період виводило в психології на передній план ідеї гуманізму, особистості, творчості, історії, культури.

2. На сьогодні Володимир Роменець – мислитель, більш відомий в історії української психології, ніж у російській/радянській і, тим більше, у світовій психологічній науці. Це людина інтелектуального Просвітництва, гуманіст, енциклопедист, котрий синтезував в одній особі різні лінії психологічного дослідження: питання у царині психології обдарованості і творчості, історії і методології психології, гуманістичної психології і психології культури. Стержнем його творчості стала не стільки психологія вчинку (як це уявлялося нам раніше [27], [28]), скільки *психологія людини, що пов'язує різні тематичні поля дослідницької діяльності В.А. Роменця*; не стільки культурно-історична епістемологія, скільки *канонічна антропологічна психологія*, якщо розуміти під останньою поєднання гуманітарних і гуманістичних течій у розвитку психологічної думки. Дійти до такого висновку дозволили перші дві частини нашого дослідження, присвячені вивченню російсько-радянського та українського контекстів інтелектуальної біографії вченого-мислителя. Відповідно до методології культурно-аналітичного підходу, реконструкція контекстів наукової спадщини В.А. Роменця не завжди очевидна у своїй евристичності, тим не менш саме вона дозволяє виявити приховані, імпліцитні і латентні лінії

у його творчості, сприяючи більш об'єктивному і достовірному її вивченню.

3. Непрямим, але від цього не менш значущим, висновком здійсненого дослідження став той факт, що становлення психологічної науки в Києві проходило інакше, ніж у Москві, в обрамленні якісно інших інтелектуальних традицій. Так, важливу роль джерел культури і загальної методології пізнання в епоху Просвітництва відіграли Братські школи і Києво-Могилянська колегія й академія, а в подальшому провідним інтелектуальним центром розвитку психології став Київський університет св. Володимира. На початку ХХ ст. в Україні виникла велика кількість інститутів, спрямованих на розробку прикладних проблем і практико-зорієнтовану психологію (клінічну, інженерну, педагогічну, міждисциплінарну).

4. Існують різні критерії оцінки масштабу особистості вченого. Більше того, ці оцінки з плином часу змінюються. Сучасникам властиво вимірювати масштаб творчості та особистості вченого за його відображенням у соціумі: вплив, відомість, соціальна перцепція. Феномен творчої біографії В.А. Роменця являє собою щось абсолютно інше. Прижиттєва слава його не тішила. Напевно, і сучасність із її прагматизмом, політизованістю і філософією споживання не дозріла, щоб гідно оцінити праці В.А. Роменця. Адже його "великий час" культури – епоха затребуваності ідей гуманізму, Відродження, Реформації, Просвітництва. Його теоретичний світ – це психологія, яка переміщує в центр проблему людини, причому людини, яка здійснює власне самобудівництво, реалізує призначення, унікальний життєвий проект, розкриває свій потенціал у творчості життя, в діалектиці внутрішнього і зовнішнього, взаємозв'язку мікросвіту і макросвіту культури. *Ідеї гуманізму, єдність унікального та універсального, індивідуалізації як творчості і соціалізації як самореалізації – це золота нитка, яка проходить через всю інтелектуальну біографію академіка Володимира Роменця.*

5. У чомусь його феномен подібний до феномену біографії Дж. Віко, який був засновником інтелектуального стилю мислення в контексті розвитку німецької інтелектуальної традиції [30]: тихий і скромний геній, хоча за плодами – новатор. Дж. Віко заклав основи нового способу мислення про світ, основи історичної, соціальної, культурної психології. Однак лише історикам науки вдалося гідно оцінити масштаб його творчості та особистості,

тоді як сучасники практично нічого про нього не знали. Його головна праця "Основи нової науки про загальну природу націй" була опублікована малим накладом і коштом автора. Лише після виходу праць І. Гердера, котрий розвивав близькі ідеї, а саме концепти гуманізму, історизму, культурного різноманіття людства, виник інтерес до інтелектуального спадку Дж. Віко.

6. Не виключено, що у наступні століття, коли майбутні історики психології стануть реконструювати нашу епоху, саме праці В.А. Роменця виявляться провісниками нової психології – гуманістичної, антропологічної, канонічної, а цей мислитель буде затребуваний у зв'язку з глобальним охопленням психології як всесвітньої історії ідей; своїм гуманізмом так не схожий на гуманізм гуманістичної психології; недостатнім осягненням сучасниками ідей *канонічної психології як самобутнього світу екзистенції, самопізнання і самостворення людини в культурі.*

7. Конструкт *інтелектуальні дослідницькі традиції та уявлення про багатомірність (нашарування часу) культурної епохи*, що практикуються у рамках культурно-аналітичного підходу, розкривають феномен наукової творчості В.А. Роменця через аналіз різних контекстів еволюції психологічних знань. У рамках цієї статті розглядалися переважно контексти становлення і розвитку російсько-радянської психології, української інтелектуальної традиції і наукової біографії вченого-філософа. Було показано, що лакуна гуманізму, яка зумовила в історії російської психології недостатність розробки питань гуманістичної психології, гідності та особистості, переживання та індивідуальності, культури тощо, виявилась утілена в розвитку української інтелектуальної традиції через звертання до проблематики творчості, психології мови, аналізу культурного розмаїття психологічних феноменів. Той факт, що наукова біографія В.А. Роменця складалася в антиномічному напруженні різних інтелектуальних традицій, на наш погляд, зумовив тематичну еволюцію його дослідницької проблематики: *психологія творчості* (від образу – до життя), *психологія вчинку* (від історії психології – до теорії інтеграції психологічних знань) і *канонічної психології* (від психології вчинку – до психології буття людини у світі).

8. Як і в розвитку російської психологічної науки, на початковому етапі становлення українських психологічних знань важливу

роль відігравали зарубіжні філософсько-психологічні концепції. Однак уже у середні віки й, особливо, у Новий час, тут з'являються істотні відмінності: візантійські джерела у досвіді становлення російської богословської, філософської і психологічної думки та західноєвропейська антропологічна традиція (грецька наукова раціональність і римська правова раціональність) у формуванні української передової думки. Таким чином, ідеї гуманізму, індивідуальності особистості, свободи і радості творчості волею історичної долі виявилися пригніченими в російській інтелектуальній традиції (див.: [22], [33], [34]). Культура Московії не як оцінювальна характеристика, а як певний тоталітарний історичний тип [57] унеможлиблювала розвиток проєктів людинствердної антропології, тоді як в українській інтелектуальній традиції ідеї гуманізму і гідності особистості, починаючи з Нового часу, звучали більш виражено і яскраво. (Відзначимо, що В.А. Роменець, обговорюючи подібні моменти, вдавався до концепту культури бароко.) Значимим чинником наукової біографії цього самородка інтелектуального духу в цьому плані виявився той, що українська інтелектуальна традиція живилась не візантійськими, а західноєвропейським (цінності Античності і Відродження) джерелами. В Київських академіях знання про людину дихалося легше, ніж в імперськи центрованій Москві, де *культ держави* підминав (й до сьогодні, на жаль, продовжує підминати) під себе *культуру людини*.

9. Гуманізм і вільнодумство – суть наукової біографії В.А. Роменця. Його канонічна психологія – це аксіологічно насичена психологія. Гуманізм – також одна з провідних тенденцій української інтелектуальної традиції, що дає надії на подальший розвиток української культури з людським обличчям, а не з репресивним оскалом архаїчної держави. І гуманізм – це та лакуна людськості, гідності і солідарності, якої донині катастрофічно не вистачає в російській культурі, а саме цінності людини, її індивідуальності, свободи творчості, радості пізнання, ідеї різноцвіття культури. У цьому сенсі рецепція творчої спадщини В.А. Роменця набуває не тільки наукової, а й аксіологічної значущості для сучасної психології.

1. Зінченко В.П. До 80-ліття Харківської психологічної школи / В.П. Зінченко // Психологія і особистість. – 2013. – №1(3). – С. 171–190.

2. Мусатов С.О. Світ ловив його... / С.О. Мусатов / "Ars vetus – Ars nova": В.А. Роменець / за ред. І.П. Манохи. – К.: Гнозис, 2001. – С. 158–161.

3. М'ясоїд П.А. Психологічне пізнання. Історія, логіка, психологія / П.А. М'ясоїд. – К.: Либідь, 2016. – 560 с.

4. Пелех П.М. Психологія в Києво-Могилянській колегії в XVII в. (до історії вітчизняної психології XVII в.): дис. ... канд. пед. наук / П.М. Пелех. – К., 1949. – 268 с.

5. Пелех П.М. Психологія в Київській академії в XVIII ст. / П.М. Пелех // Нариси з історії вітчизняної психології (XVII – XVIII ст.): зб. ст. / за ред. Г.С. Костюка. – К.: Рад. шк., 1952. – С. 80–122.

6. Рождественський Ю.Т. Психологія в Україні XVII – початку XIX ст. (спроба реконструкції та систематизації академічної спадщини): [монографія] / Ю.Т. Рождественський. – Умань: Жовтий О.О., 2011. – 250 с.

7. Роменець В.А. Вчинок і проблема детермінізму у вітчизняній психології / В.А. Роменець // З історії філософської думки на Україні. – К.: Наук. думка, 1965. – С. 104–118.

8. Роменець В.А. Фантазія, пізнання, творчість / В.А. Роменець. – К.: Наук. думка, 1965. – 152 с.

9. Роменець В.А. Психологія творчості: [навч. посіб.] / В.А. Роменець. – К.: Вища шк. Головне вид-во, 1971. – 248 с.

10. Роменець В.А. Історія психології: [навч. посіб.] / В.А. Роменець. – К.: Вища шк. Головне вид-во, 1978. – 440 с.

11. Роменець В.А. Київська Русь і початок вітчизняної психології (До 1500-річного ювілею заснування Києва) / В.А. Роменець // Психологія: респ. наук.-метод. зб. – Вип. 20. – К.: Рад. шк., 1981. – С. 3–21.

12. Роменець В.А. Історія психології Стародавнього світу і середніх віків: [навч. посіб.] / В.А. Роменець. – К.: Вища шк., 1983. – 415 с.

13. Роменець В.А. Історія психології епохи Відродження: [навч. посіб.] / В.А. Роменець. – К.: Вища шк., 1988. – 488 с.

14. Роменець В.А. Історія психології XVII століття: [навч. посіб.] / В.А. Роменець. – К.: Вища шк., 1990. – 365 с.

15. Роменець В.А. Ідея самопізнання і смислу людського життя у творчості Г.С. Сковороди / В.А. Роменець // Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали: зб. наук. пр. / АН України, Ін-т філософії. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 8–18.

16. Роменець В.А. Історія психології епохи Просвітництва: [навч. посіб.] / В.А. Роменець. – К.: Вища шк., 1993. – 568 с.

17. Роменець В.А. Історія психології XIX – початку XX століття: [навч. посіб.] / В.А. Роменець. – К.: Вища шк., 1995. – 614 с.

18. Роменець В.А. Історія психології XX століття: [навч. посіб.] / В.А. Роменець, І.П. Маноха. – К.: Либідь, 1998. – 989 с.

19. Роменець В.А. Історичне становлення психологічних знань / В.А. Роменець // Основи психології: [підруч.] / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 6-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 2006. – С. 94–109.

20. Роменець В.А. Постановка канонічної психології / В.А. Роменець // Основи психології: [підруч.] / за заг.

ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 6-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 2006. – С. 605–621.

21. Світ пізнає себе через людську душу (бесіда з академіком Володимиром Роменцом) / В.А. Роменець // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 170–176.

22. Брушлинский А.В. Психология и тоталитаризм / А.В. Брушлинский // Брушлинский А.В. Психология субъекта. – М.: Изд-во “Институт психологии РАН”; СПб.: Алетейя, 2003. – С. 52–73.

23. Будилова Е.А. Борьба материализма и идеализма в русской психологической науке (Вторая половина XIX – начало XX в.) / Е.А. Будилова. – М.: АН СССР, 1960. – 348 с.

24. Будилова Е.А. Социально-психологические проблемы в русской науке. Вторая половина XIX – начало XX века: [моногр.] / Е. А. Будилова. – М.: Наука, 1983. – 231 с.

25. Вершинин С.Е. Жизнь – это надежда: Введение в философию Эрнста Блоха / С.Е. Вершинин. – Екатеринбург: Изд-во Гуманитарного университета, 2001. – 304 с.

26. Гусельцева М.С. Наследие В.А. Роменца в истории украинской психологии / М.С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2011. – №6. – С. 94–107.

27. Гусельцева М.С. Наследие В.А. Роменца в постнеклассической интерпретации / М.С. Гусельцева // Психологія вчинку: шляхами творчості В.А. Роменця / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. – К.: Либідь, 2012. – С. 173–197.

28. Гусельцева М.С. Наследие В.А. Роменца и идея культурно-исторической психологии / М.С. Гусельцева // Психологія вчинку: шляхами творчості В.А. Роменця / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. – К.: Либідь, 2012. – С. 44–56.

29. Гусельцева М.С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности / М.С. Гусельцева. – М.: Акрополь, 2013. – 366 с.

30. Гусельцева М.С. Интеллектуальные традиции российской психологии (культурно-аналитический подход): [монография] / М.С. Гусельцева. – М.: Акрополь, 2014. – 424 с.

31. Гусельцева М.С. Культурно-аналитический подход к изучению эволюции психологического знания: автореф. дисс. ... докт. психол. наук / Марина Сергеевна Гусельцева. – М., 2015. – 46 с.

32. Иванова Е.Ф. Мои впечатления о В. А. Роменце / Е.Ф. Иванова // “Ars vetus – Ars nova”: В.А. Роменець / відп. ред. І.П. Маноха. – К.: Гнозис, 2001. – С. 166–168.

33. Кавелин К.Д. Задачи психологии. Соображения о методах и программе психологических исследований К.Д. Кавелина / К.Д. Кавелин. – СПб.: Тип. Ф. Сущинского, 1872.

34. Кавелин К.Д. Наш умственный строй: статьи по философии русской истории и культуры / К.Д. Кавелин. – М.: Правда, 1989. – 654 с.

35. Капра Ф. Уроки мудрости. Разговоры с замечательными людьми: пер. с англ. / Ф. Капра. – М.: Изд-во Трансперсонального ин-та, 1996. – 318 с.

36. Мясоед П.А. С.Л. Рубинштейн и В.А. Роменец: деятельностный и культурологический подходы в психологии / П.А. Мясоед // Психология человека в современном мире. Материалы Всерос. научн. юби-

лейн. конф., посв. 120-летию со дня рождения Сергея Леонидовича Рубинштейна: в 6 т. / отв. ред. А.Л. Журавлев и др. – М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2009. – Т. 2. – С. 122–129.

37. Мясоед П.А. Творческое наследие В.А. Роменца в историко-психологическом знании / П.А. Мясоед // Психологический журнал. – 2013. – Т. 34, №3. – С. 51–59.

38. Мясоед П.А. Творчество В.А. Роменца и российская психологическая мысль / П.А. Мясоед // Вопросы психологии. – 2013. – № 1. – С. 106–115.

39. Пелех П.М. Психология в Киево-Могилянкой коллегии XVII в.: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / П.М. Пелех. – К., 1949.

40. Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX–XI веков / В.Я. Петрухин. – М.: Гнозис, 1995. – 320 с.

41. Пискун В.М. Л.С. Выготский и А.А. Потебня / В.М. Пискун, А.Н. Ткаченко // Научное творчество Л.С. Выготского и современная психология. Тез. докл. Всесоюзной конф., Москва, 23–25 июня 1981 г. / под ред. В.В. Давыдова. – М., 1981. – С. 125–128.

42. Роговер Е.С. Больше чем поэт: [моногр.] / Е.С. Роговер. – СПб.: Российское изд-во “Культура”, 2010. – 196 с.

43. Роменец В.А. Особенности юношеской фантазии в процессе поэтического отражения действительности: автореф. дисс. ... канд. пед. наук (по психологии) / В.А. Роменец. – К., 1960. – 16 с.

44. Роменец В.А. Особенности творческой фантазии в литературных сочинениях юношества: автореф. дисс. ... канд. пед. наук (по психологии) / В.А. Роменец. – К., 1961. – 15 с.

45. Роменец В.А. Творческая фантазия и познавательный процесс: автореф. дисс. ... канд. филос. наук / В.А. Роменец. – К., 1964. – 12 с.

46. Роменец В.А. Психологические идеи восточной патристики на Украине (XIII – XV ст.) / В.А. Роменец // Изучение традиций и научных школ в истории советской психологии. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – С. 65–71.

47. Роменец В.А. Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании / В.А. Роменец. – К.: Здоров'я, 1989. – 191 с.

48. Роменец В.А. О научной, педагогической и общественной деятельности С.Л. Рубинштейна на Украине / В.А. Роменец // Сергей Леонидович Рубинштейн: Очерки. Материалы. Воспоминания / отв. ред. Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1989. – С. 103–113.

49. Роменец В.А. “Познай самого себя”: Психология на Украине в XVII–XVIII вв. / В.А. Роменец // Психологический журнал. – 1989. – Т. 10, № 6. – С. 131–139.

50. Роменец В.А. Предмет и принципы историко-психологического исследования: дисс. в форме науч. докл. ... д-ра психол. наук / В.А. Роменец. – К., 1989. – 44 с.

51. Роменец В.А. Г.И. Челпанов: период профессорства в Университете Св. Владимира (г. Киев, 1982–1907 гг.) / В.А. Роменец, И.П. Маноха, А.А. Бреусенко. – К.: Гнозис, 2000. – 270 с.

52. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности (к философским вопросам современной педагогики) / С.Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 101–107.

53. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 1. – 320 с.; Т. 2. – 328 с.

54. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн // Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб.: Питер, 2003. – С. 281–426.

55. Рубинштейн М.М. О смысле жизни. Труды по философии ценности, теории образования и университетскому вопросу: в 2-х т. / М.М. Рубинштейн. – М.: Территория будущего, 2008. – 376 с.

56. Соколов М.М. Очерки истории психологических воззрений в России в XI – XVIII вв. / М.М. Соколов. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 420 с.

57. Федотов Г.П. Собр. соч.: в 12 т. / Г.П. Федоров. – М.: Мартис, 2004. – Т. 9. – 383 с.

58. Фурман Д.Е. Политическая система современной России / Д.Е. Фурман // Россия между западом и востоком. Мосты в будущее / отв. ред. Н.П. Шмелева. – М.: Международные отношения, 2003. – С. 24–35.

59. Фурман Д.Е. [Выступление][Электронный ресурс] : СНГ: проблемы интеграции и дезинтеграции. По материалам заседания Ученого совета <http://dmitriyfurman.ru/wp-content/uploads/2012/03/%D0%A1%D0%9D%D0%93.pdf> (дата обращения 15.04.2014).

60. Фурман Д.Е. Движение по спирали. Политическая система России в ряду других систем / Д.Е. Фурман. – М.: Весь мир, 2010. – 168 с.

61. Шпет Г.Г. Очерк развития русской философии / Г.Г. Шпет // Введенский А.И., Лосев А.Ф., Радлов Э.Л., Шпет Г.Г. Очерки истории русской философии. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. – С. 217–570.

62. Эльконин Д.Б. Психология игры / Б.Д. Эльконин. – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.

63. Яковенко И.Г. Мир через призму культуры. Культурология и россиеведение / И.Г. Яковенко. – М.: Знание, 2013. – 310 с.

64. Ярошевский М.Г. Историческая психология науки / М.Г. Ярошевский. – СПб.: Изд-во Международного фонда истории науки, 1995. – 352 с.

65. Ясницкий А. Очерк истории Харьковской школы психологии : период 1931 – 1936 гг. / А. Ясницкий // Культурно-историческая психология. – 2008. – № 3. – С. 92–102.

REFERENCES

1. Zinchenko V.P. Do 80-littia Kharkivskoi psykhologichnoi shkoly / V.P. Zinchenko // Psykhologhiia i osobystist. – 2013. – №1(3). – S. 171–190.

2. Musatov S.O. Svit lovyv yoho... / S.O. Musatov // “Ars vetus – Ars nova”: V.A. Romenets / za red. I.P. Manokhy. – K.: Hnozy, 2001. – С. 158–161.

3. Miasoid P.A. Psykhologichne piznannia. Istoriia, lohika, psykhologhiia / P.A. Miasoid. – K.: Lybid, 2016. – 560 s.

4. Pelekh P.M. Psykhologhiia v Kyievo-Mohylianskii kolehii v XVII v. (do istorii vitchyznianoii psykhologhii XVII v.): dys. ... kand. ped. nauk / P.M. Pelekh. – K., 1949. – 268 s.

5. Pelekh P.M. Psykhologhiia v Kyivskii akademii v XVIII st. / P.M. Pelekh // Narysy z istorii vitchyznianoii

psykhologhii (XVII – XVIII st.): zb. st. / za red. H.S. Kostiuksa. – K.: Rad. shk., 1952. – С. 80–122.

6. Rozhdestvenskyi Yu.T. Psykhologhiia v Ukraini KhVII – pochatku XIX st. (sproba rekonstruktsii ta systematyzatsii akademichnoi spadshchyny): [monohrafiia] / Yu.T. Rozhdestvenskyi. – Uman: Zhovtyi O.O., 2011. – 250 с.

7. Romenets V.A. Vchynok i problema determinizmu u vitchyznianoii psykhologhii / V.A. Romenets // Z istorii filosofskoi dumky na Ukraini. – K.: Nauk. dumka, 1965. – S. 104–118.

8. Romenets V.A. Fantaziia, piznannia, tvorchist / V.A. Romenets. – K.: Nauk. dumka, 1965. – 152 s.

9. Romenets V.A. Psykhologhiia tvorchosti: [navch. posib.] / V.A. Romenets. – K.: Vyshcha shk. Holovne vyd-vo, 1971. – 248 s.

10. Romenets V.A. Istoriia psykhologhii: [navch. posib.] / V.A. Romenets. – K.: Vyshcha shk. Holovne vyd-vo, 1978. – 440 s.

11. Romenets V.A. Kyivska Rus i pochatok vitchyznianoii psykhologhii (Do 1500-richnoho yuvileiu zasnuvannia Kyieva) / V.A. Romenets // Psykhologhiia: resp. nauk.-metod. zb. – Vyp. 20. – K.: Rad. shk., 1981. – S. 3–21.

12. Romenets V.A. Istoriia psykhologhii Starodavnoho svitu i sereznikh vikiv: [navch. posib.] / V.A. Romenets. – K.: Vyshcha shk., 1983. – 415 s.

13. Romenets V.A. Istoriia psykhologhii epokhy Vidrozhennia: [navch. posib.] / V.A. Romenets. – K.: Vyshcha shk., 1988. – 488 s.

14. Romenets V.A. Istoriia psykhologhii XVII stolittia: [navch. posib.] / V.A. Romenets. – K.: Vyshcha shk., 1990. – 365 s.

15. Romenets V.A. Ideia samopiznannia i smyslu liudskoho zhyttia u tvorchosti H.S. Skovorody / V.A. Romenets // Skovoroda Hryhorii: Doslidzhennia, rozvidky, materialy: zb. nauk. pr. / AN Ukrainy, In-t filosofii. – K.: Nauk. dumka, 1992. – S. 8–18.

16. Romenets V.A. Istoriia psykhologhii epokhy Prosvitnytstva: [navch. posib.] / V.A. Romenets. – K.: Vyshcha shk., 1993. – 568 s.

17. Romenets V.A. Istoriia psykhologhii XIX – pochatku XX stolittia: [navch. posib.] / V.A. Romenets. – K.: Vyshcha shk., 1995. – 614 с.

18. Romenets V.A. Istoriia psykhologhii XX stolittia: [navch. posib.] / V.A. Romenets, I.P. Manokha. – K.: Lybid, 1998. – 989 s.

19. Romenets V.A. Istorychne stanovlennia psykhologichnykh znan / V.A. Romenets // Osnovy psykhologhii: [pidruch.] / za zah. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romentsia. – 6-e vyd., stereotyp. – K.: Lybid, 2006. – S. 94–109.

20. Romenets V.A. Postannia kanonichnoi psykhologhii / V.A. Romenets // Osnovy psykhologhii: [pidruch.] / za zah. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romentsia. – 6-e vyd., stereotyp. – K.: Lybid, 2006. – S. 605–621.

21. Svit piznaie sebe cherez liudsku dushu (besida z akademikom Volodymerom Romentsom) / V.A. Romenets // Psykhologhiia i suspilstvo. – 2011. – №2. – S. 170–176.

22. Brushlinskiy A.V. Psikhologiya i totalitarizm / A.V. Brushlinskiy // Brushlinskiy A.V. Psikhologiya subjekta. – M.: Izd-vo “Institut psikhologii RAN”; SPb.: Aletejya, 2003. – S. 52–73.

23. Budilova E.A. Borjba materializma i idealizma v russkoj psikhologicheskoy nauke (Vtoraya polovina XIX

- nachalo XX v.) / E.A. Budilova. – M.: AN SSSR, 1960. – 348 s.
24. Budilova E.A. Socialjno-psikhologicheskie problemih v russkoy nauke. Vtoraya polovina XIX – nachalo XX veka: [monogr.] / E. A. Budilova. – M.: Nauka, 1983. – 231 s.
25. Vershinin S.E. Zhiznj – ehto nadezhda: Vvedenie v filosofiyu Ehrnsta Blokha / S.E. Vershinin. – Ekaterinburg: Izd-vo Gumanitarnogo universiteta, 2001. – 304 s.
26. Gusel'ceva M.S. Nasledie V.A. Romenca v istorii ukrainskoy psikhologii / M.S. Gusel'ceva // Voprosih psikhologii. – 2011. – №6. – S. 94–107.
27. Gusel'ceva M.S. Nasledie V.A. Romenca v postneklassicheskoy interpretacii / M.S. Gusel'ceva // Psikhologiya vchinku: shlyakhami tvorchosti V.A. Romencya / uporyad. P.A. M'yasoid; vidp. red. A.V. Furman. – K.: Libidj, 2012. – S. 173–197.
28. Gusel'ceva M.S. Nasledie V.A. Romenca i ideya kuljturno-istoricheskoy psikhologii / M.S. Gusel'ceva // Psikhologiya vchinku : shlyakhami tvorchosti V.A. Romencya / uporyad. P.A. M'yasoid; vidp. red. A.V. Furman. – K.: Libidj, 2012. – S. 44–56.
29. Gusel'ceva M.S. Ehvoljuciya psikhologicheskogo znaniya v smene tipov racionalnosti / M.S. Gusel'ceva. – M.: Akropolj, 2013. – 366 s.
30. Gusel'ceva M.S. Intelktualjnihe tradicii rossijskoy psikhologii (kuljturno-analiticheskij podkhod): [monografiya] / M.S. Gusel'ceva. – M.: Akropolj, 2014. – 424 s.
31. Gusel'ceva M.S. Kuljturno-analiticheskij podkhod k izucheniyu ehvoljucii psikhologicheskogo znaniya: avtoref. diss. ... dokt. psikhol. nauk / Marina Sergeevna Gusel'ceva. – M., 2015. – 46 c.
32. Ivanova E.F. Moi vpechatleniya o V. A. Romence / E.F. Ivanova // “Ars vetus – Ars nova”: V.A. Romencej / vidp. red. I.P. Manokha. – K.: Gnozis, 2001. – S. 166–168.
33. Kavelin K.D. Zadachi psikhologii. Soobrazheniya o metodakh i programme psikhologicheskikh issledovaniy K.D. Kavelina / K.D. Kavelin. – SPb.: Tip. F. Suthinskogo, 1872.
34. Kavelin K.D. Nash umstvennihyj stroy: statji po filosofii russkoy istorii i kuljturih / K.D. Kavelin. – M.: Pravda, 1989. – 654 s.
35. Kapra F. Uroki mudrosti. Razgovorih s zamechateljniymi lyudmi : per. s angl. / F. Kapra. – M.: Izd-vo Transpersonaljnogo in-ta, 1996. – 318 s.
36. Myasoed P.A. S.L. Rubinshteyjn i V.A. Romence: deyatelnostnihyj i kuljturologicheskij podkhodih v psikhologii / P.A. Myasoed // Psikhologiya cheloveka v sovremennom mire. Materialih Vseros. nauchn. yubileyjn. konf., posv. 120-letiyu so dnya rozhdeniya Sergeya Leonidovicha Rubinshteyjna: v 6 t. / otv. red. A.L. Zhuravlev i dr. – M.: Izd-vo “Institut psikhologii RAN”, 2009. – T. 2. – S. 122–129.
37. Myasoed P.A. Tvorcheskoe nasledie V.A. Romenca v istoriko-psikhologicheskom znanii / P.A. Myasoed // Psikhologicheskij zhurnal. – 2013. – T. 34, №3. – S. 51–59.
38. Myasoed P.A. Tvorchestvo V.A. Romenca i rossijskaya psikhologicheskaya mihsly / P.A. Myasoed // Voprosih psikhologii. – 2013. – № 1. – S. 106–115.
39. Pelekh P.M. Psikhologiya v Kievo-Mogilyanskoy kollegii KhVII v.: avtoref. diss. ... kand. ped. nauk / P.M. Pelekh. – K., 1949.
40. Petrukhin V.Ya. Nachalo ehtnokuljturnoy istorii Rusi IX–XI vekov / V.Ya. Petrukhin. – M.: Gnozis, 1995. – 320 s.
41. Piskun V.M. L.S. Vihgotskiy i A.A. Potebnya / V.M. Piskun, A.N. Tkachenko // Nauchnoe tvorchestvo L.S. Vigotskogo i sovremennaya psikhologiya. Tez. dokl. Vsesoyuznoj konf., Moskva, 23–25 iyunya 1981 g. / pod. red. V.V. Davihdova. – M., 1981. – S. 125–128.
42. Rogover E.S. Boljshe chem poeht: [monogr.] / E.S. Rogover. – SPb.: Rossijskoe izd-vo “Kuljtura”, 2010. – 196 s.
43. Romence V.A. Osobennosti yunosheskoy fantazii v processe poehticheskogo otrazheniya deystvitelnosti: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk (po psikhologii) / V.A. Romence. – K., 1960. – 16 s.
44. Romence V.A. Osobennosti tvorcheskoy fantazii v literaturnihkh sochineniyakh yunoshestva: avtoref. diss. ... kand. ped. nauk (po psikhologii) / V.A. Romence. – K., 1961. – 15 s.
45. Romence V.A. Tvorcheskaya fantaziya i poznateljnihyj process: avtoref. dis. ... kand. filos. nauk / V.A. Romence. – K., 1964. – 12 s.
46. Romence V.A. Psikhologicheskie idei vostochnoy patristiki na Ukraine (XIII – XV st.) / V.A. Romence // Izuchenie tradicij i nauchnihkh shkol v istorii sovetskoy psikhologii. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1988. – S. 65–71.
47. Romence V.A. Zhiznj i smertj v nauchnom i religioznom istolkovanii / V.A. Romence. – K.: Zdorov'ya, 1989. – 191 s.
48. Romence V.A. O nauchnoj, pedagogicheskoy i obhtvennoj deyatelnosti S.L. Rubinshteyjna na Ukraine / V.A. Romence // Sergej Leonidovich Rubinshteyjn: Ocherki. Materialih. Vospominaniya / otv. red. B.F. Lomov. – M.: Nauka, 1989. – S. 103–113.
49. Romence V.A. “Poznaj samogo sebya”: Psikhologiya na Ukraine v XVII–XVIII vv. / V.A. Romence // Psikhologicheskij zhurnal. – 1989. – T. 10, № 6. – S. 131–139.
50. Romence V.A. Predmet i principih istoriko-psikhologicheskogo issledovaniya: diss. v forme nauch. dokl. ... d-ra psikhol. nauk / V.A. Romence. – K., 1989. – 44 s.
51. Romence V.A. G.I. Chelpanov : period professorstva v Universitete Sv. Vladimira (g. Kiev, 1982–1907 gg.) / V.A. Romence, I.P. Manokha, A.A. Breusenko. – K.: Gnozis, 2000. – 270 s.
52. Rubinshteyjn S.L. Princip tvorcheskoy samodeyatelnosti (k filosofskim voprosam sovremennoj pedagogiki) / S.L. Rubinshteyjn // Voprosih psikhologii. – 1986. – № 4. – S. 101–107.
53. Rubinshteyjn S.L. Osnovih obhteyj psikhologii: v 2 t. / S.L. Rubinshteyjn. – M.: Pedagogika, 1989. – T. 1. – 320 s.; T. 2. – 328 s.
54. Rubinshteyjn S.L. Chelovek i mir / S.L. Rubinshteyjn // Rubinshteyjn S. L. Bihtie i soznanie. Chelovek i mir. – SPb.: Piter, 2003. – S. 281–426.
55. Rubinshteyjn M.M. O smihle zhizni. Trudih po filosofii cennosti, teorii obrazovaniya i universitetskemu voprosu: v 2-kh t. / M.M. Rubinshteyjn. – M.: Territoriya buduthego, 2008. – 376 s.
56. Sokolov M.M. Ocherki istorii psikhologicheskikh vozzrenij v Rossii v XI – XVIII vv. / M.M. Sokolov. – M.: Izd-vo APN RSFSR, 1963. – 420 s.

57. Fedotov G.P. Sobr. soch.: v 12 t. / G.P. Fedorov. – M.: Martis, 2004. – Т. 9. – 383 s.

58. Furman D.E. Politicheskaya sistema sovremennoy Rossii / D.E. Furman // Rossiya mezhdru zapadom i vostokom. Mostih v buduthee / otv. red. N.P. Shmeleva. – M.: Mezhdunarodnihe otnosheniya, 2003. – С. 24–35.

59. Furman D.E. [Vihstuplenie] [Ehlektronnihyj resurs] : SNG: problemih integracii i dezintegracii. Po materialam zasedaniya Uchenogo soveta <http://dmitriyfurman.ru/wp-content/uploads/2012/03/%D0%A1%D0%9D%D0%93.pdf> (data obratheniya 15.04.2014).

60. Furman D.E. Dvizhenie po spirali. Politicheskaya sistema Rossii v ryadu drugikh sistem / D.E. Furman. – M.: Vesj mir, 2010. – 168 s.

61. Shpet G.G. Ocherk razvitiya russkoj filosofii / G.G. Shpet // Vvedenskiy A.I., Losev A.F., Radlov Eh.L., Shpet G.G. Ocherki istorii russkoj filosofii. – Sverdlovsk: Izd-vo Ural. un-ta, 1991. – S. 217–570.

62. Ehlikonin D.B. Psikhologiya igrih / B.D. Ehlikonin. – M.: Pedagogika, 1978. – 304 s.

63. Yakovenko I.G. Mir cherez prizmu kuljturih. Kuljturologiya i rossievedenie / I.G. Yakovenko. – M.: Znanie, 2013. – 310 s.

64. Yaroshevskiy M.G. Istoricheskaya psikhologiya nauki / M.G. Yaroshevskiy. – SPb.: Izd-vo Mezhdunarodnogo fonda istorii nauki, 1995. – 352 s.

65. Yasnikiy A. Ocherk istorii Kharjkovskoy shkoli psikhologii : period 1931–1936 gg. / A. Yasnikiy // Kulturno-istoricheskaya psikhologiya. – 2008. – № 3. – S. 92–102.

АННОТАЦІЯ

Гусельцева Марина Сергіївна.

Творчість В.А. Роменця в еволюції психологічних знань.

Творчий спадок В.А. Роменця продовжує сучасний розвиток в нових інтерпретаціях, розширюючи межі його фізичного життя. У рамках цієї статті розкриття масштабу особистості вченого здійснюється з позицій культурно-аналітичного підходу, котрий фіксує увагу на питаннях інтелектуальної історії, на виявленні неочевидних чинників і латентних дослідницьких традицій. Наукова біографія В.А. Роменця розглядається у розмаїтті і поєднанні контекстів української, російської і світової культури. Гуманізм – також значима тенденція в українській інтелектуальній традиції. В статті показано, що становлення психологічної науки в Києві і Москві відбувалося різним чином, в обрамленні різних інтелектуальних традицій, у першому випадку – античних і західноєвропейських, у другому – з опорою на болгарські і візантійські джерела. Важливу роль у становленні загальної методології пізнання в епоху Просвітництва відігравали братські школи, Києво-Могилянська академія, у наступному – університет імені св. Володимира. Творчий спадок В.А. Роменця, котрий живиться розмаїттям інтелектуальних традицій, синтезував низку ліній психологічних досліджень – психологію обдарованості і творчості, історію і методологію психології, ідеї антропології і

психології культури. Стержнем його творчості стала не стільки психологія вчинку, скільки психологія людини, яка слугувала основою інтеграції різних тематичних полів. У цьому ракурсі розвинута вченим канонічна психологія постає як аксіологічно насичена психологія і, як це чітко видно сьогодні, вона латентно поєднує гуманітарні і гуманістичні течії у розвитку національної і світової психологічної думки.

Ключові слова: психологічне знання, В.А. Роменець, теорія вчинку, історія всесвітньої психології, культурно-аналітичний підхід, інтелектуальні традиції, гуманізм, канонічна психологія.

АННОТАЦИЯ

Гусельцева Марина Сергеевна.

Творчество В.А. Роменца в эволюции психологических знаний.

Творческое наследие В.А. Роменца продолжает современное развитие в новых интерпретациях, преодолеывая пределы его физической жизни. В рамках данной статьи раскрытие масштаба личности ученого совершается с позиции культурно-аналитического подхода, фокусирующего внимание на вопросах интеллектуальной истории, на выявлении неочевидных фактов и латентных исследовательских традиций. Научная биография В.А. Роменца рассматривается в разнообразии и сочетании контекстов украинской, советской, российской и мировой культуры. Гуманизм и свободолюбие – суть научной биографии В. А. Роменца. Гуманизм – также значимая тенденция в украинской интеллектуальной традиции. В статье показано, что становление психологической науки в Киеве и в Москве происходило различным образом, в обрамлении разных интеллектуальных традиций, в первом случае – античных и западноевропейских, во втором – с опорой на болгарские и византийские источники. Важную роль в становлении общей методологии познания в эпоху Просвещения играли братские школы, Киево-Могилянская академия, в дальнейшем – университет св. Владимира. Питанное разнообразием интеллектуальных традиций наследие В.А. Роменца синтезировало линии психологических исследований – психологию одаренности и творчества, историю и методологию психологии, идеи антропологии и психологии культуры. Стержнем его творчества явилась не столько психология поступка, сколько психология человека, служившая основой интеграции тематических полей. В этом ракурсе развитая ученым каноническая психология предстает как аксиологически насыщенная психология и, как это более отчетливо видно сегодня, латентно сочетавшая гуманитарные и гуманистические течения в развитии национальной и мировой психологической мысли.

Ключевые слова: психологическое знание, В.А. Роменец, теория поступка, история всемирной психологии, культурно-аналитический подход, интеллектуальные традиции, гуманизм, каноническая психология.

ANNOTATION

Guseltseva Marina.

Creativity of V.A. Romenets in the evolution of psychological knowledge.

The creative legacy of V. A. Romenets continues modern development in the new interpretations, continuing limits of his physical life. In the frames of this article disclosing the scale of the personality of scientist implementing from the position of cultural-analytical approach which captures the attention on questions of intellectual history on detection non-obvious indicators and latent research traditions. Scientific biography of V.A. Romenets considering a variety and combination of contexts of Ukrainian, Russian and world culture. Humanism – as significant trend in Ukrainian intellectual tradition. In the article it is shown that the formation of psychological science in Kyiv and Moscow was held by a different way, in the frame of various intellectual traditions, in the first case – antique and Western European and in the second – based on Bulgarian and Byzantine sources. An important role in establishing general methodology of cognition in epoch Enlightenment

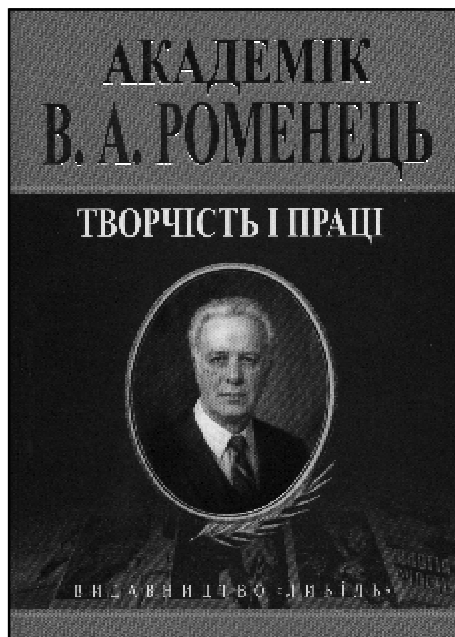
played a fraternal school, Kyiv-Mohyla Academy, in the next – University of St. Volodymyr. The creative legacy of V.A. Romenets who powered a variety of intellectual traditions and synthesized a number of lines of psychological research – psychology of endowments and creativity, history and methodology of psychology, ideas of anthropology and psychology of culture. Core of his creativity become not so much psychology of the deed but human psychology which served as a basis of integrating different thematic fields. In this foreshortening, developed by scientist canonical psychology appears as axiologically rich psychology and how it can be clearly seen today, it latently combines humanitarian and humanistic trend in the development of national and world psychological thought.

Key words: *psychological knowledge, V.A. Romenets, theory of the deed, history of world psychology, cultural-analytical approach, intellectual traditions, humanism, canonical psychology.*

Переклад з російської Петра М'ЯСОЇДА.

Надійшла до редакції 4.04.2016.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Академік В. А. Роменець : творчість і праця : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. — К. : Либідь, 2016. — 272 с.

Збірник присвячено 90-річчю від дня народження видатного українського історика і теоретика психології академіка НАПН України В. А. Роменця. Подано наукову біографію вченого, висвітлено провідні ідеї його творчості, визначено їхнє місце і роль в історичному поступі психологічної думки. Уміщено бібліографію спадщини В. А. Роменця та праць про його творчість і життя.

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться питаннями психологічної науки і творчістю визначних учених.

ТВОРЧИСТЬ В.А. РОМЕНЦЯ І ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ПСИХОЛОГІЇ

Петро М'ЯСОЇД

Copyright © 2016
УДК 159.9.01 : 316.61

Petro Myasoyid
**CREATIVITY OF V.A. ROMENETS AND THE PROBLEM
OF HUMAN IN PSYCHOLOGY**

*“Перед сучасною психологією виникає завдання:
розкрити відношення, де компонентами є ЛЮДИНА –
ВЧИНОК – СВІТ, де вчинок не просто
опосередковуюча ланка, а всеохоплюючий зріз буття”*
Володимир Роменець [13, с. 422].

Постановка суспільної проблеми. Проблема людини у психології, філософії, інших науках дотична до сфери функціонування й застосування знань про людину в суспільстві. Психологія їх набуває й адресує тим, хто приймає важливі для життя соціуму рішення. Зазвичай послуговуються знаннями, що допомагають визначити моральний вибір людей, сформувати їхнє ставлення до якихось подій, підпорядкувати поведінку певним гаслам тощо. Особливо наснажуються у цьому психологи, котрі нерідко називають себе гуманістами. Насправді людина тлумачиться як засіб досягнення зовнішніх стосовно неї, освячених державною ідеологією, цілей. Остання, за словами В.А. Роменця, намагається “оволодіти головними важелями поведінки, щоб “дресирувати” людські маси” [22, с. 894]. Коли до цієї справи долучаються психологи, то й обстоюють вони швидше ідеологію, а не психологію. Щоправда, в термін “ідеологія” вкладають різний зміст. Тоді, звісно, слушно всі питання ставити до психологів, які цей зміст або відтворюють, або ж створюють.

Мета дослідження. За В.А. Роменцем, ідеологія утворює зміст ядра психологічної системи, який визначається знаннями про людину і світ; виявляється в еволюції світоглядних настановлень, причетних до становлення психологічних понять; є складовою свідомості автора системи і людини, яку ця система характеризує; постає підґрунтям проб-

леми смислу життя; оприявнює тоталітарне мислення у психології (див. [Там само, с. 893–895]). Отож, зв'язок між психологією й ідеологією перебуває у царині відповідальності психолога, за якою – властивий йому образ людини, розуміння ним суті її життя.

Суспільство, в державній ідеології якого закладене ставлення до людини як до засобу досягнення його цілей, заходить у безвихідь. Володимир Андрійович Роменець це констатує й, завершуючи “Історію психології ХІХ – початку ХХ століття”, висловлює сподівання: “Психологія має ще сказати щодо цього своє слово” [20, с. 602]. Та вона й так говорить його словами. Видатний український учений не тільки досліджує історію і стан психології, він її докорінно перетворює: наповнює новою проблематикою, надає нового змісту й оновленого гуманістичного звучання.

Історія способів розв'язку проблеми людини історично сягає початку становлення психології й презентує позиції, у яких важко, якщо взагалі можливо, навести лад. Є підстави для висновку, що названа проблема не має вирішення, хоча правильніше сказати: скільки великих психологів – стільки і способів її вирішення. Людина пізнає себе в особі конкретного психолога й саме на підставі його обґрунтованого позиціонування. В.А. Роменець говорить про це так: “Природа людини невичерпна. Бачити її можна лише з певної позиції, щоб узагалі можна було що-небудь

збагнути” [22, с. 934]. У підсумку проблему людини він поетапно вирішує з кожним новим кроком власної творчості. Розгортається розмаїття викладених на тисячах сторінок його праць й донині не систематизованих ідей. Потрібно їх виокремити, відтворити логіку його мислення, схарактеризувати шлях теоретизування, здійснити узагальнення.

Авторська концепція. Психологічне пізнання – ланцюг простягнутих в історичному часі ідей-теоретизацій, висловлених конкретними людьми. Утворюється він тоді, коли автор ідеї вступає у творчий діалог з попередниками, знаходить прогалини й заповнює їх власною творчістю. Відбувається закономірний, позначений безпосередньою присутністю вченого, історико-логіко-психологічний процес [5–9]. Джерелом цього процесу є положення Р. Декарта про несумірність явищ внутрішньої, “непротяжної” і зовнішньої, “просторової” природи. У психології – це основна проблема, що передбачає характеристику співвідношення психічного і непсихічного, суб’єктивного та об’єктивного, суб’єкта й об’єкта, людини і світу [44]. Вирішується вона на картезіанському або ж антикартезіанському, закладеному Б. Спінозою, підґрунті. Упродовж історії психології концепції роздвоєного на несумірні сутності світу опонує концепція єдиного, ознаменованого присутністю людини, світу. Магістральний шлях цієї науки пролягає у напрямі від дуалістичної, класичної до моністичної, некласичної, й далі – постнекласичної психології, свідченням якої є творчість В.А. Роменця [45].

Проблема людини – складова основної проблеми людського буття. Від неї вона отримує свої категорійні, утворені опозицією “людина – світ”, й світоглядні, у формі опозиції “дуалізм – монізм”, рамки. Це – орієнтири аналізу методів вирішення проблеми людини і визначення їх місця в історії психології. При цьому поступ від класичної до некласичної й постнекласичної психології висвітлює історично мінливий зміст *категорії практики* [7; 8; 52; 53] як методологічний інструмент дослідження того чи іншого способу розв’язання проблеми людини. Так, системи некласичної психології об’єднує усвідомлення залежності психічного від способу людського у світі буття. Психічне виводиться за межі внутрішніх процесів – у світ, позначений присутністю людини. Долається картезіанська логіка, природа психічного пояснюється з

огляду на практику, через яку особа взаємодіє зі світом й виявляє свою сутність.

У цьому ж напрямку, опонуючи Л.С. Виготському, рухається О.М. Леонт’єв [48], стосовно якого радикальні кроки вперед здійснює С.Л. Рубінштейн: розпочинає із розуміння практики, включаючи споглядання як форми буття, а завершує висновком, що це не тільки буття людини у світі, а й буття світу в людині [47]. Людина постає “живим дзеркалом Всесвіту”, а тому світ у її особі бачить себе. В.А. Роменець доповнює: “світ розкривається зсередини” й неодноразово цитує співзвучні слова Г.С. Сковороди: “Одними і тими ж очима, якими людина дивиться на Бога, Бог дивиться на людину”. Водночас Володимир Андрійович продовжує теоретичний поступ С.Л. Рубінштейна ідеєю вчинку як способу людського буття, практики [2; 52]. Світ постає історією людського існування й водночас пізнання світу – самопізнанням через вчинок як практикування. Пізнання і самопізнання виявляються двома сторонами вчинкового процесу – і на всезагальному, і на індивідуальному рівнях. Історико-логічне у пізнанні наповнюється безпосередньою людською присутністю.

Ситуація, мотивація, дія, післядія, про які як про компоненти вчинку говорить В.А. Роменець, характеризуючи історичний рух людського самопізнання, становлять віхи його власної творчості. Вона розпочинається з осмислення ситуації психологічного пізнання, продовжується як задум схарактеризувати психологічну історію людства, далі це вчинкова дія – розгортання авторської теорії вчинку. Післядією й логічним завершенням теорії стає ідея канонічної психології. Це – завершальний акорд творчості вченого й вихід, у його непересічній особі, психологічного пізнання на якісно новий рівень. Теорія постає органом її автора, сам він – органом досліджуваного ним процесу, останній здійснюється у формі його тривалої напруженої творчості [7; 8]. Отож проблему людини В.А. Роменець вирішує кожним своїм кроком, з’ясовуючи сутність учинкового способу людського буття та демонструючи його власним життям-творчістю.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження творчості В.А. Роменця, авторами яких є Ш.Г. Алієв, О.А. Бреусенко, М.С. Гусельцева, І.В. Данилюк, А.М. Ждан, В.О. Кольцова і Ю.М. Олейник, І.П. Маноха, Т.Д. Марцинковська, В. Москалець, І.П. Маноха, А.В. Фур-

ман, питань не викликають. Питання є до авторів, які вдаються до порівняльного аналізу.

Г.О. Балл та О.О. Нікуленко порівнюють трактування С.Л. Рубінштейном і В.А. Роменцем поняття вчинку, виокремлюють “до-рефлексивний” і “рефлексивний” способи існування людини, називають останній ознакою особистості, й саме з нею співвідносять учинок. Проте і для першого, і для другого рефлексивність є вторинною стосовно способу буття людини якістю, тому про особистість обидва говорять не з огляду на рефлексію, а з огляду на активність людини у світі. Висновок, що “трактування С.Л. Рубінштейна відзначається більшою логічною чіткістю. Натомість трактування В.А. Роменця краще налаштоване на дослідження готовності особи до повноцінних учинків” [3, с. 65], формулюється без врахування того, що кожне трактування має свою систему понять й свою логіку розгортання, обґрунтування котрої потребує пошуків місця останньої в історичному русі психологічного пізнання.

О.Є. Соколова знаходить, що на відміну від О.М. Леонтьєва В.А. Роменець “недостатньо відображає конкретно історичну специфікацію “вчинкової структури”, яка складається, коли людина у своєму онтогенетичному розвитку досягає рівня особистості” [60, с. 75]. Як і в випадку дослідження Г.О. Балла і О.О. Нікуленка, йдеться про вчинок як ознаку особистості. Не береться до уваги, що В.А. Роменець осмислює психологію людини, розкриваючи історичну структуру вчинку, а коли аналізує онтогенез психічного, показує, як саме ця структура виявляє себе у феноменах вікового поступу людини. Наступний закид О.Є. Соколової звучить так: В.А. Роменець тлумачить суб’єктивне як образне буття світу, тобто фіксує поділ людської даності на протилежні сутності, натомість О.М. Леонтьєв долає цей поділ положенням про тотожну будову зовнішньої і внутрішньої діяльності. У В.А. Роменця саме так і відбувається: долаючи протилежність між внутрішнім і зовнішнім, людина вчиняє, намагаючись опанувати світом, та він залишається “непереможним”. Коли ж виявляє зверхність, то, як та стара з відомої казки, опиняється біля “розбитого корита”. В.А. Роменець й О.М. Леонтьєв говорять про вчинок, але принципово по-різному. За межами цієї позиції порівняння висловлених ними ідей втрачає сенс.

Т.М. Титаренко докладає зусиль, щоб довести своє бачення: уявлення В.А. Роменця про особистість збігаються з поглядами пост-

модерністів. Застосовується прийом, який сам він називає “презентизмом” – далекий від “справжнього принципу історизму... довільний прихильності до якої-небудь сучасної концепції” [17, с. 8]. Характеризуються не ідеї, а асоціації, що виникають в автора доведення при читанні книг модних авторів. Нічого, окрім спотворень, це не приносить, а двічі повторене: “Для нього (В.А. Роменця – П. М.) моральність, духовність формуються виключно під впливом зовні. Які впливи, така й людина” [24, с. 27; 25, с. 45], грубо суперечить суті його ідей. Та й постмодернізм втрачає свої позиції: у психології на перший план виходить те, що називають “антропологічним поворотом”, “трансдисципліаністю”, “культурно-історичною антропологією” [33], тобто те, що іманентно присутнє у творчості В.А. Роменця. Цікаво, як тепер Т.М. Титаренко оцінює своє дослідження ідей ученого, якого називає учителем?

О.Б. Старовойтенко заявляє, що саме з огляду на ідеї В.А. Роменця розробляє “новий напрям у вивченні особистості... – культурну персонологію”. Щоправда, на цьому зв’язок із його ідеями завершується, а “принцип інтеграції різних дослідницьких підходів” [61, с. 213], який вона проголошує, взагалі знімає питання про своєрідність творчості В.А. Роменця.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Автори досліджень говорять про особистість нерідко у значенні “людина”, хоча ці поняття – різного змістовного наповнення: перше наголошує на окремому, друге – на загальному в характеристиці власного людини психічного. Промовисто висловлюється С.Л. Рубінштейн: “Підкоряючись поширеному слововживанню, я іноді говорю про особистість. Та це слово, по правді кажучи, мало привабливе моему слуху: в ньому мені чується щось претензійне, чванливе і відокремлене, прагнення не змішуватися, не зіштовхнутися з іншими. Мені більше до душі просте – скромне і горде – слово людина” [56, с. 421]. В.А. Роменець свою позицію висловлює словами: “Всі проблеми теорії та історії психології зосереджуються в єдиному – вчинковому – принципі. За його допомогою вирішується центральна проблема психології – *проблема людини*” [22, с. 898]. Поняття особистості він вживає, коли показує, що у вчинковому вимірі життя людина стає відповідальною за те, як саме вона здійснює своє буття у світі, й досліджує він учинок суб’єкта, а не суб’єкта вчинку.

Про суб'єкта вчинку говорить В.О. Татенко й долучає ідеї В.А. Роменця до обґрунтування розуміння людини як “автора власного життя” [23; 63]. Далі застосовує той підхід, що й О.Б. Старовойтенко: вдається до “сутнісного довизначення” теорій В.А. Роменця і С.Л. Рубінштейна, й у такий спосіб уводить у психологію “суб'єктно-вчинкову парадигму”. Водночас він заперечує принцип детермінізму, якому С.Л. Рубінштейн присвячує “Бытие и сознание”, а В.А. Роменець – з нього розпочинає (див.: [10]), а завершуючи, називає його неодмінною ознакою наукового пояснення (див.: [22, с. 856]). Твердження В.О. Татенка про збіг об'єкта і суб'єкта також не має стосунку до творчості цих учених: обидва досліджують взаємини людини зі світом, психічне постає визначеним способом її буття. Своїми опонентами він вважає тих, хто розглядає людину як “частинку чогось більшого”, не помічаючи, що ними одразу ж стають С.Л. Рубінштейн і В.А. Роменець, світ для яких і є “чимось більшим”, адже у ньому присутня людина¹.

Положення В.А. Роменця про вчинок як осередок психології В.О. Татенко перетворює на положення про вчинок як осередок психічного, а далі суб'єктного. Суб'єкту приписується “принципова неможливість учиняти під впливом зовнішніх стимулів” [23, с. 344], що грубо суперечить позиціям В.А. Роменця. Він говорить про суб'єкта, але це суб'єкт “у його дієвості – ситуативній, мотиваційній, суто дійовій, а також післядійовій” [20, с. 10]. Суб'єкт прагне звільнитися від об'єктивних залежностей, та коли досягає стану свободи, знаходить його “нестерпним”, тому знову вчиняє. Створюється нова ситуація, формується мотивація, людина діє, осмислює зроблене, а це вже нова ситуація. “Вчинкова спіраль” не знає кінця...

Коли поняття “людина” підміняється поняттям “особистість”, а підкатегорія вчинку зводиться до категорії суб'єкта, проблема людини у психології втрачає сенс. Тому актуально дослідити, як саме вирішував цю проблему В.А. Роменець, як він мислив і що намагався донести інтелектуалам.

Виклад основного матеріалу дослідження й отриманих наукових результатів. Мислення В.А. Роменця – своєрідний рух спіраллю, з поверненнями до висловленого, уточненням й вже на іншому рівні продовженням [6]. Й усе це – у різних місцях різних книг. Рух-розвій не припиняється, текстів багато, зрозуміти їх можна лише з огляду на всі здійснені кроки вченого.

Першим кроком стає аналіз інтерпретацій “епохального вчинку” римлянки Лукреції Тріціпітіни, з нього розпочинається “Історія психології Стародавнього світу і середніх віків”. Будучи збезчещеною Секстом Тарквінієм, сином царя, й взявши з чоловіка й батька клятву, що вони помстяться за наругу, Лукреція заколола себе в них перед очима. Подія трапилась у 590 р. до н.е., її наслідком стає падіння царської влади, сама ж подія – “наскрізним історико-психологічним феноменом”, що висвітлює “головний напрямок психологічних пошуків на основних етапах становлення людської культури”.

Для В.А. Роменця це можливість “прогнозувати розвиток дисципліни психології, вказуючи на те, що наш час може бути саме “духом цього часу”” [14, с. 40]. Для автора цієї статті – це смисловий ключ до розуміння творчості В.А. Роменця у царині проблеми людини і поступу його теоретичного мислення.

ІСТОРИЧНІ ФОРМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВЧИНКУ РИМЛЯНКИ ЛУКРЕЦІЇ ТРИЦІПІТІНИ Й СПІРАЛІ МИСЛЕННЯ В. А. РОМЕНЦЯ

Цицерон, говорячи про вчинок Лукреції, вказує на “неписаний закон етичних відносин”, переступаючи який люди отримують покарання, або ж несуть самопокарання. Вчинок розгортається в *ситуації закону* у формі “несвідомого веління честі”. Тіт Лівій робить наступний крок й стверджує: Тарквіній долає опір Лукреції, погрожуючи їй ганьбою (покладе поруч убитого голого раба, щоб показати, з ким вона зрадила чоловікові). Підступність Тарквінія і самопожертва Лукреції – це

¹ В.О. Татенко оприлюднює своє дослідження у збірнику, підготовленого за його редакцією, “Людина. Суб'єкт. Вчинок”, що виходить до 80-річчя від дня народження В.А. Роменця. Насправді назва збірника не відповідає категорійній рамці мислення вченого: він мав би називатися “Людина. Вчинок. Світ”. Про це промовисто нагадують слова, винесені як епіграф до цієї статті. Ними він завершує свою першу історичну працю, окреслюючи своє бачення *проблеми людини у психології*. Всі наступні праці є кроками її послідовного вирішення.

вже дві *конфліктні сторони* ситуації вчинку. Антична думка несе у собі розуміння невіддільності вчинку від ситуації його здійснення. Середньовічна, в особі Августина, римській честі протиставляє християнську добродієність. Згвалтовані християнки на добровільну смерть не йдуть; те що трапляється з *тілом*, не стосується *душі*; той, хто вбиває себе, порушує заповідь “не убий”. Це вже *ситуація колізії*.

В.А. Роменець знаходить, що античність і середньовіччя перебувають на *ситуативному рівні становлення знань про людину*. Епоха Відродження – це вже *мотиваційний рівень*. Лоренцо Валла вкладає у уста героя свого твору міркування про марність самогубства Лукреції: якщо чоловік зраджує жінці, що трапляється, то чому жінка не може зражувати чоловікові? Людина звільняється від тиску ситуації. В. Шекспір драмою “Збезчещена Лукреція” істотно поглиблює цю ідею: і жертва, і злодій страждають від роздвоєності між покликом до життя й суворістю моралі. Лукреція не витримує страждань і гине, Тарквіній витримує, проте його карає об’єктивний хід подій. XIX і XX століття – *дійовий рівень становлення знань про людину* й, відповідно, *дійовий принцип інтерпретації вчинку*. О.С. Пушкін глузує з намагань В. Шекспіра показати глибину переживань героїв драми. Так, у його повісті “Граф Нулін” намагання спокусити героїню викликає сміх і в неї, і в її чоловіка, і в присутніх. Водночас пробиває собі дорогу *післядія*: І. Франко у творі “Тарквіній і Лукреція” акцентує увагу не на смерті від неслави, а на помсті римлян родині царя. Усвідомлення величчя вчинку Лукреції спричиняє вчинок у масштабі країни.

За В.А. Роменцем, історичні форми інтерпретації вчинку Лукреції є свідченням *періодів історії всесвітньої психології* й, відповідно, *етапів становлення психологічних знань*, тобто *знань про людину*. Акцент на *ситуації вчинку* – це психологія Первісного суспільства, Стародавнього світу, середньовіччя; на *мотивації* – психологія епох Відродження, Бароко, Просвітництва; на *дії* й

післядії – психологія XIX і XX століть. Історія людства постає під психологічним кутом зору, знання про людину тлумачаться як відображення й одночасно як чинник формування *культури епохи*². *Психологія людини є психологією наповненої конкретним змістом історичної епохи, породженням учинковим способом її буття*. Ситуація, мотивація, дія, післядія – системні характеристики цього способу.

Тривають роки титанічної праці, бачать світ шість томів фундаментальних досліджень, кожен присвячений конкретному історичному часу. До *ідеї післядії*, яка висловлюється у зв’язку з аналізом вчинку Лукреції, В. А. Роменець звертається тільки через 10 років, в “Історії психології епохи Просвітництва”. Так трапляється не раз: ідея висловлюється, далі начебто губиться, а коли з’являється, то на іншому витку спіралі його мислення [6]. З післядією він співвідносить тенденції психології XX століття, при цьому його власна творчість стає післядійовим визначенням цього часу [8].

Узагальнюючи інтерпретації вчинку Лукреції, В.А. Роменець висновує таке: антична Лукреція розплачується смертю за втрату честі; середньовічна розмежовує тіло і душу й залишається жити; ренесансна поринає у вирій боротьби мотивів; далі *ситуація* стає “компонентом дії як вихідної позиції тлумачення всього того, що відбувається з людським вчинком” [14, с. 34]. А що відбувається? З викладеного випливає, що історично різним є спосіб тлумачення вчинку, а не те, що історично змінюється сам учинок. Пояснення події й сама подія – не одне й те ж, фактом був і залишається вчинок у тій формі, в якій він відбувся у стародавньому Римі. Як би поводида себе Лукреція, коли жила б у часи античності, середньовіччя, Відродження, в останні століття – невідомо. Безсумнівною є лише зміна інтерпретації цієї події через кілька століть після того, як вона трапилась. Напрошується узагальнення: свідомість людини, виявом якої є інтерпретація, конструює предмет інтерпретації, адже розмаїття позицій, що узгоджу-

² В.А. Роменець застосовує культурологічний аналіз історії всесвітньої психології, опонуючи М.Г. Ярошевському [67]: потрібно вивчати місце і роль психічного у конкретно-історичному способі людського буття, яким є вчинок. Тоді на перший план історичного дослідження виходять не категорії психологічного мислення, а *проблема людини*, причому так, як її виражає “дух часу” (Й.В. Гете). Це не “соціокультурна атмосфера” і не “інтелектуальний клімат роботи вченого” [68], це *поклик самопізнання*, що йде з глибин людського ества, породжує культуру й об’єктивує себе у її продуктах. Дослідник отримує можливість бачити шлях, який людина історично торує. Принцип бачення – зміщення акценту в інтерпретаціях вчинку.

ються зі складовими вчинку, – це ще не зміщення в самому вчинку. Є тільки підстави для судження, що антична жінка абсолютизує ситуацію безчестя, середньовічна виходить із цієї ситуації, дбаючи про душу; ренесансна, зважаючи на боротьбу мотивів, вдається, ймовірно, до самовиправдання; жінка новітньої історії, судячи з міркувань О.С. Пушкіна, цим взагалі може не перейматися. А може й перейматися. Цікаво, як би він схарактеризував поведінку Лукреції, якби на її місце поставив Тетяну з “Євгенія Онегіна”?

Людина інтерпретує якусь подію, виходячи зі своїх настановлень, станів, уявлень, антиципацій... Так само це робить дослідник. Інтерпретацій багато, жодна не буває остаточною, пізнання триває. Цю позицію фіксує напрям психології, відомий під назвою “конструктивізм”: об’єкт інтерпретації – продукт пізнавальної діяльності суб’єкта, котрий виявляє небайдуже до нього ставлення [64]. На рівні психологічного пізнання слушно говорити про *безпосередню присутність* психолога у цьому процесі [8]. Як принцип історико-психологічного дослідження це звучить так: “Той, хто пише історію науки, формує і саме наукове знання” [59, с. 14]. Інтерпретації вчинку Лукреції – це судження про дійсність, які ним же й конструюються. Проте тут приховане неісторичне розуміння. Людина справді конструює реальність, з якою має справу, хоча й здійснює це за історичними нормативами. *Психологічна інтерпретація є історичною за визначенням*, на чому неодноразово наголошував В.А. Роменець.

Коментуючи тексти В. Шекспіра, котрий передає переживання Лукреції через споглядання нею картини на тему Троянської війни, В. А. Роменець кидає фразу: “За всі віки, що пройшли відтоді, людина не змінилась” [14, с. 30]. Це посилює враження, що психологія людини – культурно-історичний феномен з огляду на пояснення, а не на факт вчинку. Очевидно, що Лукреція здійснює самогубство в *ситуації*, яка для жінки відмінного історичного часу є іншою. За В.А. Роменцем, таких ситуацій три типи – *значень, конфлікту, колізії*. Вчинок і його антична інтерпретація відповідають ситуації конфлікту, середньовічна інтерпретація – це ситуація колізії, ренесансна – вже *мотивація*. Вчинок у сфері значень здійснюється за законом, котрий диктує, як має поводити себе безчещена людина; у рамках конфлікту закон дозволяє осмис-

лювати подію й зменшувати рівень створеного нею напруження; в умовах колізії це можливість, через довільну зміну обставин, визначати лінію поведінки. Змінюється історичний час – змінюється уявлене у свідомості людини джерело поведінки й сама її поведінка. Щоб це довести, предметом дослідження треба обрати не інтерпретацію вчинку, а сам учинок. Далі у творчості В.А. Роменця саме так і відбувається. Наразі ж варто продовжити з того місця, де він зупиняється.

Вчинок Лукреції нагадує реакцію людини Стародавнього світу на порушення *табу*. Це – початок *ситуативного рівня становлення психологічних знань у формі ситуації значень*. Перша людина сприймає предмети і явища навколишнього світу крізь формат містичних уявлень, ставиться до них як до загрозливої сили, їх боїться та їм поклоняється. Табу – значення, що вбиває. За їх набором утверджується уявлення у формі заборони діяти певним чином. Так формується “певна дисципліна поведінки, яка має тенденцію, як і все принципове, до абсолютизації, що приводить людину до вольового дотримання табуїстичних норм. Табу стосується не долі окремої людини, а всього того, що її оточує, що вона знає про це оточення” [Там само, с. 128]. Закон, який порушує Лукреція, – своєрідне табу її епохи, під тиском його відповідного означення вона йде на самопожертву.

Далі набирає дієвості *Божий закон*, а коли на часі *людський*, заборона втрачає строгість, рамки вольової поведінки людини істотно розширюються. Феномен табу залишається на початку історії, функцію заборони тепер виконують *норми моралі*. Очевидно, що вчинок Лукреції має моральний зміст: вона адресує його чоловіку, батьку, всім, хто її знає, й у такий спосіб повертає собі честь. Мораль постає значенням, яке в одну епоху вбиває, а в іншу – зумовлює більш чи менш глибокі переживання. Табу – перша форма моралі. Це стверджує З. Фройд (див.: [65, с. 335, 345, 348]). В.А. Роменець подає його міркування: табу пов’язане з *почуттям провини*. Сини, зненавидівши батька за те, що він перешкоджає задоволенню їхніх сексуальних потягів, його вбивають. І це становить історичну підставу комплексу Едипа. Однак вони його любили, тому після вбивства в них виникають амбівалентні почуття, згодом – каяття. Відтак табу – це бар’єр проти інцесту, на підґрунті якого народжується *совість*. За цією логікою

Лукрецію замучила совість³. Тому вона змушена була пожертвувати собою, щоб саме так засвідчити свою моральність.

Про *вчинок самопожертви* – вже як про *модель теорії вчинку* – В.А. Роменець говорить наприкінці “Історії психології ХІХ – початку ХХ століття”. Прикладом тепер йому слугує вчинок Просперо з драми В. Шекспіра “Буря”. Просперо прагне привести ворогів до каяття, а коли бачить здійснення свого задуму, зрікається своєї чародійної сили, стоїть беззбройний і беззахисний перед ними. У цьому сутнісно полягає могутність учинку: “Просперо має тепер найсильнішу у світі зброю – велич свого морального звершення” [20, с. 594].

Як і З. Фройд, В.А. Роменець звертається до історичних джерел людського існування й так само доходить висновку, що першим феноменом психології людини є *мораль*. Та на цьому спільність між ними закінчується – у В.А. Роменця принципово інше бачення людини, котре уточнюється, й деталізується. У підсумку на нових спіралях мислення моделлю його теорії стає *вчинок самопожертви Ісуса Христа*. Жертвуючи собою, людина-герой утверджує себе як моральна істота й встановлює нові норми життя. “Моральне людина добуває своєю кров’ю” [Там само, с. 581]. Герой віддає себе служінню *вселюдському*, “а воно може бути тільки у сфері духовній”, натомість люди ж перебувають у полоні матеріального, його – героя – не розуміють і карають. Щоб виконати свою місію – врятувати людей від загибелі, він бере на себе всі їхні страждання, доходячи межової точки *екстазу*, піднесення. *Індивідуальне* підноситься до *всезагального*, людське існування наповнюється *сміслом*. Учинок постає в *моральному* – *матеріальному* й водночас *ідеальному* – вимірах. Висвітлюється *історична природа людини*.

ІСТОРИЧНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ Й ІДЕАЛЬНЕ ЄСТВО ЛЮДИНИ

З приводу інтерпретації вчинку Лукреції, на дійшовому рівні становлення психологічних

знань В.А. Роменець говорить: “Такою стає реальність гетевського гасла – “спочатку було діло”” [14, с. 34]. І спавді, Й.В. Гете виголошує гасло усупереч біблійному “спочатку було Слово”. У філософії це протилежні – матеріалістична й ідеалістична – відповіді на питання про *природу людини*. Людина визнається породженням або *способу буття*, або *духу*. У психології це різні світоглядні настановлення й різні відповіді на питання про *природу психічного*. Психічне вважається продуктом або опанування дитиною здобутками людської діяльності, або опосередкованих словом чи його заміником міжлюдських взаємин. Прикладом тут є теорії Л.С. Виготського [28] та О.М. Леонтєва [37]. Останній не випадково знаходить у творчості свого попередника “ідеалізм” [39, с. 118].

З. Фройд, говорячи про першу людину, бере до уваги, що тут “думка перетворюється негайно в дію”, й схиляється до гасла Й.В. Гете [65, с. 350]. Час, про який він говорить, для В.А. Роменця є *ситуацією значень* – “проекцією пристрастей на об’єктивні умови буття”, *образом*, синкретично пов’язаним з дією. Появу *опосередковувань* засвідчує фетишизм: предмет роздвоюється на “фізичні риси і приховану сутність”. Тотемізм – це вже протиставлення живих і мертвих, що символізує *ситуацію конфлікту*. Наступною є *ситуація колізії*, що притаманна психології середньовіччя з її розвиненим уявленням про Бога. На місці образу тепер постає *Слово*. Психологія Відродження *мотиваційним визначенням вчинку* продовжує “словоцентризм”. Обриває цю лінію “ділоцентризм” психології останніх століть. Людина потрапляє у полон *виробництва* й “матеріалізується”. Задовольняючи дедалі зростаючі потреби, вона створює могутні технології, “не залишає нічого недоторканого у самій Природі й гине разом з нею”. Відбувається безконечний процес “з ознаками абсурду”.

Психологічна наука останніх століть “дзеркально відбиває” *дійове визначення людини*, виправдовує “матеріалізацію життя” й відкидає суб’єктивність як предмет дослідження. Потрібен *принцип взаємної творчої доповню-*

³ Через два роки після виходу у світ “Тотему і табу” З. Фройд зізнається: “Чому мені, а також моїм шістьом дорослим дітям доводиться бути абсолютно порядними людьми, завжди залишалось для мене абсолютно незагнаним” (цит. за: [34, с. 310]). У “Невдоволенні культурою” він змінює свій погляд й заявляє, що мораль започатковує не каяття, а *страх перед втратою любові*. І. Кант не дарма називав “моральний закон”, разом із “зоряним небом”, річчю, що викликає “здивування й благоговіння”. В.А. Роменець дію цього закону досліджує упродовж усієї творчості [6]. Аналіз історичних інтерпретацій учинку римлянки Лукреції Тріціпітіни – початок цього шляху.

ваності матеріального та ідеального у тлумаченні людського ества, “який указуватиме на своєрідність зв'язку цих двох засадових аспектів чи рівнів людського життя, причому як індивідуального, так і соціального. Саме така творча доповнюваність і забезпечує повноту людського існування без будь-якого обмеження виявів життєдіяльності, адже кожен із них є невід'ємним атрибутом людської істоти” [20, с. 33–34].

На відміну від психологів-марксистів, якими були Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та інші психологи радянської доби, котрі пов'язують психологію людини зі способом виробництва, В.А. Роменець, попри те, що працює в умовах засилля комуністичної ідеології, звертається до *культурно-історичного способу буття людини у його матеріальному й ідеальному вимірах*. Це справді психологічне пояснення феномена людини, а не психологічна інтерпретація економічної теорії К. Маркса, як у працях згаданих авторів⁴. Водночас В.А. Роменець йде далі й, на відміну від учених, для яких історія людства також є послідовністю “картин світу” (див.: [30], [66]), відтворює драматичний, утілений у продуктах культури, шлях людини в її намаганні *збагнути й перетворити себе*. Відтак повертає психологічну науку лицем до ідеального, духовного, закликає вбачати у психічному якість, що має власну цінність і свій сенс у світі. Положення про матеріальне й одночасно ідеальне ество людини покликане показати, що упродовж історії вирішується “основна суперечність людського існування, що б'ється між полюсами ідеального та реального”.

Гармонійне поєднання ідеального й матеріального має місце у Стародавньому світі, середні віки роблять ухил у бік ідеального, епоха Відродження намагається відновити гармонію, наступні століття її остаточно порушують. Людина виявляє різні риси своєї природи. Місце епохи Відродження у цьому процесі винятково виразне. Людина оголошується титаном, ставиться у центр світу, її здібності

звеличуються. Та світ – це люди, якщо хтось підноситься, когось принижують, титан позбавляє самотності кожного, хто йому протистоїть. Начебто людяна епоха виявляється “повною протилежністю людяності” [15, с. 26]. Всезагальне підміняється індивідуальним, унікальне розуміється як одиничне, сутність людини вихолощується. Рушійні сили поведінки вбачаються в людині, а *історична психологія* наголошує, що вони вкорінені у способі її буття – вчинку. *Ситуація* – його умова, *мотивація* створює ідеал, далі йде *дія*, та очікуваного не приносить, *післядія* – вже інша ситуація... “Вчинкова спіраль” не знає кінця, людина не заспокоюється...

Роль ідеального у вчинку полягає в тому, щоб “крізь чуттєвий бруд бачити чистий світ буття”, проте людина залишається у світі матеріального й виявляє “незбагненну ригідність історичної поведінки”. Коли ж бачить марність своїх прагнень, здійснює *вчинок-подвиг*, на сцену історії виходить *герой*. Героєм історичної психології є Ісус Христос. Це і є *ідея переображення як самопізнання і самотворення людини*, “образ, що показує саморозкриття світу”. Через людину світ пізнає свою сутність, *людина постає органом самовідображення світу*. Христос віддає себе служінню людям, відкриває для них сферу ідеального, вони ж перебувають у полоні матеріального, його не розуміють і карають. Учні продовжують справу вчителя, та вдаються до інтерпретацій, а новий час взагалі вимагає нових ідей. “Це історична психологія! <...> Зраджує не один учень, зраджує все людство” [20, с. 26]. Проте життя віддане за людей не марно: буття наповнюється *сенсом*. “Розгадати сенс героїчного подвигу – це означає розгадати спочатку характер історії, визначити її сенс” [Там само]. Сенс у тому, що *вчинок самопожертви* відкриває людині усвідомлення свого існування як *гідності*. “Поклик гідності є основним мотиваційним рушієм людської поведінки” [22, с. 60–61]. Людина отримує можливість *осягнути повноту буття*. “Той самий камінь, яким знехтували будівники, став наріжним”

⁴ Спроба довести, що, досліджуючи відношення “людина – культура – світ”, В.А. Роменець долає слабкі сторони марксистів (див.: [41]), здійснюється без огляду на цю обставину. В нього принципово інше розуміння суті людського буття. Звинувачення в “ідеалізмі”, котрі лунають під час перших років творчого утвердження вченого (див.: [4]), також є абсолютно безпідставним. Він розпочинає із досліджень психології творчості, переходить до ідеї творчості як сутнісного способу людського існування, яким є вчинок у його реальному й ідеальному наповненні, й невпинно рухається далі [6].

[20, с. 24]⁵.

Після вчинку Лукреції й вчинку Просперо, вчинок самопожертви Ісуса Христа – це третя модель теорії вчинку. Остання становить підґрунтя і *теорії історії психології, і теорії історичної психології*.

ЛЮДИНА І НАУКА ПРО НЕЇ У ФОРМАТІ ІСТОРИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Постає низка проблем, серед них – “проблема духовної консолідації народу як вихідного пункту поступу людства”. Народ об’єднує мова, світогляд, мораль, звичаї. Діють позитивні і негативні процеси: “зло” переноситься на інші народи, відбувається експансія культур, одні народи поневолюють інші, передовсім у поневолених викристалізовується *вселюдське*. Це – ідеальна сфера й феномени, одним із яких є *культ особи*. Народ потребує “опори буття”, підносить когось на п’єдестал, а потім скидає. У цьому “дивному дзеркалі” він бачить себе. “В душі історичної психології народ є тим, що він знає про себе зі своєї історії, як він усвідомлює свій сучасний стан і з якими сподіваннями він дивиться в майбутнє” [20, с. 30]. Історія народу – це шлях його самопізнання. Цим шляхом рухається кожна людина, а найвищого рівня досягає тоді, коли через свою творчу неповторність виражає *вселюдське*. В історії українського народу виразником *вселюдського* є Г.С. Сковорода, саме його ідея життя на основі самопізнання та спорідненої діяльності виражає специфіку *української психології*.

Історична психологія останніх століть – найтрагічніша: *ідеологія* стає формою життя, “навіть самим життям”, у всіх виявах ідеології – від мистецтва до філософії – панує “уніфікація”, людина намагається досягти монолітності у мисленні й поведінці; соціалізм і капіталізм – форми монолітності й рух до ідеалізму (“від ідеології до поведінки”), або до матеріалізму (“від виробництва до ідеології”). Переважає другий шлях, його ідеологією стає *марксизм*, який породжує “велику всесвітню анти-

номію” приватної й суспільної власності. А це – психологічна проблема. Людина прагне “зробити світ своїм”, не здогадуючись, що світ “є ідейною, психологічною властивістю особистості”, втрачає гідність, діє в ім’я духовно відчужених цілей, політизується, позначає свій історичний поступ екологічними лихами, війнами, голодоморами...

Гідність людини губиться “у жорстоких реаліях ХХ століття – винищувальних війнах, безпорадності людини перед стихією суспільного життя, яке вона творила несвідомо” [22, с. 69]. Сподівання на *післядію*, та “всі шпарки перекрито в душі так, що немає можливості для усвідомлення провини. Вона не може проникнути в людину й закрутити моральну спіраль, а якщо ця мораль і закрутиться, то покаже лише безвихідь моральних стосунків і зведе їх до відносин базарних” [20, с. 602]. Закономірно, що в цій ситуації лунає заклик: “Психологія має ще сказати щодо цього своє слово”.

Історична епоха усвідомлює себе через теорії психології. У ХХ ст. не випадково постають “антигуманістичні спрямування” – бігевіоризм, гештальтпсихологія, рефлексологія, реактологія... Формується уявлення про людину як “порожню посудину”, що заповнюється результатами дії, характеризується “виробництвом для себе”, хоча тільки “виробництво для інших” приносить дії справжній смисл. “Комплексом провини” століття стає теорія З. Фройда: людина втрачає віру в себе, занурюється у несвідоме й виносить звідти темні сторони своєї суті. Соціальні чинники поведінки досліджуються, та без уваги, що вони впливають на людину через її психіку, а “психіка не є тільки інструментом пристосування до середовища”. Вона – конкретне життя людини, переживання, ставлення до світу, що має власне багатство [18, с. 102]. Психіка тлумачиться усього лиш як засіб дії, суб’єктивність людини ігнорується, поява гуманістичної психології ситуації не рятує, адже “самовизначення особи може бути катастрофічно злочинним”.

⁵ Ці ж самі слова з Біблії (Пс. 117:22) цитує Л.С. Виготський [27, с. 291], коли обґрунтовує *ідею практичної психології* – “нової науки”, покликаної здійснити “соціалістичну переробку людини”. У В.А. Роменця зовсім інша мета – розгадати сенс історії й *історично схарактеризувати людину*, відтак й зовсім інше розуміння *практики* – як *вчинкового способу існування, ознаменованого безпосередньою присутністю людини у світі* [52].

Останні кроки Л.С. Виготського ведуть до “вершинної психології”, під якою він розуміє психологію свідомості (див.: [29]), кроки В. А. Роменця, натомість, ведуть до *психології способу буття людини у світі*. А ось це насправді і є *вершинна психологія*.

Тільки психологія, озброєна *принципом післядії*, може виправити становище. Післядія – “совість вчинку”, вона висвітлює *культурно-історичну місію* цієї науки: нагадує людині про відповідальність за зроблене і не зроблене, за скоєне і згаяне. Теорія вчинку, сповідуючи цей принцип, долає свою “песимістичну фазу” й прямує до “оптимістичної”. Психологію, для якої принцип післядії є наріжним, В.А. Роменець називає *культурно-гуманістичною*. У цьому зв'язку називає імена І. Франка, О.О. Потебні, Д.М. Овсяннико-Куликовського, Г.С. Костюка, О.М. Раєвського, С.Л. Рубінштейна, В. Яніва. Це – *українські мислителі*, фундаменти на пряму, що рішуче відрізняється від гуманістичної психології з її “формальною постановкою питань”, нехтуванням “змістовною, ціннісною стороною людського життя”, і від психології, що зводить поведінку людини до “інструментального використання культурного знаку”⁶. Культурно-гуманістична психологія досліджує психіку, взяту з огляду на процеси, які опосередковують відношення “людина – світ”. Це *психологія буття людини*, шляху, яким вона історично рухається, намагаючись збагнути смисл життя й досягти переображення. “Історична психологія породжує новий образ психології і через цей останній сама себе усвідомлює” [22, с. 60].

Аналіз вчинку Лукреції – початок дослідження процесу, що живить його повний цикл. Питання про засади моральних відносин між людьми не дає спокою.

ЛЮДИНА У КОЛАХ МОРАЛІ Й ПОСТУПІ ДО ДЖЕРЕЛ БУТТЯ

В “Історії психології ХІХ – початку ХХ століття” В.А. Роменець спочатку говорить,

що в основі вчинку лежать “моральні максими”, а далі – що він “теологічний”. Тоді зумовленим чи самозумовленим є вчинок? У психології це *проблема детермінізму*. У творчості В.А. Роменця вона постає разом з *ідеєю вчинку* (див.: [10]), набуває морального змісту й змушує робити все нові і нові кроки.

Моральні максими – ідеальна детермінація й свідчення *свободи волі*. Людина звільняється від тиску діяти під примусом ситуації, однак, отримавши свободу, не знає, що з нею робити. Це відзначає Е. Фромм, проте не показує, що свобода обертається втратою “прив’язаності до предметного світу”. Людина прагне відновити втрачене й досягти *катарсису*, очищення від “детерміністичної заплутаності”. Відтак вдається до *моральної творчості*, та “зрозуміти, як у вчинкові здійснюється моральна творчість, не можна інакше, як помістити між ними (логічно) якусь велику прасилу, незворушний і стійкий потяг, що уособлює засади моральних відносин між людьми й виражається у вчинкові” [20, с. 591]. Це любов, *ерос*.

У зіткненні з волею ерос знаходить свій предмет і “прозріває”. Це “детермінізм вищого порядку”, котрий полягає у вимушеному, викликаному нестерпністю свободи, поверненні до людини, у її визначеності, “щоб відчути себе живою істотою”. Ерос – любов до істини, краси, добра, власне людське в людині. Саме у *вчинку любові* формуються *моральність* – здатність жертвувати собою. Ідеалізуючи об’єкт, любов стимулює *творчість*. Це не компенсація (З. Фройд), а природна трансформація любові⁷. Закохана людина прагне перетворити світ відповідно до ідеалу. Ерос живить і сприймання, і перетворення світу, та протилежність між людиною і світом “залишається неперепоною”. Тоді вона бере себе

⁶ Останні слова стосуються Л.С. Виготського, теорію якого зазвичай називають культурно-історичною, хоча культурно-історичною насправді є теорія В.А. Роменця. Та назва “культурно-гуманістична” точніша: вона відображає її глибинний, зосереджений на *проблемі людини*, зміст. І це зовсім не *культурна психологія* [31; 36; 43], для якої культура – посередник між людиною і світом, а не сутнісний зміст її буття.

⁷ В.А. Роменець слушно згадує З. Фрейда, той також докопується глибинних джерел поведінки людини й знаходить їх у *лібіді*. Пізніше, за словами біографа, бере до уваги діалектичну взаємодію протилежних сил: “аутоеротизм – гетероеротизм, Ерос – Танатос, життя – смерть тощо” [34, с. 311]. У З. Фрейда це відбувається у праці “По той бік принципу задоволення”, В.А. Роменець робить відповідний крок в “Історії психології ХХ століття”, де також вводить пару понять: “лібіді – танатос”. Поняття фрейдівські, проте зовсім іншого змістового наповнення.

Дослідники творчості З. Фрейда відзначають, що поштовхом до поняття *танатос* стає Перша світова війна. Його прибічники зіткнулися з проблемою застосування поняття в роботі з пацієнтами й змушені були говорити, що це “доказ тільки в теоретичному контексті, а не при обговоренні якої-небудь клінічної або емпіричної сутності” [Там само, с. 335]. *Теорія психології – певним чином організована конструкція; психічна реальність, яку вона відтворює, – продукт мислення її автора; реальністю вона є тому, що автор уособлює собою людину у її намаганнях пізнати себе.*

як матеріал творчого акту й “утілює в ньому свою самопожертву”. В *творчості ціною життя* людина здійснюється як моральна істота.

В “Історії психології ХХ століття” В.А. Роменець продовжує: намагаючись дійти суті буття, людина рухається від *феномена* до *ноумена*, потрапляє у *ситуацію невизначеності*, губиться, відчуває *страх смерті*. Це поклик *танатоса*, *лібідо* – його протилежність, переходи між ними створюють *переживання буття*. Визначеність і невизначеність, *любов* і *смерть* – вихідний предмет філософії, психології, мистецтва. Усе це – форми *творчості*, так людина намагається досягти визначеності, подолати “одиноктво”, відчути себе “опертою на щось”. Відтак ототожнює себе з іншою людиною, а далі її поневолює, як це відбувається у казці про золоту рибку, втрачає опору й поневолюється сама. З’являється *почуття провини*, про це говорить образ Великого Інквізитора. В “Історії психології епохи Відродження” пояснення: “Оскільки переможець повністю підкорює іншу людину (“ворога”), він ліквідує своєрідний зміст переможеного і його перемога втрачає сенс” [15, с. 11]. Це – шлях *спокути*, та рухаючись ним, людина знову вдається до ототожнення, поневолення... Утворюються “хибні кола моралі”. Виходу немає – рух продовжується. Учинок ніколи не завершується.

У межах кола провини, як міра співвідношення злочину і покарання, постає *ідея справедливості*. Та жодне покарання не є адекватним злочину, це усього лиш ланка в розвитку кола провини. До цього ж кола належить *каяття*. Людина намагається відторгнути від себе зміст провини й лише глибше ним переймається. Рух до ноумена продовжується, *убивство* – крок у цьому напрямі: у смерті собі подібної людина прагне побачити сутність існуючого. Розірвати коло покликане *милосердя*, воно виходить із довіри до іншої людини, є переходом до кола *любові*, а далі – до кола *доброчинності*. Проте той, хто чинить добро іншій людині, обмежує її здатність діяти самостійно. Зворотною стороною добродчиннос-

ті є *злодіяння*: людина усвідомлює власну неміч і мстить за добродчинність. Зовсім іншою є *благодать*. Просперо В. Шекспіра, щоб примирити ворогів, обеззброюється, це вищий рівень моральності й водночас її самоліквідація: наявність моралі означає, що примирення не відбулося. “Хто примножує мораль, той примножує смуток” [22, с. 750].

Пошуки джерел вчинку в царині моралі бажаного не приносять. В.А. Роменець констатує: вчинок самопожертви діє як *катарсис*, проте ненадовго. Звідси наступний крок: усі види творчості “виходять із першопочаткового відношення – суперечливості буття, що складається із взаємопроникнення *лібідо* й *танатоса*” [Там само, с. 751]. Це новий виток спіралі мислення В. А. Роменця, що веде до джерел буття. Він продовжує шукати відповідь на питання: що змушує людину вчиняти?

Постає поняття *вчинкового архетипу*. Це не просто історичне несвідоме (К.Г. Юнг), це передумова свідомості як руху від невизначеного до визначеного⁸. Вчинковий архетип – основа цього процесу, його формою є *Qual* (нім.: *мучіння*), наслідком – символічне вираження субстанції. Створюється напруження, виникає *катарсис*, та повного очищення від *Qual* не настає. На часі *творчість*, відтепер субстанція – через переходи від *архетипу ситуації* до *архетипу післядії*, – “знає себе як таку, що себе споглядає <...>”. Це тут постають одні й ті ж очі, якими Бог дивиться на світ, а світ на Бога” [Там само, с. 725]. Цитуючи Г.С. Сковороду, В.А. Роменець поглиблює *ідею самовідображення в особі людини світу*. Конечне характеризується з огляду на безконечне, індивідуальне – на всезагальне, феномен – на ноумен. “Перетин феномена і ноумена – це і є людська природа” [Там само, с. 726].

Категорійна пара “феномен – ноумен” – це ті ж “любов – смерть”, й ті ж “лібідо – танатос”. Перебуваючи у пошуках джерел учинку, В.А. Роменець знаходить, що наявним криється неявище, кожна пара стає конкретизацією одного й того ж змісту. Пошуки не припиняються, у русі його мислення новий

⁸ Післямова В.А. Роменця до книги про К.Г. Юнга розкриває хід його думки. *Символізація* – не заміщення реального (З. Фройд), а співвіднесення образу з його безконечним змістом. К.Г. Юнг робить крок у цьому напрямку тлумаченням *архетипу як канону культури*. З одного боку, це осад історичного досвіду, з іншого – апріорна картина світу. Назовні виноситься створений у прадавні часи образний зміст людської душі. Символ пов’язується з предметами трансцендентного характеру, вони наче виходять із сфери потойбічного і входять у чуттєву сферу свідомості. “Мова має йти про свідомство у чуттєвій формі щодо наявності *невизначеного* змісту” [21, с. 112].

крок конкретизує, нерідко через багато років, попередній. Це справді спіраль, кожен виток якої – висловлені ідеї на новому рівні розвитку. В цьому русі пара “феномен – ноумен” набуває вигляду “посейбічне – потойбічне”. Тут також є передумови: *життя і смерть* – предмет дослідження [54], або ті ж *посейбічне й потойбічне* у їхньому сутнісному вираженні. Отож питання життя і смерті виявляється щільно пов'язаним з проблемою смислу життя, а також смерті.

ЖИТТЯ ЛЮДИНИ І ЙОГО СМИСЛ

Життя вимірюється *психологічним часом*, це не тривалість, а наповнюваність *подіями та переживаннями* подій, які є свідченням *перебування людини у світі*. Реальне суперечливо поєднується з ідеальним, минуле – з майбутнім. “Основне зосередження, у якому переживається і виражається життя, у якому можна побачити дійсну пружину його розгортання у часі, є *вчинок*, і передовсім *вчинкові форми розв'язання суперечностей*” [Там само, с. 70]. Кінець одного вчинку є початком наступного, це перманентний процес, у ході якого людина розв'язує *життєву задачу* й здійснює своє *призначення*.

Відбувається *децентрація*, причому не тільки феномен інтелектуального розвитку (Ж. Піаже), це рух “до вищої форми суб'єктивності, до осягнення її як світового зрізу, монади, мікрокосмосу. Від дитинства до дорослості простягнувся послідовний шлях взаємопереходу *центрації і децентрації*” [Там само, с. 75–76]. Людина спочатку узгоджує свої дії з діями інших людей, далі дивиться на світ через формат своєї позиції й буде ідеальні моделі світу. *Метаморфози*, що відбуваються, – це *метаморфози життєвого шляху*: змінюються *цінності*, створюються підстави для *вчинку* – духовного зростання людини. В дитячому й підлітковому віці *ціннісні існують на основі бажань та потягів*, юнацький вік – це *абсолютні цінності*, коли ж людина досягає зрілості, з'являються *реальні цінності*,

на етапі мудрості – *унікальні*. Унікальне постає у зв'язках зі всезагальним, усвідомлюється, що найвищою цінністю є *людське буття*. Усе це – *вчинковий рух життя* зі зміщенням акцентів із ситуації на мотивацію, далі – на творчу дію, “спрямовану на предметний світ у неповторності та мінливості його рис”. Людина досягає *повноти переживання буття*, розуміє іншу людину та її страждання, долає *однобічність свого характеру*, виявляє *універсальну обдарованість*. “Усе в людині і людина у всьому – ось що означає *універсальна обдарованість*” [Там само, с. 99].

Справжні цінності життя розкриваються з огляду на “суворий критерій” – *смерть*. Зникають дитячі запитання, юнацькі пошуки ідеалу, частково втрачається досвід, приходить усвідомлення, що потрібно жити вільно, передовсім для збереження творчого потенціалу, реалізації замислів, розширення свого існування. *Трагізм життя полягає не у факті смерті, а в недосягненні його вичерпаності*⁹. Смысл буття збігається зі спрямованістю людини на служіння істині, добру, красі, та створення цінностей і постає як поєднання унікального зі всезагальним, вселюдським й творчого осягнення вселюдського як *всесвітнього*. Тільки у цьому процесі відкривається “глибинний мотив життя і смерті”, що полягає у “самопізнанні і самовизначенні людини через творчість смислу життя – вищої форми самопізнання й самоздійснення світу” [Там само, с. 180]. *Ідея самовідображення світу в особі людини* звучить дедалі виразніше, В.А. Роменець стоїть на порозі нових кроків.

Читаючи “Жизнь и смерть...”, Т.Д. Марцинковська не може “абстрагуватися від думки про те, що його переживання власної хвороби, можливе підведення підсумків наукової діяльності не могли не відобразитися... на задумі твору” [40, с. 21–22]. Так само важко абстрагуватися від думки, що теорія вчинку В.А. Роменця в цілому – це теорія життя її автора. Відповідно, *унікальним інструментом осягнення універсального є його власне мислення*, що через *категорію вчинку*, а також

⁹ В.А. Роменець висловлює ідею, яку майже тими словами проговорює С.Л. Рубінштейн [58, с. 369]. Та на цьому не зупиняються й далі стверджує, що *страх смерті* є “найбільшим свідченням життя” й що *смысл життя* можна збагнути тільки з огляду на *смысл смерті*. Тоді відкривається *всезагальний смысль буття*. “Людина перебуває у світі, породжується цим світом, а через людину світ приходить до пізнання самого себе. У цьому результаті, в такій завершеності саморозкриття світовий процес, буття світу *виправдовує себе*” [54, с. 189]. Це конкретизація *ідеї самопізнання світу в особі людини*: феномен людського життя співвідноситься зі *способом людського у світі буття – вчинком*. Світ набуває визначення, буття отримує смисл.

категорію життя-смерті, виражає сокровенну сутність психологічного пізнання.

Завершує книгу діалог між невиліковно хворим філософом і лікарем-психотерапевтом. Першого В.А. Роменець називає “інтровертом”, другого – “екстравертом”. Тоді як філософ заглиблюється *всередину життя*, лікарю властиве його *зовнішнє* бачення. У вуста філософа вкладаються думки, висловлені на сторінках книги: про *унікальне і всезагальне, цінності життя, моделі світу, смисл учинку, досягнення людиною умиротворення перед лицем смерті...* Лікар спочатку наголошує на природних процесах життя, але далі сам починає говорити про життя як “вироблення сукупності прив’язаностей, що укорінюють людину в буття”. Природничо-наукове бачення життя поступається філософському¹⁰.

У дисертації [55], над якою В.А. Роменець працює після написання книги, йдеться про те, що психотерапевтична робота передбачає *культурно-гуманістичне розуміння природи людини*. В “Історії психології ХХ століття” він продовжує здійснені кроки. Страху смерті протистоїть *любов*. На прикладі юнацької любові *смысл життя* можна визначити як “пристрасть, що спрямовує поведінку”. Життя без смислу неможливе, у випадку втрати людина шукає новий смисл, він фіксується у характері й пов’язується з покликанням “бути людиною”. У зрілому віці людина здатна усвідомлювати своє духовне єднання з іншими людьми, у цьому – “верховний смисл життя” й ідеал, пошуки якого вимагають “величезної творчої продуктивності” та “самопізнавального процесу”. Коли для ідеального залишається мало місця, постає психологія смерті. Та “мудра людина думає про життя, а не про смерть”.

Пошуки смислу життя співвідносяться з феноменом людського самопізнання, сутність якого у *рефлектуванні* – відображенні себе в іншому та іншого в собі, рухові від *егоцентризму до децентрації*. Людина пізнає себе як відмінне від іншого й входить в інше, повертаючись до себе. “Діоген з ліхтарем, котрий шукає людину, уособлює образ *внутрішнього світла* як методу й мети пошуків. Це внутрішнє світло є мерехтіння вселюдського, яке людина осягає через *рефлексію само-свідомості, індивідуалізацію, центрацію*. Так

стає можливим бачити не *тільки самого себе, а й вселюдське*” [22, с. 622]. На засадах вселюдського людина вибирає *позицію*, здійснює акти *творчості* й через бачення себе у світі створює оригінальний продукт. Водночас продовжує пошуки смислу життя. Розум тут допомагає мало. “Смысл життя включає в себе несповідуване, і саме тому людина живе. Їй конче потрібна ірраціональність, адже вона наповнює душу почуттям піднесеного” [Там само, с. 623].

Життя триває, конечно виражає через себе безконечне, проте залишається “миттю”. Так у міркуваннях В.А. Роменця з’являється поняття *минуцого*. Воно звучить у “Жизни и смерти...”, а в “Історії психології ХХ століття” набуває конкретного змісту: “*Історичність* є найважливіша, центральна сторона минуцого. Зрозуміти себе – увійти у минуше” [Там само, с. 763]. Минуше знаходить відображення в усіх формах творчості, у них висвітлюються сутнісні ознаки людського буття. Естетична творчість виходить із суперечливості буття, викликає *катарсис*, котрий завершує *коло моралі* й показує, що у феномені віддзеркалюється ноумен. Коли у художньому творі відкривається всезагальний зміст, висвітлюється *вектор життя*. Коли досягти всезагального не вдається, герой твору гине. Це – *ідея фатуму*. Героя карають, але це покарання без вини, він діє у рамках своїх можливостей. Виявляється “трагізм людської нездійсненності”.

Людина ж прагне здійсненності, вдається до *наукового пізнання*, будує абстрактні *моделі*, а потім намагається відтворити те, що втратила в абстракції. Усе зводиться до причинно-наслідкових зв’язків, не враховується *явище творчого приросту*, підстав для якого не було. Висвітлюється невідповідність і водночас єдність *універсального й унікального*. Створюється *ситуація світу*, де вихідне відношення створює *вчинковий архетип*. Він містить у собі протиставлення *смерті й любові, танатоса і лібідо* й говорить про те, що існуюче минає. Постає *філософія минуцого* й породжує “елегійний настрій”. У такий спосіб відкривається *смысл вчинку*, який полягає у єдності унікального та універсального, де унікальне є інструмент осягнення універсального – Всесвіту.

¹⁰ Діалог коментує Ш. Алієв [1]: страх смерті долає *любов як творчість*, вона підносить буття, множить і глибить його й слугує умиротворенню людини перед лицем фатальної неминучості. Наступні кроки В.А. Роменця пролягають саме у цьому напрямку.

ІДЕЯ ПСИХІЧНОГО ЯК СПОСОБУ САМОВІДОБРАЖЕННЯ СВІТУ І ЛЮДИНА ЯК НАТХНЕННА ОСОБИСТІТЬ

С.Л. Рубінштейн називає людину “дзеркалом Всесвіту” [58, с. 361], В.А. Роменець продовжує: “Все слід розуміти через спосіб існування людини, тобто через людський зріз як дзеркало Всесвіту” [22, с. 146]. Поняття про зріз – це ідея психічного, включеного в буття людини як сукупного суб’єкта пізнання і творення дійсності. Зріз реєструє спосіб буття, буття у такому дзеркалі бачить себе. “У цілому вся психіка становить своєрідний спосіб самовідображення світу” [Там само, с. 147]. Своєрідність психіки не у відображенні, а в упредметненні світу, безперервному наближенні до об’єктивності. Механізмом цього процесу є вчинок. Відбувається взаємоперехід особистості й світу через подолання невідповідності ідеалу реальності “з метою знаходження опертя в матеріальному світі” й водночас – становлення *особистісного світу*. У ситуації відбувається “розкопування ноумена у глибину”, *мотивація* продовжує ситуацію й триває до постановки мети, дія втручається у взаємини людей, переходить у післядію, що створює нову ситуацію. Це “вчинкова спіраль” і *подія у психіці*. Всезагальний світ виявляється в новому “зрізі”, особистісний світ “уміщує в собі все”.

Людина переходить від одного зрізу до іншого, пізнає світ і себе. Пізнання і самопізнання – сторони єдиного процесу, об’єднаного пошуками людиною свого місця у світі. Світ – “куля безконечного буття”, людина – “особистісний розріз” кулі, стосунки між людьми – лінії перетину розрізів. Людина прагне перетворити свій зріз у кулю нескінченного буття й здійснює вчинок. Так вона намагається злитися з безконечним змістом Всесвіту й утілити в ньому свою індивідуальність. Всесвіт – живе і неживе, неосвоєне, до якого, переступаючи власні межі, спрямовується свідомість. Відбувається духовне становлення людини як саморозкриття “великого світу” через *учинок*. Макрокосмос і мікрокосмос виявляються залежними феноменами. “Мікрокосмос психологічно означає, що психіка міститься не тільки в тілі людини, не обмежується його контурами, а сягає у просторову й часову безконечність, тому весь видимий людиною світ визначений нею. Отже, можна сказати,

що світ великий (макрокосмос) розкривається через світ малий, що психологічний світ відкриває позицію бачення великого світу та є його самоспогляданням” [20, с. 82].

Образ світу втілюється у творчому продукті, відображає рівень історичного й онтогенетичного становлення людини й разом із нею перебуває у стані перманентних змін. Учинком людина засвідчує свою присутність у світі, світ – свою присутність у людині. “*Діалектичний перехід людини і світу – ось що таке вчинок*” [22, с. 150]. Це форма буття, отже, людина не просто перебуває “усередині буття” (С.Л. Рубінштейн), а сама є буттям, через яке “світ бачить себе зсередини”.

Відштовхуючись від праць С.Л. Рубінштейна, В.А. Роменець перетворює *ідею самовідображення світу в особі людини на ідею психічного як способу самовідображення світу*. Вона не є новою, адже як думку про єдність мікро- і макросвіту її висловлюють давні греки, далі вона неодноразово звучить в історії психології. Новою є її конкретизація: *наріжним способом людського буття є вчинок*, у ньому зосереджуються усі ознаки психічні, зникають будь-які протиставлення, відбувається взаємоперехід людини і світу. Вчинок, де психічне – його невід’ємний момент, і є тими “очима”, в яких віддзеркалюється світ, *ознаменований безпосередньою присутністю в ньому людини*. Світ постає історією способу її буття. Психологія – наукою про те, як людина живе у світі і як це характеризує властиве їй психічне та її саму. Але ж вона, й коли утверджує *історичний підхід*, досліджує *людину конкретну*. Ідею психічного як своєрідного способу самовідображення світу можна тлумачити як ідею людини, що здійснює своє буття у світі конкретним чином.

Підставу для цього дає творчість В.А. Роменця (див.: [7]). Це унікальний випадок психологічного пізнання як самовідображення світу в особі конкретної людини. Вона постає органом цього, вчинкового за суттю процесу, її творчість – екстатичним поступом у світі *людини як натхненної особистості*. Про натхненну особистість В.А. Роменець пише, коли характеризує “кроки у циклі аналітичних дій дослідника онтології людського буття” (див.: [22, с. 710–721]). Стає зрозумілим його задум: пора підводити підсумки, час показувати учням, як слід рухатися далі. Цьому питанню присвячений розділ під промовистою назвою “Психософія вчинку –

сходинки екстатичного буття”. Подаються характеристики *індивідуального людського буття*, створюється модель буття як *система знань*. У цій системі першою серед онтологічних категорій є *натхнення* як інструмент дослідження людини, котра переживає всю гаму ставлень до світу, осягає можливість відкрити для себе смисл буття, здійснює вчинок й осмислює його значення, усвідомлює неминучість смерті й приходить до *втихомирення* – смиренності, всепрощення, прийняття необхідності наявного. Так вона звільняється від стану суєти, породженого феноменальним багатством світу. Теологи знаходять подолання суєти у шляхові до Бога, та цим утверджують фаталізм, позбавляють людину права на властиву вчинку мудрість, софійність, через яку *минуше* показує свою цінність, гідність, історичність.

Вчинок постає *діянням*, через яке *натхненна особистість* стає “достеменним суб’єктом власного життя”¹¹. Потрібно дослідити “універсальний алгоритм” приходу особистості до вчинку, врахувати суперечність між гносеологічним та онтологічним, онтогенетичним і суспільно-історичним, взяти до уваги, що одні люди керуються “зовнішньо ситуативними”, інші – “внутрішньо ситуативними” відносинами. Тільки третій тип передбачає творче перетворення ситуативних стосунків, ініціацію ситуації вчинення, здійснення діяння, де поєднуються *внутрішнє* і *зовнішнє*. Ще один крок полягає в аналізі духовних рівнів учинку та відповідних *рівнів становлення особистості*.

Ситуативний рівень – це “маска”, через яку людина звертається до інших людей, виявляючи залежний характер своїх дій. *Мотиваційний рівень* полягає в утвердженні *гідності*, яка ґрунтується на самотності ініціації учинкових дій. На *дійовому рівні* людина має подолати індивідуалізм й, залишаючись собою, підвестися до вселюдського. Натхненною особистістю вона стає тоді, коли усвідомлює цінність учинкового діяння, розуміє, що так

вона об’єктивує свою творчу сутність, виявляє неповторну природу, здійснює своє покликання, переживаючи всю гаму ставлень до світу й осягаючи можливість відкрити для себе смисл буття. Індивідуальне, скінчене поєднується зі всезагальним, нескінченним, *буття* набуває унікального, творчого, осмисленого вираження. Вчинок підноситься до рангу *канону* й засвідчує свою трансцендентність.

Послідовними кроками В.А. Роменець рухається до *ідеї канонічної психології*. Спочатку це післямова “Основ психології”, а пізніше – два розділи “Історії психології ХХ століття”. Це різні тексти, але вони об’єднані спільною логікою й усвідомленням автором потреби підводити підсумки. Має місце *творчий синтез* усіх його ідей¹².

БУТТЯ ЛЮДИНИ І ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА В КАНОНІЧНОМУ ВИРАЗІ

Учинок – *подія у житті*, коли людина переображається. Компоненти вчинку підносяться до найвищого рівня. Особлива роль належить *післядії*: вона висвітлює *значення події*, людина виходить за межі суб’єктивності й знаходить, що *існує у світі*. Світ перетворюється, *психічне* виявляє “власну своєрідність”, що в аксіологічному наповненні усіх – індивідуальної, соціальної, історичної – площин буття, щонайперше у їхньому взірцевому вираженні. “Психологія, що звертає свій погляд на такі взірцеві феномени, називається *канонічною психологією*” [19, с. 605]. Вона має культурологічні підстави, це образи Євангелій, що “стосуються людської долі взагалі, її невідомого початку і невідомого кінця”. Причому історичне бачення людини стає канонічним, коли моделлю теорії В.А. Роменця вже вдруге стає вчинок самопожертви Ісуса Христа. Так постає *історична психологія* на новому витку спіралі мислення вченого.

Вчинок Ісуса Христа висвітлює *трагізм*

¹¹ Про суб’єкта В.А. Роменець розмірковує і в “Історії психології ХІХ – початку ХХ століття”, проте у зв’язку зі вчинком, який зовсім не завжди становить “вільний особистий вибір і вільна індивідуальна творчість” [63, с. 377–380]). Тому постає суб’єкт не “саморозвитком”, “самовдосконаленням”, “самопокладанням”, “самовизначенням”, “самопричинністю” [Там само], а сповненими драматизму історичними взаєминами людини зі світом. Розуміння людини як суб’єкта, що діє, виходячи із себе, називають «психологією буття» [35], [42]. В.А. Роменець називає її “самопсихологією” та “психологією Мюнхгаузена, що сам себе піднімає за волосся” [22, с. 826].

¹² Процес творчого синтезу В.А. Роменець описує у статті 1972 р. [12]. Теорії вчинку ще немає, йдеться про завершальний акт вираження людиною своєї суті. А це і є вчинок. Стаття – своєрідний *код творчості В.А. Роменця*: характеризується процес, котрий здійснюється у його особі й породжує те, що логічно завершує його пошуки.

буття: істина не відкривається, життя ко-
нечне, разом зі смертю людина “вносить таєм-
ницю свого буття із собою”. Той, хто проголо-
шує істину й прагне долучити до неї людей,
наражається на “шалений опір”. Настає час
Голгофи. “Вмирає головний мученик”. Ті, хто
поруч, переживають загадку смерті. Виникає
ідея воскресіння, *поцейбічне* постає у зв'язках
із *потойбічним*. Суперечність між ними утри-
мує в собі “корінні мотиви буття” – *почуття
подиву, неспокій, страх*. Світ відкривається
разом з появою в ньому людини, її народження
є водночас народженням світу, її очима остан-
ній бачить себе. Відроджений світ намагається
збагнути світ породжений. Співвідношення
світів виражає канонічне зображення Богома-
тері з немовлям на руках: вона не притискає
немовля до себе, а зі скорботою віддає світу,
“немовби знаючи, що Боголюдину чекає шлях
блукань, поневірянь і страти”.

У відношенні між *посейбічним* і *потой-
бічним* прихований канон пошуків людиною
смыслу буття. Намагаючись збагнути по-
тойбічне, вона діє, дія створює подію, події
змінюють одна одну, та жодна не приносить
заспокоєння, утихомирення. За поверховим
відкривається найглибше, “хоча люди його не
хочуть, навіть бояться бачити”. Пізнання абсо-
лютного суперечить існуванню конкретного.
Людина приходить до *ідеї Бога*. Це – канон
людського переображення – “підняття до но-
вих форм осягнення світової даності і спілку-
вання з нею”. Ідея набуває форми притчі, що
вказує на *потойбічне* як на джерело вищих
цінностей. Свідченням істини може бути чудо,
яке вимагає віри, котра підносить людину над
буденністю; у цьому полягає її переображення:
буденне стає чудовим, чудове – буденним.
Віруючій людині здається, що вона збагнула
смысл буття. Однак “розуміння є нерозу-
мінням, а спроба порозумітися залишається
непорозумінням”. Досягти канону, який по-
лягає “у злагоді між людьми”, не вдається,
тому що замість того щоб об'єднуватися, люди
роз'єднуються. Об'єднує їх світ спільного
існування, тому люди намагаються його піз-
нати, котре діє як роз'єднувальна сила.

Із суперечності “*посейбічне* – *потойбічне*”
виростають суперечності “абсолютне – кон-
кретне” та “універсальність – оригінальність”.
Тільки справжня оригінальність торкається
глибин буття. Буденна свідомість цього не
знає, її поглинають пристрасті, людина заплу-
тується в *колах моралі*, страждає від непов-

ноти вираження, переходить від одного спо-
собу буття до іншого, та мети не досягає.
“...Той, хто пропонує щось нове, має вмерти,
аби смертю довести благість свого вчення,
святість, непорочність, чистоту свого життя,
чим викликати в інших людських існуваннях
причетність до нового взірця” [Там само, с.
613–614].

Трагічне утримує в собі можливість ге-
роїчного. Реалізує цю можливість *героїчна
особистість*: вона долає народну традицію і
прокладає нові шляхи життя. Героями укра-
їнського народу є Іван Котляревський, Тарас
Шевченко, Леся Українка, Михайло Коцюбин-
ський. Вони створюють літературну мову,
остання стає виразником народного світогляду
і “неповторним зрізом світу”. Мова пов'язана
з *характером українського народу*, такими
його рисами, як ліричність, епічність, драма-
тизм, фантастичність, прагматизм. Це основа
народу, вийти з неї можна, “лише зламавши
повністю психологічну структуру своєї особис-
тості”. Світогляд вбирає в себе культуру народу.
“Народ визначається тим, як і яку культуру
він виробляє, і вона зрештою стає каноном
його способу життя” [Там само, с. 617].

Культура має свій архетип, відношення
“*посейбічне* – *потойбічне*” складає його зміст.
Стародавній світ поневолений *потойбічним*,
середньовіччя оголошує його найвищою цін-
ністю, Відродження відкриває цінності у самій
людині й віддає перевагу *поцейбічному*. Епоха
Бароко наголошує на важливості чуттєвого
світу, але смысл і велич людського існування
вбачає у *потойбічній* сутності. Цінністю
Просвітництва, попри “войовничий атеїзм”,
залишається ідея Бога. Атеїстична тенденція
приходить у ХІХ столітті й приносить орієн-
тацію на матеріальні цінності, ХХ доводить
цю тенденцію до абсурду. Місце Бога займає
людина, наділяє себе абсолютною владою над
усім й крокує шляхом самознищення. “*Головне
протиріччя історії* – у прагненні людини
розв'язати проблему взаємовідношення транс-
цендентального і феноменального, *потойбічно-
го* і *посейбічного* – залишається і вирішуваним,
і не вирішуваним” [Там само, с. 620].

Чи може психологія вказати шлях до по-
рятунку, адже людина втікає від самопізнання,
а те, що примножує пізнання, примножує
печаль? Так, якщо, завдячуючи психологічним
знанням, людина “узріє саму себе в такому
світлі, що тікати від себе не захоче” [Там само,
с. 621]. В “Історії психології ХХ століття”

В.А. Роменець продовжує: “неканонічні психології” відмовляють людині у повноті існування, а це перший постулат канонічної психології. Наступний – положення про *активність психічного*: світ відкриває людині свої якості, людина намагається володіти світом. Третій постулат впливає з логічної структури канону й акцентує увагу на *оригінальному* як інструменту осягнення всезагального. Четвертий – розуміння канону як *досконалого відтворення всезагального*: людина переступає нескінченне, щоб у чуттєвості відчувти “вище захоплення”.

Логічним осередком психології стає *канонічний вчинок*. Канонічна ситуація долає свою властивість бути залежно-незалежною від людини, вибирає у себе її попередні визначення й постає у формі *переживання повноти буття*. Мотивація долає усвідомлювано-неусвідомлюваний характер мотиву й стає канонічною, коли завершується *актом творчості*. Канон є дія як *освоєння світу*. Людина долає свій егоцентризм, здійснює децентрацію, формує *еквіцентризм*, котрий і те, й інше, поєднуючи об’єктивне і своєрідне бачення світу. Відбувається “справжнє відкриття” світу.

Психічне ніколи не можна пояснити до кінця, та канонічна психологія дозволяє виробити позицію, адекватну його суті. “Це вимога не теоретичної психології, а вимога життя <...>, сама діалектика наявного та очікуваного, того сучасного, в якому драматично перетинаються минуле і майбутнє” [22, с. 844, 845]. Психологія має справу з *живою людиною*, котра, попри трагізм життя, прагне взірцевого, канонічного. Потрібно допомогти людині пізнати себе й показати шлях до гідного існування.

* * *

Проблема людини невичерпна, і якщо її вирішується, то тільки у творчості конкретно, зазвичай непересічного, вченого. Творчість видатного українського мислителя В.А. Роменця – саме такого гатунку. Він усвідомлює складність вирішення проблеми, переконаний, що це найголовніша проблема психології, хоча й іншої, переображеної природи, планує зробити нові кроки. Забракло часу...

ВИСНОВКИ

Теоретичні побудови В.А. Роменця складаються у процесі фундаментальних досліджень

усіх вагомих здобутків культури людства. В продуктах культури вбачається намагання людини пізнати себе, світ, своє місце і призначення у повсякденні, смисл свого існування. Історія психології постає історією культури усіх часів і, напевно, народів. Об’єктивованій у творчому продукті, історичних діях і подіях образ світу тлумачиться як образ людини у формі як історичної психології, що і породжується взаєминами людини зі світом, і породжує ці взаємини. Історичні процеси пізнання і самопізнання характеризуються як дві взаємопов’язані сторони вчинкового способу буття, сутність якого полягає у переображенні та самотворенні людини. Свій підхід В.А. Роменець називає *культурно-гуманістичною психологією* й знаходить, що ця дисципліна продовжує традицію української психологічної думки.

Центральною проблемою психології вчений вважає проблему людини, констатує, що вона знаходить або ж неадекватне, або ж неповне вирішення, й пропонує власний розв’язок, рухаючись низькою послідовних кроків. Відбувається абстрактно-логічний й водночас конкретно-образний розвиток мислення з виходом на щораз новий рівень теоретизувань й одночасним поверненням до вже висловлених ідей та їх наступною конкретизацією. Це – своєрідна спіраль, один виток якої переходить в інший й відображає пошуки адекватного вираження того, що зароджується на початку.

В.А. Роменець не приймає гносеологічної характеристики властивого людині психічного, бачить його невід’ємним аспектом культурно-історичного розвитку людства. Його власним внеском у дослідження цього процесу стає концепція єдиного, засвідченого вчинковим способом людського буття, світу. Психологія постає дисципліною, покликаною досліджувати людину з огляду на її місце у світі, шлях, який вона торує упродовж історії, пошуки нею смислу життя. На надзвичайно великому, непосильному для пересічного розуму, матеріалі вибудовується моністична всеохватна картина знань про людину та спосіб її буття у світі.

Методологічним ключем до вирішення цього завдання стає *ідея вчинку*. Вона виникає під час досліджень у царині психології творчості, стає принципом дослідження історії всесвітньої психології, поєднується із принципом взаємної творчої доповнюваності матеріального та ідеального у тлумаченні людської природи та культурологічним підходом в істо-

рії психології, поглиблюється, ускладнюється, перетворюється на *теорію вчинку* складно організованого змісту. Її складовими є теорія творчості, теорія історії всесвітньої психології, теорія історичної психології, теорія життєвого шляху людини, філософія минушого, теорія джерел людського буття, теорія людини як натхненної особистості, канонічна психологія. Остання – продукт творчого синтезу ідей В.А. Роменця й логічне завершення усіх його пошуків. Це, вочевидь, унікальний випадок: історик психології не лише досліджує, а й збагачує психологічне пізнання теорією, етичною системою, яка посідає гідне місце у цьому процесі.

Примітно, що кожного разу це одна й та ж, й одночасно уже інша *теорія людини*. Вона викладається на тисячах сторінок праць ученого паралельно з висвітленням історії всесвітньої психології й змістовно об'єднує між собою усі її складові. *Теорія вчинку* – її ядро й узагальнювальна назва. Категорія вчинку стає універсальним інструментом осягнення предмета психології – людини, взятої з огляду на спосіб її взаємин зі світом. Людина характеризується як конечне, котре утримує в собі безконечне; індивідуальне, що знаходить себе у всезагальному; унікальне, що виражається через оригінальне, творчим способом здійснює своє життя у світі, переживає його трагізм, перебуває у пошуках смислу життя, а також смерті, прагне досягти повноти буття і здійснює це прагнення через натхненний, екстатичний поступ до взірцевого, канонічного.

Людина – і предмет теорії вчинку, і звертання до неї. Теорія відкриває людині історичний шлях, яким вона рухається; розкриває сутність її буття, орієнтує на невмирущі цінності, застерігає від помилок, закликає бути гідною високого покликання, є гімном життю, природі, людині, вічності, симфонією людського буття, створеною натхненим психологом-мислителем під час максимального напруження сил та екстатичного піднесення.

З огляду на стан тогочасної, а почасти й сучасної, психології, проблема людини знаходить нове – філософсько-гуманістичне й водночас конкретно-психологічне – вирішення. Історія психології і логічна, і психологічна. Ситуація, мотивація, дія, післядія вчинку, про які говорить В.А. Роменець, – це ситуація, мотивація, дія, післядія його власної творчості. Теорія вчинку розпочинається з ідеального перетворення ситуації, в якій перебуває психологія, мотивується ідеєю вибудувати

образ людини, адекватний суті способу її буття, створюється шляхом учинкової дії, що виносить психологічне пізнання на якісно новий щабель, переходить у *післядію*, якою *стає ідея канонічної психології*. Теорія вчинку – це орган автора, через який він доносить до людей свої думки, переживання, сподівання, виражаючи власне ставлення до світу, тоді як сам він є органом досліджуваного ним процесу.

У психології на зміну класичному приходить неklasичне, потім – постнеklasичне мислення. Мислення В.А. Роменця – постнеklasичне, це мислення живої, одухотвореної людини, канон невпинних, натхнених і величних пошуків, які відкривають тим, хто до них долучається, нове бачення людини і науки, яка її вивчає.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК, АБО ПСИХОЛОГІЯ БУТТЯ І КАТЕГОРІЯ ПРАКТИКИ

Володимир Андрійович говорив: “Вплив ученого на поступ науки вимірюється не тільки тим, що він особисто відкрив у загадковому світі, в якому він жив, а й тими ідеями, які він безпосередньо не сформулював, але своєю послідовністю і прямолінійністю вченого пробуджував їх до життя у свідомості інших дослідників” [16, с. 245]. Власною послідовністю і прямолінійністю він пробуджує намагання схарактеризувати його ідеї як *новий напрям психології буття*.

Л. Бінгсвангер досліджує форми присутності людини у бутті, відкидає можливості детерміністичного пояснення, вдається до “методу розуміння та інтерпретації” й у такий спосіб характеризує людину як “буття-у-світі” [26]. А. Маслов під психологією буття розуміє дослідження умов повноцінного розвитку людини, особливу увагу приділяє “піку переживань”, мотивації самовдосконалення, найвищим рівням пізнавальної активності [42]. І в тому, і в іншому випадку відсутнє бачення буття як способу існування людини в конкретно-історичному часі-просторі, у світі, що чинить опір її намаганням засвідчити свою в ньому присутність. У цьому – сутність теорії вчинку В.А. Роменця й сутність бачення ним проблеми людини, утвердженого мисленням, що ознаменовує *магістральний шлях психологічного пізнання* [5; 8].

Упродовж історії психології на зміну дуалістичному приходить моністичне мислення, на зміну *класичній – неklasична*, а потім і *пост-*

некласична психологія. Як й інші науки, психологія має свої наукові революції, автори яких виходять на принципово нове вирішення основної проблеми цієї науки, граничний зміст якої охоплюється відношенням “людина – світ”. В.А. Роменець, поза сумнівами, – революціонер у психології. Послугуючись категорією вчинку, взаємини людини і світу він досліджує як своєрідне, опосередковане активністю особи, ціле, яке ілюструє образом кулі¹³. Засобами абстрактно-логічного й водночас конкретно-образного мислення, на підґрунті світоглядної концепції єдиного, ознаменованого безпосередньою присутністю людини, світу, розгортається велична теорія, що пояснює природу людини і сутність її історичного буття. З позицій наукознавства, В.А. Роменець рухається у рідкісній новітній – постнекласичній – раціональності, для якої людина і світ перебувають у рамках однієї системи координат, утвореної культурно-історичним часом-простором людського буття (див.: [62]). В особі Володимира Роменця психологія стає постнекласичною, коли осмислює феномен людини з огляду на спосіб її буття у світі.

С.Л. Рубінштейн розпочинає поступ у цьому напрямі, В.А. Роменець теорією вчинку його продовжує [52]. *Вчинок постає формою практики як творення людиною світу й себе у світі* [2]. Це становить не схарактеризоване К. Марксом виробництво предметів з метою задоволення людських потреб, а являє собою специфічний спосіб буття, у процесі якого людина піднімається на щабель *відповідального ставлення до себе і світу*, в якому їй випадає жити, й *учинком* заявляє про свою *безпосередню присутність у повсякденні*. Психологія отримує нову категорію і новий предмет – те, як, з якою мірою повноти людина виражає себе через спосіб свого буття і як це характеризує її саму. І це вже інша психологія – *психологія способу буття людини у світі*.

Розуміння практики як процесу утвердження людиною своєї безпосередньої присутності у світі передбачає тлумачення пізнання і людського самопізнання як двох сторін одного й того ж процесу. Це, безсумнівно, різні, але взаємопоєднані форми практики.

Відкривається можливість охарактеризувати місце у цьому процесі і психології, і психолога, в особі якого здійснюється пізнання, попередньо визнавши, що способом його присутності у цій формі практики є *вчинок-мислення*. Цей крок дозволяє розірвати властиве психології *коло пізнання*, зумовлене тотожністю суб’єкта та об’єкта (вчений досліджує те, чим володіє сам, послугуючись засобами, які знаходить у собі) [44]. Якщо людина – “дзеркало Всесвіту” (С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець), то у цьому дзеркалі відображається світ, що існує в ній і через неї виражає свою приховану від байдужого погляду сутність. Людина знаходить себе там, де вона реально існує – у світі, й знаходить способом свого буття, власним практикуванням!

У цьому ж світі існує психолог. Світ переходить в ознаменоване його присутністю буття і його вустами говорить про себе. Навіть якщо це одиничні випадки, – то вони промовисті. Теорія психології стає органом її автора, через неї він доносить до людей свої думки і переживання, виражає ставлення до світу, “відкриває його зсередини” (В.А. Роменець). Творчістю як способом власного буття він пізнає те, носієм чого є сам. Дослідження творчості видатного українського психолога, академіка В.А. Роменця дозволяє це бачити. Як і те, що психологія буття має бути наповнена сутнісно новим, з огляду на висловлені ним ідеї, змістом. Відкриваються перспективи, які закликають психологів продовжувати роботу, котру розпочали їхні визначні попередники.

1. *Алієв, Ш.* Смерть як чинник смисложиттєвого самовизначення людини (читаючи Володимира Роменця) [Текст] / Ш. Алієв // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 106–123.

2. *Алієв, Ш.* Вчинкова природа практики (філософсько-психологічна інтерпретація творчого діалогу В. А. Роменця із М. М. Бахтініним) [Текст] / Ш. Алієв, П. М’ясоїд, А. В. Фурман // Психологія і сусп.-во. – 2012. – № 3. – С. 6–23.

3. *Балл, Г.* Трагування вчинку в психологічних концепціях С. Л. Рубінштейна і В. А. Роменця [Текст] / Г. Балл, О. Нікуленко // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М’ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 59–67.

4. *Мусатов, С.* Сторінки пам’яті про В. А. Роменця

¹³ Світ він пропонує уявити “кулею безконечного буття”, а людину – “особистісним розрізом” цієї кулі (див.: [22, с. 728]). Тоді стосунки між людьми – розрізи кулі, що перетинаються в її осі. Людина прагне “перетворити особистісний зріз” у нашарування безконечного буття й здійснює *вчинок*. Світ входить у людину як її визначеність; сутність людини полягає в намаганні злитися з безконечним змістом Всесвіту й одночасно в набуванні та утіленні нею своєї індивідуальності.

- [Текст] / С. Мусатов // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 179–180.
5. М'ясоїд, П. А. Курс загальної психології : у 2 т. [Текст] : підруч. / П. М'ясоїд. – К. : Алерта, 2011, 2013. – Т. 1. – 496 с. ; Т. 2. – 758 с.
6. М'ясоїд, П. А. Володимир Роменець : від психології творчості до творчості у психології [Текст] / П. А. М'ясоїд // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 139–174.
7. М'ясоїд, П. Психологічне пізнання як предмет історичного метатеоретичного аналізу [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп.-во. – 2016. – № 1. – С. 64–90.
8. М'ясоїд, П. Психологічне пізнання. Історія, логіка, психологія [Текст] : моногр. / П. М'ясоїд. – К. : Либідь, 2016. – 560 с.
9. М'ясоїд, П. А. Наукова біографія академіка В. А. Роменця [Текст] / П. М'ясоїд, Л. Шатирко // Академік В. А. Роменець : творчість і праці / уклад. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 17–34.
10. Роменець, В. А. Вчинок і проблема детермінізму у вітчизняній психології [Текст] / В. А. Роменець // 3 історії філософської думки на Україні. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 104–118.
11. Роменець, В. А. Психологія творчості [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – 3-є вид. – К. : Либідь, 2004. (1-е вид. 1971 р.). – 288 с.
12. Роменець, В. А. Аналіз творчого процесу [Текст] / В. А. Роменець // Філософ. думка. – 1972. – № 1. – С. 52–62.
13. Роменець, В. А. Історія психології [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1978. – 439 с.
14. Роменець, В. А. Історія психології Стародавнього світу і середніх віків [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1983. – 415 с.
15. Роменець, В. А. Історія психології епохи Відродження [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1988. – 488 с.
16. Роменець, В. А. Історія психології XVII століття [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1990. – 365 с.
17. Роменець, В. А. Історія психології епохи Просвітництва [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1993. – 568 с.
18. Роменець, В. А. Історичне становлення психологічних знань [Текст] / В. А. Роменець // Основи психології : підруч. / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 6-е вид., стер. – К. : Либідь, 2006. – С. 94–109 (1 вид. – 1995).
19. Роменець, В. А. Постанова канонічної психології [Текст] / В. А. Роменець // Основи психології : підруч. / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 6-е вид., стер. – К. : Либідь, 2006. – С. 605–621.
20. Роменець, В. А. Історія психології XIX – початку XX століття [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Вища шк., 1995. – 614 с.
21. Роменець, В. А. Психоаналіз у пошуках канону [Текст] : післямова / В. А. Роменець // Менжулін В. Мифологическая революция в психоанализе. – К. : Наук. думка, 1996. – С. 107–113.
22. Роменець, В. А. Історія психології XX століття [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 989 с.
23. Татенко, В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології [Текст] / В. О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 316–358.
24. Титаренко, Т. М. Психологія особистості В. А. Роменця у постмодерністському звучанні [Текст] / Т. М. Титаренко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 25–43.
25. Титаренко, Т. Система психології Володимира Роменця як вчинок самопізнання [Текст] / Т. М. Титаренко // Психологія і сусп.-во. – 2006. – № 2. – С. 33–53.
26. Бинсвангер, Л. Екзистенціально-аналитическа школа мисли [Текст] / Л. Бинсвангер // Екзистенціальна психологія : пер. с англ. / под ред. Р. Мэя. – М. : Апрель Пресс & ЭКСМО-Пресс, 2001. – С. 308–332.
27. Выготский, Л. С. Исторический смысл психологического кризиса. Методологическое исследование [Текст] / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 291–436.
28. Выготский, Л. С. История развития высших психических функций [Текст] / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3. – С. 5–328.
29. Выготский, Л. С. Проблема сознания [Текст] / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 156–167.
30. Гуревич, А. Я. История и психология [Текст] / А. Я. Гуревич // Психол. журнал. – 1991. – Т. 12, № 4. – С. 3–16.
31. Гусельцева, М. С. Культурная психология : Методология, история, перспективы [Текст] / М. С. Гусельцева. – М. : Прометей, 2007. – 290 с.
32. Гусельцева, М. С. Наследие В. А. Роменця в постнеклассической интерпретации [Текст] / М. С. Гусельцева // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. статей ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 175–199.
33. Гусельцева, М. С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности (историко-методологическое исследование) [Текст] : моногр. / М. С. Гусельцева. – М. : Акрополь, 2013. – 367 с.
34. Джонс, Э. Жизнь и творения Зигмунда Фрейда : пер. с англ. [Текст] / Э. Джонс. – М. : “Гуманитарий” АГИ, 1966. – 448 с.
35. Знаков, В. В. Психология субъекта как методология понимания человеческого бытия [Текст] / В. В. Знаков // Психол. журнал. – 2003. – Т. 24, № 2. – С. 95–106.
36. Коул, М. Культурно-историческая психология : наука будущего : пер. с англ. [Текст] / М. Коул. – М. : Когито-Центр; Изд-во “Институт психологии РАН”, 1997. – 432 с.
37. Лекторский, В. А. Эпистемология классическая и неклассическая [Текст] / В. А. Лекторский. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
38. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А. Н. Леонтьев // Леонтьев А. Н. Избр. психол. произв. : в 2 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 94–231.
39. Леонтьев, А. Н. Учение о среде в педологических работах Л. С. Выготского (критическое исследование) [Текст] / А. Н. Леонтьев // Вопр. психологии. – 1998. –

№ 1. – С. 108–124.

40. *Марцинковская, Т. Д.* Поступок как залог научного бессмертия [Текст] / Т. Д. Марцинковская // Психология вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. статей ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 200–206.

41. *Марюков, А. М.* Марксистская традиция исследования развивающегося человека и теория поступка В. А. Роменца [Текст] / А. М. Марюков // Психология вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. статей ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 38–43.

42. *Маслоу, А.* Психология бытия : пер. с англ. [текст] / А. Маслоу. – М. : Рефл.-бук., К. : Векслер, 1997. – 304 с.

43. *Мацумото, Д.* Психология и культура : пер. с англ. / Д. Мацумото. – 3-е междунар. изд. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 416 с.

44. *Мясоед, П. А.* Психология в аспекте типов научной рациональности [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2004. – № 6. – С. 3–17.

45. *Мясоед, П. А.* О психологическом знании и познании, или что мы хотим от психологии? [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2006. – № 4. – С. 139–145.

46. *Мясоед, П. А.* С. Л. Рубинштейн и В. А. Роменец : деятельностный и культурологический подходы в психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Психология человека в современном мире. Материалы Всеросс. научн. юбилейн. конф., посв. 120-летию со дня рождения Сергея Леонидовича Рубинштейна : в 6 т. / отв. ред. А. Л. Журавлев и др. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2009. – Т. 2. – С. 122–129.

47. *Мясоед, П. А.* С. Л. Рубинштейн : идея живого человека в психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2009. – № 4. – С. 108–118.

48. *Мясоед, П. А.* История, логика и психология “параллелограмма Леонтьева” [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2010. – № 6. – С. 113–124.

49. *Мясоед, П. А.* Творческое наследие В. А. Роменца в историко-психологическом знании [Текст] / П. А. Мясоед // Психол. журнал. – 2013. – № 3, Т. 34. – С. 51–59.

50. *Мясоед, П. А.* Творчество В. А. Роменца и российской психологической мысль [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2013. – № 1. – С. 106–115.

51. *Мясоед, П. А.* Плюрализм и монизм в методологии психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Методология современной психологии. Вып. 5 / сб. под ред. В. В. Козлова и др. – М., Ярославль : ЯрГУ, ЛКИИСИ, МАПН, 2015. – С. 146–159.

52. *Мясоед, П. А.* Категория практики и методология психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2015. – № 3. – С. 106–115.

53. *Мясоед, П. А.* Психологическое познание и категория практики [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2015. – № 5 (у друці).

54. *Роменец, В. А.* Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании [Текст] / В. А. Роменец. – К. : Здоров'я, 1989. – 191 с.

55. *Роменец, В. А.* Предмет и принципы историко-психологического исследования [Текст] : дис. в форме науч. докл. ...д-а психол. наук : защищена 28.03.90 /

Роменец Владимир Андреевич. – К., 1989. – 44 с.

56. *Рубинштейн, С. Л.* История создания книги “Человек и мир” [Текст] / С. Л. Рубинштейн // Сергей Леонидович Рубинштейн : Очерки. Материалы. Воспоминания / отв. ред. Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1989. – С. 413–423 с.

57. *Рубинштейн, С. Л.* Бытие и сознание [Текст] / С. Л. Рубинштейн // Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб. : Питер, 2003. – С. 43–280.

58. *Рубинштейн, С. Л.* Человек и мир [Текст] / С. Л. Рубинштейн // Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб. : Питер, 2003. – С. 281–426.

59. *Саугстад, П.* История психологии. От истоков до наших дней : Имена. Идеи. Биографии. Направления. Школы : пер. с норвежск. [Текст] / П. Саугстад. – Самара : Бахрам-М, 2008. – 544 с.

60. *Соколова, Е. Е.* Проблема поступка в трудах В. А. Роменца и А. Н. Леонтьева : сравнительный анализ [Текст] / Е. Е. Соколова // Психология вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. статей ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 68–84.

61. *Старовойтенко, Е. Б.* От идей В. А. Роменца к культурной персонологии [Текст] / Е. Б. Старовойтенко // Психология вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 207–216.

62. *Степин, В. С.* Теоретическое знание : Структура, история, эволюция [Текст] / В. С. Степин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.

63. *Татенко, В. А.* Проблемы субъекта в современной психологии (украинская школа) [Текст] / В. А. Татенко // Философско-психологическое наследие С. Л. Рубинштейна / отв. ред. К. А. Абульханова. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2011. – С. 371–387.

64. *Улановский, А. М.* Качественная методология и конструктивистская ориентация в психологии [Текст] / А. М. Улановский // Вопр. психологии. – 2006. – № 3. – С. 27–37.

65. *Фрейд, З.* Тотем и табу : пер. с нем. [Текст] / З. Фрейд // Фрейд З. “Я” и “Оно”. Тр. разных лет : в 2 кн. – Тбилиси : Мерани, 1991. – Кн. 1. – С. 193–350.

66. *Шкуратов, В. А.* Историческая психология [Текст] / В. А. Шкуратов – 2-е изд., перераб. – М. : Смысл, 1997. – 505 с.

67. *Ярошевский, М. Г.* История психологии [Текст] : моногр. / М. Г. Ярошевский. – 3-е изд., перераб. – М. : Мысль, 1985. – 575 с.

68. *Boring, E. D.* A history of experimental psychology [Text] / E. D. Boring. – 2d ed. – N.Y. : Appleton-Century-Crofts, 1950. – 775 p.

REFERENCES

1. Aliyev, Sh. Smert' yak chynnyk smyslozhyttyvevoho samovyznachennya lyudyny (chytayuchy Volodymyra Romentsya) [Tekst] / Sh. Aliyev // Psykholohiya i sup-vo. – 2011. – № 2. – S. 106–123.

2. Aliyev, Sh. Vchynkova pryroda praktyky (filosofs'kopsykholohichna interpretatsiya tvorchoho dialohu V. A. Romentsya iz M. M. Bakhtynym) [Tekst] / Sh. Aliyev, P.

- M'jasoyid, A. V. Furman // *Psykholohiya i susp-vo.* – 2012. – № 3. – S. 6–23.
3. Ball, H. Traktuvannya vchynku v psykholohichnykh kontseptsiyakh S. L. Rubinshteyna i V. A. Romentsya [Tekst] / H. Ball, O. Nikulenko // *Psykholohiya vchynku : Shlyakhamy tvorchosti V. A. Romentsya : zb. st. ; uporyad. P. A. M'jasoyid ; vidp. red. A. V. Furman.* – K. : Lybid', 2012. – S. 59–67.
4. Musatov, S. Storinky pam'yati pro V. A. Romentsya [Tekst] / S. Musatov // *Psykholohiya i susp-vo.* – 2011. – № 2. – S. 179–180.
5. M'jasoyid, P. A. Kurs zahal'noyi psykholohiyi : u 2 t. [Tekst] : pidruchn. / P. M'jasoyid. – K. : Alerta, 2011, 2013. – T. 1. – 496 s. ; T. 2. – 758 s.
6. M'jasoyid, P. A. Volodymyr Romenets' : vid psykholohiyi tvorchosti do tvorchosti u psykholohiyi [Tekst] / P. A. M'jasoyid // *Psykholohiya vchynku : Shlyakhamy tvorchosti V. A. Romentsya : zb. st. ; uporyad. P. A. M'jasoyid ; vidp. red. A. V. Furman.* – K. : Lybid', 2012. – S. 139–174.
7. M'jasoyid, P. Psykholohichne piznannya yak predmet istorychnoho metateoretychnoho analizu [Tekst] / P. M'jasoyid // *Psykholohiya i susp-vo.* – 2016. – № 1. – S. 64–90.
8. M'jasoyid, P. Psykholohichne piznannya. Istoriya, lohika, psykholohiya [Tekst] : monohr. / P. M'jasoyid. – K. : Lybid', 2016. – 560 s.
9. M'jasoyid, P. A. Naukova biografiya akademika V. A. Romentsya [Tekst] / P. M'jasoyid, L. Shatyрко // *Akademik V. A. Romenets' : tvorchist' i pratsi / uklad. P. A. M'jasoyid ; vidp. red. L. O. Shatyрко.* – K. : Lybid', 2016. – S. 17–34.
10. Romenets', V. A. Vchynok i problema determinizmu u vitchyznyaniy psykholohiyi [Tekst] / V. A. Romenets' // *Z istoriyi filosofskoyi dumky na Ukraini.* – K. : Nauk. dumka, 1965. – S. 104–118.
11. Romenets', V. A. Psykholohiya tvorchosti [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – 3-ye vyd. – K. : Lybid', 2004. (1-e vyd. 1971 r.). – 288 s.
12. Romenets', V. A. Analiz tvorchoho protsesu [Tekst] / V. A. Romenets' // *Filos. dumka.* – 1972. – № 1. – S. 52–62.
13. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1978. – 439 s.
14. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi Starodavn'oho svitu i serednikh vikiv [Tekst] : na-vch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1983. – 415 s.
15. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi epokhy Vidrozhennya [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1988. – 488 s.
16. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi XVII stolittya [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1990. – 365 s.
17. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi epokhy Prosvitnytstva [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1993. – 568 s.
18. Romenets', V. A. Istorychne stanovlennya psykholohichnykh znan' [Tekst] / V. A. Romenets' // *Osnovy psykholohiyi : pidruch. / za zah. red. O. V. Kyrychuka, V. A. Romentsya.* – 6-e vyd., ster. – K. : Lybid', 2006. – S. 94–109 (1 vyd. – 1995).
19. Romenets', V. A. Postannya kanonichnoyi psykholohiyi [Tekst] / V. A. Romenets' // *Osnovy psykholohiyi : pidruch. / za zah. red. O. V. Kyrychuka, V. A. Romentsya.* – 6-e vyd., ster. – K. : Lybid', 2006. – S. 605–621.
20. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi XIX – pochatku XX stolittya [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets'. – K. : Vyscha shk., 1995. – 614 s.
21. Romenets', V. A. Psykhoanaliz u poshukakh kanonu [Tekst] : pislyamova / V. A. Romenets' // *Menzhulyn V. Myfolohycheskaya revolyutsyya v psykhoanalize.* – K. : Nauk. dumka, 1996. – S. 107–113.
22. Romenets', V. A. Istoriya psykholohiyi XX stolittya [Tekst] : navch. posib. / V. A. Romenets', I. P. Manokha. – K. : Lybid', 1998. – 989 s.
23. Tatenko, V. O. Sub'yektno-vchynkova paradyhma v suchasniy psykholohiyi [Tekst] / V. O. Tatenko // *Lyudyna. Sub'yekt. Vchynok : filosofsk'o-psykholohichni studiyi / za zah. red. V. O. Tatenka.* – K. : Lybid', 2006. – S. 316–358.
24. Tytarenko, T. M. Psykholohiya osobystosti V. A. Romentsya u postmodernists'komu zvuchanni [Tekst] / T. M. Tytarenko // *“Ars vetus – Ars nova” : V. A. Romenets' / vidp. red. I. P. Manokha.* – K. : Hnozyz, 2001. – C. 25–43.
25. Tytarenko, T. Systema psykholohiyi Volodymyra Romentsya yak vchynok samopiznannya [Tekst] / T. M. Tytarenko // *Psykholohiya i susp-vo.* – 2006. – № 2. – S. 33–53.
26. Binsvanger, L. Jekzistencial'no-analiticheskaja shkola mysli [Tekst] / L. Binsvanger // *Jekzistencial'naja psihologija : per. s angl. / pod red. R. Mjeja.* – M. : Aprel' Press & JeKSMO-Press, 2001. – C. 308–332.
27. Vygotskij, L. S. Istoricheskiy smysl psihologicheskogo krizisa. Metodologicheskoe issledovanie [Tekst] / L. S. Vygotskij // *Vygotskij L. S. Sobr. soch. : v 6 t. – M. : Pedagogika, 1982. – T. 1. – C. 291–436.*
28. Vygotskij, L. S. Istoriya razvitija vysshih psihicheskikh funkciy [Tekst] / L. S. Vygotskij // *Vygotskij L. S. Sobr. soch. : v 6 t. – M. : Pedagogika, 1983. – T. 3. – C. 5–328.*
29. Vygotskij, L. S. Problema soznaniya [Tekst] / L. S. Vygotskij // *Vygotskij L. S. Sobr. soch. : v 6 t. – M. : Pedagogika, 1982. – T. 1. – C. 156–167.*
30. Gurevich, A. Ja. Istoriya i psihologija [Tekst] / A. Ja. Gurevich // *Psihol. zhurnal.* – 1991. – T. 12, № 4. – S. 3–16.
31. Gusel'ceva, M. S. Kul'turnaja psihologija : Metodologija, istorija, perspektivy [Tekst] / M. S. Gusel'ceva. – M. : Prometej, 2007. – 290 s.
32. Gusel'ceva, M. S. Nasledie V. A. Romenca v postneklassicheskoy interpretacii [Tekst] / M. S. Gusel'ceva // *Psihologija vchynku : Shljahami tvorchosti V. A. Romencja : zb. statej ; uporyad. P. A. M'jasoyid ; vidp. red. A. V. Furman.* – K. : Lybid', 2012. – S. 175–199.
33. Gusel'ceva, M. S. Jevolucija psihologicheskogo znaniya v smene tipov racional'no-sti (istoriko-metodologicheskoe issledovanie) [Tekst] : monogr. / M. S. Gusel'ceva. – M. : Akropol', 2013. – 367 s.
34. Johns, J. Zhizn' i tvorenija Zigmunda Frejda : per. s angl. [Tekst] / J. Johns. – M. : “Gumanitarij” AGI, 1966. – 448 s.
35. Znakov, V. V. Psihologija sub'ekta kak metodologija ponimaniya chelovecheskogo bytija [Tekst] / V. V. Znakov // *Psihol. zhurnal.* – 2003. – T. 24, № 2. – S.

95–106.

36. Koul, M. Kul'turno-istoricheskaja psihologija : nauka budushhogo : per. s angl. [Tekst] / M. Koul. – M. : Kogito-Centr; Izd-vo "Institut psihologii RAN", 1997. – 432 s.

37. Lektorskij, V. A. Jepistemologija klassicheskaja i neklassicheskaja [Tekst] / V. A. Lektorskij. – M. : Jeditorial URSS, 2001. – 256 s.

38. Leont'ev, A. N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Tekst] / A. N. Leont'ev // Leont'ev A. N. Izbr. psihol. proizv. : v 2 t. – M. : Pedagogika, 1983. – T. 2. – C. 94–231.

39. Leont'ev, A. N. Uchenie o srede v pedologicheskikh rabotah L. S. Vygotskogo (kri-ticheskoe issledovanie) [Tekst] / A. N. Leont'ev // Vopr. psihologii. – 1998. – № 1. – S. 108–124.

40. Marcinkovskaja, T. D. Postupok kak zalog nauchnogo bessmertija [Tekst] / T. D. Mar-cinkovskaja / Psihologija vchinku : Shljahami tvorčnosti V. A. Romencja : zb. statej ; uporjad. P. A. M'jasoid ; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Libid', 2012. – S. 200–206.

41. Marjukov, A. M. Marksistskaja tradicija issledovanija razvivajushhegosja cheloveka i teorija postupka V. A. Romenca [Tekst] / A. M. Marjukov // Psihologija vchinku : Shljahami tvorčnosti V. A. Romencja : zb. statej ; uporjad. P. A. M'jasoid ; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Libid', 2012. – S. 38–43.

42. Maslow, A. Psihologija bytija : per. s angl. [Tekst] / A. Maslow. – M. : Refl.-buk., K. : Veksler, 1997. – 304 s.

43. Macumoto, D. Psihologija i kul'tura : per. s angl. / D. Macumoto. – 3-e mezhduar. izd. – SPb. : Prajm-Evroznak, 2002. – 416 s.

44. Mjasoed, P. A. Psihologija v aspekte tipov nauchnoj racionalnosti [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2004. – № 6. – S. 3–17.

45. Mjasoed, P. A. O psihologicheskom znanii i poznanii, ili chto my hotim ot psihologii? [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2006. – № 4. – S. 139–145.

46. Mjasoed, P. A. S. L. Rubinshtejn i V. A. Romenec : dejatel'nostnyj i kul'turologicheskij podhody v psihologii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Psihologija cheloveka v sovremennom mire. Materialy Vseross. nauchn. jubilejn. konf., posv. 120-letiju so dnja rozhdenija Sergeja Leonidoviča Rubinshtejna : v 6 t. / otv. red. A. L. Zhuravlev i dr. – M. : Izd-vo "Institut psihologii RAN", 2009. – T. 2. – S. 122–129.

47. Mjasoed, P. A. S. L. Rubinshtejn : ideja zhivogo cheloveka v psihologii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2009. – № 4. – S. 108–118.

48. Mjasoed, P. A. Istorija, logika i psihologija "parallelogramma Leont'eva" [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2010. – № 6. – S. 113–124.

49. Mjasoed, P. A. Tvorcheskoe nasledie V. A. Romenca v istoriko-psihologicheskom znanii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Psihol. zhurnal. – 2013. – № 3, T. 34. – S. 51–59.

50. Mjasoed, P. A. Tvorchestvo V. A. Romenca i rossijskaja psihologicheskaja mysl' [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2013. – № 1. – S. 106–115.

51. Mjasoed, P. A. Pljuralizm i monizm v metodologii psihologii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Metodologija sovremennoj psihologii. Vyp. 5 / sb. pod red. V. V. Kozlova i dr. – M., Jaroslavl' : JarGU, LKIISI, MAPN, 2015. – S.

146–159.

52. Mjasoed, P. A. Kategorija praktiki i metodologija psihologii [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2015. – № 3. – S. 106–115.

53. Mjasoed, P. A. Psihologicheskoe poznanie i kategorija praktiki [Tekst] / P. A. Mjasoed // Vopr. psihologii. – 2015. – № 5 (u druci).

54. Romenec, V. A. Zhizn' i smert' v nauchnom i religioznom istolkovanii [Tekst] / V. A. Romenec. – K. : Zdorov'ja, 1989. – 191 s.

55. Romenec, V. A. Predmet i principy istoriko-psihologicheskogo issledovanija [Tekst] : dis. v forme nauch. dokl. ...d-ra psihol. nauk : zashhishhena 28.03.90 / Rome-nec Vladimir Andreevich. – K., 1989. – 44 s.

56. Rubinshtejn, S. L. Istorija sozdanija knigi "Chelovek i mir" [Tekst] / S. L. Rubinshtejn // Sergej Leonidovich Rubinshtejn : Ocherki. Materialy. Vospominanija / otv. red. B. F. Lomov. – M. : Nauka, 1989. – S. 413–423 s.

57. Rubinshtejn, S. L. Bytie i soznanie [Tekst] / S. L. Rubinshtejn // Rubinshtejn S. L. Bytie i soznanie. Chelovek i mir. – SPb. : Piter, 2003. – S. 43–280.

58. Rubinshtejn, S. L. Chelovek i mir [Tekst] / S. L. Rubinshtejn // Rubinshtejn S. L. Bytie i soznanie. Chelovek i mir. – SPb. : Piter, 2003. – S. 281–426.

59. Saugstad, P. Istorija psihologii. Ot istokov do nashih dnej : Imena. Idei. Biografii. Napravlenija. Shkoly : per. s norvezhsk. [Tekst] / P. Saugstad. – Samara : Bahram-M, 2008. – 544 s.

60. Sokolova, E. E. Problema postupka v trudah V. A. Romencja i A. N. Leont'eva : sravnitel'nyj analiz [Tekst] / E. E. Sokolova // Psihologija vchinku : Shljahami tvorčnosti V. A. Romencja : zb. statej ; uporjad. P. A. M'jasoid ; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Libid', 2012. – S. 68–84.

61. Starovojtenko, E. B. Ot idej V. A. Romenca k kul'turnoj personologii [Tekst] / E. B. Starovojtenko // Psihologija vchinku : Shljahami tvorčnosti V. A. Romencja : zb. st. ; uporjad. P. A. M'jasoid ; vidp. red. A. V. Furman. – K. : Libid', 2012. – C. 207–216.

62. Stepin, V. S. Teoreticheskoe znanie : Struktura, istorija, jevoljucija [Tekst] / V. S. Stepin. – M. : Progress-Tradicija, 2000. – 744 s.

63. Tatenko, V. A. Problemy sub'ekta v sovremennoj psihologii (ukrainskaja shkola) [Tekst] / V. A. Tatenko // Filosofsko-psihologicheskoe nasledie S. L. Rubinshtejna / otv. red. K. A. Abul'hanova. – M. : Izd-vo "Institut psihologii RAN", 2011. – C. 371–387.

64. Ulanovskij, A. M. Kachestvennaja metodologija i konstruktivistskaja orientacija v psihologii [Tekst] / A. M. Ulanovskij // Vopr. psihologii. – 2006. – № 3. – S. 27–37.

65. Freud, S. Totem i tabu : per. s nem. [Tekst] / Z. Frejd // Freud S. "Ja" i "Ono". Tr. raznyh let : v 2 kn. – Tbilisi : Merani, 1991. – Kn. 1. – S. 193–350.

66. Shkuratov, V. A. Istoricheskaja psihologija [Tekst] / V. A. Shkuratov – 2-e izd., pererab. – M. : Smysl, 1997. – 505 s.

67. Jaroshevskij, M. G. Istorija psihologii [Tekst] : monogr. / M. G. Jaroshevskij. – 3-e izd., pererab. – M. : Mysl', 1985. – 575 s.

68. Boring, E. D. A history of experimental psychology [Text] / E. D. Boring. – 2d ed. – N.Y. : Appleton-Century-Crofts, 1950. – 775 p.

АНОТАЦІЯ

М'ясоїд Петро Андрійович.

Творчість В.А. Роменця і проблема людини у психології.

У статті досліджується логіка мислення видатного українського вченого, академіка В.А. Роменця, розкривається його внесок у становлення психології, предметом якої є внутрішній світ людини як проблема. Точкою відліку є здійснений ним аналіз інтерпретацій вчинку самопожертви римлянки Лукреції Тріціпітіни. У підсумку вчинок постає категорією мислення, через форми якої – ситуацію, мотивацію, дію, післядію, – В.А. Роменец висвітлює історичний шлях людського самопізнання і самотворення, розкриває моральний зміст людського буття. Останнє набуває вигляду історичної психології зі своєрідним поєднанням її матеріальної й ідеальної складових. Поступ до ідеального вчений характеризує з огляду на вчинок самопожертви Ісуса Христа, який тлумачить як подію людського переображення, самопізнання в особі людини світу, повноти її буття. Констатує, що останні століття, а разом з ними і психологічна наука, зосереджуючись на вчинковій дії, матеріалізують людину. На цьому підґрунті вводить принцип взаємної творчої доповнюваності матеріального й ідеального в тлумаченні людської самості, а також принцип післядії, покликаний виконувати культурно-історичну місію науки – вказувати людині на зроблене і скоєне. Опираючись на З. Фрейда і К. Юнга, український мислитель уживає низку понять (“ерос”, “лібідо-танатос”, “Quial”), що засвідчує його намагання з'ясувати джерела людського буття. Понятійна ланка “поцейбічне – потойбічне” – наступний крок, сутність якого полягає в опрацюванні ідеї пошуків людиною смислу життя, її трансцендентного буття, а також ідеї канонічної психології, що охоплює метатеорію В.А. Роменця в цілому. Автор статті, з огляду на розуміння вченим вчинкової природи практики, показує рух його думки в її намаганні схарактеризувати людину через сутнісний спосіб її буття у світі, порівнює етапи його творчості з кроками, здійсненими у цьому напрямку Л.С. Виготським, О.М. Леонтьєвим, С.Л. Рубінштейном, розглядає їх як підґрунтя оновленої психології – психології способу людського буття у світі. Психологічне пізнання досліджується як процес, позначений безпосередньою присутністю в ньому психолога, як ланцюг ідей і відповідних їм теорій, автори яких пов'язані творчим діалогом.

Ключові слова: психологічне пізнання, людина, вчинок, історична психологія, трансцендентне буття, канонічна психологія, вчинкова природа практики, психологія буття, В.А. Роменець.

АННОТАЦИЯ

Мясоед Петр Андреевич.

Творчество В. А. Роменца и проблема человека в психологии.

В статье исследуется логика мышления выдающегося украинского ученого, академика В.А. Роменца, рас-

крывается его вклад в становление психологии, предметом которой является внутренний мир человека как проблема. Точкой отсчета является сделанный им анализ интерпретаций поступка самопожертвования римлянки Лукреции Триципитины. В итоге поступок предстает категорией мышления, через формы которой – ситуацию, мотивацию, действие, последствие, – ученый освещает исторический путь человеческого самопознания и самосозидания, раскрывает моральное содержание человеческого бытия. Бытие обретает вид исторической психологии в своеобразном сочетании ее материальной и идеальной составляющих. Продвижение к идеальному В. А. Роменец характеризует, принимая во внимания поступок самопожертвования Иисуса Христа, вкладывая в него идеи человеческого преобразования, самопознания в лице человека мира, полноты его бытия. Констатирует, что последние столетия, а вместе с ними и психологическая наука, сосредотачиваясь на поступке-действии, материализуют взаимной творческой дополнителности материального и идеального в понимании человеческой самости, а также принцип последствия, призванный выполнять культурно-историческую миссию этой науки – указывать человеку на сделанное и содеянное. Оппонируя З. Фрейду и К. Юнгу, украинский мыслитель употребляет ряд понятий (“эрос”, “либидо-танатос”, “Quial”), которые вказывают на стремление ученого выявить источники человеческого бытия. Понятийное звено “посюстороннее – потустороннее” – следующий шаг, сущность которого состоит в обработке идеи поисков человеком смысла жизни, её трансцендентного бытия, а также идеи канонической психологии, которая охватывает метатеорию В.А. Роменца в целом. Автор статьи, ввиду понимания ученым поступковой природы практики, показывает ход его мысли в ее стремлении охарактеризовать человека через сущностный способ его бытия в мире, сравнивает этапы его творчества с шагами, сделанными в этом направлении Л.С. Выготским, А.Н. Леонтьевым, С.Л. Рубинштейном, рассматривает их как основание обновленной психологии – психологии способа человеческого бытия в мире. Психологическое познание исследуется как процесс, обозначенный непосредственным присутствием в нем психолога, как цепь идей и соответствующих им теорий, авторы которых связаны творческим диалогом.

Ключевые слова: психологическое познание, человек, поступок, историческая психология, трансцендентное бытие, каноническая психология, поступковая природа практики, психология бытия, В.А. Роменец.

ANNOTATION

Myasoyid Petro.

Creativity of V. A. Romenets and the problem of human in psychology.

The logic of thinking of outstanding Ukrainian scientist, academician Volodymyr Romenets has been examined in the article. His contribution to the formation of psychology where the subject is a problem of man was exposed by the

author. As a reference point was taken an analysis of interpretations of a deed of self-sacrifice by Roman Lucretia performed by Volodymyr Romenets. A deed appears as a category of thinking, by means of forms of which: situation, motivation, action, after-action, – the scientist deals with the historical way of human self-knowledge and autopoiesis to disclose the moral meaning of the man being. The being finds an appearance of historical psychology in distinctive combination of its material and ideal components. An advancement to the ideal component Volodymyr Romenets defines by taking into account a deed of self-sacrifice by Jesus Christ. The scientist puts in it ideas of human transformation, self-knowledge of the man of the world, and fullness of being. He states that the psychological science within last centuries was concentrated on deed-action and materialized a human being. In this connection Volodymyr Romenets introduces into practice a principle of mutual creative complementarity of material and ideal in understanding of human nature. In addition he put in use a principle of afteraction destined to perform the cultural and historic mission of science – to tell a man about deeds and what's done. Opposing Sigmund Freud and Carl Gustav Jung Volodymyr Romenets introduces a number of concepts (eros, libido-thanatos, Quial) that indicate his

aspiration to reveal the sources of the human being. The scientist has put a concept of “real – other-worldly” into common use. The essence of the concept lay in the ideas of man's search for the meaning of life, transcendental existence, and canonical psychology that embraces the theory by Volodymyr Romenets on the whole. The author of the article shows the train of thought of scientist in his aspiration to characterize a man through the essential way of his existence in the world. He compares achievements of Volodymyr Romenets in this direction with achievements of Lev Vygotsky, Alexei Leontiev, and Sergei Rubenstein. In addition to the pointed above the author considers these achievements as a creation of the new branch of psychological science – the psychology of the human way of being in the world. The psychological cognition is being examined as a process characterizing by the presence of the psychologist in it, as a succession of theories-ideas the authors of which are tied together by creative dialog.

Key words: *psychological knowledge, human being, deed, historical psychology, transcendental being, canonical psychology, nature of practice as deed, psychology of human being, V. Romenets.*

Надійшла до редакції 28.10.2015.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / За наук. ред. А.С. Синиці. — Львів: Літопис, 2014. — 374 с.

В антології вперше вміщено переклад дванадцяти знакових праць провідних сучасних західних представників аналітичної філософії – Едмунда Гетъє, Роберта Столнейкера, Скотта Сомса, Тімоті Вільямсона, Кріспіна Райта, Аніла Гупти, Томаса Нагеля, Джона Серля, Френка Джексона, Деніела Деннета, Девіда Чалмерса, Кіта Франкіша. Кожна з них репрезентує важливу проблему сучасної філософської думки – обґрунтування, прагматику мови, значення мовних виразів, дефляційність істини, метафізичні аспекти пізнання, слідування правилу, суб'єктивність досвіду, розуміння, квалія, самість, важку проблему свідомості, філософські зомбі. Усі праці супроводжуються біографічними відомостями про їхніх авторів, аналізом передумов появи цих праць і висвітленням специфіки дискусії довкола тих проблем, які у них досліджуються.

Для всіх, хто цікавиться проблемами сучасної західної філософії, логіки та лінгвістики.

ЖИТТЄТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.А. РОМЕНЦЯ

Тетяна ТИТАРЕНКО

Copyright © 2016
УДК 159.9 : 165.9

Tetiana Tytarenko LIFE CREATION OF PERSONALITY IN PSYCHOLOGICAL HERITAGE OF V. A. ROMENETS

*“Справжній учений завжди бачить у предметі
свого дослідження глибоку поезію”
В.А.Роменець*

Як особистість створює себе і своє життя? Яким чином розгортає життєвий і творчий шлях? Що має робити для втілення власного життєвого задуму? Чи можна вивчити зовнішні, культурні впливи на її зростання, переображення? Ці питання завжди стояли перед Володимиром Андрійовичем Роменцем, фундатором української психологічної думки.

В.А. Роменець ніколи не був прихильником соціологізаторських теорій, які панували у радянські часи. І тому, можливо, у своїх ранніх творах він порівняно нечасто використовував термін “особистість”. Володимир Андрійович волів послуговуватися більш широким і не таким заідеологізованим поняттям *людини*, щоправда, розумів під людиною ні що інше як ту ж таки “...особистість в усій сукупності індивідуальних сприймань та уявлень – особистісний світ, виявлений в людському існуванні” [2, с. 21].

Працюючи над останнім томом всесвітньої історії психології, над “Історією психології ХХ століття”, В.А. Роменець вже зосереджується на соціальному обличчі людини, прицільно аналізує, як “людська особистість губиться у жорстоких реаліях ХХ століття – винищувальних війнах, безпорадності людини перед стихією суспільного життя, яке вона творила несвідомо” [7, с. 69].

Чому особистість має виражену соціальну природу і великим чином залежить від зовнішніх обставин? На думку Роменця, індивідуальна обмеженість людського існування, індивідуалізована замкненість кожної особистості

примушує, підштовхує до екзистенційного розширення. Саме ця обмеженість стає основою соціальної природи особистості, яка прагне розширити своє існування до рамок усього навколишнього світу, охопити його, злитися з ним завдяки комунікації.

Особистість освоює не просто навколишній світ, а й іншу людину. І в цьому освоєнні обов’язково має враховуватися унікальна автономність цієї окремої, несхожої, інакшої людини, самодостатність її існування, без якої втрачається не лише соціальність, а й людське буття як таке [5, с. 131–132]. Між різними особистостями немає стіни – замкненості, ворожнечі, абсолютної роздільності. Адже тільки взаємодія з іншою людиною дає змогу пережити жорстокість і садизм, любов і альтруїзм, тобто піднятися великими феноменологічними сходами моральності та закарбувати у своїй душі інші суб’єктивності [2, с. 20–22].

Умовою здійснення взаємодії особистості зі світом та іншими людьми є її відкритість, яка “полягає не в тому, що її можна відкрити як черепашку, а в тому, що вона сама себе відкриває, поширюючись на весь доступний для неї світ” [2, с. 23]. Це відкриття відбувається не ззовні, а зсередини, і світ входить в особистість як її визначеність. Водночас і особистість визначає матеріальний і духовний світ, входить у нього, надаючи йому свій “лик” (від праслов’янського “ликъ – лице”) [4, с. 384].

Отже, зміст поняття “особистість” охоплює все те, що кожна людина вже встигла засвоїти, інтеріоризувати, а саме: знання, уявлення,

усвідомлені закони [7, с. 843]. Але не тільки. Крім набутого досвіду, привласненого минулого, особистість завжди тягнеться до майбутнього – незнаного, таємного, небезпечного, намагаючись розкрити себе у взаємодії з універсумом, макрокосмосом. Вона передчуває наявність великого, довершеного в собі світу і, тягнучись до нього, переступає власні межі. Так відбувається, з одного боку, духовний розвиток особистості, її духовне становлення, а з іншого – саморозкриття великого світу [4, с. 384], який інакше як через особистість не може себе ані виявити, ані пізнати.

Особистість проявляється у нескінченності своїх спрямувань, у потребі знайти єдність, цілісність. Водночас вона не є тільки вузькою суб'єктивністю, партикулярною пристрастю, як підкреслює В.А. Роменець. Особистість – це всі уявлення про багатство світу, все пізнане, відоме, тобто те, що пройшло через призми сприймання, мислення, свідомості і становить особистісний світ.

Провідною рисою особистості є її гідність і вкорінення в людську духовність [2, с. 27]. Стверджувати свою гідність – це бути самою собою, дозволяти собі самотність, ні на кого несхожість. Ця творча ідея Роменця у сьогоднішніх українських реаліях звільнення від великодержавних впливів є гостро актуальною. Проблема людської гідності як самодозволу на інакшість, на індивідуальну своєрідність ще потребує спеціальних досліджень.

Головний нерв особистості, як вважає Володимир Андрійович, полягає в тому, що вона є ініціатором власного життєтворення, яке на кожному своєму етапі відрізняється оригінальністю. Навіть уявна втрата оригінальності переживається як найбільша образа і тому особистість завжди потребує визнання інших людей. Водночас вона постає перед випробуванням: як не втратити самотність, не розчинитися в іншій людині і не потрапити у полон індивідуалізму, подолати його [7, с. 854–855]. Отож у концепції В.А. Роменця поняття *особистості*, у продовження до категорійного поняття “вчинок” використовується також для позначення соціально-комунікативного і духовно-практичного смислових горизонтів людської природи. При цьому Володимир Андрійович, говорячи про розвиток особистості, звертає увагу на дві взаємопов'язані тенденції: по-перше, людина шукає своєї спільності зі світом, свого єднання з ним; вона тим більше стає особистістю, чим більше

вбирає у себе багатство світу, стає членом колективів, спільнот, усвідомлює себе як громадянина чи громадянку; по-друге, вона прагне поєднати себе із цим великим спільним не як незначна, невиразна, компромісна істота, а як неповторна індивідуальність. Найвище вираження своєї індивідуалізації особа знаходить у творчій діяльності [6, с. 121–122].

Уявити Володимира Андрійовича Роменця поза творчим контекстом просто неможливо. Творчість була предметом його наукового пошуку як теоретика та історика психології протягом усього його плідного життя. Тому тему особистісної життєтворчості не випадково обрано для чергового повернення до неймовірного багатства наукової спадщини нашого видатного сучасника, вченого-енциклопедиста, філософа, антрополога, культуролога, етика і, насамперед, психолога Володимира Андрійовича Роменця.

Вивчаючи життєвий шлях, Володимир Андрійович часто пише про *самотворення*, інколи використовує термін “переображення”. Йому не подобаються популярні у сучасній психології терміни “самодійснення” чи “самореалізація”. Ці терміни, на його думку, мають преформістський відтінок і вказують на просте розгортання особистістю під час розвитку вже наявного, закладеного від зачаття чи народження змісту.

Яким же чином особистість зростає, перетворюється, змінюється? На думку В.А. Роменця, будучи безмежно обдарованою, особистість розкривається у певних творчих актах, активно і проблемно співвідносячи вселюдське, яке містить у собі, зі своєю індивідуалізованою сутністю. Отже, нічого готового зсередини особистості назовні не розгортається. Насправді особистість, змістовно взаємодіючи зі світом, по-новому осмислює себе і світ та змінює себе разом із світом через вчинок у єдності його індивідуального і соціального моментів. Учинок, який усвідомлює сам себе, приводить особистість до всебічного самоствердження [2, с. 25–26].

Неможливо аналізувати підходи В.А. Роменця до особистісних самозмін без звернення до поняття *самотворення особистості* [5, с. 130]. Творення себе – це водночас творення особистістю власного життя, або життєтворення, що, безумовно, є найскладнішим видом людської творчості. Людина творить своє життя як безупинно розвиткових учинок. Лінія розвитку вчинку особистості, як вважає В.А. Роменець,

становить її індивідуальну історію, її життєвий шлях [5, с. 79].

Творчі процеси, як відомо, завжди багато у чому стихійні, інтуїтивні, непередбачувані. Що менше в особистісній організації себе і свого життєвого шляху непередбачуваності, то менше і креативності, творчості. Як слушно вважає популярний сучасний дослідник і фінансовий гуру Нассим Талеб, “світом рухає аномальне, невідоме і малоімовірне...”. Тоді виникає запитання: як ми зосереджуємось на відомому і повторюваному? [14, с. 30].

Володимира Андрійовича мало цікавило відоме і повторюване. Його приваблював уривчастий, стрибкоподібний характер творчих імпровізацій, на які людина здатна і у власній життєбудові, і в художній чи науковій творчості, використовуючи “будівельний матеріал” як чуттєвого, так і раціонального характеру [6, с.174–175].

Якщо розуміти життєтворення як насамперед проектування особистістю власного життя, що розпочинається з фантазування з приводу його чергового етапу, то слід спиратися на розуміння Роменцем творчого задуму як синтезування імпровізацій [6, с. 175]. Коли настає момент виснаження фантазії у роботі з уявним життєвим вибором, здійснюється стрибок до іншого можливого варіанту розгортання подій. Потім знов відбувається повернення до попереднього, на якийсь час залишеного фрагменту життєбудови. Кожного разу поглиблення імпровізацій стає визначенішим, яскравішим. І, нарешті, людина відчуває змогу творчо синтезувати попередні образи бажаного майбутнього у видозміненому, інколи до невпізнанності, трансформованому завдяки творчим імпровізаціям первинному задумі.

Після завершення поліаспектного формування задуму на основі інтеріоризованого і переосмисленого досвіду процес життєтворення продовжується. Розгортається наступний етап життєтворення – стадія втілення задуму. Вона передбачає апробацію і дійову реалізацію проекту синтезованих імпровізацій. І тут життя як продукт творчості, як результат екстеріоризації, переходу внутрішнього, інтеріоризованого, у зовнішнє, може так несподівано проявлятися, показувати такі сторони особистісних трансформацій, які на початку акту життєтворення навіть не передбачалися.

Серед безлічі продуктивних ідей В.А. Роменця хоча звернути увагу на ідею позитивної ролі деструкції як найважливішої передумови

творчості. Дійсно, людина у певні періоди свого життя немовби спеціально віддає всі свої сили деструкції, здійснюючи таким чином попереднє очищення поля діяльності для нової творчої мети [6, с. 178]. У вищих своїх позитивних формах деструкція стає гострою пробою дійсності [Там само, с. 187].

Так лаконічно і чітко В.А. Роменець підкреслює конструктивний зміст кризових життєвих етапів, без яких не розгортається або призупиняється, гальмується процес життєтворення. Саме кризи з їхньою руйнацією віджилих стосунків, переглядом колишніх цінностей, відмовою від колись найважливіших, а тепер вже застарілих, неактуальних задумів стають реальним поштовхом для подальшої життєтворчості. Щоб відбувалися творчі зміни у житті, зовсім недостатньо тільки перестраждати і зробити висновки, вичікуючи, поки обставини стануть прийнятнішими, чи обмірковуючи способи подолання перешкод. Особистості конче потрібно діяти, вчиняти, набуваючи і переосмислюючи новий досвід. Тому деструкція лише у патологічних випадках стає самоціллю, а в нормі вона перетворюється на конструктивний саморозвиток.

Життєтворчість, як і творчість взагалі, є переходом ідеї у якусь плоть, внутрішню і зовнішню, ідеальну і матеріальну. Втілення задуму у творчому продукті не може відбуватися буквально. Під впливом життєвих обставин задум частково змінюється, інколи деградує, передбачає певне відчуження, відхід від первинної ідеалізації. Людина може критично оцінити те, що їй вдалося, і те, чого не вдалося. Але, з іншого боку, тільки втілена ідея дає їй повне задоволення [6, с. 188].

Чи може людина реалізувати своє прагнення до свободи? Свобода розуміється В.А. Роменцем як наявність вибору, а здатність людини вибирати, приймати рішення тлумачиться як чи не найголовніша властивість людини. Людина вибирає свій життєвий шлях, як колись це робив Геркулес, відмовляючись від легкої дороги насолод заради важкого шляху подвигів і праці. Тільки у життєтворчості, як вважає Володимир Андрійович, свобода живе і проявляється [6, с. 190].

Вчинок, на думку Роменця, є логічним осередком, реальним механізмом будь-якої форми творчості, а відтак постає й механізмом творення особистістю власного життя. Він слугує об'єднувальною ланкою компонентів творчої комунікації: інтуїції, фантазії, мис-

лення тощо [2, с. 26]. Людина реалізує себе, перетворюючи і підкорюючи довколишній світ, обмінюючись з іншими людьми творчими планами, мріями, підвищуючи власну вчинкову активність [6, с. 38]. Однак її життя складається не лише з творчих вчинків, а й із повторюваних, звичних, майже непомітних і мало усвідомлюваних дій, які прийнято називати практиками. Сучасні соціологи вважають, що теорія вчинку і теорія практик певною мірою суперечать одна одній. Теорія практик, за В.Вахштайном, нечутлива до різних форм трансценденції. Водночас теорія вчинку байдужа до повсякденності, бо рутинні повсякденні дії є повторюваними та зворотними, і тому в них немає справжньої реальності [9].

Цей закид щодо ігнорування повсякденності навряд чи стосується концепції В.А. Роменця, оскільки він завжди відчував потребу вивчати буденне життя в усьому його розмаїтті. Створюючи разом з О.В. Киричуком концепцію підручника “Основи психології” [4], що на сьогодні витримав шість видань, планував чимало уваги приділити саме буденності, прозі життя. Це він особисто формулював такі несподівані на той час назви підрозділів підручника, як “Вчинок буденності” чи “Вчинок повернення до буденності”, що їх було доручено написати мені. Думається, що, як творча особистість, Володимир Андрійович передчував, передбачав, яким чином не протиставити, а поєднати теорію вчинку з теорією практик, розглядаючи їх як різні способи єдиного процесу особистого життєтворення.

У життєтворенні відбувається проектування майбутнього, що передбачає зважені буденні вибори, подальшу апробацію задуманого у вигляді конкретних життєвих завдань, які ставить перед собою особистість, і, нарешті, реалізацію поставлених завдань шляхом практикування у знайомих, звичних і шляхом вчинення у незнайомих, несподіваних ситуаціях. Відповідно до конкретних соціальних обставин відбувається творче коригування і задумів, і способів їх втілення. Отож людині потрібно постійно перебувати у стані готовності не тільки до прогнозованих, а й до зовсім непрогнозованих життєвих контекстів, щоб вчасно видозмінювати напрямок руху власного шляху, швидкість просування вперед. Адже все найважливіше у житті особистості (як і у житті спільноти, суспільства, держави) відбувається зазвичай несподівано, і намагатися прогнозувати такі зміни нереально.

Життєва подія з усією її раптовістю створює той самий популярний серед сьогоденної молоді челендж (challenge), ризикований виклик, тому особистість має бути готовою творчо, тобто нестереотипно, імпровізаційно на нього відповідати. “Здійснення вчинку є подія у житті людини: духовне зростання, переображення, встановлення нових відношень до світу” [2, с. 35]. Подію, за Роменцем, слушно тлумачити не тільки як поштовх до вчинку, а й як його результат (по-дію), завершальний етап. Сенсом події стає переображення людини разом із переображенням дійсності [Там само, с. 36].

Готовність учиняти – імпровізувати із власним життям так, щоб ці імпровізації не призвели до деструктивних наслідків, це неабияке мистецтво, що передбачає високий рівень особистісної зрілості. Відтак і життєтворення у своїй розвинутій формі не є просто реагуванням на зовнішні зміни. Як креативний процес, воно передбачає готовність особи змінювати напрямок і зміст чергових етапів власного життєвого шляху відповідно до пережитих подій із серйозними наслідками.

Активізація вчинкової активності особистості у небезпечних, несподіваних, непрогнозованих ситуаціях, що відбувається у відповідь на потребу перетворення соціального світу і самої себе, на думку В.А. Роменця, набуває різних форм. Якщо напрям особистісного руху і повороти на життєвому шляху залежать від ситуаційних перипетій, а зміст вчинку становить боротьба із ситуацією, то уможлиблюється так званий *вчинок ризику*. Такий вчинок Володимир Андрійович ще називає пригодницьким. Якщо ситуація залишається невизначеною, важко регульованою досить тривалий час та її розв’язання відкладається на віддалене майбутнє, то виникають умови для *вчинку віри*. На відміну від першого, ризикованого, він не передбачає справжньої енергії подолання, оскільки людина вірить, що всі нещастя нарешті приведуть до блага, а справжня винагорода чекає її у потойбічному світі [2, с. 30–31].

Найчастіше вчинок передбачає індивідуальний імпульс, чиєсь сміливе рішення, суб’єкту відповідальність, тоді як практики повсякдення є спільними, і відповідальність тут суто історична, колективна, ритуальна. Простір індивідуального вчинку – це інноваційний простір несподіванок, небезпек, ризиків, що передбачають творчі імпровізаційні рішення

та забезпечують мінливі перспективи самоперетворень. Натомість простір масових практик (якщо не мати на увазі практики перетворювальні, екстремальні, які за змістом наближуються до вчинкової активності) – це скоріше традиційний обшир щоденного буття, звичної – повторюваної і прогнозованої – буденності.

Вчинок завжди передбачає унікальність, він здійснюється вперше, тоді як практики, навпаки, потребують повторюваності, навіть регулярності. Для набуття статусу практик, дії мають стати спільними для групи і такими, що відтворюють писані і неписані правила, може і не загальноприйняті, але все ж достатньо типові, розповсюджені у певній спільноті норми. І саме в цьому їх відмінність від учинку, який ці норми або випробовує, або творить.

І вчинкова активність, і практикування несуть у собі великий енергетичний поштовх до змін, що виявляється якісно інакше у різних життєвих обставинах. Снага до самозмін завжди поєднується з потребою самозбереження, самовпорядкування. Кожен з нас шукає цього балансу між мінливістю і самототожністю на різних етапах життя по-різному, відповідно до набутого досвіду і плинності конкретних соціальних ситуацій, схилиючись то до все більш закритої автономізації, то до відкритого діалогування з оточенням.

Коли людина постає перед складним і відповідальним життєвим вибором, не маючи жодних алгоритмів розв'язання екзистенційної проблеми, їй доводиться набиратися мужності, діяти всупереч очікуванням, приймати конкретне рішення і втілювати його в життя. Мало кому хочеться виходити за межі затишного узвичаєного побуту, але екстремальні обставини, раптові події, несподівані виклики все одно рано чи пізно випадають з лона освоєної повсякденності. Протягом життя кожен із нас багаторазово опиняється на іншій, незнайомій, небезпечній території, де рутинні практики вже не спрацьовують, тому доводиться вчинково діяти відповідно до нових життєвих обставин, власного актуального стану, персональних завдань.

Життєтворення відбувається скрізь і завжди: у громадянській активності, сімейних стосунках, під час праці і відпочинку, спілкуванні зі значущим суб'єктом довкіллям, у ході самопізнання, саморозвитку. Для більшості людей у спокійні періоди життя практики громадянсько-політичні є фоновими, тоді як останнім часом вони майже для кожного стають перетворювальними, вчинковими. У

період пошуку постійного партнера комунікативна активність людини може набувати вчинкового характеру, а в інші періоди життя спроможна залишатися звичною, фоновною. Такі ж трансформації спостерігаються у відносно дозвіллевих, комунікативних та інших практик. Тут за критерій діє спосіб взаємодії особи з навколишнім світом, значущими іншими, самою собою.

Вчинкова активність зазвичай є продуктом зіткнення теперішнього і минулого, індивідуальної історії та актуальної життєвої ситуації, яка може бути цілком непередбачуваною, несподіваною, небезпечною. І тут адекватними життєвим обставинам стануть лише такі практики, у яких традиційне буде у відповідних пропорціях поєднуватися з інноваційним чи навіть повністю поступатися йому. Саме так виникають практики творчі, ризиковані, інколи екстремальні, які за власною психологічною природою вже максимально наближаються до вчинку.

Від себе додамо: далеко не всі люди здатні до вчинку, до витонченого і творчого індивідуального практикування, тому що більшості не вистачає сили духу, витримки, здатності доводити до кінця розпочату справу. Нагадаємо, що, за М. Фуко, практики є техніками турботи про себе, способами конструювання себе [16]. Щоб набутти масовості, індивідуальні практики мають бути соціально удіяльнені, тобто долучені до масиву здобутих знань, до переосмислення емоційних станів, до підтримки мотиваційної спрямованості, загалом, до схематизмів зручних комунікативних навичок.

Фонові практики відтворюють енергозберігальний режим життєпроявів особистості, забезпечуючи функціонування на рівні характерних для певної спільноти звичок, стереотипів. На відміну від фонових, рутинних, перетворювальних, тобто, умовно кажучи, *вчинкові практики* завжди енергозатратні, оскільки ситуації, що їх вимагають, зовсім не є типовими. Водночас ці практики нас приваблюють, адже “ризик – дуже запашна спеція для страви людського життя” [12, с. 91].

Життєтворення особистості є самопобудовою нею власного життєвого шляху у його певних повноті, розгорнутості, завершеності. “Спокій витає над завершенням життєвого шляху, – пише Володимир Андрійович. – Але це не просто резигнація, відмова від життя, а усвідомлення його принципової вичерпності, цілковитого збігу форми і змісту” [7, с. 845].

Яким є головний екзистенційний мотив, що спонукає людину до життєтворення? На глибоке переконання В.А. Роменця, це прагнення досягти завершеності буття, і ця найскладніша творча діяльність переривається лише разом із перериванням самого життя. Вічне, нескінченне життя не мало би ніякого сенсу для особи як індивідуальності, стало б абсурдним і трагедійним. І тому “канонем життя є його обмеженість” [7, с. 847], що забезпечує смислову повноту.

Вчинки на рівні особистості мають не лише творчу природу. Вони також конкретно моральні, коли у власній учинковій героїці вона високо підноситься над суто індивідуальними контекстами, долає їх і здійснює вчинки, значущі для людства. В.А. Роменець вважає, що особистість стверджує себе через героїчне і завдяки героїчному. Саме у героїчному людині вдається подолати роздвоєність на внутрішній світ і його спотворений вияв у світі зовнішньому. Героїчному нема чого приховувати, тому воно заперечує маску (“персону”), людський образ, що звернений до зовнішнього світу [7, с. 855]. Через героїчне людина виходить за межі буденності – “шляхом учинкової метаморфози у напрямі до подвигу” [7, с. 863].

Життєвий шлях завжди переживається як незавершений, тому що людина не може знати, коли і яким чином він скінчиться й одночасно тому що не може не плекати надії на майбутнє, коли ще буде час усе почати спочатку, втілити задумане, завершити розпочате. Упродовж усього земного життя вона шукає нових і нових можливостей реалізувати, розкрити свої сутнісні сили, повно виконати життєве призначення. Саме ця непереборна жадова визначеності й штовхає особистість на творчий шлях.

Життєвий і творчий поклики допомагає людині знайти форми індивідуалізованого, неповторного вираження своїх переживань, думок, прагнень. Уміння виплекати свій життєвий задум і втілити з допомогою інколи суворого обмежень, інколи гірких випробувань і завжди великої внутрішньої зосередженості, напруження всіх душевних сил нікому не дається від народження. Це вміння є одним із найдорожчих надбань людини на шляху до самої себе, до своєї глибинної сутності.

Новий, плідний погляд на проблему людського життя, на роль особистості у його побудові через поєднання, інтеграцію життєвого шляху зі шляхом творчим – ідея В.А. Роменця. Життєвий шлях людини – це її індивідуальна

історія, що має свої межі, певні періоди, міру завершеності, вичерпаності. Творчий шлях є маршрутом постійних модифікацій особистісного світу, мета якого – творення людиною самої себе. Креативність, з погляду Володимира Андрійовича, розриває формальну логіку руху-розвитку від народження до смерті, повсякчас пропонуючи людині нові обрії, нові розуміння життєвого поклику, незнані досі шляхи-дороги досягнення сутнісної повноти повсякдення.

Одним із корінних спонукань буття є мотив привнесення у світ чогось суто свого, нового. Але все, що не узгоджується з установленими звичаями, викликає шалений опір. Той, хто пропонує щось нове, має вмерти, аби смертю довести благість свого вчення, святість, непорочність, чистоту свого життя. І тільки після цього його вчинок життя стане для інших новим взірцем.

У цьому контексті Роменцеві важливо було зрозуміти постать і долю Сократа як канону смертної кари за висунення нових моральних законів, долю амстердамського мудреця Спінози, якого, на відміну від Сократа, повільно страчували протягом усього його життя. Він звертається й до найвиразнішої постаті, що втілює собою образ шляху до смерті і далі – до безсмертя, – Ісуса Христа. Смерть за істину постає в канонічній психології Роменця як вічна проблема людства.

Як саме поєднується життєвий шлях із творчим? Шукаючи відповідь на це запитання, В.А. Роменець широко використовує *біографічний метод*. Біографії розглядаються у сучасній гуманітаристиці як соціальні культурні практики. Вони ніколи не є повно авторськими, оскільки утворюються під відчутним впливом певних історико-культурних, біографічних канонів. У тексти біографій нерідко долучають перекази спогадів сучасників, фольклорні елементи, цитати. І весь гігантський за обсягом матеріал, який дуже рідко стає об'єктом психологічного аналізу, Володимир Андрійович професійно вивчав, аналізував, урахував, досліджуючи рушійні сили, етапи, механізми, умови самотворення особистості.

В історико-психологічних дослідженнях Володимира Роменця читач знайде біографії Ібн Сіні, Піко делла Мірандоли, Леонардо да Вінчі, Лоренцо Валли, Нікколо Мак'явелі, Джордано Бруно, Джероламо Кардано, Рене Декарта, Томаса Гоббса, Бенедикта Спінози, Блезя Паскаля, Франсуа Ларошфуко, Жана

де Лябрюєра, Бальтазара Грасіана та багатьох інших мислителів, внесок яких у світову культуру важко переоцінити [1; 3; 5; 7]. В.А. Роменець не просто повідомляє, коли, де, за яких обставин формувалася особистість кожного з видатних представників різних епох. Він одночасно аналізує твори цих авторів, розкриваючи змістові зв'язки між подіями їхнього життя і тими чи іншими творчими здобутками.

Вчинкова активність, як і соціальне практикування, дієво впливають на індивідуальне життєконструювання, запам'ятовуються, осмислюються, наповнюють культурний контекст завдяки їхній наявності у розповідях, історіях, повістях, оповіданнях. В.А. Роменець багато уваги приділяє таким психологічним джерелам доби, як казки, билини, літописи, розповіді про життя відомих діячів, послання, повчання, саги тощо, досліджуючи ідеальний образ людини як взірця для наслідування – громадянина, сім'янина, ратника, ремісника, віруючого [5, с. 689]. В кожній історії він шукає психологічний смисл, аналізуючи ситуацію, в якій перебуває людина, порівнює мотиваційні альтернативи, коментуючи певні вчинкові дії.

Такий підхід сьогодні отримав би назву нарративного аналізу, що активно використовується не лише у психології, а й у семіотиці, літературознавстві, соціології, історії. Володимира Андрійовича Роменця можна сміливо вважати родоначальником нарративного аналізу у вітчизняній психології. У його багатотомній "Історії психології" читач знайде чимало прикладів аналізу історій життя з відповідною динамікою цінностей, мотивів, смислів, розрізнення добра і зла, здійснених між ними виборів. Так, у богатирських подвигах Добрині Микитича та Іллі Муромця бачимо поєднання ситуативної необхідності та об'єктивного розгортання колізійних подій з вільним вибором спрямованості індивідуалізованого вчинку [5, с. 694–703].

Відомо, що подія, яку ми пережили, стає часткою нашої індивідуальної історії, коли переходимо до розповіді про неї. Сенс розповіді розуміють як такий, що його набувають у процесі нарації. Історія життя, життєпобудова стає нарративною. Людина рефлексує над тим, що сталося чи могло статися у формі оповідання, яке завжди має привнесений ззовні сюжет. Життєві історії трансформуються відповідно до значущих подій, якими так багате кожне усупільнене життя. Тоді уможли-

люється продуктивне творіння все нових і нових версій пережитого, різноманітних життєписів, у яких переструктурується, поновому артикулюється, переосмислюється життєвий досвід особистості і культурний досвід людства.

Конструюючи нарративи, особистість підвищує готовність до імпровізацій у власному життєтворенні. Вона чи то пояснює перипетії життєвої і творчої долі видатних людей, чи планує в цих оповідних текстах власний життєвий шлях. Таке планування не тільки знижує рівень загальної тривоги чи допомагає подолати страх невизначеності, а й передбачає готовність до численних особистісних змін, перетворень. "Наші надії, мрії, страхи, фантазії, плани, спогади, любов, ненависть, ритуали нашого повсякденного життя (наприклад, спільні вечери із сім'єю), церемонії і обряди (скажімо, весілля, хрестини, похорон) – усе це спрямовується нарративними сюжетами і спеціально організоване таким чином, щоб сформувати історію людей, задіяних до цих справ і подій" [10, с. 85].

В біографічних текстах відбувається синтезування особистісних інтенцій та подієвої життєвої канви. Несподівані події вносять свої корективи в будь-які життєві плани, примушуючи особистість постійно дрейфувати в діапазоні між повсякденністю та екстремальністю, між ситуаційним практикуванням і повновагомим учиненням. Причому нарративи, які створюємо ми і які водночас створюють нас, завжди нефінальні, відкриті; постають під час письмових чи усних розповідей і ніколи не поспішають до певного фіналу; завжди мають продовження, можливість різних фабул, інколи альтернативних за змістом, динамікою, спрямованістю. До прикладу, автобіографічний нарратив сьогодні називають суб'єктивно впорядкованим досвідом життєвого шляху [18, с. 155], одиницею побудови якого і є подія.

Однак очевидно, що життєтворення відбувається не лише у формі нарративу. Біографування може складатися як з текстів-оповідань, що мають назву нарративних, сюжетно організованих, так і з текстів-роздумів, які називають ментативами. Наративи і ментативи становлять основні різновиди текстів особистості про себе і значущих інших. Вони відтворюють два способи інтерпретації буття, становлячи взаємодоповнювальну опозицію подієвого і процесуального [11, с. 57]. Наратив вибудовується у хронікально-подієвих координатах, які можна

позначити запитаннями “Хто? – Що? – Де? – Коли?”. А для ментативу за координати слугують змістові зв’язки “Що це означає? – Чому це можливо? – За яких умов відбувається? – Чим це підтверджується? – А якби було б інакше, то яким чином?” [Там само, с. 59–60].

Для підвищення психологічної цінності біографій В.А. Роменець активно використовує і наратив, і ментатив. Коли він акцентує увагу на подієвості, високою стає щільність характеристик конкретності, випадковості, “незбігу з дійсністю”, і тоді запитаною стає наративна форма мовленнєво-мисленнєвого твору. Коли ж починає орієнтуватися насамперед на процесуальність того, що відбувається, вищою постає щільність характеристик невідповідності, об’єктивності референцій, і тоді використовує форму ментативу [див. 11, с. 58]. У цьому разі наратив і ментатив, кожний у власний спосіб, концептуалізують взаємовпливи життєвого і творчого шляху особистості. До ментативу як текстової форми, котру характеризує логіко-смысловий субстрат, зараховують, крім наукової і публіцистичної літератури, есе, епістолярій (листи), щоденники, мемуари, нотатки тощо. Наратив зазвичай має вигляд як сюжетно організованої розповіді про певні фрагменти життя чи про життєвий шлях у його завершеності.

Виходячи з індивідуальних прераференцій, слушно говорити про людей, котрі осмислюють досвід і конструюють своє життя насамперед за допомогою наративу, і людей, які занурені у життєтворення, де переважають ментативи. Так звана *нарративна людина* тяжіє до осмислення власного життя через його осюжетнювання. Вона моделює реальність власного життя на підставі того, що про своє життя думає, як його оцінює, що вважає за головне, як емоційно переживає задіяні в життя фрагменти, якою мірою бере до уваги реальні контексти життєвих пригод і т. ін. [13, с. 38].

Спокійне, передбачуване повсякдення із його фоновими практиками, як правило, нарративізується і, таким чином, стає динамічнішим, яскравішим. Особистість осюжетнює певні фрагменти свого життя, структурує його відповідно до обраної фабули. Коли людина намагається в наративі відповісти співрозмовнику на запитання про головних дійових осіб своєї історії, місце і час розгортання подій, рух від зав’язки до кульмінації і далі – до фіналу, то вона ніби прискорює плин часу. Нерідко задля вдалого розгортання сюжету,

загострення інтриги реальність доповнюють авторськими вигадками, сміливими припущеннями, ризикованими фантазіями. Так виникають нові імпульси для життєтворення, з’являється свіжа енергія, якої завжди бракує у повторюваних сірих буднях.

Водночас екстраординарні кризові періоди, історичний час деструкції вимагають від розгубленої, дезорієнтованої особистості насамперед ментативів з їхньою посиленою рефлексією, переосмисленням та переоцінюванням. На піку кризи головною стає потреба розібратися з тим, що відбувається, зменшити хвили паніки, знайти причини стрімкого й несподіваного розвитку подій, зрозуміти мотиви імпульсивних дій учасників, їх дивних учинків. Коли історичний, соціальний, особистісний час хочеться пригальмувати, непрогнозований рух у невідомому напрямку – призупинити, тоді замість динамічного нарративу використовують повільніший ментатив із його увагою до дрібниць, пошуками аргументів, прагненням доказовості.

В історико-психологічних дослідженнях В.А. Роменця використання біографічного та автобіографічного матеріалу дає змогу віднайти нове бачення спрямованості життєвого і творчого шляху, їх детермінованості, реальних досягнень. Якщо під час аналізу історичного матеріалу Володимир Андійович переважно використовує наративи із їхньою тенденцією до сюжетної інтеграції подій, переживань, смислів, то особистість, про яку йдеться, сприймається читачем як більш цілісна, інтегрована, і всі значущі для неї контексти починають перетворюватися на єдиний текст. Якщо ж в аналізі починають домінувати ментативи з їхньою аналітичною тенденцією, у центрі уваги опиняються ціннісні конфлікти, міжособистісні проблеми, складності з вибором життєвих альтернатив.

Відрефлексуємо, як В.А. Роменець вивчає автобіографічну книгу італійського філософа, математика, лікаря XVI сторіччя Джероламо Кардано “Про моє життя”. Автобіографію було написано, коли її автору, який пройшов “складний, тяжкий і водночас сповнений величі життєвий шлях”, вже виповнилося 75 років. Аналізуючи давноминуле, намагаючись досягнути певні етапи життєвого маршруту, його рушійні сили, Кардано шукає відповідь на головне питання – щасливо чи нещасливо минуло життя. Занурюючись у подробиці власних хвороб, режим праці, тілесних вправ

чи харчування, він водночас характеризує написані ним протягом життя книжки, усвідомлює специфіку своєї творчої орбіти, її залежність від орбіти життєвої.

Життєва і творча автобіографії Кардано, як пише В.А. Роменець, є способом самоусвідомлення титана. Його спосіб життя великою мірою відповідав його намірам: він усюди і завжди уникав багатства, почестей, високих посад, влади. І тут читачеві раптом відкривається, чому саме цей учений став об'єктом такої пильної уваги Володимира Андрійовича, який теж усе життя уникав багатства, почестей, високих посад, наукових звань, статусів і влади. Цілісність і цілеспрямованість Кардано допомагає йому підпорядковувати мотиви й обирати серед усіх своїх захоплень саме ту науку, яка найбільше піклується про щастя людей. За доби Кардано це була медицина, за доби В.А. Роменця – психологія.

Обидва титани були напрочуд послідовними і продуктивними у написанні власних книг. Обидва здійснювали тонкі, різноманітні і несподівані відкриття. Одержимість у думанні в обох була такою великою, що вони не могли б себе як особистості уявити без цієї здатності, в якій убачали основу щастя. Навіть найяскравіша ознака щастя для обох мислителів була дуже близькою. Для Кардано щастя полягає в тому, що “людина, будучи не в змозі стати тим, ким хоче (зв'язок самоідеалізації та самореалізації), досягає того, що є можливим” [5, с. 853]. Саме так цілеспрямовано й звичайно жив і творив Володимир Андрійович, намагаючись встигнути якомога більше і, на жаль, не звертаючи особливої уваги на стан власного здоров'я.

Спіраючись на автобіографію Кардано, В.А. Роменець розкриває рушійні сили життєвого і творчого шляху, його оптимальний перебіг, сприятливі умови серед яких – енциклопедизм, позитивний взаємовплив різних наукових інтересів та стрижневий інтерес, що забезпечує єдність творчих шукань [5, с. 856–857].

Творчий шлях – це дорога постійних модифікацій особистісного світу, мета якого – творення людиною самої себе. У XVII столітті в цьому самотворенні гостро відчувається невідповідність між масштабом людини і масштабом Всесвіту. На протигагу ренесансній особистості барокова людина відчуває себе не мікрокосмом з його всесвітнім багатством, а лише маленьким атомом, що перебуває на межі двох безодень – нескінченності і небуття. Не-

абияку увагу приділяє В.А. Роменець потягу барокової людини до чуттєвих насолод, котрі співіснують з мотивами розпаду, мінливості усього сущого: слави, щастя, насолоди. Ми нуще відчуття абсурдності життя поєднується з підвищеною жадобою нових вражень. Чуттєвість сполучається із спиритуалізмом, аскетизм – з гедонізмом, абстрактна символіка – з натуралістичною конкретністю. Барокова людина цілком слушно трактується як безрозсудлива і мудра, здатна до нестямних учинків.

Взаємозв'язок життєвого і творчого шляху людини переконливо виявлено В.А. Роменцем у майстерно створеній ним психологічній біографії Бенедикта Спінози. Життєвий і творчий поклик допомагає людині знайти форми індивідуалізованого, неповторного вираження своїх переживань, думок, прагнень. Уміння виплекати свій життєвий задум і втілити його шляхом інколи суворох обмежень, інколи гірких випробувань, але завжди великої внутрішньої зосередженості, адже, справді, напруження всіх душевних сил нікому не дається від народження.

“Життєвий шлях людини – це її індивідуальна історія, у плині якої вона формує свою особистість” [8, с. 33], – пише Володимир Андрійович. Отож біографію український мислитель розглядає не просто як розповідь про людину та її життєвий шлях у вигляді зв'язного сюжетного оповідання. Біографування завжди є діяльністю із створення самого життя в усіх його численних контекстах, у якій вербалізування, осмислювання, рефлексування – як у наративній, так і в ментативній формах – ніколи не завершені, завжди існуючі.

Проблема різноманітності типів життєвого шляху, яка завжди була у центрі уваги дослідника, і сьогодні є однією з найважливіших психологічних проблем. Що забезпечує індивідуалізацію людини, становлення її неповторності під час життєтворення? За глибоким переконанням академіка Роменця – насамперед творча діяльність, яка передбачає усвідомлення життєвого призначення, реалізацію, служіння людству, корекцію життєвого шляху у єдності зі способами розкриття смислу індивідуального буття. Шляхи розвитку людини завжди своєрідні, де індивідуалізація визначально характеризує творчий внесок кожної особистості у суспільне життя, в культурну скарбницю людства [8, с. 34–35].

Повнота самоздійснення, пов'язана з природними межами життєвого шляху, його завер-

шеністю, вичерпаністю, – одне із найбільш стійких зацікавлень Володимира Роменця як людини і науковця. Плин часу життя, прогнозування майбутнього, наближення старості вивчаються ним у багатьох біографіях. Так, аналізуючи погляди Цицерона на різні періоди людського життя, він пише про різні обов'язки, характерні для кожного періоду, формулює такі важливі для нього як особистості заклики у старості: це остерігатися бездіяльності, порожнечі. Старість є результатом тривалого і змістовно наповненого життя, що сприяє збагаченню мудрості, авторитету і вмінню приймати правильні рішення.

Коли повний цикл людського життя прожито, то ніяких потреб для його продовження у якомусь “іншому” світі немає. Людина виконує своє призначення, “місію” і йде з життя без трагічних надриків, – стверджує дослідник [8, с. 48]. Саме так прозвучали завершальні акорди життєвого шляху великої людини – Володимира Андрійовича Роменця, справжнього енциклопедиста, глибокого науковця, талановитого творця власного життя, людини-титана, постійно спрямованого на відкриття, самозміни і самоперетворення.

Якщо аналізувати суто паспортний вік, то Володимир Андрійович фактично встиг дожити до старості, хоча його – активного, енергійного, гарного зовні і внутрішньо, цілковито захопленого власною справою – ніхто і ніколи не сприймав як людину літнього віку. Вік Роменця став віком вирішення головного життєвого призначення, по-справжньому вдалого, плідного творчого самовираза, що було максимальним наближенням до власного ідеалу.

Грунтовні й оригінальні дослідження Володимира Андрійовича Роменця – класика психологічної науки і нашого сучасника – з кожним роком набувають нового звучання, стаючи джерелом наукових пошуків для його послідовників. Поетичний, пристрасний, цілеспрямований аналіз психологічної думки різних епох, наукові плани та способи приватного життя цієї непересічної людини, сама історія його індивідуального життєтворення надихають і надихатимуть нові і нові покоління психологів.

1. *Роменець В.А.* Історія психології: ХІХ – початок ХХ століття: – [навч. посібн.] / В.А. Роменець. – К., Либідь, 2007. – 830 с.

2. *Роменець В.А.* Вчинок і постання канонічної

психології / В.А. Роменець // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В.О. Таценка. – К.: Либідь, 2006. – С. 11–36.

3. *Роменець В.А.* Історія психології: ХVІІ сторіччя. Просвітництво: [навч. посібн.] / В.А. Роменець. – К., Либідь, 2006. – 998 с.

4. *Роменець В.А.* Основи психології: [підручник] / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – Вид. 6-те, стереотип. – К.: Либідь, 2006. – 632 с.

5. *Роменець В.А.* Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: [навч. посібн.] / В.А. Роменець. – К., Либідь, 2005. – 916 с.

6. *Роменець В.А.* Психологія творчості: [навч. посібн.] / В.А. Роменець. – 2-е вид., доп. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.

7. *Роменець В.А.* Історія психології ХХ століття: [навч. посібн.] / В.А. Роменець, І.П. Маноха. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.

8. *Роменець В.А.* Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании / В.А. Роменець. – К.: Здоровье. – 1989. – 192 с.

9. *Вахштайн В.* Между “практикой” и “поступком”: невыносимая легкость теорий повседневности / В. Вахштайн // Социологическое обозрение. – 2009. – Том 8, №1. – С. 61–70.

10. *Кроссли М.Л.* Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов / М.Л. Кроссли. – Харьков: Гуманитарный Центр, 2013. – 284 с.

11. *Кузнецов И.В.* Текст в становлении: оппозиция нарратив-ментатив И.В. Кузнецов, Н.В. Максимова // Критика и семиотика. – 2007. – Вып. 11. – С. 54–67.

12. *Мураками Х.* 1Q84 / Х. Мураками. – Книга 1. Апрель-июнь. – М.: Эксмо; СПб.: Домино, 2011. – 496 с.

13. *Сапогова Е.Е.* Автобиографирование как процесс самодетерминации личности / Е.Е. Сапогова // Культурно-историческая психология. – 2011. – №2. – С. 37–51.

14. *Талей Н.Н.* Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / Нассим Николас Талей; пер. с англ. – 2-е изд. – М.: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2014. – 736 с.

15. *Фридман Дж.* Конструирование иных реальностей. Истории и рассказы как терапия / Дж. Фридман, Дж. Комбс. – М., 2001.

16. *Фуко М.* Герменевтика субъекта: Курс лекций, прочитанных в Коллеже де Франс в 1981-1982 учебном году / Мишель Фуко; пер. с франц. – СПб: Наука, 2007. – 677 с.

17. *Шевців Г.М.* Сучасний стан дослідження автобіографічної проблематики в гуманітарних науках / Г.М. Шевців // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – 2013. – Вип. 1(1). – С. 149–156.

18. *Шевців Г.М.* Автобіографічна пам'ять як необхідна умова конструювання автобіографічного нарративу / Г.М. Шевців // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – 2011. – Вип. 1(2). – С. 153–159.

REFERENCES

1. Romenec' V.A. Istorija psihologiyi: XIX – pochatok XX stolittja: – [navch. posibn.] / V.A. Romenec'. – K., Lybid', 2007. – 830 s.
2. Romenec' V.A. Vchynok i postannja kanonichnoyi psihologiyi / V.A. Romenec' // Ludyna. Subyekt. Vchynok: Filosofs'ko-psihologichni studiyi / za zag. red. V.O. Tatenka. – K.: Lybid', 2006. – S. 11–36.
3. Romenec' V.A. Istorija psihologiyi: XVII storichchja. Prosvitnyctvo: [navch. posibn.] / V.A. Romenec'. – K., Lybid', 2006. – 998 s.
4. Romenec' V.A. Osnovy psihologiyi: [pidruchnyk] / za zag. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romencja. – Vyd. 6-te, stereotyp. – K.: Lybid', 2006. – 632 s.
5. Romenec' V.A. Istorija psihologiyi: Starodavnij svit. Seredni viky. Vidrodjennja: [navch. posibn.] / V.A. Romenec'. – K., Lybid', 2005. – 916 s.
6. Romenec' V.A. Psihologija tvorchosti: [navch. posibn.] / V.A. Romenec'. – 2-e vyd., dop. – K.: Lybid', 2001. – 288 s.
7. Romenec' V.A. Istorija psihologiyi XX stolittja: [navch. posibn.] / V.A. Romenec', I.P. Manokha. – K.: Lybid', 1998. – 992 s.
8. Romenec' V.A. Zhizn' i smjert' v nauchnom i rjeligioznom istolkovanii / V.A. Romenec. – K.: Zdorov'je. – 1989. – 192 s.
9. Vahshtajn V. Mjzhdzhu "praktikoj" i "postupkom": njevynosimaja ljegkost' tjeorij povsjednjevnosti / V. Vahshtajn // Sociologichjeskoje obozrjenije. – 2009. – Tom 8, №1. – S. 61–70.
10. Krossli M.L. Narrativnaja psihologija. Samost', psihologichjeskaja travma i konstruirovanije smyslov / M.L. Krossli. – Har'kov: Gumanitarnyj Cjentr, 2013. – 284 s.
11. Kuznjecov I.V. Tjext v stanovljenii: oppozicija narrativ-mjentativ I.V. Kuznjecov, N.V. Maximova // Kritika i sjemiotika. – 2007. – Vyp. 11. – S. 54–67.
12. Murakami H. 1Q84 / H. Murakami. – Kniga 1. Aprjel'-ijun'. – M.: Exmo; SPb.: Domino, 2011. – 496 s.
13. Sapogova E.E. Avtobiografirovanije kak procjess camodjetjermiacii lichnosti / E.E. Sapogova // Kul'turno-istorichjeskaja psihologija. – 2011. – №2. – S. 37–51.
14. Taljeb N.N. Chjernyj ljebjed'. Pod znakom njeprjed-skazujemosti / Nassim Nikolas Taljeb; pjer. s angl. – 2-je izd – M.: KoLibri, Azbuka-Attikus, 2014. – 736 s.
15. Fridman J. Konstruirovanije inyh rjeal'nostjey. Istorii i rasskazy kak tjerapija / J. Fridman, Dzh. Kombs. – M., 2001.
16. Fuko M. Gjermjenjevtika subjekta: Kurs ljekcij, pročitannyh v Kolljezh dje Frans v 1981-1982 uchjebnom godu / Mishjel'Fuko; pjer. s franc. – SPb: Nauka, 2007.- 677 s.
17. Shevciv G.M. Suchasnyj stan doslidzhjennja avtobiografichnoyi probljematyky v gumanitarnyh naukah / G.M. Shevciv // Naukovi zapysky Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. G.S. Skovorody. Ser.: Literaturoznavstvo. – 2013. – Vyp. 1(1). – S. 149–156.
18. Shevciv G.M. Avtobiografichna pam'jat' jak neobhidna umova konstrujuvannja avtobiografichnogo naratyvu / G.M. Shevciv // Naukovi zapysky Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytjetu im. G.S. Skovorody. Ser.: Litjeraturoznavstvo. – 2011. – Vyp. 1(2). – S. 153–159.

АНОТАЦІЯ

Титаренко Тетяна Михайлівна.
Життєтворення особистості у психологічній спадщині В.А. Роменця.

Стаття присвячена висвітленню особливостей використання академіком В.А. Роменцем концепту "особистість" і, відповідно, схарактеризування тієї психологічної феноменології, котра ним охоплюється та описується як категорійним поняттям. Підкреслено, що головний нерв особистості становить учинок, у якому вона водночас є ініціатором власного життєтворення, котре на кожному етапі особистого становлення відрізняється оригінальністю. Проаналізовано детермінанти, чинники та умови як поживлення вчинкової активності особистості у різних ситуаціях повсякдення, так і самоактуалізаційної екзистенції вчинення на її життєвому і творчому шляху.

Ключові слова: людина, особистість, світ, життєтворення, вчинок, самотворення особистості, життєва криза, свобода, особистісна зрілість, життєвий шлях, біографічний метод, наратив, творчий шлях.

АННОТАЦИЯ

Титаренко Татьяна Михайловна.
Жизнесозидание личности в психологическом наследии В.А. Роменца.

Статья посвящена рассмотрению особенностей использования академиком В.А. Роменцем концепта "личность" и, соответственно, характеристики той психологической феноменологии, которая им охватывается и описывается как категориальное понятие. Подчеркнуто, что главный нерв личности составляет поступок, в котором она одновременно является инициатором собственного жизнесозидания, которое на каждом этапе личного становления отличается оригинальностью. Проанализированы детерминанты, факторы и условия как усиления поступковой активности личности в различных ситуациях повседневности, так и самоактуализационной экзистенции поступкового действия на её жизненном и творческом пути.

Ключевые слова: человек, личность, мир, жизнесозидание, поступок, самосозидание личности, жизненный кризис, свобода, личностная зрелость, жизненный путь, биографический метод, нарратив, творческий путь.

ANNOTATION

Tytarenko Tetiana.
Life creation of personality in psychological heritage of V. A. Romenets.

The article is devoted to illumination of peculiarities of usage by academician V. A. Romenets the concept of "personality" and accordingly characterizing of that psychological phenomenology which covered by him and described as categorical concept. Underlined that the main nerve of the personality is the deed in which it at the same time is an initiator of its own life creation which on each stage of personal becoming different by originality. Analyzed the determinants, factors and conditions as activation of committing activity of personality in various situations of everyday life and actualization of committing existence on its life and creative way.

Keywords: human, personality, world of life creation, the deed, self-creation of the personality, life crisis, freedom, personal maturity, life way, biographical method, narrative, creative way.

Надійшла до редакції 5.04.2016.

ВОЛОДИМИР РОМЕНЕЦЬ

ПРО ЗМІСТ ПЕРЕЖИВАНЬ У ПРОЦЕСІ САМОПІЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Таїса КИРИЛЕНКО

Copyright © 2016
УДК 159.943.923.2

Tayisa Kyrylenko

VOLODYMYR ROMENETS ABOUT THE CONTENT OF EXPERIENCES IN THE PROCESS OF SELF-KNOWLEDGE OF PERSONALITY

Суспільна проблема. Сучасний соціум потребує підвищення різних форм активності людини в бажанні розібратись у своїх вчинках, своєму призначенні у світі, здійснити самозміну в собі, що сприяє особистісній зрілості, ефективному прийняттю життєво важливих рішень як на власну вигоду, так і на суспільну користь.

Мета наукової розробки – висвітлити вчинковий підхід В.А. Роменця до психології самопізнання особистості.

Авторська ідея полягає в тому, що *вчинок*, який В.А. Роменець розглядав як вищу форму активності, має самобутній вияв у процесі самопізнання особистості, в екзистенції її духовного зростання. З іншого боку, самопізнання і духовне зростання – це порівнева, послідовна і здебільшого довершена система вчинкової активності особи, системотвірним фактором якої є переживання, що може бути виявлено й відрефлексовано через принципи переживання втрати та пошуку гармонії на шляху її персоніфікованого самопізнання.

Сутнісний зміст: розкривається роль переживання хвилювань особистості у процесі самопізнання як форма вияву вчинку; в зіставленні зі змістом учинку аналізуються принципи переживання втрати і пошуку гармонії у лоні самопізнання через такі дуальні тенденції: привласнення – свободи переживань, згасання – наповненості, вчасності – позачасовості.

ВСТУП

Виповнилось 90 років від дня народження В.А. Роменця – вчителя, наставника, колеги. Пропонована стаття – це шана його творчості

як видатному українському вченому, автору теорії вчинку в українській психологічній науці. Обґрунтування *принципу вчинку* задля пояснення психічного притамане особистості Володимира Роменця, адже саме йому було властиве це виняткове мистецтво запалювати душі людей.

Проблему самопізнання, духовності, на рівні вчинкової організації людського життя у творчості В.А. Роменця доречно представити в кількох аспектах: це – емоційно-почуттєві виміри вчинку, через призму яких слушно розглядати емоційне самопізнання особистості як спрямоване пізнання своїх власних емоцій і почуттів, переживаючи їх екзистенцію; це самопізнання як духовне зростання, себто як наслідково спричинені феномени вчинення особистості; це пошук гармонії у самопізнанні як смислове наповнення вчинкового акту події. Проте ці різні аспекти об'єднує один психологічний феномен – *переживання своїх хвилювань* як ситуаційне вчинкове екзистенціювання, як індивідуальне здійснення шляхувчинку. Розглянемо виявленні аспекти як формовияви вчинку людини.

ПЕРЕЖИВАННЯ У САМОПІЗНАННІ І ДУХОВНОМУ ЗРОСТАННІ ЯК ФОРМОВИЯВ УЧИНКУ

Філософське тлумачення такого розуміння вчинку переживання знаходимо у М.М. Бахтіна у статті “Архітектоніка вчинку” “...все життя загалом може бути розглянуте як деякий складний учинок: я вчиняю усім своїм життям, кожний окремих акт й переживання є момент мого життя – учинення”, “...вчинок здійснюється у бутті, ...це одиничне буття – подія –

переживається, утверджується емоційно-вольовим чином, ...його “не можна осмислити, а лише активно пережити” [2, с. 183,185].

М.М. Бахтін активно підкреслює важливість переживання цінності вчинку, наголошує, що все те, що буденно хвилює, переживається як даність і як заданість, має емоційно-вольовий тон, який є обов'язковим моментом вчинку, оскільки все дано людині як момент її особистісного вчинення, коли вона екзистенційно проживає власні переживання. Автор вважає, що вчинком повинно бути все в людині – і рухи, і жести, і переживання, і почуття. “Я вчиняю всім своїм життям, кожний окремий акт і переживання становлять його момент учинення” [1, с. 85].

У психологічному тлумаченні вчинку, яке пізніше здійснив В.А. Роменець [7; 8; 9], наголошується на найпотаємніших глибинах власного буття людини, котра сама виконала свій учинок і покликана пережити власну реакцію на нього й також на саму себе як його суб'єктного носія. Відтак учинок визначає активне творення особистістю індивідуального світу і себе в цьому світі як творця. Й людина глибоко та пристрасно переживає це “власно-творення”. Переживає процесно, динамічно, здебільшого як зміну в собі, як “хресний хід” шляхами власної самості, уболіває через ставлення до того, що відбувається з нею. Ці переживання виявляються в емоціях і почуттях – стражданні, прощенні, любові, радості, горі тощо, котрі слушно розглядати як емоційні виміри вчинку, які розпредмечують переживання того, що актуально хвилює, забезпечуючи “проживання та переживання” самих переживань [6].

Вчинок, за Володимиром Роменцем, – це завжди зміна, певне перетворення. Його найголовніший критерій – це творення нового, коли людина, її дух постають суб'єктами вчинкової активності. Звідси закономірно, що емоційність учинку вимірюється або глибиною, або інтенсивністю перетворень психодуховної спрямованості конкретної особи. Тоді завдяки емоціям вона відкриває себе самій собі і, відповідно, світу. Таке відкриття – це логічне продовження (звісно, у знятому вигляді) вчинкових компонентів як післядії.

Самопізнання у вчинковому вимірі – цілісне діяння, яке здійснюється із власної волі, задається самим суб'єктом, котрий переживає все, що з ним відбувається. Логіку самопізнання варто розглядати як фундаментальну

закономірність вчинку. Це, насамперед, невтомна праця людини над собою на шляху самоспричиненого сходження до висот духовного розвитку особистості. Отож учинок – сутнісно найвища форма активності, що характеризує людину як особистість, котра, ставши на шлях самопізнання, неспроможна з нього зійти. І це тому, що він регулюється моральними почуттями краси, істини, добра, любові, покаяння, прощення. Водночас це шлях до великої волі, коли особистість розриває суперечності, піднімається над своїми межами, воліє до свободи від ситуаційних обставин життя, стає повновагомим суб'єктом власного життя, здатним на вчинок, що виявляється у пізнавальній та регулятивній функціях психічного.

У процесі самопізнання людина здійснює вчинок, розширюючи своє психічне на основі життєвої ситуації, проявляючи готовність до активності, продукуючи різномодальні самоставлення. Мовиться, власне, про горизонтальні виміри особистості у сфері самопізнання, коли вона діє самоактивно, актуалізуючи власний вертикальний вимір – духовне сходження, духовний саморозвиток. Логічним осередком самопізнання та духовного зростання, системотвірним чинником здійснення себе тут і постає психічний феномен “переживання хвилювань”. У цьому контексті теоретизування очевидно, що і самопізнання, і духовний розвиток особистості доречно розглядати як рівневу послідовну систему її вчинкової активності. Причому наявність таких рівнів вияву вчинку в аспекті становлення особистості як суб'єкта власного життя, звертаючись до М. Бахтіна, “...неможна помислити ..., можна тільки пережити”. Інакше кажучи, переживання отримує тут свою функціональну визначеність. І це зрозуміло чому, адже, за словами С.Л. Рубінштейна, переживання є повнокровним психічним актом, котрий охоплює всі аспекти психіки й виражає всю повноту буття індивідуальності суб'єкта. Будь-яке переживання особистості спричинене реальним процесом її життя і діяльності. Пережити – це усвідомити реальність [10].

Переживання, як відомо, неперервні, як і саме життя. По-перше, через їхній психозмістовий формат ми усвідомлюємо об'єктивну реальність, уможливаючи процес її суб'єктивації. По-друге, неперервність не означає відсутності чи ігнорування просторово-часових вимірів чи зрізів у пізнанні, тобто переживання може розглядатись як статичний момент піз-

нання, або як зріз процесу суб'єктивації матеріального світу. І, по-третє, переживання почасти становить продукт цього процесу, що є вихідним моментом для подальшого усвідомлення, осмислення.

Проте ці різні аспекти психічної реальності як моменти її вияву, що описуються з допомогою поняття “переживання”, є необхідними, але недостатніми для наповнення його змістом. Тому нами виокремлено ще один аспект у переживанні, оскільки недостатньо підкреслювати в цій категорії лише констатувальний момент психічного етапу як його усвідомлення: сам процес, його зріз і результат, залишаючи без уваги розвивальний складник, динамічний момент змін у психічній реальності як суто глибинний аспект, що описується також через переживання, але як переживання все можливих хвилювань, як іншорівневий процес, пов'язаний із самопізнанням, з особистісним зростанням, із подієвим учиненням [4].

Пізнаючи себе, людина співвідносить оцінку своїх дій з еталонами, пошуком істини, добра, утверджує себе через свої самоствавлення, відповідаючи “якою я була раніше, і якою я є зараз”. Метою самопізнання є *прийняття себе*, а вищим виявом – любов до себе. “Тільки люблячи, ми навчаємося любити”. Цю мудрість людина може досягнути через учинок любові, що вона і намагається робити, навіть переживаючи страждання [5].

Особливий спосіб переживання людиною себе і світу, спосіб, що більше спрямований на почуття, ніж на інтелектуальне усвідомлення ситуації, описаний в гуманістичній психології, інваріантом якої і є *вчинково зорієнтований підхід* [3]. Так, сприйняття емоційних переживань у процесі самопізнання спричиняє їх трансформацію, що веде до зміни самоствавлення як результату самодослідження, розкривається у семистадійному процесі особистісного зростання К. Роджерса. Переживання проходять шлях від обмеженості почуттів у непосредній даності сьогодення до їхнього повного змістового прийняття з новою інтерпретацією. У такий спосіб і здійснюється вчинок.

Аналіз переживання через оптику душевного життя людини поданий Ф. Лершем як ще одним яскравим представником гуманістичної психології [3]. Автор наголошує на функціональному призначенні почуттів, а саме на єдності переживання та поведінки, на їхній цінності для людини, для її визначення і самовизначення як прояву самопізнання. В

екзистенціюванні переживань змінюється діалог між людиною та світом і людини самої із собою. У результаті змінюється і сама людина, її потреби, прагнення, що створює нове коло переживань як виток безкінечно мінливого, як пошук власної значущості існування у перебігу самопізнання. Отож учинок здійснюється знову.

В. Франкл [11] наголошує, що пошук сенсу в житті у лоні самопізнання – це пошук чогось такого, порівняно із чим просте життя і його переживання не є самодостатніми. Це – переживання прагнення до досягнення світу, в якому власне буття (пізнане людиною) мало би сенс; це – вихід за межі простого самозбереження і пройдений шлях від переживання страху до переживання смутку, пов'язаного із відчуттям таємниці, до надособистісного; нарешті це – пласт вершинної психології як вияв волі суб'єкта до пошуку сенсу в самопізнанні. У підсумку вчинок здійснюється вкотре.

Отож, у самопізнанні, яке здійснюється за ознаками вчинку, принаймні як їх подає В.А. Роменець, і в сучасних психологічних дослідженнях, першочергово в гуманістичній психології, розкривається активність особистості, виявляється її здатність до досягнення глибинної безмежності свого власного індивідуального світу Я. У вчинку особистість творить саму себе у певному часі і за певних умов, щонайперше вона пізнає себе, ким може і має бути. І тоді процес самопізнання постає як вчинок, а у його результаті – самоствавленні – жевріє надія на духовне зростання, котре, зі свого боку, уможлиблюється через шерег екзистенційно-самісних учинків.

ПЕРЕЖИВАННЯ ГАРМОНІЇ У ПРОЦЕСІ САМОПІЗНАННЯ ЯК ФОРМОВИЯВ УЧИНКУ

Гармонія, за словником С.І. Ожегова, означає погодженість, узгоженість, злагодженість у поєднанні, сполученні чогось. У цих термінах вміщуються і такі значення, як злагідність, згідність, мирність, дружність; отож-бо гармонія передбачає згоду. Водночас у перекладі з грецької гармонія – це зв'язок, стрункість, злагодженість; це внутрішня й зовнішня упорядкованість, узгодженість, цілісність явищ і процесів. Однак, як не парадоксально, гармонія не передбачає відсутність суперечностей, швидше вона розуміється як діалектична єдність протилежностей – частини і цілого, змісту і форми. Іншими словами, гармонія –

це цілісність і досконалість, прагнення до завершеності у формі, відповідність характеристик психічних явищ їх відкритій суперечливій мозаїці, котра змістовно містить злагодженість психоформ у внутрішньому світі людини.

Гармонія у житті особистості – це перш за все відповідність як тому, з чим людина прийшла у цей світ, так і своєму природному призначенню, яке виводить її на дорогу власних надзавдань – бути, жити у злагоді з собою [4]. Тоді й відбувається особистісне зростання, осереддя якого становить творче прагнення особи до самої себе, до власного самобутнього Я, а отже, до пошуку гармонії, якої не можна досягнути, не перебудувавши себе із середини, не звертаючись до витоків власного призначення, до джерел буттєвої гармонії у собі. Натомість переживання зневіри в безумовність власного існування, у гармонію буття в собі – це стан втрати гармонійності особистості, втрати відповідності своєму призначенню – бути потрібною самій собі.

Крім того, пошук гармонії – це беззаперечна готовність до активної емоційної перебудови, до пошуку краси, любові. Ці чесноти людина здатна досягнути через вчинок, що вона і намагається робити, переживаючи пошук та втрату гармонійності. Мовиться про шлях особистісного зростання, відкриття у собі нового, переживання освітлених станів любові, і смиренності, і терпіння, про шлях самопізнання і стежину самотворення людини як індивідуальності.

Самотворення у процесі втрати та пошуку особистістю гармонії пропонуємо розглядати через формат принципів переживання відповідних хвилювань, які реалізуються в таких тенденціях:

– надання переваги емоційним переживанням за принципом їх привласнення чи свободи формовияву (людина не може звільнитися від тих чи інших хвилювань, або вона вільна у цьому екзистенціюванні);

– звільнення від переживань за принципом згасання чи їх поступове наповнення, щоби звільнити чи збагатити комірочки емоційного простору для нових переживань;

– екзистенційності переживань за принципом своєчасності – позачасовості, адже не буває прийняттого часу як для позитивних, так і для негативних емоційних хвилювань, їм завжди є час і місце, й особистість готова до них, проте спеціально на них не очікує [4, с. 69; 6, с. 92].

Виявленні принципи переживання гармонії простежуються в ідеї вчинку людини як творення змін у ній самій через оновлення хвилювань, через переживання емоційних потрясінь. Аргументувати це можна тим, що психологічною першоосновою вчинку є встановлення та розривання зв'язків людини із матеріальним світом. У вчинковому бутті вона змінює себе і змінює світ. І це є буттєвим актом їх взаємного переходу. Загалом психологічна картина звершення вчинку починається із означення феноменів названого світу. І тут ситуація – перший момент вчинення, тобто тут вона постає як значення, надане феноменом. Проте це значення, будучи протиставлене реальності, сприймається як невідповідне, а це вже мотивація – другий момент вчинку. Акт перетворення феномену з метою відповідності ідеальному моменту мотивації (особистісного й матеріального світів), реальний взаємний перехід цих двох моментів становить власне вчинковий акт і його післядію як подію у живодайній людській психіці.

Вчинок передусім починається і проявляється у ситуаційних відносинах, які водночас залежать від поведінки людини. Освоєння ситуації відкриває її неосвоєні горизонти. Включається мотиваційний аспект – створення ідеалу, з яким порівнюється реальність і який, у результаті суперечності порівняння, може змінюватись, що стає внутрішньою рушійною силою вчинку. Здійснюється перехід до вчинкової дії, через яку людина заглиблюється у повсякдення, піднімає його нові буттєві пласти, що стає метою життя. Так, скажімо, рівень ситуативних відносин у вчинку часто співвідноситься з тенденцією надання переваги певним переживанням за принципом їх привласнення чи свободи, що визначає поведінку людини в освоєнні ситуації. Особистість вільна вибирати як прожити життя, хоча саме у конкретних відносинах виявляється суперечність ситуації (її незалежність і залежність від суб'єкта), яка приводить до того, що остання в один і той же час й завдяки переживанням освоюється і відкриває нові неосвоєні горизонти смислотворення.

У відкритті неосвоєних – значеннево-смислових – горизонтів ситуації, що пов'язується з внутрішньою суперечливістю мотиваційного компоненту вчинку через співвіднесеність ідеалу як чогось особистісно значимого, оприявнюється тенденція звільнення, збіднення переживань чи поступової наповненості психодуховного світу людини новими переживан-

нями. Тут відкривається її значущість для самої себе, що стає внутрішньою рушійною силою сталого вчинення. Воднораз продовження вчинку, його завершеність – це третя із вищезазначених тенденція переживання гармонії, а саме вчасності хвилювань за принципом своєчасності – позачасовості, тому що не буває прийняттого часу для каяття, прощення, любові, трагізму, іронії. У житті для них завжди є внутрішній час особистості.

Відтак людина розкриває себе для себе у процесі пошуку смислової гармонії через трансформацію почуттів, їх переживання. Відбулася подія у психіці – вчинок стався, що унааявлено через переживання нею емоційних хвилювань в актах самопізнання і через обмін почуттів – любові, ненависті, горя, радості, сорому, гордості тощо. Причому в кожному такому обміні наявна суперечливість, таїна, розкривати яку означає, здійснити вчинок, породити почуття. Отож один здійснений учинок відкриває шлях іншим; у ланцюговій реакції вчинків відбувається духовне формування людини і як суб'єкта, і як особистості, і як індивідуальності. Саме таким є *вчинковий шлях переживання гармонії* – через звільнення, демонстрацію та розкриття емоцій і почуттів особи у сфері самопізнання, в екзистенції її вчинкового самотворення.

Висновуючи, зазначимо, що в науковому доробку Володимира Андрійовича Роменця процес самопізнання особистості осмислений як системний психічний феномен, а тому має всі підстави розглядатися, як такий, котрому притаманна логіка вчинку. Канонічні формовияви вчинкової активності розкриваються через формат переживань особистістю власних емоційних станів на засадах принципів переживання втрати та пошуку гармонії на її безупинному шляху самопізнання, самозростання.

1. Бахтин М.М. К философии поступка / М.М. Бахтин // *Философия и социология науки и техники*. Ежегодник. 1984–1985. – М.: Наука, 1986.

2. Бахтин М.М. Архитектоника поступка / М.М. Бахтин // *Социологические исследования*. – 1986. – №9.

3. Гуманістична психологія: Антологія: [в 3-х т.; за ред. Р. Трача, Г. Балла]. – К.: Пульсари, 2001–2005.

Том 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – 2001. – 252 с.

4. Кириленко Т.С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинково-орієнтовний підхід) / Т.С. Кириленко. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – 100 с.

5. Кириленко Т.С. Психологія самопізнання: [навч. посіб.] / Т.С. Кириленко, О.А. Лышенко. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2015. – 191 с.

6. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.

7. Роменець В.А. Психологія творчості [навч. посіб.; 2-е вид., доп.] / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.

8. Роменець В.А. Вчинок і світ людини. Післямова: постановня канонічної психології / В.А. Роменець // *Основи психології: [підручник]* / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – Вид. 6-те, стереот. – К.: Либідь, 2006. – С. 383–401, 605–621.

9. Роменець В.А. Жизнь и смерть: постижение разумом и верой / В.А. Роменець. – Вид. 2-е. – К.: Либідь, 2003.

10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2007. – 712 с.

11. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл; пер. с англ. и нем. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

REFERENCES

1. Bakhtyn M.M. K fylosofyyu postupka / M.M. Bakhtyn // *Fylosofiya y sotsyolohyia nauky y tekhnky*. Ezhegodnyk. 1984–1985. – М.: Nauka, 1986.

2. Bakhtyn M.M. Arkhytektonyka postupka / M.M. Bakhtyn // *Sotsyolohycheskye yssledovaniya*. – 1986. – №9.

3. Humanistychna psykholohiia: Antolohiia: [v 3-kh t.; za red. R. Tracha, H. Balla]. – К.: Pulsary, 2001–2005.

Том 1: Humanistychni pidkhody v zakhidniy psykholohii KhKh st.. – 2001. – 252 s.

4. Kyrylenko T.S. Poshuk harmonii: emotsiini perezhyvannya ta stany osobystosti (vchynkovo-orientovnyi pidkhid) / T.S. Kyrylenko. – К.: VPTs “Kyivskiy universytet”, 2004. – 100 s.

5. Kyrylenko T.S. Psykholohiia samopiznannya: [navch. posib.] / T.S. Kyrylenko, O.A. Loshenko. – К.: VPTs “Kyivskiy universytet”, 2015. – 191 s.

6. Liudyna. Subiekt. Vchynok: Filofsoko-psykholohichni studii / za zah. red. V.O. Tatenka. – К.: Lybid, 2006. – 360 s.

7. Romenets V.A. Psykholohiia tvorchosti [navch. posib.; 2-he vyd., dop.] / V.A. Romenets. – К.: Lybid, 2001. – 288 s.

8. Romenets V.A. Vchynok i svit liudyny. Pisliamova: postannia kanonichnoi psykholohii / V.A. Romenets // *Osnovy psykholohii: [pidruchnyk]* / za zah. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romentsia. – Vyd. 6-te, stereotype. – К.: Lybid, 2006. – S. 383–401, 605–621.

9. Romenets V.A. Zhyzn y smert: postyzhene razumom y veroi / V.A. Romenets. – Vyd. 2-he (ros. movoiu). – К.: Lybid, 2003.

10. Rubynshtein S.L. Osnovy obshchei psykholohyy / S.L. Rubynshtein. – SPb.: Piter, 2007. – 712 s.

11. Frankl V. Chelovek v poiyskakh smysla / Vyktor Frankl; per. s anhl. y nem. – М.: Prohress, 1990. – 368 s.

АНОТАЦІЯ

Кириленко Таяса Сергійвна.

Володимир Роменець про зміст переживань у процесі самопізнання особистості.

У статті проаналізований процес самопізнання як системний психічний феномен з орієнтацією на логіку вчинку, вчинковий принцип В.А. Роменця у поясненні психічного. Підкреслена роль переживання, а саме переживання хвилювань у логіці здійснення вчинку самопізнання. Самопізнання і духовний розвиток розглядаються через переживання як рівнева, послідовна система вчинкової активності особистості, узмітовлення якої охарактеризовано у співвідношенні з

принципами пошуку гармонії переживань: привласнення – свободи, згасання – наповненості, вчасності – позачасовості.

Ключові слова: психіка, вчинок, особистість, самопізнання, переживання, вчинкові активність, духовне зростання, гармонія, В.А. Роменець.

АННОТАЦІЯ

Кириленко Тауца Сергеевна.

Владимир Роменец о содержании переживаний в процессе самопознания личности.

В статье проанализирован процесс самопознания как системный психический феномен с ориентацией на логику поступка, поступковый принцип в украинской психологии, предложенный академиком В.А. Роменцом. Подчеркивается роль переживания, а именно переживание волнений личности в логике осуществления поступка самопознания. Самопознание и духовное развитие рассматриваются как уровневая, последовательная система поступковой активности личности, содержательное наполнение которой охарактеризовано в соотношении с принципами потери и поиска гармонии переживаний, а именно: а) присвоения – свободы переживаний, когда личность не может освободиться от тех или иных переживаний или свободна в их освоении; б) обеднения – наполненности переживаний как освобождение ячеек в эмоциональном пространстве личности для новых переживаний, как противоречивость их возникновения в качестве мотивационного двигателя поступка; в) своевременности – вневременности переживаний, поскольку не бывает определенного приемлемого времени как для положительных, так и негативных переживаний, им всегда есть место и время в поступковом действии и последствии, где проявляется готовность личности к изменениям и их принятию как совершение поступка.

Ключевые слова: психика, поступок, личность, самосознание, переживание, поступковая активность, духовный рост, гармония, В.А. Роменец.

ANOTATION

Kyrylenko Tayisa.

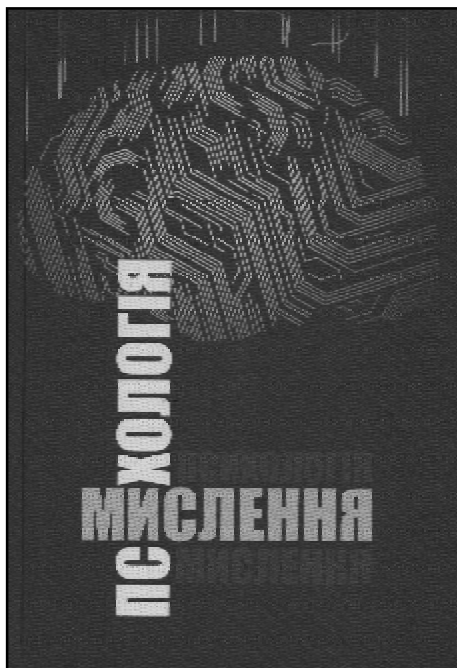
Volodymyr Romanets about the content of experiences in the process of self-knowledge of personality.

The paper attempts to analyze self-knowledge as a systematic mental phenomenon, with a focus on the action logic, action principle in Ukrainian psychology, that was proposed by academician V. Romanets. It emphasizes the role of experience, namely the experience of the individual experiences in the logic of the self-knowledge action. Self-knowledge and spiritual development of the individual are considered as level-built sequenced system of actions through the individual experience. Content of activity on the self-knowledge path can be represented in correlation with the principles of losing and finding experiences harmony: a) the principle of assignment – freedom of experiences – individual can not be released from certain experiences or he is free with its assignment; b) the principle of impoverishment – fullness of feelings, as the release of the cells in the individual emotional space for the new experiences, as their contradictory appearance as a motivational engine of action; c) the principle of timeliness – experience of timelessness, as there are no specific appropriate time for both positive and negative experiences, they always have a place and time in the action and “after action” space, where it manifests the individual readiness toward changes and its acceptance as the committed act.

Keywords: psychic, the deed, personality, self-knowledge, experience, committing activity, spiritual growth, harmony, V. A. Romanets.

Надійшла до редакції 12.02.2016.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Психологія мислення: [підручник] / [І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін.] ; за ред. І. Д. Пасічника. — Острор: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2015. — 560 с.

Підручник охоплює основний зміст нормативного курсу “Психологія мислення”. У ньому висвітлюється історія психології мислення, сучасний стан дослідження мислення як пізнавального процесу та як метакогнітивного феномену, розглядається проблема методів дослідження мислення, порушення процесу мислення, а також система процедур, що забезпечують самостійне, творче засвоєння інформації.

Для студентів, аспірантів та викладачів вищих навчальних закладів.

АКСІОМЕТРИКА ВЧИНКУ: МОДУС САМОТВОРЕННЯ

Зіновія КАРПЕНКО

Copyright © 2016
УДК 159.923

Zinoviya Karpenko
AXIOMETRIX OF THE DEED: MODUS SELF-CREATION

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серія грандіозних відкриттів у сучасному природознавстві (останнє з яких – реєстрація сигналу гравітаційних хвиль, які розповсюджуються з немислимою досі швидкістю, вищою за швидкість світла у вакуумі), бурхливі соціально-політичні процеси, що призвели до інспірування гібридних війн у багатьох регіонах земної кулі та їх наслідків – масових людських жертв, економічного зубожіння, новітнього “переселення народів” внаслідок утечі від жахів зон підвищеної геополітичної турбулентності, зростання плюралістичного релятивізму в оцінці культурних артефактів, не безпроблемне розповсюдження демократичної моделі розвитку суспільства як безальтернативного тренду соціально-історичного розвитку людства, зрештою, визнання рівноцінності різних суб’єктів і наративів з небувалою гостротою ставлять питання *адекватності* наукової картини світу в її *класичному* баченні; *валідності* цієї картини світу в *некласичній* постановці питання як ступеня репрезентативності наших знань з урахуванням численних поправок на неодмінні сторонні змінні гносеологічної ситуації чи питання *голономної релевантності* наших уявлень про Всесвіт та місце людини в ньому – питання, що не вперше артикулюється, але вперше дістає змогу опертися на достеменні епістемологічні підстави на *постнекласичному* (за В. Стюпіним [13]) етапі розвитку наукової раціональності .

Як видається, відповідь на останнє зі сформульованих запитань можна отримати, помістивши досліджуваний феномен у фокус синергетичних студій. При цьому відкривається можливість “перевідкриття часу” – часу

не у сенсі феноменологічного факту, а часу як первинної онтологічної засади існування сущого; висловлюючись метафорично, у синергетиці Час є Деміургом поставання впорядкованих структур (систем) із хаосу неврівноважених станів елементарних часток з їх безкінечними флуктуаціями та не прогнозованими траєкторіями руху. В проекції на психологію особистості синергетичний модус методологування трансформується в знаходження домірного людській екзистенції *принципу творчо-адаптивного функціонування*, який пояснює чергування (як поєднання, так і витіснення; як слабку, фонову, так і виражену, домінуючу детермінацію тощо) структурних рівнів психіки і відповідних їм чинників поведінки в цілісному хронотопі людської життєдіяльності. На наш погляд, запропонований В.А. Роменцем *канон учинку* може виступати в ролі такого принципу.

ПЕРЕВІДКРИТТЯ ЧАСУ В СИНЕРГЕТИЦІ

Засновники синергетики [9; 16] переконливо доводять, що лінійний, причинно-наслідковий зв’язок, так званий каузальний детермінізм, пояснює процеси в закритих, стаціонарних системах, а здобуті експериментальним шляхом істини – безперечні, єдині та вічні, тобто справджуються повсюдно і завжди. У статичній картині світу немає місця часу й еволюції. Здобуті досвідним шляхом істинні знання регулярно відтворюються за чітко визначених умов і є позаісторичними.

Натомість у відкритих системах, які лиш у локальних своїх сегментах містять відносно закриті підсистеми зі зрівноваженими процесами, природні процеси спонтанні, що є нас-

лідком дисипації (розсіювання) структур у напрямку досягнення межі ентропійного бар'єру. Саме цей бар'єр слугує атрактором для процесів наступної макроскопічної самоорганізації, що "приборкує" процеси спрощення, розпаду й омертвіння.

Даний факт знаменує прикметну особливість: з'являється онтична структурна відмінність послідовних моментів – дисипації енергії мікросистеми до ентропійного бар'єру і наступне породження нового порядку внаслідок взаємодії атрактора з негентропійними впливами більшої за дану системи (макросистеми). Саме так з'являється час – у переході від тяжіння до розсіювання, спрощення, а відтак до розпаду, з одного боку, межі даної дисипативної структури (фракталу) до нового біфуркаційного горизонту, за яким – перемагання смертельних тенденцій емерджентною подією самоорганізації на вищому рівні існування суцього. Не будь міжрівневих переходів, утворення ієрархій та включених імплікацій різних структурних порядків, не існувала б *"стріла часу"* як атрибут незворотності змін і символ еволюції природи.

Відтак *холістичний* підхід до тлумачення природних і соціокультурних явищ має брати до уваги процеси породження порядку з первісного хаосу, становлення організованих сукупностей (структур, систем) з вічного потоку на загал сильно неврівноваженої праматерії, що продукує із себе *темпоральні ритми*, з якими корелюють ті чи інші структурні рівні, а в їх межах функціонують відносно замкнуті природні цикли, хронотопи тощо.

Контрапунктом синергетичного тлумачення процесів, що відбуваються у "видимій" і "невидимій" реальності, в її так званих об'єктивному й суб'єктивному спектрах, є механізм біфуркації, завдяки якому здійснюється трансформація енергії з одного виду в інший (скажімо механічної в теплову), що супроводжується *структурним перекомбінуванням* початкових умов довільно взятої системи. Зауважмо, що можливість такої трансформації (структурної перебудови) з'являється тоді, коли випадкові зовнішні впливи починають "резонувати" з не менш випадковими внутрішніми носіями флуктуацій у системі. Причому цей резонанс як установлення *когерентних зв'язків* між різнопорядковими чинниками меншої ("внутрішньої") і більшої ("зовнішньої") систем тим сильніший, чим ближчим є перебування перших до критичної точки переходу мікро-

системи у нову якість, тобто до точки біфуркації. З'ясовується, що в такій ситуації окремі макроскопічні фактори зовнішнього середовища "викликають до життя", каталізують (якщо говорити про хімічні процеси) чи *фасилітують* (якщо йдеться про соціальні явища) еволюційні зміни, сприяють установленню нового порядку, "обираючи" для цього *"слухний момент"*.

Ця обставина спонукає до перегляду ролі "сліпого випадку" в процесах розвитку систем, обговорення проблем причинності, детермінізму-індетермінізму, ієрархічності-ризоморфності (мережовості), зворотності просторових переміщень та незворотності часового плину і багатьох похідних від цих методологічних проблем, у тому числі і в проекції на предмет історичної психології. Остання ж, за словами І. Білявського, тримає у своєму фокусі людину історії, або людину культури [1, с. 6]. Предметна своєрідність історичної психології добре підмічена ним у спільних з В. Шкуратовим тезах, зокрема тій, що асоціюється з синергетичним баченням історико-психологічної проблематики: "Реальна психологія вивчає зараз людину в ситуаціях, де індивідуально-психологічні особливості не можуть справити вплив на перебіг історичного процесу. Масштаби макроскопічних процесів такі, що характеристики мікрочасток до них не застосовні. Якщо і виникає потреба визначити зв'язок між "макро-" і "мікросферами" людського буття, то вони повинні починатися зі з'ясування того, у яких межах індивідуальні характеристики впливають на хід історії та як можна розглядати це явище" [1, с. 27].

Помітна спроба прикладання синергетики до предметної царини загальної психології в Україні презентована колективною монографією М.-Л. Чепи [7], проте проблематика холістичного (як варіант – системного в А.В. Петровського [8]) обґрунтування психології особистості залишилася в ній незаторкнутою.

ПСИХОФРАКТАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В СУЧАСНІЙ ПЕРСОНОЛОГІЇ

Синергетичне тлумачення функціонування і розвитку особистості репрезентує процесуально-часовий вимір її буття, а долучення здобутків фрактальної геометрії дозволяє виокремити конкретні *повторювані просторові конфігурації* різних структурних рівнів особистісної організації, що символізують факт

постання порядку з хаосу. Це проявляється в тому, що обов'язковою ланкою і проміжним результатом методологічної роботи у царині психології особистості є моделювання і моделі, що у знаково-символічній або у предметно-конструктивній формі репрезентують досліджуваній об'єкт, імітуючи його найсуттєвіші властивості і відношення. Графічні модельні побудови (схематизації) постають своєрідними підготовчими ескізами майбутньої концептуалізації об'єкта пізнання, хоча можуть бути і самодостатніми науковими конструкціями [11].

Раніше нами було розкрито психологічну природу когнітивної інтенції людини до тих чи тих видів дигітального (цифрового) моделювання як проєкцій способів світопобудови та інтерпретації реальності певним суб'єктом пізнання. Водночас було встановлено зв'язок між типом наукової раціональності та схильністю дослідника до використання відповідних просторових моделей, презентованих різноманітними геометричними фігурами. Було аргументовано висновок, що класичний тип раціональності, спертий на механістичний, причинно-наслідковий детермінізм, застосовує лінійні побудови горизонтального чи вертикального розміщення; некласичний тип раціональності обґрунтовує свої відносні істини у стохастичний спосіб (імовірнісний круговий детермінізм) і продукує складніші геометричні конструкції, що вимагають, як мінімум, двох незалежних змінних, типова модель – картографія простору з осями ОХ та ОУ; постнекласична раціональність імплементує в науковий дискурс ідею телеологічного конструювання, відтак породжуваній фактором суб'єктивного бачення й практикування об'єкт дослідження презентується не площинними, а об'ємними геометричними моделями, імпліцитними механізмами конструювання яких у психології особистості є первинна інтуїтивно-образна антиципація і вторинне дискурсивно-логічне впорядкування досліджуваного феномену. Дані когнітивні операції загалом забезпечують цілісне (холістичне) вивчення і трактування психічних явищ [3].

Визначивши сферу як ідеалізований аналог гармонійного співвіднесення ціннісно-цільового (вертикального) і прагматично-діяльницького (горизонтального) векторів життєздійснення особистості, нами водночас обґрунтовані й деякі причини її деформації – приміром, меркантильність і користолюбство, гедонізм і споживацтво у разі сплюснення сфери за гори-

зонталлю та ідеалістична мрійливість, надмірна екзальтованість, побутова безпорадність тощо у разі стискання сфери за вертикаллю. За конструктивну перспективу методологічної роботи в царині психологічної персонології було визначено створення динамічних моделей, які імітують процеси у структурах за умови максимального наближення їх властивостей до властивостей об'єктів-референтів. Упевнені, що зараз слушний момент для реалізації зазначеної перспективи. Запорукою цієї впевненості є авторитетні синергетичні студії та здобутки фрактальної геометрії.

З огляду на відомі постулати теорії хаосу (процесів самоорганізації у відкритих системах), сконцентруємося на деяких суттєвих моментах, що проливають світло на новітні методологічні засади холістичного моделювання *психічних явищ як особливих онтичних фракталів* світопобудови.

Насамперед відзначимо, що психіка в усіх можливих теоретичних допущеннях про її структуру, функції складників, різновиди організованостей на мікро-, мезо- і макро-рівнях є принципово відкритою системою, яка характеризується спонтанністю процесів “внутрішньої” і “зовнішньої” взаємодії, що, втім, не скасовує закономірного характеру регулярних структурних упорядкувань, здавалося б, цілком хаотичних процесів. Причому зазначається, що *ритмічний характер переструктурування* певної сильно неврівноваженої системи під впливом достатньо потужних зовнішніх чинників у точці біфуркації зумовлює вибір системою одного з можливих шляхів розвитку. Цей вибір переводить психічну систему на новий еволюційний рівень і хронотопний режим функціонування. Система розширює свої межі, “переростає саму себе”; відбувається саморозвиток, що у психології трактується як психофізіологічне дозрівання, онтогенез, особистісне становлення, професіоналізація, аксіогенез тощо.

Ці та інші феномени психічного розвитку ієрархічно впорядковані, незважаючи на постійні флуктуації “психічних атомів”, які наповнюють систему психіки. Порядок народжується з хаосу – такий лейтмотив найвідомішої книги І. Пригожина й І. Стенгер [11]. А їх талановитий послідовник у царині економіки Е. Найман резюмує: “Хаотичні системи – системи зі зворотним зв'язком, оскільки від попереднього значення залежить наступне. Цей факт прямо вказує на те, що хаотичні

системи не випадкові, позаяк однією із властивостей випадкових блукань є незалежність попередніх і наступних подій одна від одної” [7, с. 267]. До точки біфуркації система не врівноважена, причому її не врівноваженість і загроза знищення через ентропію енергії постійно наростає, але після переходу через ентропійний бар’єр, що збігається з точкою біфуркації, вона знову стає врівноваженою, де справджуються класичні детерміністичні закони і можливі точні прогнози. Проте *стан рівноваги системи відносний і швидкоплинний, а стан не врівноваженості – абсолютний та вічний*.

Прикметно, що інструменти фрактальної геометрії дозволяють змодельовати просторову конфігурацію діапазону флуктуацій системи від одного впорядкування до наступного, від однієї точки біфуркації до іншої, визначити площу неправильних геометричних фігур, які в абстрактний спосіб (за допомогою математичних рівнянь) репрезентують повторювану траєкторію самозміни психічної системи на різних еволюційних рівнях її життєздійснення. Ця *просторово-геометрична конфігурація – фрактал – є атрактором, тобто межею і метою руху хаотичної системи* [2, с. 263]. Фрактали самототожні, тобто відтворюють свої геометричні характеристики через певні часові відрізки, вони з’являються, “ростуть”, клонуються, наче однояйцеві близнята; фрактали подільні, себто породжують ідентичні просторові конфігурації на новому рівні впорядкування/розвитку; фрактали корелятивні, оскільки перебувають у смисловому резонансі й цільовому узгодженні (якщо брати їх проєкцію на психологію особистості) з іншими фракталами на різних рівнях ієрархії системи, що, неухильно саморганізуючись, розвивається. О.А. Донченко зазначає: “*Фрактал є об’єднаним елементом макро- і мікросвіту*”. Він є своєрідною одиницею всіх живих, нелінійних, відкритих, надскладних систем, здатних до саморганізації [2, с. 24].

Стосовно функціонування різних психічних утворень (фракталів) можна відзначити таке: будь-який психічний структурно оформлений зміст – це *знаково-символічний код, ціннісний коефіцієнт події*, що визначає її значущість для особи (формальна причина, за Аристотелем; фрактал як атрактор). Водночас це – *досягнута мета, реалізована мотиваційна тенденція*, не завжди усвідомлена, але тим не менш телеологічно спрямована (цільова

причина, за Аристотелем; фрактал як мета). Нарешті, фрактал – це рухомий *горизонт саморуху і самозміни* (рушійна причина, за Аристотелем; межа, за Е. Лоренцом, Б. Мандельбротом та ін.). Звичайно, психічні фрактали пов’язані зі своїми тілесними носіями – конкретними індивідами, а відтак мають конфігуративні *соматичні маніфестації* на рівні анатомії, морфології та фізіології людини (матеріальна причина, за Аристотелем).

У фрактальній геометрії реалізовано успішні спроби математичного прогнозування кількості послідовних ітерацій (повторень), що ведуть до формування тотожних фракталів, необхідних для переходу системи на кожен наступний еволюційний рівень функціонування. Так зване число Фейгенбаума ($F = 4,669\dots$) являє собою універсальну константу, що характеризує різноманітні природні процеси та вселяє надію на систематизацію і класифікацію хаосу.

Щодо процесу становлення особистості, то це означає існування, як мінімум, п’яти (наближення числа F) ієрархізованих структурних рівнів і пов’язаних з ними епігенетичних циклів розвитку. Відзначимо, що постульований нами *принцип інтегральної суб’єктності* якраз і включає п’ять рівнів: відносний суб’єкт – психосоматичний індивід, моносуб’єкт – суб’єкт окремої предметної діяльності, полісуб’єкт – особистість як носій різноманітних ціннісних орієнтацій та соціальних ролей, метасуб’єкт – суб’єкт індивідуальної культуротворчості, абсолютний суб’єкт – цілісна особа як універсальний фактор життєздійснення і світобудови. Яскравий представник холістичного підходу в психології К. Уілбер зазначає, що п’ять рівнів є тим числовим мінімумом, який дозволяє подати функціонування психіки як зінтегрованої і структурно (субординаційно й координаційно) впорядкованої системи [16].

Таким чином, методологія психології дістає інше – постмодерне, постнекласичне, водночас інтегрально-універсальне – опертя для реалізації холістичного підходу, який конгеніальний процесам у видимій (матеріальній, лабораторно і сенсорно доступній) і невидимій (феноменологічно-рефлексивній, ідеально-мислимій) природі. При цьому *первинний хаос як вічний динамічний процес і фрактал як статична просторова фігура – не конфронтаційні явища, а різні аспекти фундаментального факту єдності змісту і форми, існування і сутності у їх постійних зв’язках і перетвореннях*.

АКСІОМЕТРИКА ВЧИНКУ: ПРОЦЕС ТА ЕФЕКТ САМОТВОРЕННЯ

Місцем переходу процесів самоорганізації (структурування й ієрархізації) сутнісних сил людини як відкритого у великий світ мікрокосму є інтенціонально спрямований *акт учинку* – логічне осереддя й онтологічне ядро ціннісних вимірів інтегральної суб'єктності життєтворення особистості.

У літературі вказується на відмінність учинку від імпульсивних, автоматичних, звичних, стандартних, рефлекторних, гетерономічних (виконуваних за наказом, службовою інструкцією, зовнішніми вимогами) дій. Відзначається творчий характер учинення, у лоні якого відбувається творення індивідуально значущих і суспільно корисних морально-психологічних цінностей, зразків спільної мислєдіяльності людей, зв'язків інтелектуальності та креативності з мотиваційно-потребовою сферою даного індивіда. Помічено, що вчинок, – “особисто сконструйована й особисто реалізована поведінка (дія або бездіяльність), спрямована на розв'язання конфлікту” [10, с. 275].

Ці та інші ознаки-параметри вчинку докладно розглядаються В.А. Роменцем у започаткованій ним *учинковій парадигмі* з метою систематизації психічних явищ, побудови історії психології, теорії індивідуального та історичного становлення психіки [6]. Вчений долучає величезний масив філософських висновків, культурологічних запозичень до психології і, звичайно, власне психологічних фактів і закономірностей відповідно до чотирьох етапів учинення: ситуації, мотивації, дії та післядії. Наступна цитата містить ескіз взаємоузгоджень вузлових моментів учинку: “В особистості і проти неї існує матеріальний світ. Акти їхнього взаємного переходу є вчинковими актами. Тут насамперед виявляється якийсь стан у вигляді сукупності світових подій. Така сукупність, що визначається, висвітлюється особистістю (включаючи й останню) і разом з тим не визначається нею, тому що існує поза нею як невідомий, неосвоєний матеріальний світ, є ситуацією – першим моментом вчинку. Спрямована напруга співіснування особистісного і матеріального світів, яка визначається ситуацією і виявляється у потязі до комунікації з матеріальним світом, є мотивацією – другим моментом вчинку. Реальний взаємний перехід цих двох моментів становить учинковий акт і його післядія. Крім нього, справді діяльного у світі

немає нічого. Є результат вчинку – подія.

Психологічна картина звернення вчинку починається з надання значення феноменам матеріального світу. Це – ситуація. Значення, надане феноменами, але протиставлене їм як невідповідним, є мотивацією вчинку. Акт перетворення феномена з тим, щоб він відповідав ідеальному моменту мотивації, становить сам вчинковий акт” [6, с. 387].

Докладніше, ситуацію можна охарактеризувати як поле актуальних значущостей індивіда, з яких він не цілком виокремлює себе, царину смислових життєвих відношень, які перебувають на ступенях нейтральності, конфліктності, колізійних зіткнень. В.А. Роменець розглядає генетичні форми й типологію ситуацій: болю й задоволення, ідилічну, заклопотаності, ситуації причинних відношень, науки, легенди, пригодницьку тощо.

Мотивація є опосередковуючою ланкою між ситуацією і вчинковою дією. В.А. Роменець дає їй переконливу характеристику: “Мотивація – це та сама ситуація, продовжена в ідеальному плані й у доступній для людини багатоманітності, ймовірностях її завершення. Особливості переживання бажаної ситуації становлять обраний мотив учинку. Тією мірою, якою мотивація розгортається у своїй ймовірній складності, вчинок як реальна дія затримується. В людині у цей час притуплюється воля... Вчинок починається тією мірою, якою мотивація втрачає свій вірогідний амбівалентний характер, наближається до однозначного рішення. У результаті ліквідуються мотиваційні бар'єри для реального звернення самого вчинку. Він починається разом із припиненням “боротьби мотивів” [12, с. 536]. Вибір мети із сукупності мотивів і засобів відповідно до морального ідеалу особистості знаменує собою перехід мотивації у наступну фазу учинення – дію. Визначаються імпульсивна, гедоністична, егоїстична, об'єктивістська, альтруїстична та інші форми мотивації.

Сама вчинкова дія відзначається утвердженням того чи іншого морально насиченого комунікативного зв'язку з довкіллям, а суб'єктивно, для особистості – в катарсисі, у якому досягається очищення від амбівалентності мотивації: “... завершений катарсис властивий лише реальному вчинкові. Останній постає радикальним засобом очищення людини від гнітючих амбівалентних почуттів” [12, с. 538]. Усі вчинки за формою їх здійснення В.А. Роменець відносить до двох великих груп: ті, що виражають духовне зростання, і ті, що свідчать про ду-

ховну деградацію особистості. Співробітники вченого характеризують такі типи вчинків: буденності та повернення до неї, самопізнання, екзистенції (Т.М. Титаренко), істини, краси, добра (Т.С. Кириленко). Квінтсенцією морального вчинку є героїчна самопожертва (В.А. Роменець).

Вчинкова післядія виявляє себе як рефлексія наслідків учинку. Приходить розуміння того, що, навіть здійснивши відповідальний вибір, людина пожертвувала іншими можливостями і несповна реалізувала сенс свого буття. Вільне самовизначення “не вільне” від моральних сумнівів, докорів сумління, розкаювання, пошуків нових ціннісних підвалин для майбутніх життєтворчих актів. Відтак у рефлексії підготовляється нове ситуаційне відношення. “У вчинковій спіралі виник своєрідний канон поведінки. Вчинкове коло завершене”, – резюмує В.А. Роменець [6, с. 390] Чи так воно насправді?

Зазначені ланки учинення, на наш погляд, становлять *не лише лінійну логічну послідовність, а й екзистенційно-ієрархічні побудови, що маніфестують різні ступені розгортання суб'єктності людини*. Так, ситуація співвідносна зі сферою дії монособ'єкта, який встановлює відповідність між собою як окремою інтенційною “одиницею” і навколишніми предметами, які потенційно можуть бути розпредметнені, ціннісно присвоєні. Мотивація стосується сфери компетенції полісуб'єкта, який обмірковує моральний сенс можливих учинків: зважає альтернативи, здійснює, нарешті, вибір однієї з них, відстоючи тим самим одну з моральних позицій, попередньо явлених йому в рефлексії. Дія вчинку встановлює рівновагу між людиною як метасуб'єктом і широкою спільнотою, людством. Відбувається творення – утвердження суб'єктивної цінності в контексті культури, в гераклітівському потоці часу як раз і назавжди використаного шансу. Післядія вчинку – це вищий суд совісті (абсолютного суб'єкта) його буттєвісних наслідків. У рефлексії здійснюється самоспричинення поведінки людини, бо сам абсолютний суб'єкт як універсальність – абсолютний деміург. Рефлексія не знає пут та односторонності вибору, вона “прихильна” як до використаного шансу, так і до відхилених альтернатив (знехтуваних цінностей); вона споглядально відновлює внутрішню гармонію, примиряючи людину із собою, повертає їй цілісність буття, втрачену в результаті обов'язковості діяти певним чином через факт свого не-алібі в бутті (М.М. Бахтін).

З попереднього міркування видно, що з вибудованої ієрархії суб'єктності випав її перший щабель – рівень відносного суб'єкта. Сам В.А. Роменець допускає існування *передситуації*, яке мислиться як хаос: “Заслуговує на увагу той факт, що майже в усіх народів космологічні уявлення починаються з хаосу. “Створення” світу мислиться у зв'язку з цим як первісне розчленування, а потім упорядкування елементів первісного хаосу... В усіх стародавніх віруваннях постає певний суб'єкт (у Біблії ним є Бог), який запроваджує у світі порядок... Хаос можна сприйняти як первісну форму передситуації. Ці “первісні” форми світу – хаос, буття та інші – можна знайти навіть у філософських і природничо-наукових системах. Тут головне завдання учених і філософів полягає в тому, щоб відшукати принципи, на основі яких хаос змінюється на порядок” [12, с. 541]. Сам В.А. Роменець не дає відповіді на поставлену проблему.

Спробуємо окреслити ймовірне предметне коло філософсько-психологічних пошуків на сформульоване завдання. Окрім трансцендентальної феноменології Гуссерля з її констатацією апріорної свідомості і специфічними методами вбачання першосутностей, відзначимо інтуїтивістське вчення А. Бергсона, зокрема його тезу про “чисту тривалість” як спосіб істинного існування суб'єкта. Існування в часі веде до творчого самовідтворення людини, а її просторові “фіксації” обмежують свободу самовияву, зводячи спонтанний життєвий порив до простої адаптації. Відносний (природний) суб'єкт, на нашу думку, – це суцільне тривання в невпорядкованому інтелектом світі (хаосі), прикладом чого слугує новонароджений. Виходячи з того, що онтогенез включає в себе епігенез як свою якісну визначеність, можна допустити, що процесуальність остаточно ніколи не поглинається пізнішими психічними утвореннями особистості. Про забуття цієї істини нагадав гуманістичний заклик К. Роджерса: людина не об'єкт маніпуляції, а процес самозмін. За А. Бергсоном впливає, що виявити себе як вільного суб'єкта свого життя людина може лише в акті інтуїтивного злиття із самою собою, занурення у світ безперервно триваючої невлімової плинності” [14, с. 33].

Крім інтуїції, звертає на себе увагу старе (від Г. Ляйбніца) поняття *аперцепції* і трохи новіше (від В. Вундта) поняття *антиципації*. Виникає припущення, що існування в часі і розуміння людини як процесу свого буття самі

собою передбачають вроджену наявність першої здатності як особливої психічної причинності, джерела внутрішньої спонтанної активності свідомості, яка апріорно, зсередини суб'єкта, визначає зміст його досвіду.

Найближчим наслідком аперцепції є антиципація, яка передбачає уявлення предмета, явища, результату дії тощо в емпіричній свідомості людини ще до того, як вони будуть реально сприйняті або здійснені. Сучасні психологічні дослідження в дитячій психології переконливо свідчать про наявність антиципаційних актів у ранньому онтогенезі.

Синергетичне прояснення антиципації полягає у вгадуванні майбутніх фрактальних фігур життєздійснення з огляду на спонтанно актуалізовану матрицю вчинення. "Суть життя – в інтенційно спрямованій миті переходу в інакшість, в об'єктивації віртуального майбутнього в унікальний екзистенційний проект персонального самоздійснення" [4, с. 61]. Отож *у відцентровому (інтенційному, інтуїтивному, антиципувальному) самотворенні відбувається підпорядкування знерухомлювального раціо особистістю як "мандрівним" суб'єктом темпорального смислотворення й просторового цілепокладання у творчо-адаптивному акті вчинку.*

ВИСНОВКИ

1. Канон учинку, обґрунтований з діалектичних та екзистенційно-феноменологічних позицій В.А. Роменцем, як одиниця людського способу буття й особистісного самотворення, сьогодні знаходить своє новітнє обґрунтування з боку синергетики і фрактальної геометрії.

2. Учинок, із синергетичних позицій, репрезентує спонтанну активність особистості як інтегрального суб'єкта життєздійснення, задіяного до рекурентної множини чинників (систем) різних рівнів структурної організації, що пояснює засадничу можливість самотрансценденції й саморозвитку.

3. Учинок як онтопсихічний феномен фрактального гатунку відтворює звичний спосіб поведінки особистості у відносно незмінних умовах існування і характеризується індивідуально своєрідним стилем.

4. Творчого характеру вчинку надає темпоральний спосіб його існування, який конститується відмінністю інтенційних психоформ (конфліктом цінностей, розбіжністю вподобань і смаків, протилежністю інтересів, боротьбою мотивів тощо).

5. Адаптивний режим вчинення інсталується діяльністю, пов'язаною з орієнтацією в незмінному просторі, що передбачає раціональне цілепокладання в адекватно оціненому обширі шансів життєздійснення особистості.

6. Ефект самотворення особистості у вчинку, за В. А. Роменцем, постає з єдності його логіко-історичних моментів – (перед)ситуації, мотивації, дії та післядії, що кореспондує з відстоюваним нами принципом інтегральної суб'єктності, який пояснює ціннісні устремління й діяльнісні компетентності особи на щонайменше п'яти рівнях її життєздійснення: вітальному (індивідному), адаптивно-практичному (власне суб'єктному), морально-груповому (власне особистісному), творчо-перетворювальному (суто індивідуальному), духовно-трансцендентному (універсальному).

1. *Белявский И. Г.* Лекции по исторической психологии / Илья Григорьевич Белявский. – Одесса : Астропринт, 2004. – 448 с.

2. *Донченко Е. А.* Фрактальная психология (доглубинные основания индивидуальной и социальной жизни) / Елена Андреевна Донченко. – К. : Знання, 2005. – 323 с.

3. *Карпенко З. С.* Аксиологічна психологія особистості / Зіновія Степанівна Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.

4. *Карпенко З.* Психологія творчості В. А. Роменця в постнекласичному художньо-філософському дискурсі / Зіновія Карпенко // Психологія і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 57–62.

5. *Найман Э.* Мастер-трейдинг: секретные материалы / Э. Найман. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – С. 254–272.

6. *Основы психологии: [підручник] / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця.* – К. : Либідь, 1995. – 632 с.

7. *Парадигмальні зміни основ загальної психології у синергетичному контексті: колективна монографія / [Чеп М.-Л. А., Машенко В. Ф., Маценко Ж. М., Бугайова Н. М. та ін.] ; за редакцією Чепи М.-Л. А.* – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 220 с.

8. *Петровский А. В.* Понятие личности с позиции системного подхода / Артур Владимирович Петровский // Вопросы психологии. – 1981. – № 1. – С. 57–66.

9. *Пригожин И.* Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс; [под ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Скачкова; пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.

10. *Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова.* – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.

11. *Розин В. М.* Введение в схемологию: Схемы в философии, культуре, науке, проектировании / Владимир Маркович Розин. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2011. – 256 с.

12. *Роменец В. А.* Історія психолога ХІХ – початку ХХ століття / Володимир Андрійович Роменець. – К. : Вища школа, 1993. – 568 с.

13. *Степин В. С.* История и философия науки. Учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук / Вячеслав Семенович Степин. – М. :

Академический проект; Трикста, 2011. – 423 с. – (Gaudeamus).

14. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении: [монография] / Виталий Александрович Татенко. – К. : Видавничий центр “Просвіта”, 1996. – 404 с.

15. Уилбер К. Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия / К. Уилбер [пер. с англ.]. – М. : ООО “Изд-во АСТ” и др., 2004. – 412 с.

16. Хакен Г. Тайны восприятия. Синергетика как ключ к мозгу / Г. Хакен, М. Хакен-Кроль. – М. : Институт компьютерных исследований, 2002. – 272 с.

REFERENCES

1. Belyavskiy I. G. Leksii po istoricheskoy psihologii / I. G. Belyavskiy. – Odessa : Astroprint, 2004. – 448 s.

2. Donchenko E. A. Fraktalnaya psihologiya (doglubinnyie osnovaniya individualnoy i sotsietalnoy zhizni) / E. A. Donchenko. – К. : Znannya, 2005. – 323 s.

3. Karpenko Z. S. Aksiolohichna psikhologhiya osobystosti / Z. S. Karpenko. – Ivano-Frankivs’k : Lileya-NV, 2009. – 512 s.

4. Karpenko Z. Psykholohiya tvorchosti V. A. Romentsya v postneklasychnomu khudozhn’o-filosofs’komu dyskursi / Zinoviya Karpenko // Psykholohiya i suspil’stvo. – 2012. – № 3. – S. 57–62.

5. Nayman E. Master-treyding: sekretnyie materialyi / E. Nayman. – М. : Alpina Publisher, 2002. – S. 254–272.

6. Osnovy psikhologhiyi: [pidruchnyk] / za zahal. red. O. V. Kyrychuka, V. A. Romentsya. – К. : Lybid’, 1995. – 632 s.

7. Paradyhmal’ni zminy osnov zahal’noyi psikhologhiyi u synerhetychnomu konteksti: kolektyvna monohrafiya / [Chepa M.-L. A., Mashchenko V. F., Matsenko Zh. M., Buhayova N. M. ta in.]; za redaktsiyeyu Chepy M.-L. A. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2013. – 220 s.

8. Petrovskiy A. V. Ponyatie lichnosti s pozitsii sistemnogo podhoda / A. V. Petrovskiy // Voprosyi psihologii. – 1981. – № 1. – S. 57–66.

9. Prigozhin I. Poryadok iz haosa: Novyy dialog cheloveka s prirodoy / I. Prigozhin, I. Stengers ; [pod. red. V. I. Arshinova, Yu. L. Klimontovicha, Yu. V. Skachkova ; per. s angl.]. – М. : Progress, 1986. – 432 s.

10. Psihologicheskii slovar / Pod red. V. P. Zinchenko, B. G. Mescheryakova. – М. : Pedagogika-Press, 1996. – 440 s.

11. Rozin V. M. Vvedenie v shemologiyu: Shemyi v filosofii, kulture, nauke, proektirovanii / V. M. Rozin. – М. : Knizhnyiy dom “LIBROKOM”, 2011. – 256 s.

12. Romenets’ V. A. Istoriya psikholoha XIX – pochatku XX stolittya / V. A. Romenets’. – К. : Vyshcha shkola, 1993. – 568 s.

13. Stepin V. S. Istoriya i filosofiya nauki. Uchebnik dlya aspirantov i soiskateley uchenoy stepeni kandidata nauk / V. S. Stepin. – М. : Akademicheskii projekt; Triksta, 2011. – 423 s. – (Gaudeamus).

14. Tatenko V. A. Psihologiya v sub’ektnom izmerenii: [monografiya] / V. A. Tatenko. – К. : Vidavnicхий tsentr “ProsvIta”, 1996. – 404 s.

15. Uilber K. Integralnaya psihologiya: Soznanie, Duh, Psihologiya, Terapiya / K. Uilber [per. s angl.]. – М. : ООО “Изд-во АСТ” и др., 2004. – 412 с.

16. Haken G. Tayny vospriyatiya. Sinergetika kak klyuch k mozgu / G. Haken, M. Haken-Krol. – М. : Institut kompyuternyih issledovaniy, 2002. – 272 с.

АНОТАЦІЯ

Карпенко Зіновія Степанівна.

Аксиометрика вчинку: модус самотворення.

У статті представлено трактування психологічного канону вчинку з позицій синергетики і фрактальної геометрії. Показано, що синергетичне тлумачення вчинку пояснює його творчо-адаптивний характер, що з’являється у результаті диференціювання і самоорганізації таких логіко-історичних компонентів учинку, як передситуація, ситуація, мотивація, дія і післядія. Відрефлексування вчинку як психофракталу дозволяє здійснити холистичне моделювання структурних рівнів учинення на п’яти суб’єктних рівнях становлення особистості: відносному, моно-, полі-, мета- й абсолютно суб’єктному. Ефект самотворення виникає внаслідок узгодження темпорально-ціннісних зрушень з діяльнісним цілепокладанням у цілісному хронотопі буття особистості.

Ключові слова: вчинок, синергетика, психофрактал, суб’єкт, особистість, самотворення, холистичне моделювання, саморганізація, хронотоп.

АННОТАЦИЯ

Карпенко Зинови́я Степановна.

Аксиометрика поступка: модус самосозидания.

В статье представлена трактовка психологического канона поступка с позиций синергетики и фрактальной геометрии. Показано, что синергетическое толкование поступка объясняет его творчески-адаптивный характер, возникающий в результате дифференцирования и самоорганизации таких логико-исторических компонентов поступка, как предситуация, ситуация, мотивация, действие и последствие. Представление поступка как психофрактала позволяет осуществить холистическое моделирование структурных уровней поступковости на пяти субъектных уровнях становления личности: относительном, моно-, поли-, мета- и абсолютно субъектном. Эффект самосозидания возникает вследствие согласования темпорально-ценностных сдвигов с деятельностным целеполаганием в целостном хронотопе бытия личности.

Ключевые слова: поступок, синергетика, психофрактал, субъект, личность, самосозидание, холистическое моделирование, саморганізація, хронотоп.

ANNOTATION

Karpenko Zinoviya .

Axiometrix of the deed: modus self-creation.

The article presents the interpretation of psychological canon of the action from the standpoint of synergetics and fractal geometry. It is shown that synergetic interpretation of the action explains its creative and adaptive character appearing as a result of differentiation and self-organization of such logical and historical components of the action as pre-situation, situation, action and afteraction. The presentation of the action as psychofractal allows to make holistic modeling of structural levels of action performance at five subjective levels of personality formation: relative, mono-, poly-, meta- and totally subjective. The self-creation effect is caused by the coordination of temporally-value changes with activity-targeting in integrated chronotop of personality being.

Keywords: action, synergetics, psychofractal, subject, personality, self-creation, holistic modeling, self-organization, chronotop.

ПСИХІКА, ВИВІРЕНА ВЧИНКОМ

Сергій БОЛТИВЕЦЬ

Copyright © 2016

УДК 159.92 : 943

Serhiy Boltivets PSYCHE, VERIFIED BY THE DEED

Психічне є осередком учинку, й тому іншим способом не може бути пізнане у своїй повноті. Таким є висновок автора *теорії вчинку* Володимира Роменця, який обстоює психологічну всезагальність учинку в історії розвитку психологічної науки від часу, коли людина усвідомила потребу пізнати саму себе аж до становлення психології як науки впродовж XX століття. Власне, “коли людина висунула перед собою вимогу “Пізнай саму себе” [7, с. 42] – це і був той *правчинок*, котрий визначив появу канону як мірила майбутнього людського розвитку. Виникнення вказаної теорії ґрунтується на концепції вчинку як на принципі побудови теорії та історії психології, оприлюдненій в одному з найкращих до сьогодні підручників для студентів ВНЗ України, що має назву “Основи психології” [5].

Вчинковий принцип є провідним методологічним орієнтиром сучасної психологічної науки. В ґносеологічній його основі перебуває ідея В.А. Роменця про вчинок як осередок психічного і сама *категорія вчинку*. Відштовхуючись від сказаного, висловлюємо логічно детерміноване твердження про те, що психічне зі свого боку, утворює осереддя вчинку, оскільки осереддя становить центр осередку як концентрованої суб’єктності, тобто, як зазначають В.О. Татенко і В.А. Роменець, “живого осередку”, який цілком включає в себе всі сторони психічного, так що поза ним нічого не залишається” [5, с. 166].

ВЧИНКОМ У СВІДОМОСТІ СТОЛІТЬ

Побудова Володимиром Роменцем теорії вчинку, що стала вихідним принципом і категорією вивчення історії психології, має власну історію, яка ґрунтується на усталених працях української народної психології. “Як

музика, – пише про це В.А.Роменець, – створена видатними композиторами, співвідноситься із музикою, створеною народом протягом багатьох віків, і має в ній свій арсенал, так і народна психологія, закарбована у звичаях, учинках людей певної епохи, є дієвим арсеналом дисципліни психології” [7, с. 44].

Правдивість цього твердження доносять до нас незліченні, принаймні з тих, які збереглися у писемних пам’ятках, значення давніх українських слів: “оучинити, вчинити, оучинить, оучиніть” – вчинити, зробити, здійснити, виконати. Можливості вчинків, які вчиняли українські люди, наприклад, у XV столітті, охоплювали будь-яку сторону духовного і матеріального життя. Природним було вчинити – **волю, віру, мир, правду, ласку, млин, село, межу, посуд**: (“оучините за нашою волю...” (1480–84 роки), “оучинити віру” (1434), “оучинити нам мир” (1456), “оучинили єсмо им красную правду”, “ласку оучинити” (1457), поставити, збудувати, звести, спорудити (“оучинилоу них соби млини” (1429), заснувати населений пункт (“да оучиніть село” (1448), встановити, визначити межу в просторі (“оучинили с Данилом роз’їзд” (1411), виготовити, виробити (“келіхоучинен” (XV ст.), бути збудованим, поставленим (“оучинитися” – “и аще би инни млин оучинился” (1429) [10]. В будь-якому разі *семантика вчинку* охоплювала певну значущу не тільки для ініціатора і виконавця вчинку, але й для інших людей цілісність, психологічним відповідником якої завжди була буттєва цінність повсякдення праукраїнців.

Всенародна ідея цінності вчинку як основи буття визначала свідомість новопосталої української людини півтисячоліття тому, причому так само, як і тепер. Виходячи з історичної психології українського народу, В.А.Роменець

вибудував теорію для вивчення історії психології як свого, так і багатьох інших народів світу, для розвитку яких *категорія вчинку* мала провідне значення. Зокрема, давньоукраїнське поняття “оучинок” входило до офіційного лексикону юридичних актів Великого князівства Литовського, уживалось, як відзначає І.К.Білодід, “в адміністративно-юридичних документах і навіть у державному управлінні в Польщі та Молдавському князівстві” [10, с. 5], де вчинок позначав поняття справи, діла: “чиним знаменито... ожео успоминаючи і наслідуючи наших предков і такеж нашого отця діла і оучинки...” (1439), “слушно естажи би вчинки людскии... достаточним сведетством листов и на потом будучим били би явни” (1499) [Там само, с. 495].

В наведених прикладах, зафіксованих у писемних пам’ятках офіційних актів, наявні всі три, названі В.А. Роменцем, обов’язкові компоненти вчинку – ситуаційний, мотиваційний і дієвий, які зливаються у процесі знаменитого, а отже гідного схвалення й наслідування іншими взірця чинення: засвідчено історичну пам’ять чинення, яка полягає у згадуванні й наслідуванні наших предків, й також батькових справ і вчинків; визнається слухним, якщо людські вчинки будуть оприятнені не тільки для сучасників, але й для нащадків становитимуть значущі надбання культури, тобто стануть вчинковою післядією як взірцем для її актуального чинення.

За морфологічною і семантичною подібністю близьким і, можливо, похідним від учинку, таким, що йому передуює і зумовлює вчинок, є слово *учити*: “оучити” – повчати, наставляти (“...его милость ...имает нас миловать и оучити” (1468), а також значною мірою прикметник *чесний*: оучливий (“...держати оукаждих ласкавих и верних и оучливих оучинкох и члонкох, яко держали и миловали переже нас бившего дида нашего...” [10, с. 495], й відтак у нинішній семантиці – *вчинений, здійснений, існуючий насправді*, а не лише в уяві обіцяльника. Якщо вчинок як центральний осередок психології українського народу був зафіксований в офіційних актах тодішнього державного утворення XV століття, то немає жодного сумніву в тому, що *вчинковість* як основа народного самоусвідомлення і свідомості особи розвивалась, удосконалювалась і передавалась від покоління до покоління. Її втілення в народному житті має багатовимірну атрибуцію, яка не

обмежується лише писемними свідченнями, а наявніше відображається саме в них.

Скажімо, упорядкований Борисом Грінченком на основі зібраного ним матеріалу “Словарь української мови” (1907–1909) фіксує поняття *учинок* як первинну форму слова [3, с. 370], а *вчинок*, як і всі слова, що починаються “Вч...” [2, с. 260] – як похідну, вживання якої визначається законом милозвучності української мови. Дієслова *учиняти* у значенні “робити”, “зробити”, “здійснювати”, “здійснити” і *учити* в цьому ж прямому значенні, а також слово *учитель* [3, с. 370] різняться лише суфіксами - н -, - тель, що, на наш погляд, свідчить про спільність походження їх семантики. Похідні, додаткові форми втілюють результати людського чинення як суспільного творчого дійства: власне *чини* як місця перетину ниток основи у ткацькій справі і *чиненник* – прокладену для загальносуспільного руху дорогу, облаштовану вказівними стовпами [Там само].

І, нарешті, сучасна Володимирі Роменцю “*Спонука до чину*” – книга Митрофорного протоієрея, відомого церковного і громадсько-культурного діяча Канади, у якій донька автора – Марта Онуфріїв – персоніфікує велику батькову ідею виборення України для українців, завдяки котрій “він живе в наших серцях і спонукає нас до чину!” [4, с. 68]. Цим підтверджується фундаментальне положення вченого, висловлене у “Постанні канонічної психології”: “Формування нового світогляду завжди спирається на поступальний хід мови, яка вбирає в себе різнобічні вияви діяльності народу” [6, с. 30]. *Вчинковість, чинність, учиннівість*, що ґрунтується на учінні, становлять провідні властивості особистості української людини, сформованої в українській культурі і, більше того, виявляються в генетичній спадкоємності, навіть якщо ситуаційний компонент учинку не був сприятливий для становлення і розвитку чи то людини, чи то українського народу в цілому протягом трагічних для нього історичних подій, періодів та епох. Так, в своєму радіоінтерв’ю 24 травня 2006 року Володимир Роменець звертає увагу слухачів саме на це: “Культурно і політично склалося так, що в нас було дві України. І в кожній з них розвивалися свої напрямки психології. Справа тепер полягає в тому, щоб зробити єдину психологію, як вона розвивалася в Україні. Якщо порівняти видану взагалі літературу, що

була в західній Україні і в східній на той час, то чотири п'ятих літератури виходило у західній Україні, а одна п'ята – у східній. Тому те, що ми знаємо про неї, – це дуже мало. Нам треба підняти ще дуже багато праць психологічних для того, щоб побачити, що ж там такого цікавого сталося” [1].

І для того, щоб сучасні Володимирі Роменцю і майбутні покоління українського народу побачили, що цікавого ставалось у більшості інших народів світу протягом тисячоліть їхнього пізнання самих себе, вчений відтворює історичний розвиток подій, зумовлених людськими вчинками, які ставали взірцевими для народів з найдавніших часів. Такими прадавніми взірцями для загальнослов'янських уявлень про душу вчений називає вигляд вогню, метаморфози душі у вигляді птахів (голуба, сокола, лебедя, зозулі), комах (мухи, цвіркуна, бджоли, метелика, жука “божої корівки”), людей (немовлят, мавки, русалки) [7, с. 219–222]. Цей учинок академіка Роменця відновлює у свідомості сучасної людини праобрази її передсвідомості так само, як німецький психолог Карл Ясперс відтворив у свідомості західної людини уявлення її передісторії: “Так, у ХІХ ст., – відзначив він, – світовою історією вважалось тільки те, що після попередніх стадій – Єгипту і Месопотамії – відбулось в Греції і Палестині й привело до нашого часу; все інше відносили до етнографії і виносили за рамки дійсної історії. Всесвітня історія була історією Заходу (Ранке). Навпаки, позитивізм ХІХ ст. вимагав рівних прав для всіх людей. Історія є там, де живуть люди. Світова історія охоплює у часі і просторі всю земну кулю. За своїм просторовим розподілом вона упорядковується географічно (Гельмольт). Історія була скрізь” [13, с. 29]. Якщо до В.А. Роменця історією психології були переважно західноєвропейські і північноамериканські психологічні вчення, то створений ним взірць історії психології географічно охоплює найдавніші осередки розвитку людської цивілізації – Китай, Індію, Північну Америку, Західну, Центральну, Східну Європу та арабський світ. І в кожній з них, йдучи за Й.В. Гете, вчений знаходить підтвердження його ідеї: “Спочатку були дія, вчинок!” [8, с. 736]. Подією у житті людини є здійснення вчинку, відзначає В.А. Роменець, а результатом вчинення і є подія – саме те, що стається по дії, після неї: “Взята як така, що визначає собою *сенс людського життя*,

зрозуміла в її надзвичайному типовому значенні, подія стає взірцевою, архетипною, ортопсихічною, зрештою – *канонічною*, а сукупність таких подій упевнено визначатиме психіку людини. Психологія, що звертає свій погляд на такі взірцеві феномени, називається *канонічною психологією*” [5, с. 605]. Поняття канону як установленого правила, унормування традиційності, етимологічно відкриває праобраз мірила, якою в давнину людині послужила звичайна палиця визначеного розміру від грецького “*kanôn* – палиця; правило, норма” [11, с. 329].

МОВНА ГЕРОЇЧНІСТЬ

Розвиток людської психіки впродовж багатьох століть веде до дедалі більшої абстрагованості мислення від матеріальних праобразів предметів, які дали їм назву, розгортаючи згустки актуальних значень для розв'язання нововиниклих мисленневих задач. На це звертає увагу В.А. Роменець, відзначаючи: “Канон – ідеалізований феномен, взятий у його буттєвій повноті, достатній феноменальній вираженості, у зв'язку з певною сукупністю інших канонів. Це визначає специфіку психологічного дослідження. В каноні як еталоні – вихідна точка для судження про багатоманітність психічних проявів людини” [5, с. 605]. Вся ця багатоманітність психічних проявів визначає, за В.А. Роменцем, “*архетип народного духу* як універсальний канон життя” [Там само, с. 617], **якому**, на думку вченого, властива *підпорядкованість* цінностей, тобто певне, властиве культурі кожного народу, структурування життєво важливих вартостей, їх ієрархія. Вихідну палицю канону людини вчений екстраполює на потойбіччя, яке має дві форми – майбутнього і дійсно потойбічного, в образі “паль буття”, що вибудовуються для входу у вічність. Поневолею потойбічним світом учений називає Стародавній Єгипет, який переважну частину своїх духовних і психофізичних сил віддав зведенню гробниць, пірамід і храмів шляхом поневолення, крім самого себе, й інших народів заради власних “паль буття”. Як бачимо, народ, поневолений потойбіччям, досягнув його, припинивши існування у посейбічному світі. На відміну від цього, нові шляхи життя для свого народу, за визначенням В.А. Роменця, прокладає мужність легендарної, героїчної особистості, яка долає традицію, що є “вираженням канону

людського буття” [Там само, с. 615]. Провідними напрямками формування життя свого народу він називає визначені німецьким психологом Вільгельмом Вундтом “напрями героїчного діяння у царині мови, світоглядних уявлень і звичаїв” як “славнозвісних елементів психології народів” [Там само, с. 616]. Отож названі три складові – мова, світоглядні уявлення або самосвідомість людини і звичаї, які поєднують її з іншими представниками власного народу, мають у своєму підґрунті першу складову – мову, без якої неможливе виникнення і розвиток ні світоглядних уявлень, ані звичаїв у повному обсязі, хіба що у певній специфічно адаптованій формі для людей з важкими вадами психічного розвитку, такими як розумова відсталість і психічні захворювання, для котрих характерні хронічні розлади свідомості. Цим самим мова як філогенетичне надбання культури всього народу і мовлення як індивідуальний психічний процес кожної людини є визначальними у духовній творчості власного буття кожним народом і вчинковим каноном психології кожної людини. Так, українські психологи протягом останніх десятиліть доволі часто стикались з розгубленістю, неприйняттям, агресією русифікованих пацієнтів у процесі їхньої адаптації до української мовної картини світу, яка першочергово фокусувалась на відновленні втрачених у процесі нищення української культури семантичних одиниць. Водночас такий процес сприяв гармонійному особистісному становленню українця завдяки більш активному психічному розвитку раніше російськоодномовного населення в Україні, ніж в одномовній РФ.

В.А. Роменець називає таку епоху визначною, вимірюючи її зсуви кількісними показниками оновлення психічного розвитку за його мовними елементами: “Кожна визначна епоха у житті народу характеризується найбільшою наявністю оновлених елементів його психології. (Як ми зауважували раніше, головними ознаками психічного є елементи мови, тобто значення її лексичних одиниць. – *Примітка авт.*) **Лютер**, оголосививши свої релігійні послання, перекладаючи Біблію рідною мовою, створює її, відшуковуючи і шліфує нових слів-понять. (Маю за свій обов’язок нагадати читачам, що перший повний переклад Біблії українською мовою здійснено Пантелеймоном Кулішем, Іваном Пулюєм та Іваном Нечуй-Левицьким (1904),

другий – митрополитом Іларіоном (Іваном Огієнком), що його завершено у 1940 році, опубліковано у 1962, третій – Іваном Хоменком, четвертий – Рафаїлом Турконяком, про п’ятий оголошено в 2014 році. – *Примітка авт.*) Виступи **Шіллера, Гете, Гейне** є етапами створення німецької мови. Виступи **Івана Котляревського**, а далі **Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського** – це етапи творення української мови. І можна впевнено говорити про їхній історично-культурний героїзм. Осмислення мови в науковому ключі дає серйозне підґрунтя для її існування і продуктивного розвитку. **В. Гумбольдт, О. Потебня** та багато інших учених уособлюють саме такий героїзм” [5, с. 616]. Здавалося б, героїзація мовотворення у свідомості сучасної людини ще поки надто віддалена від розуміння і відчуття її надзвичайної сили, але протиріччя, виходячи із обґрунтованої В.А. Роменцем вчинкової природи психічного, тут немає. “Мова і світогляд визначають характер поведінки народу, з якої формуються зрештою, традиційні обряди, вчинки тощо, – відзначає вчений. – Формування нового світогляду завжди спирається на поступальний хід мови, але вбирає в себе різнобічні вияви діяльності народу” [Там само]. Цим самим героїчне не може бути несвідомим, швидше, навпаки, завжди є найвищим виявом людської свідомості, який долає невизначеність несвідомого сигніфікацією невідомих значень.

Завершеним учинком є перетворення мисленневого образу невідомого у неіснуюче до цього найменування предмета, дії, відчуття, себто всього того, що, втілюючись в образі слова, стає джерелом нових значень, понять, ідей і категорій новопосталої у свідомості особистостей психологічної реальності, яка завдяки людському вчинку перетворюється на дійсність.

ВЧИНОК – САМОВИЯВ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ

Теоретичні засади започаткованого В.А. Роменцем вчинкового напрямку в психології виключають колективістичність, що її український психолог Володимир Янів визначив як “спосіб життя племен, які спільно полюють, спільно ділять здобич, спільно радуються трапезою, спільно голодують” [12, с. 174]. Колективістичності спільного “бенкету і голоду” Воло-

димир Андрійович протиставляє таку тезу: “Вчинок і світ людини” розкриває вчинок як найяскравіший спосіб діяльності людини. Або по-іншому: “Найбільш яскравий спосіб вираження людської діяльності – вчинок з усім багатством його суспільно-особистісної суперечливості – з одного боку, долучає до свого змісту особливості історичного рівня культури людини, з іншого – сам визначає цю культуру, будучи виявом суб’єкта історичної діяльності” [5, с. 383].

Майже неймовірно, але фактом є те, що ці, написані українським психологом Володимиром Роменцем у Києві рядки, цілком гармонізуються з поглядом українського психолога Володимира Яніва, письмово викладеним у м. Мюнхені: “Колективістичне розуміння історії коріниться у тому самому світогляді, що й колективістичне господарство. Це не випадок, що комунізм запанував саме в Росії. Колективістичне світосприймання, брак індивідуалізму в середньовіччі стали основою російського “міру” і общини. Колективістичне світосприймання є також основою нових колективів – колгоспів... Колектив – це не тільки причина голоду, а й джерело поневолення України. Це повинні усвідомити собі всі ті, які нашвидкуруч погоджуються на існування колективів і навіть пропагують їх. Таке їх становище свідчить про основну неознайомленість авторів подібних проектів чи статей з українською духовністю, і їх проекти та статті – це нищення психічної самотності українця” [12, с. 196–197]. Незважаючи на відсутність прямих посилок і навіть згадування праць Володимира Яніва, Володимир Роменець, розробляючи вчинковий напрям у царині історії психології, приходить до ідентичного за своїм змістом висновку: “Універсальний і єдиний у своєму роді осередок людської діяльності – вчинок – виражає спосіб існування людини у світі, виступає постійно діючим фактором історичних форм прогресу [5, с. 401].

Але відмінність у твердженнях обох визначених українських психологів усе ж є, і вона стосується історичних стадій психічного розвитку: Володимир Янів звертає увагу на колективістичність як “спосіб життя племен”, у якому немає місця для вчинку як індивідуального самовияву людини, а Володимир Роменець – на спосіб життя людини, а не племені, що протистоїть індивідуальному вчинку, а з ним – й розвитку історичних форм прогресу. В будь-якому разі йдеться про

психологію історичного розвитку людства, яке завдяки вчинку як самовияву людської індивідуальності вивільняється із рабської форми залежності у протоспільноті, ворожій своєрідності кожної з особин, з яких вона утворюється. Натомість, як відзначає Володимир Янів, “рівні обов’язки при обороні країни витворили рівні права чи бодай тенденцію до встановлення рівних прав. Це є джерело українського індивідуалізму, який впливає з відчуття співвідповідальності за долю держави чи рівності перед державою, а індивідуалізм у єдності зі згаданою ініціативністю витворює нахил до самовияву, до підкреслення свого “я” [12, с. 288]. Самовияв власного “я” можливий лише у формі вчинку, який Володимир Роменець називає “способом особистісного існування у світі. Все, що існує в людині і в олюдненому світі, є вчинковим процесом і його результатом” [5, с. 384]. Думку В. Яніва про ініціативний індивідуалізм співвідповідальності В. Роменець конкретизує з граничною чіткістю: “Відокремленість людського існування, виражена у таких поняттях, як “індивід”, “творча індивідуальність”, “Я”, “самість”, “суб’єктивність” і т.д., закономірно передбачає комунікацію; в ній зберігається, розвивається і стверджується індивідуалізація” [5, с. 395]. Вчинок, тим самим, постає способом вільного вибору взаємодії себе зі світом, що забезпечує особистісне самоствердження, а відтак, за В.А. Роменцем, передбачає “прогресуюче життєствердження” [Там само, с. 397].

Самовияв індивідуальності людини, втілений у вчинку, цим самим забезпечує життєздатність нації і людства і цілому, оскільки в кожній історичній ситуації стає мотиваційним способом дії в напрямку розв’язання ускладнень і труднощів, пов’язаних з ризиками, небезпеками і загрозами людському існуванню.

СОВІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЯ ПІСЛЯДІЯ

Учинкова дія та післядія визначені В.А. Роменцем як історико-психологічний принцип, що постав й утвердився у психології ХІХ–ХХ століть. “ХХ століття – століття техніцизму, – відзначає він, – впадає у своєрідний фатум. Головна ідея – вульгарний практицизм – зробити життя *комфортним*, а в соціальному плані – *конформним*, що теж є різновидом комфорту” [5, с. 619]. Так, якщо *ситуаційним* принципом учений пояснює розвиток психологічного знання протягом міфологічного,

стародавнього і періоду середніх віків, *мотиваційним* – епохи Відродження, Бароко і Просвітництва, то півторастолітній період XIX–XX підлягає тлумачним принципам *дії та післядії (рефлексії)*.

І в “Основах психології” (1995), і в “Історії психології XIX – початок XX століття” (2006), В.А. Роменець висловлює думку про те, що психологія післядії є переднім краєм сучасної психології, яка, щоб не втратити психологічної істинності, валідності дослідження, методу і методології, має попроситися “зі своїм схоластичним формалізмом” [5, с. 104] і “зробити післядію своїм головним чітко усвідомленим предметом” [Там само, с. 105]. Справді, саме історик психології найповніше усвідомлює ту міру відповідальності за результати розвитку і застосування психології впродовж останнього століття, якій “пророкували в XX столітті центральне провідне місце в класифікації усіх знань, які виробило і виробляє нині людство” [Там само, с. 620]. Підкреслимо, що ентузіазм початку 90-х років XX століття у зв’язку з очікуванням психологічного розв’язання чи не всіх проблем освітньої практики, масовим підготовленням практичних психологів у ВНЗ України, через десятиліття збагатився власною післядією – їх багатократним масовим перевиробництвом із збереженням тих проблем, для розв’язання яких чинилась ця дія: кількість не стала якістю, оскільки за межами усвідомлення залишилась магістральна упродовж тисячоліть ідея досконалості людини. “Дія завершується, – відзначає учений. – Однак учинок не завершено. Післядія відкриває дослідникам нову царину людського духу. В учинковій дії людина опанувала у драматизмі буття всі скарби свого духу. Вона сама здійснила свій учинок і має пережити свою реакцію на нього. В такій реакції вона виражає і свої свідомі настанови. Тепер вона знає, що саме зробила. Вона вносить оцінку в свою дію, співвідносить оцінку з еталоном моральним, пізнавальним, естетичним, оскільки саме після вчинкової дії відчуває справжній драматизм учинку як такого. Вона міркує над буттям, особливо над тим, у що вона внесла як активна істота свою пристрасть. І чи так вона вчинила, як слід? І що говорить про це її совість?” [9, с. 801]. Отож совість як післядія вчинку є духовним змістом психології людини, яка, за В.А. Роменцем, постає феноменологічною, гуманістичною, самопізнавальною, спрямованою на

піднесення реальних індивідуальних станів психіки до вищих рівнів сенсу людського існування.

Розвиток психологічного знання, відображений у створеній В.А. Роменцем історії всесвітньої психології, становить теоретичну модель вчинкової спіралі, у якій післядія постає *ситуацією*, що зумовлює виникнення *спонуки (мотиву)* наступної дії, згрунтованої на морально вивірених взірцях людських учинків. Такою одвічною спонукою морального вчинку є людська совість, яка єдина тільки здатна вберігати планетарне й індивідуальне життя живих істот, включаючи людину як одну з них.

1. Грабовський С. “Психологія вчинку” і життя Володимира Роменця: [аудиозапис програми] / Сергій Грабовський. – Київ, 24 травня 2006 року [Електронний ресурс].
2. Грінченко Б.Д. Словарь української мови / Б.Д. Грінченко. – К., 1909. – Т.1. – 494 с.
3. Грінченко Б.Д. Словарь української мови / Б.Д. Грінченко. – К., 1909. – Т.4. – 564 с.
4. Онуфрїїв Г. Спонука до чину: художньо-документальний нарис / Григорій Онуфрїїв; опрацювання та доп. М. Онуфрїїв. – Львів: Каменярь, 1996. – 71 с.
5. Основи психології: [підручник] / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – К.: Либідь, 1995. – 632 с.
6. Психологія вчинку: Шляхами творчості В.А. Роменця: зб. ст. / упоряд. П.А. М’ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. – К. Либідь, 2012. – С. 30.
7. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: [навч. посібник] / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2005. – 916 с.
8. Роменець В.А. Історія психології: XVII століття. Епоха просвітництва: [навч. посібник] / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2006. – 998 с.
9. Роменець В.А. Історія психології: XIX – початок XX століття: [навч. посібник] / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2007. – 832 с.
10. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – К.: Наукова думка, 1978. – Т.2. – С. 492–494.
11. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).
12. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Володимир Янів; [упоряд. М. Шапофал]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 341 с.
13. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс. – М.: Республика, 1994. – 272 с. – (Мыслители XX века).

REFERENCES

1. Hrabovskyi S. “Psykhohohiia vchynku” i zhyttia Volodymyra Romentsia: [audiozapys prohramy]/Serhii Hrabovskyi. – Kyiv, 24 travnia 2006 roku [Elektronnyi

resurs].

2. Hrinchenko B.D. Slovar ukrainskoi movy / B.D. Hrinchenko. – K., 1909. – Т.1. – 494 s.

3. Hrinchenko B.D. Slovar ukrainskoi movy / B.D. Hrinchenko. – K., 1909. – Т.4. – 564 s.

4. Onufriiv H. Sponuka do chynu: khudozhno-dokumentalni narys / Hryhorii Onufriiv; opratsiuvannia ta dop. M. Onufriiv. – Lviv: Kameniar, 1996. – 71 s.

5. Osnovy psykholohii: [pidruchnyk] / za zah. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romentsia. – K.: Lybid, 1995. – 632 s.

6. Psykholohiia vchynku: Shliakhamy tvorchosti V.A. Romentsia: zb. st. / uporiad. P.A. Miasoid; vidp. red. A.V. Furman. – K. Lybid, 2012. – S. 30.

7. Romenets V.A. Istoriia psykholohii: Starodavnii svit. Seredni viky. Vidrozhennia: [navch. posibnyk] / V.A. Romenets. – K.: Lybid, 2005. – 916 s.

8. Romenets V.A. Istoriia psykholohii: XVII stolittia. Epokha prosvitnytstva: [navch. posibnyk] / V.A. Romenets. – K.: Lybid, 2006. – 998 s.

9. Romenets V.A. Istoriia psykholohii: XIX – pochatok XX stolittia: [navch. posibnyk] / V.A. Romenets. – K.: Lybid, 2007. – 832 s.

10. Slovnyk staroukrainskoi movy XIV-XV st. – K.: Naukova dumka, 1978. – Т.2. – S. 492- 494.

11. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv: Blyzko 20 tys. sliv i slovopoluchen / uklaly O.I. Skopnenko, T.V. Tymbaliuk. – K.: Dovira, 2006. – 789 s. – (Slovnyky Ukrainy).

12. Ianiv V. Narysy do istorii ukrainskoi etnopsykholohii / Volodymyr Yaniv; [uporiad. M. Shapofal]. – 2-he vyd., pererob. i dop. – K.: Znannia, 2006. – 341 s.

13. Yaspers K. Smysl y naznachenyeystoryy / Karl Yaspers. – M.: Respublyka, 1994. – 272 s. – (Myslytely XX veka).

АНОТАЦІЯ

Болтівець Сергій Іванович.

Психіка, вивірена вчинком.

Висвітлено основні методологічні засади теорії вчинку В.А. Роменця, у лоні якої розкрита всезагальність учинку в історії розвитку психологічного знання протягом міфологічного, Стародавнього періодів, Середньовіччя, епохи Відродження, Бароко і Просвітництва та періоду XIX–XX ст. Наведено семантичні зразки давньої української лексики, зафіксованої у писемних пам'ятках, що відображають історичну генезу категорії вчинку у свідомому вживанні її семантики попередніми поколіннями українського народу, а також окреслене поле застосування зазначеної лексики у “Словнику української мови” Б.Д. Грінченка і сучасному виданні М. Онуфріїв. Розкрито психологічні напрями розвитку світоглядних уявлень народів на основі вдосконалення мови, роль учинку як способу існування людини у світі і самовияву її індивідуальності. Визначено перспективи розвитку психологічного знання на засадах розробленої В.А. Роменцем теоретичної моделі вчинкової спіралі.

Ключові слова: людина, психіка, осереддя вчинку, теорія вчинку, вчинковий канон психології, самовияв індивідуальності, психологія вчинкової діяльності, спонука морального вчинку, В.А. Роменець.

АННОТАЦИЯ

Болтвец Сергей Иванович.

Психика, выверенная поступком.

Обосновано основные методологические принципы теории поступка В.А. Роменца, в контексте которой раскрыта всеобщность поступка в истории развития психологического знания на протяжении мифологического, Древнего периодов, Средневековья, эпохи Возрождения, Барокко, Просвещения и периода XIX–XX веков. Приведены семантические образцы древней украинской лексики, зафиксированной в письменных памятках, которые отражают исторический генезис категории поступка в осознанном употреблении её семантики предыдущими поколениями украинского народа, а также очерчены границы применения указанной лексики в “Словаре украинского языка” Б.Д. Гринченко и современном издании М. Онуфриив. Раскрыты психологические направления развития представлений в кругозоре народов на основе совершенствования языка, роль поступка как способа существования человека в мире и самовыражения его индивидуальности. Определены перспективы развития психологического знания на основе разработанной В.А. Роменцем теоретической модели спирали поступка.

Ключевые слова: человек, психика, ячейка поступка, теория поступка, поступковый канон психологии, самовыражение индивидуальности, психология поступкового последствия, побуждение нравственного поступка, В.А. Роменец.

ANNOTATION

Boltivets Serhiy.

Psyche, verified by the deed.

Highlighted the main methodological principles of the theory of the deed of V.A. Romenets in the bosom of which disclosed all-generality of the deed in the history of development of psychological knowledge during mythological, ancient periods, Medieval, Renaissance, Baroque and Enlightenment and the period of XIX–XX century. Showed semantic samples of ancient Ukrainian lexicon, recorded in written sights, reflecting the historical genesis of the category of the deed in the conscious use by previous generations of Ukrainian people and also delineated a field of application of the indicated lexicon in the “Dictionary of Ukrainian language” B.D. Hrinchenko and modern edition M. Onufriyiv. Disclosed psychological directions of the development of worldview ideas of nations on the basis of improved language, role of the deed as the method of human existence in the world and the self-expression of individuality. Determined prospects of development psychological knowledge on the principles of developed by V.A. Romenets theoretical model of committing spiral.

Keywords: human, psyche, core of the deed, theory of the deed, committing canon of psychology, self-expression of individuality, psychology of committing after action, motivation of moral deed, V. A. Romenets.

Надійшла до редакції 30.03.2016.

СУСПІЛЬСТВО – СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК ЗАДОВОЛЕННЯ НУЖД ЛЮДИНИ

Іван БУЯН

Copyright © 2016
УДК 331.446.3

Ivan Buyan

SOCIETY – SOCIAL FACTOR OF SATISFACTION HUMAN NEEDS

Вступ. Життєдіяльність людини як *біосоціальної істоти* розпочалась на первіснообщинному етапі та здійснювалась в умовах, коли її оточувала тільки природна сфера. *Позитивним* було те, що природне середовище надавало людині, бодай обмежені, проте все ж певні можливості для харчування (збиральництво, полювання, рибальство), виробництва одягу (шкури тварин), використання печер та будівництва житла; натомість *негативним* – нестача харчів, незначні можливості людини вберегти себе від впливу холоду, спеки, дощу, снігу, вітру, стихійних лих, загроз хвороб, передчасної смертності.

Біологічне в людині – це природного походження фізіологічне, генетичне, фізичне, психічне водночас. Тому воно є базовим, первинним, стержневим, засадничим, визначальним у людській життєдіяльності. В зародково біологічному самою природою запрограмовані як нужди (біологічні, духовні, соціальні), які виникають, існують, розвиваються, так і задатки, спроможні трансформуватися у життєздатні фізичні та духовні здібності.

Біологічне (фізіологічне, фізичне, психічне) визначає здоров'я, якість життя, довголіття, здоровий зміст матеріального добробуту, духовного розвитку людини. Звідси джерелять як найвищі цінності, так і центральні проблеми, які неодмінно й постійно має розв'язувати суспільство, зокрема, влада, підприємці, працівники. І це закономірно, адже прагнення людини задовольнити свої біологічні та духовні нужди – явище одночасно природного і соціального походження. Однак і на початку XXI століття залишаються невирішеними питання добробуту населення, його духовності, здорових форм спілкування. Спочатку науковці, а потім і влада, підприємці,

працівники, людство мають визначити і впровадити у життя такі форми відносин між людьми та механізми їх удіяльнення, за яких названі проблеми почали б належним чином розв'язуватись. Людство чекає радикальних позитивних змін суспільних форм життєздійснення. Значна частина існуючих економічних, політичних, правових, ідеологічних, релігійних тощо форм відносин між людьми є неприйнятними у зв'язку з їх кричущою мерзенністю ("...мерзенне – щось гидке, підле, негідне, те, що викликає огиду, відразу" [1, с. 660]).

Мета дослідження: з'ясувати *сутність, засадничий зміст* (що саме вивчається, про які предмети, явища, процеси йдеться), *структуру* (складові елементи цілого, будова, устрій чого-небудь) *взаємозв'язку, взаємозумовленості між неорганічною природою, рослинним, тваринним світами і суспільними чинниками життєдіяльності людини, задоволення її нужд, тобто те, яким чином і якою мірою у здержавленому суспільстві нужди людини задовольняються повною мірою.*

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна теорія вирішує питання якості життя, людського розвитку в різних типах суспільств тощо, які, безумовно, є дуже важливими. Але у цих упредметненнях та узагальненнях процес пізнання відбувається в досить загальних рисах-характеристиках й головним чином на основі даних про валовий внутрішній та валовий національний продукти, додану вартість, доходи різних верств населення, кількість виробленої електроенергії, інших благ на душу населення, про рівень функціонування системи охорони здоров'я, освіти, науки, культури та ін. До того ж вона "не опускається" до аналізу проблем біоло-

гічних та духовних нужд людини, до осмислення форм, способів і засобів їх задоволення.

Нами аргументовано застосовується інша парадигмальна карта пізнання: рух від біологічних нужд клітин, тканин, органів людського організму, їх змісту, структури, до нужд в духовному розвитку, спілкуванні між людьми, у ставленні до праці, виробництва тощо як джерельного підґрунтя та передумови їх задоволення, з одного боку, взаємозумовлений зовнішніми погодно-кліматичними умовами і волого-температурними регуляторами організму людини як визначальними чинниками потреби в одязі, взутті та ін., з іншого – спричинений необхідністю житла і благодатних природних та соціально-економічних норм його утримання.

Цінність такого, відмінного від існуючих, підходу полягає в тому, що, скажімо, оцінка діяльності влади, підприємців переміщується від загальних соціально-економічних показників до більш глибоких природних, натуральних, а отже і більш об'єктивних, точних, вагомих, важливих, біосоціальних параметрів. Саме вони мають стати основними критеріями і незаперечними фактами для оцінки роботи влади, бізнесу, їх ставлення до людини. Мовиться не про заміну одних видів оцінок іншими, а про доповнення перших більш важливішими. Це означає, що *основним критерієм аналізу та оцінки властивостей природи, соціально-економічного устрою суспільства, ефективності, соціальної спрямованості його діяльності нами обраний чинник рівня повного, комплексного задоволення нужд кожної людини.*

Задоволення суспільством біологічних, духовних, соціальних нужд кожної людини – складна, багатогранна, значуща проблема. Природні та суспільні джерела, способи, рівень, повнота та комплексність задоволення нужденності, ставлення суспільства, його інституцій до розв'язання цих проблем перебувають у багатьох, різних за змістом і призначенні, сферах життєдіяльності людства. Успіх в дослідженні і практичній реалізації проблеми значною мірою залежить, зокрема, від того, наскільки наука, практика виявляться спроможними розмежувати чинники та фактори, які тим чи іншим чином визначають стан справ у найширшому когнітивному вимірі – задоволення нужд людини. Саме нужденність у її багатосегментному формовиві становить сутність, зміст, принципи діяльності суб'єктів та інституцій влади, підприємців, працівників у

створенні можливостей та умов адекватного розв'язання проблем задоволення нужд людини-громадянина.

У цьому дослідженні ставиться **завдання** пізнати, що таке суспільство взагалі і які його складові зокрема, та яким чином і в яких сферах життєдіяльності людства мають організовуватися та здійснюватися заходи, для того щоб досягти мети повного, комплексного задоволення нужд кожної людини. До того ж важливо відповісти й на таке питання: реально чи тільки на словах “визначальників” умов життєдіяльності людського роду така мета досяжна?

Дослідження окресленого проблемного поля – це процес з'ясування ґрунтовних природних (натуральних) та відповідних їм суспільних основ (засобів виробництва, робочої сили, владних, економічних, організаційних чинників), потрібних для виробництва предметів і послуг, здатних задовольнити біологічні, духовні, соціальні нужди сучасної людини. Пізнання цього чітко упредметненого поля є теоретичною передумовою або підґрунтям зважених рекомендацій щодо того, якою має бути спільна діяльність суспільства і держави в ефективному розв'язанні цієї найважливішої соціально-економічної проблеми.

Паралельно з виробничими процесами актуалізуються об'єктивно діючі *соціально-економічні, політичні, правові, ідеологічні, релігійні закони, умови, принципи, норми, традиції тощо.* Ця складова суспільного буття за своїм змістом є такою, що до її прояву, здійснення долучаються практично всі основні сфери людської життєдіяльності. Зокрема, тісно переплетені, взаємопов'язані та взаємозумовлені: 1) питання сутності, змісту, структури нужд людини, невідкладної, неодмінної необхідності та значимості їх повного комплексного задоволення; 2) проблеми сутності, змісту, структури природних та людських засад виробництва предметів, послуг, здатних людські нужди задовольняти повною мірою; 3) суспільні взагалі та соціально-економічні зокрема умови виробництва, розподілу, обміну, споживання предметів, послуг, ресурсів.

Одна група питань досліджується біологією, дієтологією, теоріями одягу, житла тощо, інша – здійснюється робітниками, інженерами, менеджерами, раціоналізаторами та винахідниками, сільгоспвиробниками, вченими науково-технічних галузей. Пізнання і практичне розв'язання цих проблемних завдань становить предметні сфери філософії, економічної теорії, соціології, що так чи інакше впроваджується

у життя владою, підприємцями, профспілками, працівниками.

Виходячи з цих обставин, чинне дослідження охоплює такі засадничі і структурні складові: 1) біологічні, духовні, соціальні нужди людини та її фізичні і духовні здібності до праці; 2) неорганічна природа, рослинний і тваринний світи як природні чинники задоволення нужд людини; 3) робоча сила, праця, робоче місце, виробництво як головні фундаментальні виробничі чинники розв'язання проблем задоволення людської нужденності; 4) первісне суспільство як першопроходець у розв'язанні проблем взаємодії людини і природи з метою задоволення повного спектру нужд людини, котре відкрило нащадкам найнеобхідніші для життєдіяльності цінності, поради, надбання.

Окремо підкреслимо, що саме інстинкти первісної людини визначили, що вона має, по-перше, “ввійти у природу, вкоренитися в ній”, віднайти у природи Всесвіту можливість задовольняти біологічні та духовні нужди клітин, тканин, органів, організму і, по-друге, для цього застосувати свої фізичні та духовні здібності, здійснити процес праці, щоб привласнити та спожити життєво необхідні їстівні речовини, різні інші предмети та послуги. Первісна людина також усвідомила обов'язковість пізнання природи, її сил і можливостей, їх залучення для більш ефективної взаємодії з нею елементів творчості. Саме у цей період філогенезу людина виділяє з рослинного світу їстівні їх зразки, приручає тварин.

Концепції взаємозв'язку та взаємодії природного і суспільного. Людство, наука вчора і сьогодні прагнуть з'ясувати проблеми взаємин природи Всесвіту, суспільства, людини. Зокрема, мовиться про питання місця і ролі кожного з них у розв'язанні проблем повного, комплексного задоволення біологічних та духовних нужд кожної особи. Виникали і змінювали один одного різні концептуальні підходи до розуміння сутності взаємозумовлення природних і суспільних процесів. У ХІХ і на початку ХХ століття найпоширенішими були натуралістичний (передовсім біологічний, географічний), психологічний, матеріалістичний напрями пояснення взаємозв'язку та взаємовпливу між природою і суспільством. Одні вважали, що *суспільні явища, процеси є похідними від природних, зокрема біологічних*. Скажімо, англійський учений Г. Спенсер (1820–1903) доводив, що соціальні процеси аналогічні біологічним, властивим людському організму. Ще раніше Ж. Боден, А. Тюр-

го, Ш. Монтеск'є сформувавши “географічну” концепцію розвитку суспільства. Так, французький філософ Шарль Луї де Монтеск'є (1689–1755) у праці “Про дух законів” (1747) застосував географічний підхід у соціальних пошуках, довівши, що, по-перше, *історичний розвиток людства визначається впливом природних географічних обставин – кліматом, характером ґрунту, ландшафту, станом земної площі тощо*, і, по-друге, на нього впливають також соціальні фактори – виробництво, власність, принципи правління, звичаї, релігія. Матеріалісти, зокрема К. Маркс і Ф. Енгельс, були переконані, що визначальним чинником суспільної системи є *відтворювальні процеси матеріального виробництва*, в основі яких знаходяться продуктивні сили та *зумовлювальні їх розвиток економічні механізми виробничих відносин*.

В окремий напрям від моменту виникнення й усезростаючого розвитку психології виділяється концепція застосування психологічних факторів формування та пізнання сутності соціального. Згідно з нею соціальне є продуктом духовної взаємодії між індивідуумами. У сфері психологічного окреслення сутності соціального виникли різні за змістом та структурою підходи. Французький соціолог Габріель Тард (1843–1904) схилився до теорії масового суспільства, непереборного психічного прагнення люду до наслідування звичаїв, знань, моди, поведінки, принципів, до палкого бажання здійснювати винаходи. *Людство – це уособлення “духу цілого”, а отже сутність суспільного формується через інстинкти, емоції, навіювання, домагання, особисту дію тощо*.

Дж. Мілль наголошував, що сутність та дію економічних законів треба досліджувати, *“відитовхуючись від законів та умов природи”, і розглядати їх “як вторинні або похідні”*. Натомість А. Маршалл був категоричним: *“У відомому сенсі існує лише два фактори виробництва – природа і людина. Капітал й організація становлять результат роботи людини, здійснювані з допомогою природи і скерованої його здатністю передбачати майбутнє та його готовністю потурбуватися про майбутнє. З властивостей і даних сил природи та людини, зростання багатства, знань та організації впливає з них як наслідок із причини”* [2, с. 2909]. Водночас відомий датський фізик Н. Бор доводив, що у природі при однакових умовах відповідно діють однакові закони.

Отож здійснювана діяльність, з приводу задоволення нужд, має неодмінно зреалізуватися перш за все відповідно до сутності, змісту, вимог законів природи, котрі є первинними, визначальними щодо формування та втілення у суспільне повсякдення сутності, змісту, принципів соціально-економічних умов життєздійснення діяльності людини.

У системах праці, виробництва матеріальних благ, надання послуг мають місце, скажімо, такі, власне природного змісту, залежності: залізна руда, кокс, газ тощо є природною передумовою виробництва заліза; електромагнітні хвилі становлять передумову винаходу та роботи сучасних комп'ютерів; рослинний, тваринний світи, неорганічна природа – це знову ж таки природні передумови виробництва білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин. Окрім того, підкреслимо, що соціально-економічні явища, процеси взаємопов'язані з природними, але одночасно вони мають свої власні (перш за все економічні, політичні, ідеологічні) засновки і, відповідно, у певних сферах прояву є самодостатніми.

Деякі методологічні чинники пізнання проблеми природи людської нужденності. При дослідженні будь-яких проблем важливо скористатися тими чи іншими положеннями методологічного характеру, зокрема давніх мислителів. Платон, наприклад, вважав, що дослідник має досконало володіти таким методом пізнання, як розчленування та поєднання понять, скоріше поєднання не понять, а предметів, речовин, утворень, явищ, процесів, механізмів їх прояву, що знаходить відображення у понятійних визначеннях.

Французький філософ, фізик, математик Рене Декарт (1596–1650) – один із родоначальників “нової філософії”, представник класичного раціоналізму, ініціатор перегляду всіх минулих традицій, котрий залишив нащадкам у сформульованих правилах методу немало простих, цінних, корисних порад. “Подібно до того, як безліч законів нерідко дає привід до виправдання гріхів, – пише відомий філософ, – і державний порядок значно кращий, якщо законів небагато, але їх суворо дотримуються, так і за численних правил, що складають логіку, я визнав, що було б достатньо і чотирьох, аби я тільки прийняв тверде рішення постійно дотримуватись їх без жодного винятку.

Перше – ніколи не приймати за істинне нічого, що я не визнав би таким з очевидністю,

тобто ретельно уникати похапливості й упередженості та включати у свої судження тільки те, що уявляється моему розумові настільки ясно і виразно, що не дає мені жодного приводу для сумніву. Друге – ділити кожне з розглянутих мною утруднень на стільки частин, скільки можливо і потрібно для кращого їх розв'язання. Третє – розташовувати свої думки у певній послідовності, починаючи з предметів найпростіших і найлегше пізнаних, і сходити поволі, мов сходинками, до пізнання найскладніших, припускаючи існування порядку навіть серед тих, які природно не передують одне одному. І останнє – робити скрізь переліки настільки повні, й огляди настільки всеохопні, щоб бути впевненим, що ніщо не пропущено” [3, с. 91].

Рене Декарт запропонував такі основні правила методу: “1) розпочинати з простого та очевидного; 2) шляхом дедукції отримати більш складні висловлювання; 3) діяти при цьому так, щоб не загубити жодної ланки, тобто зберігати безперервності ланцюжка розмірковувань; 4) критерієм істини треба вважати інтуїцію, з допомогою якої досягаються першопочатки, і правильну дедукцію, що дозволяє отримати наслідки з них [4, с. 153].

Керуючись настановою Платона, нами дослідження розмежовуються:

1. Природне і суспільне. Поділ нужд та джерел їх задоволення на природні і суспільні, зокрема соціально-економічні, – важливіша методологічна засада успішності чинного дослідження та ефективності прояву рекомендацій щодо можливих практичних заходів вдосконалення умов та принципів життєдіяльності людини. Природа (від лат. *natura* – *nat* – народжувати, породжувати) – органічний і неорганічний світи – фундаментальна основа життєдіяльності людини і суспільства, складові якої знаходяться у найрізноманітніших взаємозв'язках, взаємозалежностях та взаємодії. Природа – це сукупність предметів, речовин, явищ, процесів і, відповідно, необхідних умов для існування та розвитку людського роду. О.М. Костенко стверджував, що існує три природи: фізична, біологічна, соціальна. Але ж природне відмінне від штучного, створеного людиною. В соціальному ж поєднується природне і штучно створене. Природність предметів, речовин, різних явищ, процесів рослинного і тваринного світів – це наявність (на відміну від соціальності) особливих властивостей, якостей. Фізичні предмети, явища наділені специфічними властивостями, існують

і змінюються за фізичними законами; біологічні – за фізичними і біохімічними законами водночас. Тоді як суспільним явищам притаманні біологічні (відтак природні) і соціальні якості. Вони, з одного боку, виділяються з природного в окрему, особливу сферу, а з іншого – повно поєднані з нею. Природа і суспільство – два головних чинника розв'язання проблем задоволення біологічних та духовних нужд людини.

2. Біологічні нужди розмежовуються на істивні речовини, одяг, взуття, житло.

3. Істивні речовини, своєю чергою, поділяються на білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні речовини.

4. В організмі людини виділяються дві основні складові: а) нужди і б) сукупність рухомого апарату, мозку, нервової системи, біологічної енергії як основи фізичних і духовних здібностей до праці.

5. Розмежовуються теоретична і практична складові дослідження людської нужденності як предмета міждисциплінарного пізнання.

6. Окремо розглядаються питання ролі влади, підприємців, працівників як суб'єктів відносин з приводу задоволення нужд людини.

Наукові узагальнення та офіційні декларації щодо проблем задоволення нужд людини. В Декларації генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року стверджується, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та потрібне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту *її самої та сім'ї*.

Конституція України кожній людині надає право (статті 42–53) на: працю і підприємницьку діяльність, вибір професії та роду трудової діяльності; належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом; житло (державна створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду); достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що передбачає достатнє харчування, одяг; охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шко-

ди; розвиток фізичних і духовних здібностей людини; забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя; освіти, забезпечення доступності і безоплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Політична економія соціалізму розробила концепцію його основного економічного закону, сутність якого була сформульована так: “Основний економічний закон соціалізму – це закон руху соціалістичної економіки, забезпечення добробуту і всебічного розвитку всіх членів суспільства шляхом найповнішого задоволення їх постійно зростаючих матеріальних і культурних потреб на засадах безперервного зростання й удосконалення соціалістичного виробництва. Закон розкриває виробничі відношення, засновані на суспільній власності на засоби виробництва і виявляє специфічний характер їх впливу на розвиток продуктивних сил” [5, с. 955].

Американські економісти Р. Макконнелл і Стенлі Л. Брю в “Економікс, принципи, проблеми і політика” стверджують, що людські істоти нещасливі тому, що заморожені потребами. До того ж їм необхідна ще й любов, суспільне визнання, матеріальні блага та життєві зручності. І боротьба людини за покращення матеріального добробуту, її прагнення заробити собі на життя – це і є достеменний предмет економічної науки. Людство наділене певними здібностями, оточене багатьма природними та виробленими матеріальними благами. Водночас “обмеженість ресурсів не дозволяє досягнути ідеального вирішення проблеми. Безсумнівним фактом є те, що сукупність усіх наших матеріальних потреб перевищує виробничі можливості всіх наявних ресурсів. Ось чому абсолютна матеріальна розкіш не уявляється здійсненою. Цей невідхильний факт й перебуває у підґрунті нашого визначення “економіксу”. Економікс досліджує проблеми ефективного використання обмежених виробничих ресурсів, або ж керівництво ними з метою досягнення максимального задоволення ма-

теріальних потреб людини” [6, с. 18].

Суспільні чинники системи задоволення нужд людини. Закони природи – це об’єктивно існуючі, внутрішньо необхідні, незаперечні, обов’язкові для неухильного дотримання причинно-наслідкові взаємозв’язки. І наукове пізнання визнає, що при дослідженні економічних законів потрібно відштовхуватись від законів природи як первинних, визначальних. В особі професійних учених воно намагається з’ясувати, по-перше, загальні проблеми взаємозумовленості та взаємодії природних і суспільних явищ та процесів, по-друге, питання характеру впливу природних чинників “узагалі” на процеси формування і на розвиток суспільства. Але відшукати якусь окрему складову природних явищ, процесів Всесвіту, яка б визначала сутність та зміст усіх існуючих форм взаємозв’язку і взаємодії природи, людини, суспільства неможливо хоча б тому, що її просто не існує. Більше того, одні види природного у Всесвіті чи людині визначають одні природні або суспільні явища та процеси, а другі – інші.

Людина взаємодіє і з природою, і з суспільством як біосоціальна істота. У тій ситуації, коли нами досліджуються проблеми сутності, структури біологічних, духовних, соціальних нужд, джерел та значимості їх задоволення тощо, то об’єктом пізнання є *вся природна субстанція, що охоплює взаємопов’язаність та взаємодію Всесвіту і людини.* Однак природою Всесвіту, біологічними (фізичними, психічними) властивостями людини зумовлено також і те, що саме людина має змогу взаємодіяти з природою, й у такий – активний, діяльний, учинковий – спосіб забезпечити задоволення своїх нужд, своє існування та розвиток, хоча й тільки перебуваючи у ролі окремої частинки групи людей (рід, плем’я, суспільство). *Особа взаємодіє з природою не наодинці, не ізольовано від інших людей, а як складова сукупного працівника.* Ця обставина зумовлена низкою причин:

1) людина на місці Робінзона Крузо (позбавлена людського середовища) не здатна повно й ефективно взаємодіяти з природою, щоб комплексно задовольняти свої нужди;

2) праця і, відповідно, виробництво можуть стати ефективними лише внаслідок їх поділу; тому працівник і його праця – це індивідуальна структурна частинка суспільної діяльності;

3) однією з важливіших чинників соціально-економічного устрою (із завершенням родової і виникненням племінної форми суспільства)

є відокремлення праці та засобів виробництва відносинами власності; доречність та умови їх поєднання – одна із головних проблем існування та розвитку виробництва предметів і послуг;

4) будь-яка соціальна структура (рід, плем’я, суспільство) є відповідальною за здійснення всього комплексу заходів, способів, методів взаємодії з природою задля виробництва предметів, послуг, які й задовольняють біологічні, духовні, соціальні нужди людини. У зв’язку з цим вона покликана, *по-перше, створити виробничу сферу і, по-друге, сформувати відповідну систему соціально-економічних відносин* з метою виробництва, розподілу, обміну, споживання матеріальних і духовних благ кожним усупільненим індивідом. Невід’ємними, взаємопов’язаними, взаємозумовленими, взаємодіючими та не простими для життєдіяльності соціуму і людини є обидві ці сфери, де розвиток кожної з них має свій шлях та особливості становлення, розвитку, “відтінки” взаємодії.

Питання засобів та умов задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд людини є перш за все багатопроблемним для суспільства взагалі і для функціонування його соціально-економічних чинників зокрема. Це означає, що реалізація завдання, сформованого природою Всесвіту як системи взаємозв’язків, взаємозалежностей, взаємодії між неорганічною природою, рослинним і тваринним світами та природними властивостями людини, *покладається на суспільство, його дієздатну частину громадян, трудове населення.* Суспільні фактори своїми особливими соціально-економічними складниками мають *“охопити й оживити”* процеси взаємозв’язку-взаємодії між природою Всесвіту і природними чинниками людини, відносинами між людьми стосовно виробництва, розподілу, обміну, споживання.

Суспільство – це другий, якісно інший, аніж природа, чинник задоволення нужд людини. Воно є *соціальним середовищем, сукупністю економічних (нині ринкових), політичних, правових тощо умов життєдіяльності громадян.* До основних суб’єктів соціально-економічної системи належать державна влада і власники засобів виробництва (роботодавці), які покликані здійснювати найнеобхідніші заходи для забезпечення процесів задоволення нужд людини. По-перше, згідно з *вимогами природи Всесвіту і, по-друге, задля розв’язання саме цієї надважливої проблеми, з’ясувавши при цьому сутність, зміст*

соціально-економічного середовища, його чинників, принципів, механізмів, нормативів. Здоров'я, якість життя людини, довголіття, фізичний і духовний розвиток – найвищі біологічні, духовні, соціальні цінності. Стають чи не стають вони найвищою суспільною цінністю щонайперше залежить від того, якою є за своєю сутністю існуюча соціально-економічна система.

Потрібно розмежовувати категорії “суспільне” і “соціальне”. Суспільне – це структурована сукупність людей, котрі перебувають у системі зв'язків, взаємозумовленості, взаємодії з природою Всесвіту та в контактуванні між собою. Звідси очевидно, що суспільство характеризується чинниками організованості. Люди в ньому об'єднані існуючими економічними, політичними, правовими, етнічними, моральними тощо відносинами. У сфері виробництва предметів і послуг суспільство представлено сукупним працівником. З інституційного погляду, суспільство – це соціально-економічна система економічних, політичних (владних), юридичних підприємств, закладів, традицій, законів, принципів, механізмів, умов, норм. Основними його суб'єктами є соціалізований індивід (особа), сім'я, нація, держава, громадянські об'єднання, партії.

Категорійне поняття “суспільство” вживається тоді, коли мовиться про відмінність людського довкілля від природного середовища (неорганічної природи, тварин та рослин). Структурними складовими суспільства є економічна, політична (владна), ідеологічна системи; професійні, громадські організації; гуманітарна, культурна, спортивна сфери його життєдіяльності та ін. Важливо підкреслити, що суспільство – це не механічна сукупність не взаємопов'язаних між собою окремих індивідів, сімей, різних верств населення, а *дієздатна єдність людей, які внаслідок праці, її поділу, пізнавальної та перетворювальної взаємодії з природою і безмежжя різносуб'єктних взаємостосунків* стають творцями матеріальних благ, послуг, духовних цінностей. З іншого, аналітичного погляду, суспільство – це сукупність нужд (потреб) людей країни, світу, які мають бути задоволені, щоб продовжувалося його життя. Суспільство також становить часопростір соціалізації людини – освоєння і примноження нею існуючих цінностей, знань, норм, здобуття навичок, умінь, досвіду, в зв'язку з чим окультурений індивід стає здатним функціонувати як повноправний член суспільства, творець матеріальних і духовних благ.

“Соціальне” (від. лат. *socialis* – товариський, громадський) є іншою категорією, ніж “суспільне”. Категорія “соціальне” підкреслює, що мовиться не про природне, рослинне чи тваринне, а про щось суто людське, суб'єктивне, психодуховне. *Соціальне* – це похідне від природного і суспільного, “напилене” на біологічному, “додане” до нього, набуто людиною в онтогенезі. Біологічне і соціальне в людині знаходяться в неподільній єдності, діалектичному взаємодоповненні. Навіть потреба у спілкуванні (здавалось би суто соціальне, духовного походження, явище) закладена в біологічному, взаємостосунковому ним і є однією із форм його оприявлення. Звідси, власне, постають владна чи корпоративна соціальна відповідальність, пільги для інвалідів, учасників бойових дій, взаємостосунки між керівниками і підлеглими, дітьми і батьками, учнями і вчителями, а також існуючі економічні відносини, умови праці тощо. Всі *явища, процеси, форми відносин*, у яких бере участь людина та у яких актуалізує свої фізичні та духовні здібності, у яких задовольняються проблеми її бажань та інтересів, є *тотально соціальними*.

Світ – це все суще, що втілене в людині та поза нею. Він представлений очевидними та утаємниченими, загадковими, прихованими предметами, явищами, процесами природи і суспільства. Зокрема, суспільство репрезентується різними сферами та формами життєдіяльності: етнічною, політичною, правовою, ідеологічною, морально-етичною, освітньою, релігійною, соціально-економічною та ін.

Соціально-економічна система – це штучно створене суспільством з допомогою держави середовище, що постало із природи Всесвіту та біологічної і духовної природи людини, її фізичних та духовних задатків, трансформованих у здатність до праці. Становим хребтом економіки є виробнича та невиробнича системні інфраструктури (засоби виробництва різних підприємств, виробничих галузей народного господарства, торгівлі, транспорту, зв'язку, систем надання послуг – охорони здоров'я, освіти, виховання, відпочинку). Саме завдяки наявності штучно породженої інфраструктури економіка стає сферою найбільш інтенсивної взаємодії, найбільш широкого обміну між суспільством і природою. Економіка – це соціальна система ефективної експлуатації, всезагального використання предметів, явищ, процесів природи, біологічних і духовних властивостей людини. Одно-

часно і паралельно з економічною інфраструктурою формується *робоча сила*, яка реалізується у процесах механічної та творчої діяльності, адже невід'ємним головним чинником економіки утверджується робоча сила і праця як форма її реалізації.

Дослідження суспільних чинників розв'язання проблем людської нужденності визначає також важливість пізнання *взаємин: людини і сім'ї, з одного боку, країни, держави, суспільства, таких їх складових, як влада, підприємці – з іншого, зокрема, зважаючи на принципи, джерела, способи і реальні ресурси задоволення різноманітних нужд.*

Терміни “країна”, “держава” не є синонімами. Особливо в минулому, коли безліч країн мали статус колоній, відмінність між кількістю країн і держав була досить значною. Держава – це країна, яка є не лише певною географічною територією, населенням тієї чи іншої національності чи народності, але й розвивається як суверенна, з наявними владою, національною економікою, усіма видами політичної, правової, громадської форм суспільного життя. Нині на Земній кулі налічується 193 держави – членів ООН; одна держава, визнана в ООН, але не входить до її складу; дві держави, що не входять до ООН, але є офіційно визнаними; одна держава входить в ООН як спостерігач.

Сім'я. У попередніх статтях з проблем біологічних, духовних, соціальних нужд та їх задоволення йшлося про загальні питання, абстрактні моделі взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємодії людини, з одного боку, і природи, соціально-економічної системи – з іншого. Тепер вочевидь йдеться про більш конкретний рівень пізнання. Скажімо, очевидним є те, що задоволення нужд ще ненародженого немовляти реально відбувається в лоні матері, а відтак у колі сім'ї. Коли завданням пізнання стають проблеми задоволення нужд, об'єктом дослідження є вже не відособлений індивід, а група людей, об'єднаних у сім'ю. До того ж задоволення нужд людини має виконувати роль не лише матеріального забезпечення, духовного розвитку працівника, а й можливості формування, існування, розвитку сім'ї і, щонайперше, у зв'язку з неперехідним завданням відтворення людства. Аристотель вважав, що сім'я – це природне поєднання жінки і чоловіка, які не можуть існувати одне без одного. Формується сім'я через шлюбний союз у зв'язку з потребою продовження потомства, спільного ведення

господарства, спілкування, взаємопідтримки.

Сім'я – головний соціальний осередок задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд людини, соціально-економічна клітинка суспільства, центральне його ядро, родинне осереддя. Вона – особливий суспільний інститут, соціальна група, у підґрунті якої перебувають шлюбні (чоловік та жінка) і родинні (батьки і діти, брати і сестри) взаємозв'язки. Розрізняють два основних типи сім'ї: просту, або нуклеарну (лат. *nucleus* – ядро) сім'ю (складається із подружжя, що не перебуває у шлюбі, та дітей) і складну (дві або більше нуклеарних сімей, які проживають разом і ведуть спільне господарство). Сім'я, у якій відсутній один з батьків, є неповною. Статистика засвідчує, що в Україні налічується 17 млн. сімей, у тому числі в містах проживає 11,2 млн., у селах – 5,8 млн. З них 10% бездітних сімей; 30,4% – з однією дитиною; 49,3% – з двома, 7,4% – з трьома дітьми і лише 2,9% сімей є багатодітними.

Домогосподарство – осередок, окрема ланка системи нужд, розв'язання проблем їх задоволення. Сім'я як економічна субстанція реалізує своє призначення через домогосподарські відносини. ООН таким чином визначає це поняття: домогосподарство – “особа чи група осіб, поєднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя”; отож “домогосподарство” – дещо інше, зокрема, більш широке поняття, ніж сім'я, адже в ньому можуть брати участь і не члени сім'ї чи родини.

В економічній теорії домогосподарство, як правило, розглядається, по-перше, як активний виробник і споживач матеріальних і духовних благ, по-друге, як постачальник у ринкову систему таких економічних ресурсів, як праця, земля, капітал, підприємницькі здібності, заощадження, котрі, зокрема, є одними з вагомих джерел інвестиційних процесів. Отож домогосподарське споживання – визначальний чинник суспільного відтворення, тоді як саме домогосподарство являє собою осередок поєднання праці (людського капіталу), споживання, заощадження, з одного боку, а надходжень заробітної плати, процентів, дивідендів, соціальних трансферів від держави, підприємців – з іншого. Основними функціями домогосподарств вважаються: виробнича, відтворювальна, споживча, заощаджувальна. Фактор, який діє на рівні домогосподарства, є працею, людським капіталом, на рівні ринкової системи – споживачем, джерелом попиту.

Форми прояву соціально-економічних систем у сферах задоволення нужд людини. В сучасній ринковій системі виділяються дві визначальні, владно-підприємницькі чи владно-олігархічні, складові, що зумовлюють сутність, зміст та механізми розв'язання проблем задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд людини, – **влада і роботодавці.**

В соціальній дійсності упродовж 3,5 млн. років, починаючи від стадної і до сучасних форм існування суспільства, тобто упродовж усієї історії розвитку людини, сім'ї, людства, соціально-економічні системи, їх владні та економічні структури так і не виявили намірів повною мірою дотримуватися “настанови” природи щодо розв'язання на належному рівні проблем задоволення нужд пересічних верств населення. Більше того, скажімо, в Україні – як в минулому, так і нині – влада, роботодавці застосовують найжорстокіші, найбрудніші, фактично антилюдські умови життєдіяльності звичайних громадян, опускаючись навіть до силових методів та механізмів штучно організованих голодоморів чи напівголодоморів. Жахливими, антилюдськими прикладами таких явищ є події, що відбувались у ХХ і відбуваються нині, в ХХІ столітті в Україні.

У ринковій системі засадничим критерієм рівня задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд працівників і членів їхніх сімей становить розмір доходу на душу населення. Основним джерелом доходу пересічних громадян є праця і, відповідно, заробітна плата. Види і джерела доходів роботодавців, працівників різних підприємств, галузей народного господарства унааявлені здебільшого двома концепціями: марксистською та економістів західних країн. У них присутні протилежні уявлення про джерела доходів різних верств господарювання.

В основу економічної теорії марксизм, як відомо, поклав всезагальну формулою капіталу: $G - T - G_1$, де G – гроші, T – товар, G_1 – гроші з приростом додаткової вартості. Іншою формулою є $c + v + m$, де c – постійний капітал v – змінний, m – додаткова вартість.

До **постійного** капіталу К. Маркс відносить засоби виробництва. Назву “постійний капітал” ця його частина отримала на тій підставі, що, з погляду марксизму, він не здатний створювати нову вартість, що вартість речових складових капіталу може лише переноситися конкретною працею (у формі амортизації) на вартість заново створеного продукту. Отож постійним цей капітал є тому,

що у процесі його використання як речового він не змінює своєї вартості.

Змінний (від слова *variable* – змінний) – це та частина капіталу, яка витрачається на придбання робочої сили, джерел праці. Змінний, за уявленнями Маркса, тому, що робоча сила наділена здатністю створювати вартість більшу, ніж вартість її самої. А отже, крім вартості робочої сили, працівник створює додаткову вартість, яку привласнює капіталіст-експлуататор. Тим самим Маркс отримав теоретичні підстави для того, щоб закликати до соціалістичної революції і до знищення капіталістів як експлуаторський клас. Реалізація на практиці марксистської соціально-економічної, політичної, ідеологічної “програми” призвела до знищення сотень мільйонів людей у горнилі війн, голодоморів, проведення владою жорстоких, звірячих форм репресій.

Згідно з марксистською теорією, джерелом заново створеної вартості, національного доходу є лише праця виробничої сфери: промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту в тій його частині, коли той здійснює перевезення, пов'язані із процесами виробництва. Ці інші учасники господарювання отримують доходи внаслідок первинного, вторинного та інших стадій перерозподілу створеного у сфері виробництва національного доходу; службовець – із фонду, який створюється податковою системою, перукар – через ціну за надану послугу тощо. Відтак маємо концепцію “звуженого” джерела заново створеної вартості.

Прямо протилежними марксистській є концепції джерел доходів представників економічної теорії західних країн. Згідно з їхніми уявленнями капітал – це будь-хто і будь-що, здатне “приносити” прибуток. Отож, це теорії “розгорнутих, розширювальних” джерел доходів. Тут джерелами останніх є як виробнича, так і невиробнича сфери економіки. Красиве обличчя людини, котре потрапило на обкладинку журналу, – це такий самий капітал, а значить і джерело прибутку, як, наприклад, робоча сила, і, відповідно, праця робітника, який добуває вугілля.

Сутність та форми розв'язання проблем задоволення нужд людини. Повне, комплексне задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд кожної людини – основна, надісторична, всезагальна, фундаментальна проблема будь-якого суспільства. Хоча жодному із відомих його типів, на превеликий жаль, ще не вдалося впоратися із цією проблемою

повною мірою. Суспільству, його складовим – економічній, політичній (владній) системам, їх суб'єктам (президентам, урядам, парламентам, місцевим органам влади, підприємцям, тощо) важливо усвідомити, що рівень чи режим задоволення, зокрема, біологічних нужд людини, їх значимість зумовлені чинниками природи Всесвіту і людського організму. Це має бути вихідним положенням, яке означає, що визначальним призначенням соціально-економічних, політичних (владних), правових, ідеологічних, моральних тощо систем є перш за все розробка та застосування суспільних чинників, умов, механізмів, здатних узгодити фактори природи Всесвіту і природних та соціальних властивостей людини. Відсутність в Україні владних та бізнесових настановлень на нагальність узгодження цих вимог становить одну з причин можливостей злочинних дій стосовно людей, джерелами доходів яких є заробітна плата, пенсії, стипендії, депозити, різні види соціальної допомоги. Дії суспільства, його інституційних складових, самої людини у сферах нужд та проблем їх задоволення мають бути неодмінно й детально узгоджені із залежностями, визначеними природою. Будь-які відхилення від цих взаємозумовленостей неодмінно породжують життєвий дискомфорт абсолютній більшості населення, спричиняють захворювання і хвороби та призводять до передчасної смерті людей.

Наука має визначити, по-перше, що саме потрібно людському організму для його життєдіяльності, що становить сутність, зміст, структуру його нужденності і, по-друге, яким чином рухомий апарат, мозок (розум), нервову систему, біологічну енергію конкретної людини трансформувати у фізичні та духовні здібності до праці. Нужденні мотиви, постаючи у формі усвідомлених потреб, мають бути поєднані з діяльністю тих систем її організму, які здатні здійснити процеси безпечної взаємодії з природою і забезпечити задоволення нужд.

Історія виникнення, існування та розвитку людини і суспільства засвідчує, що влада, роботодавці далеко не завжди здійснювали обов'язок повного задоволення нужд кожної людини. Людський рід оприявнений країнами (державами), у яких існують (звісно, у різних співвідношеннях) досить високий, середній, низький і голодоморний чи пограничний з ним соціальний рівень задоволення нужденності. В одному випадку низький рівень пов'язаний з переважанням виробництва товарів і послуг,

в іншому – із поєднанням малоефективного виробництва, високими витратами ресурсів на прискорену індустріалізацію, переважанням розвитку важкої, порівняно з легкою та харчовою, промисловості, гонкою озброєнь, політичним курсом на збагачення одних верств населення і на злиденне існування інших через різні форми пограбування народу, розшарування суспільства на верстви, в тому числі й ті, нужди яких задовольнялися вкрай мізерно. Поряд із цим, нині, особливо у високо-розвинених країнах, головно унаслідок низької уваги влади, підприємців до проблем задоволення повсякденних нужд людини, розпросторилося епідемія надмірної фізичної ваги, ожиріння населення.

Про те, як *основний економічний закон* соціалізму, в частині забезпечення добробуту і всебічного розвитку всіх членів суспільства шляхом найбільш повного задоволення їх постійно зростаючих матеріальних і культурних потреб, *реалізовувався в дійсності свідчать чимало подій, котрі відбувались в Україні.*

Практика задоволення нужд пересічних громадян буденно об'єктивована найрізноманітнішими процесами за сутністю, змістом, формами, методами, механізмами, соціальними результатами. Звичайно, суспільство, у якій би соціально-економічній формі воно не знаходилось, завжди мало тією чи іншою мірою здійснювати заходи із задоволення біологічних і духовних нужд громадян. Цю місію неодмінно мали виконувати батьки стосовно дітей (дія цього принципу навіть у тварин є вражаючою, підтверджуючи їх самовідданість материнському та батьківському інстинкту), влада, роботодавці щодо забезпечення життя працівників, які були, є і завжди будуть найважливішим соціальним ресурсом виробництва предметів та послуг. Але поряд із цим з'ясувалося, що історія розвитку людства **переповнена** періодами воєн між державами, громадянськими війнами, революціями, а також різними внутрішньодержавними жорстокими формами фізичного, психічного видів катування та знищення людей. Не надто поступаються їм відносно такої "ефективності", нерідко штучно створені та вміло організовані, звірячі, підступні, антилюдяні, біологічні способи посягання на здоров'я і життя мільйонів осіб. Найбільш широко всі ці форми катування та знищення людей, на жаль, протягом століть застосовувались до українців. Тому виправдано здійснити аналіз цих трагічних процесів.

Застосовуючи ті чи інші владні, соціально-економічні, організаційно-управлінські прийоми, різні держави забезпечують принаймні три стратегії задоволення біологічних нужд людей:

1) повне задоволення таких нужд кожної особи;

2) голодомори, в тому числі і штучно організовані;

3) часткове або неповне задоволення біологічних нужд абсолютної більшості населення (напівголодомори).

Аналіз економічних, владних, політико-ідеологічних методів, способів і суто практичних дій *правлячих верств суспільства в Україні* щодо розв'язання проблем задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд кожної людини в останньому столітті (починаючи з жовтневого перевороту в Росії у 1917 році й донині) є ґрунтовною підставою для виокремлення двох головних, сутнісно антилюдських, різних за механізмами здійснення і соціальними наслідками, процесів: 1) *спланованого, штучно організованого в період 1917–1947 років пограбування репресивними силами влади населення України, внаслідок якого відбувався цілий “каскад” невиданих за злонамірними методами, застосованих до мільйонів українців усіх вікових верств, голодоморів; 2) цілеспрямованого пограбування пересічних громадян, здійснюваний владно-олігархічною (скоріше олігархічно-владною) системою абсолютної більшості населення України, зведення його життєвого рівня до злиденного (з 1991 року і дотепер).*

Негативні біологічні, фізичні, економічні, політичні, ідеологічні форми та механізми “задоволення нужд людини”. Факти неспростовно засвідчують, що проблеми нужд людини, їх задоволення можуть осмислюватись і розв'язуватись владою, роботодавцями трояко:

по-перше, як біосоціальна (природою і суспільством визначена) потреба повного задоволення нужд людини, зокрема, забезпечення її організму істивними речовинами і, відповідно, виконання функції гарантування високого рівня фізіологічного, фізичного, психічного здоров'я, довголіття;

по-друге, як спосіб максимального обмеження доходів абсолютної більшості громадян з метою їх пограбування, яке стає основним методом і джерелом збагачення суб'єктів влади, роботодавців;

по-третє, як ефективний, малозатратний біологічний засіб катування і знищення людей

і навіть націй; для реалізації цієї засобової системи, скажімо, сталінський режим спланував і реалізував стосовно українців такі основні форми досягнення мети: а) *біолого-фізіологічні, біохімічні, фізичні, психічні (голодомор) методи знищення людей і б) “наукові”, політичні (владні), ідеологічні, пропагандистські та інші засоби впливу на психіку українців задля того, щоб вони “забули” про своє етнічне походження, зрусифікувались і “погодились” зі своїм новим статусом таких собі “нових росіян”, мешканців Новоросії.*

До методів першої групи слід віднести: 1. Припинення природного процесу задоволення нужд людини у харчуванні й відтак позбавлення організму істивних речовин; цей найганебніший та найжорстокіший, штучно організований метод катування та знищення мільйонів українців отримав назву “голодомор”. *Катування голодом – це тортури, тяжкі фізіологічні, фізичні, психічні страждання через відсутність їжі як найпершого засобу підтримки життя. Страта мільйонів українців шляхом застосування штучно організованого голодомору – антиприродна, антисоціальна, злочинна та ще й триразова акція комуністичної владної системи; причому її організатори і виконавці так і не понесли покарання.* 2. Фізичне знищення українського населення (війни, Гулаги, багатотисячні розстріли, переселення сімей, населення сіл та окремих етносів).

До другої групи психофізичного розтління українців слушно віднести такі методи: цілеспрямована (упродовж століть) русифікація; злобні, ненависні, брехливі, лицемірні характеристики визвольних форм боротьби українського народу за державну самостійність і суспільну цілісність; перекроювання та переписування історії виникнення, існування, становлення, розвитку української нації, Київської Русі і Московії; антиукраїнська пропаганда, що доповнена боротьбою проти українського “фашистського націоналізму”; знищення будь-яких як проукраїнських партій, так і патріотів України; формування на українській землі прокомуністичного та проросійського суспільства; соціокультурне нищення української нації, заволодіння її територією, багатствами.

Голодомор – найжахливіший, найжорстокіший, досить тривалий у часовому вимірі біолого-фізіологічний, психічний спосіб катування та вбивства людей. Протягом порівняно нетривалого періоду (26-ти років) в Україні

було організовано три голодомори: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 роках. Це справді “штучний голод, організований у величезних масштабах злочинною владою проти населення власної країни” [7, с. 251].

Закон природного взаємозв'язку між потребами людського організму в їстівних речовинах і необхідністю щоденного повноцінного їх задоволення (тобто в достатній кількості й у сукупності потрібних видів білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин для забезпечення нормальної роботи усіх органів, належного здоров'я) сталінським тиранічним режимом був перевернений в антиприродний спосіб знищення українців. Виявилось, що *не потрібно ні патронів та стрілянини, ні будівництва концтаборів на кшталт Освенциму, автомобілів-душоубок тощо. Був винайдений і широко застосований природний за змістом і злочинний за сутністю, найефективніший за витратами біологічний метод знищення мільйонів українців – дітей, дієздатних та старших людей – позбавлення їх організмів їстівних речовин. Адже неможливо будь-яким іншим способом за досить короткий період часу тихо, непомітно та без будь-якого задіяння окремих ресурсів убити таку кількість людей.*

Фізіологічні, фізичні та психічні процеси, спричинені позбавленням людського організму їстівних речовин. Процеси, котрі відбуваються в організмі людини від голоду, медицина вважає хворобою й називає їх терміном “аліментарна дистрофія”. Професори Д.Б. Франк і М.М. Міщенко дослідили голодомори в Україні не з погляду методів їх організації, здійснення жахливих соціальних та економічних наслідків, а з біомедичних позицій. Для них важливо було з'ясувати, які фізіологічні, біохімічні зміни в клітинах, тканинах, органах та у психіці людини відбуваються внаслідок позбавлення організму їстівних речовин та які відчуття і переживання ці процеси викликають.

Д.Б. Франк та М.М. Міщенко перш за все розмежували реальні фізіологічні та психічні процеси, які відбуваються в організмі та їх відчуття людиною. Встановлено, що позбавлення останньої їстівних речовин призводить до того, що, по-перше, відбувається загальне виснаження, прогресуючі розлади наявних видів обміну речовин, дистрофія тканин, порушення функцій усіх органів, зниження фізичної і психічної активності, психічні розлади, схуднення, врешті-решт до тілесного стану обтягнутих шкірою кісток. До прикладу,

якщо в шлунок не надходять їстівні речовини, то знижується вміст поживних речовин у крові і рецептори про це надсилають до мозку відповідні імпульси. Виникає відчуття голоду, під дією якого на певній стадії організм починає втрачати м'язовий та органний масив. Людина повністю втрачає працездатність і нерідко самотійно переміщатися, мова стає монотонною, повільною, з'являються судоми, болі у м'язах, поясниці. Світ свідомості набуває спотворених смислообразів. Зникають почуття гидливості, сором'язливості й водночас виникають психози. Відновлюються інстинкти тваринних способів виживання, докорінно змінюються норми поведінки. Зростає злочинність, примножуються випадки диких убивств. Пізніше атрофуються м'язи, з'являється опухання тіла та накопичення рідини в животі. На шкірі виникають крововиливи, порушується серцева діяльність, виникає голодна кома. Все це доповнюється такими хворобами, як дизентерія, пневмонія, туберкульоз. Припиняється дихання, зупиняється серце, настає смерть. Встановлено, що першочергово помирають діти і фізично здорові чоловіки. Якщо ж після голодування організм отримає можливість наїстися, то людина помирає у тяжких муках.

Пітерим Сорокін (американець російського походження) у працях “Соціальна та культурна динаміка”, “Соціологія революції”, “Голод як фактор впливу на поведінку людей, соціальну організацію та суспільне життя” доводив, що “тоталітарна й позбавлена будь-яких етичних табу у світоглядних підходах і, головне, у своїй політичній практиці в таких небачених у світі масштабах комуністична система застосувала терор голодом як жахливу, смертоносну зброю для упокорення волелюбного колись українського народу... Голод (а надто організований навмисно і штучно!) “придушує глибинний загальнолюдський “рефлекс свободи”, який нерідко вступає в конфлікт із рефлексом голоду і доволі часто перемагається ними... Непоодинокі люди за продуктової “пайок” відмовлялися від притаманних їм форм поведінки та способу думання, надягали на себе маску покірливості перед різними капралами й терпіли, нерідко скрегочучи зубами, багато такого, чого без цього “пайкового тиску” не терпіли б... У маси людей голод придушив більшу частину морально-правових рефлексів і перетворив їх у цьому сенсі на правових і моральних “нігілістів”... За нормальних умов люди поводяться

з гідністю, бережуть свою самоповагу, не торгують своєю честю... Під впливом голоду “випаровуються” і честь, і совість, і гідність” [9].

Відповідно до мети та намірів сталінського режиму стосовно українців та України з перших років свого існування було визначено голодоморний терор як найдієвішу і найпоширенішу форму “задоволення нужд людини”. Основним політико-ідеологічним механізмом організації голодоморів було *обрано і застосовувано процеси “планових хлібозаготівель”*. Грабували не лише зерно, а й будь-що, що являло собою їстівну речовину. Ці та інші людиноненависницькі методи сталінський режим не раз використовував для досягнення аналогічних політичних завдань.

Голодомор 1921–1923 років. Першим в Україні після більшовицької революції 1917 року став голодомор вказаних років. Причини його були такі: зтяжна громадянська війна, нова економічна політика, репресивні форми хлібозаготівель, державний тероризм, початок широкого застосування голодового геноциду щодо українців. Соціальними наслідками таких дій стало голодування восьми млн. селян [8, с. 16]. На початку ХХ століття селяни складали 84% населення України. Згідно з даними членів координаційної ради організації “Самостійна Україна” Наталки Немчинової і Сергія Неділько під час голодомору 1921-1923 років було знищено більше двох мільйонів українців.

Голодомор 1932–1933 років. Із трьох штучно організованих, наперед задуманих голодоморів, найжорстокішим, найзлочиннішим виявився голодомор 1932-1933 років. Американський професор Р. Конквест вважав, що Москва запланувала голод для знищення українського селянства як національного бастиону. Виконання, як правило, непосильних планів хлібозаготівель було зумовлено принципами невідмінної обов’язковості і забезпечувалось комплексом карально-репресивних заходів:

1. Злочинною владою тиранів були створені озброєні, по суті бандитського спрямування, чисельні загони, які насильно, за повної державної підтримки здійснювали систематичні, довготривалі пограбування мільйонів сімей й у спосіб, який ставав умовою неминучої смерті українців від голоду.

2. Був запроваджений принцип занесення спочатку шести колгоспів, а згодом і всього сільського населення України на “чорну дошку”, що визначало повну комунікаційну і, відповідно, продовольчу ізоляцію від

зовнішнього світу. Тобто окремі села, а пізніше і всі селяни країни, опинилися в голодоморній резервації. Для успішної реалізації цього “геніального задуму” були створені й практично застосовані, знову ж таки, загороджувальні загони навколо сіл, на залізницях тощо. Все це доповнювалось процесами позбавлення домогосподарств житла, присадибних ділянок, розкуркуленнями, депортаціями, ув’язненнями, розстрілами.

Більшовики для себе з’ясували, що голодомор є зручним і дієвим механізмом для розв’язання також досить значної кількості інших проблем національного, воєнно-політичного, економічного та ідеологічного змісту. Тому більшовицька влада поєднала заходи із хлібозаготівель, процеси колективізації, прискорення індустріалізації, матеріально-грошового забезпечення комуністичних партій інших країн з метою організувати в майбутньому світову соціалістичну революцію і нищівний голодомор селян України. На здійснення голодомору були спрямовані марксистська ідеологія, сталінська пропаганда, силові кадебістські, міліцейські, військові сили із задіянням місцевих селян-бідняків. Статистичні дослідження свідчать, що в Україні від голодного катування страчувалось щодня 25 тис. осіб, щогодини – 1 тис., щохвилини – 17-ть. У 1933 році середня тривалість життя українських чоловіків становила 7,3 років, жінок – 10,9 років. За оцінками одних науковців в Україні від голоду згинуло від 7 до 10 млн. осіб, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи НАН України – близько 4,5 млн осіб.

Репресії. Період між другим та третім голодоморами був “заповнений” в Україні процесами терору шляхом багатоманітних форм репресій, переселень, розстрілів, а також багаторічної війни. Доведено, що в 1937-1939 роках було арештовано, піддано катуванням, розстріляно та заслано в Гулаги 1,5 млн. пересічних громадян і 40 тис. громадян із владних структур.

Війни. Війна – злочинна форма боротьби між державами, класами тощо, антилюдська масштабна подія, що призводить до масового нищення людей, переселення народів, голодоморів, трагедій, руйнування будинків, підприємств, мостів, різних видів транспорту, врожаїв. Війна як форма розв’язування відносин між ким би то не було має бути заборонена міжнародною спільнотою. Суб’єкти, які спричиняють війни, повинні нести найжорстокішу

кримінальну відповідальність на рівні міжнародного трибуналу.

За підрахунками генерал-лейтенанта запасу Петра Процика у Другій світовій війні загинуло на фронтах воїнів-українців 2,5 мільйона і цивільного населення – 5,5–6 млн. осіб. Сотні тисяч українських солдат та офіцерів загинули також у полоні та після війни у радянських ГУЛАГах. Підкреслимо, що стосовно українців, яких мобілізували в армію після звільнення від окупації, було визначене владою особливе ставлення. Їм нерідко наказували йти в бій на непідготовлених артилерією ділянках. Маршал Жуков, зокрема, посилаючи напівозброєних українців лівобережжя форсувати Дніпро, заявляв, що чим більше їх у річці потоне, тим краще. У селі, де я народився, з мобілізованих після звільнення території від фашистських окупантів чоловіків повернулися живими тільки тяжко поранені.

Голодомор 1946–1947 років. Переможців Другої світової війни в Україні чекав черговий етап голодомору, репресій, катувань, розстрілів, переселень. Україна була значно ослаблена на людські, економічні ресурси голодоморами 1922–1923, 1932–1933 років, репресіями 1937–1939, війною 1941–1945. Зокрема, після війни у сільському господарстві України 80% працівників були жіночої статі. До того ж 1946 рік був неурожайним: зібраного зерна в цілому було достатньо для харчування. Але сталінський режим знову знайшов причини для післявоєнного застосування технологій штучної організації голодомору в Україні:

1) використання вирощеного зерна як економічного джерела відбудови зруйнованої промисловості і, зокрема, військово-промислового комплексу;

2) постачання зерна заново створеним країнам “соціалістичного табору” та іншим державам задля ліквідації в деяких з них карткової системи на хліб; скажімо, Болгарія отримала 90 тис. тонн зерна, Польща – 900 тис. тонн, Фінляндія, Норвегія, Чехословаччина – 2446 тис. тонн;

3) достатнє постачання зерна в Москву, Ленінград, інші міста Росії.

Реальних можливостей для здійснення цих планів не існувало. Але сталінський режим, який мав досвід вищеназваних голодоморів, це не зупинило. Влада знову пішла шляхом штучної організації в Україні (і не тільки) голодомору. Спочатку завдання відібрати зерно у селян було покладено на М.С. Хрущова, який старанно виконував усі настанови

з Москви. Але для більш успішного голодоморного процесу Сталін вирішив надіслати в березні 1947 року секретаря ЦК КП(б)У більш надійного, безкомпромісного голодоморщика Кагановича Л.М. (єврейського походження, 1883 р. народження, с. Кабани, Київської губернії царської Росії). Щоб прислужити Сталіну Лазар Каганович план хлібозаготівлі перевиконав на 22300 тис. пудів. Соціальними наслідками, щонайперше діяльності цього найжорстокішого ката українського народу, його “твердої руки” стали:

– “смерть у 1947 році дітей віком до чотирьох років у містах 57601 осіб, у селах – 81515;

– ускладнення і примноження голодомором випадків таких хвороб, як пневмонія, туберкульоз, дизентерія тощо;

– страта голодомором біля одного млн. жителів України” [9, с. 14].

Проблеми озлидніння пересічних українців на початку ХХІ ст. Формально українська, а фактично антиукраїнська, владно-олігархічна система ось уже скоро упродовж 25 років штучно організовує процеси, результатом яких є озлидніння мільйонів українців. У цьому аспекті соціальної життєпобудови населення вона має не мало спільних рис у ставленні до українців комуністичного режиму в минулому. Хоча, звичайно, існують й суттєві відмінності. Спільними рисами є такі: *зневажливе ставлення владно-олігархічного режиму до рівня, якості життя українців, позбавлення їх можливості задовольняти на належному рівні свої нужди в їстівних речовинах, одязі, взутті, житлових умовах, лікарських, освітянських послугах, у відродженні українських традицій, мови, культури; позбавлення патріотично налаштованих, порядних, чесних, високоосвічених, відданих українським традиціям, національним святиням українцям можливості пройти у вищі щаблі влади з метою формування проукраїнської професійної влади.*

Основними причинами такого становища є, по-перше, збереження в українській соціально-економічній системі багатьох основоположних принципів аналогічної системи життєдіяльності совкового періоду. Її на сьогодні залишилася прокомуністично централізована система організації та управління; незмінними є основи організації та функції прокуратури, “телефонного” способу спрямування судочинства, замість виборів за радянських часів депутати призначались, у суверенній Україні

– прикупувються. По-друге, голодомори, репресії, розстріли, переселення, масове знищення української інтелігенції (письменників, кобзарів, науковців, акторів і режисерів, учителів, інженерів, менеджерів тощо) значно послабили генетичні схильності українців до свободи, вільнодумства. По-третє, як справедливо зазначив проф. Анатолій Лой, українські політики у своїй абсолютній більшості – це спадкоємці радянської “еліти” – партійної (я б додав комсомольської, кадебістської та профспілкової) номенклатури, яка на початку 1990 об’єдналася з бізнесовими колами. І саме від цієї запроданської номенклатури перейшли в українську систему такі ключові риси, як закритість, корупція, бюрократизм. Представники вітчизняної пострадянської бізнес-політичної “еліти” отримують надприбутки, експлуатуючи наявний у них доступ до державних капіталів і ресурсів. Природно, що до новаторства, інноваційних технологій вони залишаються байдужими. “Після кожного Майдану ми дивуємось, чому не з’являється нова еліта. Начебто “перетрушуємо” її, але структурних змін не відбувається. Річ у тім, що у цьому колі є своєрідна внутрішня солідарність, яка не залежить від партійної приналежності – своїх вони не здають” [3, с. 4].

До цього слід додати, що територія Україна за своїми природно-кліматичними чинниками була (і, звісно, залишається) найбільш сприятливою для життєдіяльності людини. Зокрема, у зв’язку з цим так звана еліта радянщини (офіцери, генерали збройних сил, КДБ, секретарі обкомів, міськкомів, райкомів, представники адміністративної влади тощо) після виходу на пенсію обирали для життя Україну. Тим самим українське населення було “перенасичене” прокомуністичним, проросійським, фактично ідеологічно злобним, антиукраїнським персоналом.

Відмінні ознаки чинної влади, на наш погляд, тут такі: комуністичний режим діяв методами організації голодоморних катувань, репресій, масових розстрілів, переселення народів, антиукраїнської пропаганди, основною метою яких було знищення української нації. Українська влада протягом 25 років практично здійснює курс на озлидніння українців, причому післямайданівська влада в єдності з олігархами у цій справі досягла найвищих результатів. Так, основним механізмом організації голодоморів сталінізм обрав хлібозаготівлю. Сучасний владно-олігархічний режим в Україні з метою збагачення використовує

більш вишукані, різноманітні правові, адміністративні, злодійсько-економічні методи. В основі кожного з яких є взаємопов’язані процеси пограбування населення і, відповідно, збідніння пересічних українців. Такою, скажімо, була кравчуково-кучмівська ваучеризація; путінсько-тимошенківська система нищення результатів помаранчевої революції (про яку замовчують як “найщиріші” українці при владі, так і “найправдивіші журналісти”); януковичський владно-корупційний режим обкрадання українців. Керованими нині президентською, парламентською, урядовою владою, банківською системами, олігархами стали процеси формування та успішного застосування принципів збереження награваного злодіями минулих періодів і надання таких же можливостей нинішнім суб’єктам адміністративної та економічної влади.

Владно-олігархічний режим, його носії повністю пристосувались до того, щоб існуюча, зручна для пограбування населення, система залишалась “непрístupною” для змін за будь-яких чи то мирних, чи то кровопролитних революцій. Одним із чинників цієї “непрístupності” є *позбавлення виборів здатності будь-що змінити сутнісно за змістом і намірами владно-олігархічної системи*. По-перше, “голоси” зубожілого населення легко і дешево “продаються і купуються”; по-друге, збіднілість є дієвою передумовою довіри до “солодких” обіцянок. А це, своєю чергою, благодатне поле для підступних брехунів, лицемірів, циніків, олюднених істот, які прагнуть до влади з єдиною метою – збагачення.

Отже, діюча соціально-економічна система України, існуючі рівні заробітної плати, пенсій, різних видів соціальної допомоги, як основних джерел задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд пересічних українців, є загрозливими для здоров’я і життя багатомільйонного народу. Ці фактори збідніння доповнюються та посилюються високим рівнем і неймовірною багатоманітністю податків, здійсненим національним банком України злочинного стосовно пересічних громадян процесу раптового падіння курсу гривні відносно долара та інших іноземних валют, встановленням монопольних цін і відсутністю антимонопольних дій, непомірне підвищення тарифів за опалення квартир, використання газу, електроенергії тощо (між іншим, не в інтересах наповнення доходами державного бюджету, а в угоду власників електромереж тощо).

ООН визначив стандарти, згідно з якими, якщо витрати на проживання менше 5 доларів на день, то вона знаходиться за порогом бідності. В Україні нині існує прожитковий мінімум на день, одні вважають 2 долари, інші – півтора. Розрахунок здійснюється, виходячи з розміру сьогоднішнього прожиткового мінімуму – 1167 гривень. Мінімальна заробітна плата становила в 2015 році 1218 грн, нині – 1378 грн. Зростає рівень безробіття. В кінці 2013 року за офіційними даними він склав 7,7%, а в 2015 році – 9,6%.

Очевидно, що ці владні дії є злочинними стосовно кожної простої людини, стану її здоров'я, сутності, змісту біологічного, фізичного, духовного життя. У правовій сфері вони мають розглядатись як способи посягання на здоров'я, життєдіяльність людини. Тому одне з першочергових завдань законодавців – розробка і прийняття законів кримінальної відповідальності суб'єктів влади, олігархів за різні форми посягання на здоров'я, довголіття, нормальні умови життєдіяльності громадян України.

Президенти (за виключенням, можливо, лише Віктора Ющенка), прем'єр-міністри, голови Верховних Рад, міністри, більшість депутатів, керівники окремих партій, парламентських фракцій, працівники силових структур, голови адміністрацій, інші чиновники, олігархи, значна частина лікарів, діячів аптекарської системи, працівників навчальних закладів тощо не лише самі стали на шлях злочинства, а й є плодовитими розсадниками озлочинення, моральної деградації не малого сегмента соціального докільля України. Клептократизм (гр. *klepto* – хворобливе, нездоланне прагнення до злочинства) охопило значні сферні ніші суспільства. Це злочинне середовище небезпечно не тільки тим, що воно привласнює гроші, матеріальні цінності, які є результатом багаторічної праці мільйонів українців, але ще й тим, що формує у молоді настановлення на пошук шляхів нетрудового збагачення.

Той рівень примітивізму уявлення президентів, прем'єр-міністра, міністрів, депутатів усіх рівнів, олігархів про реальну нужденність громадян України, про природні та суспільні чинники їх задоволення є однією з вагомих причин їх “згоди” з існуючим ось уже упродовж чверть століття станом: напівголодомором абсолютної більшості населення України у зв'язку зі штучним процесом створення вкрай обмежених можливостей для задоволення нужд в істивних речовинах. В Україні побільшало

людей, яким узагалі не вистачає грошей на їжу. За даними TNS, якщо у четвертому кварталі 2013 року 1% населення не мало достатньо грошей навіть на їжу, то у першому кварталі 2015 ця цифра зросла до 6%. Виходячи з того, які процеси відбуваються у системі розвитку виробництва в 2016 році, процент населення, що не матиме грошей навіть на їжу, значно зростає. Дієтологи висловлюють стурбованість з приводу того, що абсолютна більшість українців уже позбавлені можливості купувати і споживати необхідний для організму асортимент істивних речовин. У харчуванні переважають картопля, хліб, крупи. Відсутні у потрібній кількості молоко, яйця, масло, овочі, фрукти тощо. В Україні влада за всіх президентів і прем'єр-міністрів “не помічає” наявності Богатирьовського “пігулкового” завчасного мору мільйонів громадян країни.

Великою проблемою для багатьох українців стало придбання одягу у зв'язку з непомірними на нього цінами (80% українців, скажімо, мають одяг “з чужого плеча”). Створені умови, за яких для більшості сімей є неможливим розв'язати проблему наявності житла (при заробітній платі від двох до чотирьох тис. гривень в місяць на двокімнатну квартиру треба накопичувати кошти, не ївши і не пивши, протягом 50–100 років).

Справедливим є звинувачення журналістки Ольги Дубенської щодо курсу нинішньої влади на збідніння українського населення. Голова комітету економістів України Андрій Новак на основі аналізу економічних процесів, котрі відбуваються в країні, дійшов висновку, що за рівнем доходів і життя ми повернулись у 1998–99 роки. Деякі ж експерти доводять, що за цими позначками ми вже перемістились у 1990 роки. ООН оприлюднила факти, згідно з якими більше 80% українців знаходяться за межею бідності. Голова партії пенсіонерів Микола Кукуріка висновує, що за межею бідності знаходиться 99% пенсіонерів. За даними на 22.03.2016 року Світового банку Україна займає перше місце в Європі за рівнем інфляції, перше місце в Європі і друге у світі за рівнем смертності на 100000 населення (більш, аніж удвічі перевищує європейську), 136 місце з 214 країн за валовим доходом на душу населення.

Питання засобів та умов задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд людини – це першочергово проблема суспільства взагалі та соціально-економічних його чинників зокрема. Природа Всесвіту сформувала системи

взаємозв'язків, взаємозалежностей, життєво прийнятні форми взаємодії між неорганічною природою, рослинним, тваринним світом і властивостями людини. Проте їх *реалізація залежить від держави і суспільства, їх взаємозалежної дієздатності і перш за все з приводу виробництва, розподілу, обміну, споживання.*

Ожиріння. Надмірну вагу мають у США – 66,3% населення (210 млн. осіб), Кувейті – 79,3%, Катарі – 72,1%, ОАЕ – 72,0%, Саудівській Аравії – 71,3%, Туреччині – 63,6%. До речі, в Україні з надмірною вагою проживає 51,8% населення. Людині із цією фізичною особливістю загрожує така хвороба, як ожиріння. Десятий міжнародний конгрес з ожиріння зазначав, що *воно є хронічною обмінною хворобою, накопиченням жирової тканини у таких розмірах, коли виникає загроза цукрового діабету, гіпертонії, інфаркту міокарда, загальної захворюваності та смерті.* Хворобою ожиріння вражені 42,8% населення Кувейту, 32,8% – США, 31,8% – Мексики, 34,8% – Єгипту, 29,3% – Туреччини, – 24,9% Росії та Великої Британії. У США щорічно від ожиріння помирає приблизно 300 тисяч людей. Незначна частина загалу страждає від ожиріння в Китаї (5,6%), Індії (1,9%), Італії (17,2%), Франції (15%), Швейцарії (14,1%). Було також зазначено, що за 15 років ХХІ століття від ожиріння відбулося у світі більше смертей, ніж від голоду.

ВИСНОВКИ

Загальноновизнаним є факт антинародності, неукраїнськості існуючої ось уже 25 років владно-олігархічної структури в Україні. Її визначальна риса – безмежна жадібність суб'єктів владно-бізнесової системи. У тому числі і злодійство як спосіб її утамування. У цивілізованих країнах світу злодії “відбувають покарання у виправних закладах”. Тільки не в Україні. У результаті влада безкарно, невпинно чинить зло стосовно абсолютної більшості населення країни. Сподіватися, що ця жахлива для пересічних українців дійсність коли-небудь сама собою зміниться не доводиться. Ні система виборів, ані боротьба, незчисленні жертви майданів трьох революцій та війни на сході країни виявилися не здатними змінити перебіг подій на краще. Напевне потрібно чесним, порядним, освіченим, безкорисним інтелектуалам усіх сфер діяльності, широким масам населення, що страждають від владно-

бізнесового свавілля, об'єднатися і сформулювати дієві способи та здійснити докорінні зміни існуючої суспільної ситуації.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпень: ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.

2. Горбуров К. Чорна таємниця сталінського режиму: “третій радянський голод” в Україні // День. – 2016. – 4-5 березня. – С. 14.

3. Гринівський Р. Суспільство і влада: чи можливий діалог? // Україна молода. – 2016. – 25-26 березня. – С. 4.

4. Декарт Р. Міркування про метод // Система сучасних методологій: [хрестоматія у 4 томах] / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – Т. 1. – С. 86–94.

5. Кэмпбелл Р. Макконнел, Стенли Л. Брю. Экономика (принципы, проблемы и политика. – М.: Изд. “Республика”, 2003. – 983 с.

6. Маршалл А. Принципы экономической науки. – М.: “Прогресс”, “Универс”, 1993. – 594 с.

7. Самійленко І. Соціополітичне тло голодового генциду в Україні. – К.: Просвіта, 1998. – 306 с.

8. Советский энциклопедический словарь. – М.: Изд. “Сов. энц-дия”, 1982. – 608 с.

9. Сорокин П. Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь / Вступ. статья, составл., коммент., подгот. к печ. В.В. Сапова и В.С. Сычевой. – М.: Academia & LVS, 2003. – 684 с.

10. Философский энциклопедический словарь. – 2 издание. – М.: “Сов. энц-дия”, 1989. – 836 с.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainkoï movy / uklad. i hol. red. V.T. Busel. – K., Irpen: VTF “Perun”, 2007. – 1736 s.

2. Horburov K. Chorna taiemnytsia stalinskoho rehymu: “tretii radianskyi holod” v Ukraini // Den. – 2016. – 4-5 bereznia. – S. 14.

3. Hrynivskiy R. Suspilstvo i vlada: chy mozhlyvyi diahloh? // Ukraina moloda. – 2016. – 25-26 bereznia. – S. 4.

4. Dekart R. Mirkuvannia pro metod // Systema suchasnykh metodolohii : [khrestomatiia u 4 tomakh] / Uporiad., vidp. red., perekl. A.V. Furman. – Ternopil: TNEU, 2015. – T. 1. – S. 86–94.

5. Kempbell R. Makkonnel, Stenly L. Briu. Ekonomiks (pryntsyry, problemy i polytyka. – M.: Izd. “Respublika”, 2003. – 983 s.

6. Marshall A. Printsypy ekonomycheckoi nauky. – M.: “Prohress”, “Unyvers”, 1993. – 594 s.

7. Samiilenko I. Sotsiopolitychne tlo golodovoho henotsydu v Ukraini. – K.: Prosvita, 1998. – 306 s.

8. Sovetsky entsyklopedycheskyi slovar. – M.: Izd. “Sov. ents-dyia”, 1982. – 608 s.

9. Sorokyn P. Golod kak faktor. Vlyianye goloda na povedenye ludei, sotsyalnuu orhanyzatsyi u obshchestvennuu zhyzn / Vstup. statia, sostavl., komment., podhot. k печ. V.V. Sapova y V.C. Sychevoi. – M.: Academia & LVS, 2003. – 684 s.

10. Fylosofsky entsyklopedycheskyi slovar. – 2 izdanye. – M.: “Sov. ents-dyia”, 1989. – 836 s.

АНОТАЦІЯ

Буян Іван Васильович.

Суспільство – соціальний чинник задоволення нужд людини.

Якість життя, здоров'я, довголіття, здоровий зміст матеріального добробуту, духовний розвиток – найвищі цінності, незмінні і найважливіші, проблеми, які має розв'язувати суспільство. Природа Всесвіту, її неорганічна складова, рослинний і тваринний світи не лише створили всі матеріальні передумови для повного, комплексного задоволення біологічних, духовних нужд кожної людини, а й, по-перше, поєднали види нужденності особи з наявними у природі мінеральними речовинами, білками, жирами, вуглеводами, вітамінами; по-друге, сформували в людському організмі чинники (рухомий апарат, мозок, нервову систему, біологічну енергію), завдяки наявності яких людина розумна здатна виробляти потрібні для задоволення нужд предмети та послуги. Природа також визначила, що людина здатна успішно взаємодіяти з нею лише об'єднавшись у суспільство з іншими людьми, здійснивши поділ праці, залучивши фізичні, духовні здібності, творчість. Важлива вимога природи – обов'язкове поєднання праці із виробництвом предметів споживання і засобів самого виробництва. Натомість суспільство – якісно інший, аніж природа, чинник задоволення нужд людини. Воно становить соціальне середовище, сукупність економічних (нині переважно ринкових), політичних, правових тощо умов життєдіяльності населення. Основними діючими суб'єктами соціально-економічної системи є влада, власники засобів виробництва (роботодавці), котрі покликані здійснювати заходи задля уможливлення повного задоволення людської нужденності. Суспільний загальний взаємодіє з природою для виробництва предметів та послуг, розбудовує систему взаємин між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну, привласнення та споживання матеріальних і духовних благ. В останньому сегменті повсякдення мають місце як досягнення, так і насильство, голодомори, війни, репресії, державно-олігархічне злодійство, пограбування населення, напівголодомори стосовно абсолютної більшості населення, а звідси хвороби, втрата працездатності, передчасна смертність.

АННОТАЦИЯ

Буян Иван Васильевич.

Общество – социальный фактор удовлетворения нужд человека.

Качество жизни, здоровье, долголетие, материальное благополучие, духовное развитие – высшие ценности, неизменные и важнейшие проблемы, которые должно решать общество. Неорганическая природа, растительный и животный миры не только создали все материальные предпосылки для полного, комплексного удовлетворения нужд каждого человека, но и, во-первых, соединили виды нужд человека с имеющимися в природе минеральными веществами, необходимыми для него белками, жирами, углеводами, витаминами; во-вторых, создали в человеческом организме органы (двигательная система, мозг, нервная система, биологическая энергия), благодаря наличию которых человек способен производить все необходимые для удовлетворения своих нужд предметы и услуги. Природа также определила, что человек способен успешно взаимодействовать с ней только объединившись с другими людьми в общество, осуществив разделение

труда, задействовать свои физические, духовные способности, творчество. Важное требование природы – обязательное соединение производства не только предметов потребления, но и средств самого производства. Общество – качественно иной, нежели природа, фактор производства предметов и услуг, способных удовлетворять нужды человека. Оно создает социальную среду, совокупность экономических (ныне преимущественно рыночных), политических, правовых и других необходимых условий жизнедеятельности людей. Основными действующими субъектами социально-экономической системы являются власть, собственники средств производства (работодатели), которые осуществляют всевозможные меры для удовлетворения человеческой нуждаемости. Общество взаимодействует с природой, создает систему взаимоотношений между людьми по поводу производства, распределения, обмена, потребления материальных и духовных благ. В этой сфере повседневности имеют место как достижения, так и злоешие античеловеческие явления, процессы – насилие, голодоморы, войны, репрессии, государственно-олигархические злодеяния, ограбление населения, полуголодоморы для абсолютного большинства населения. В итоге ослабляется иммунитет человеческого организма, “расцветают” эпидемии, болезни, граждане теряют трудоспособность, повышается уровень смертности.

ANNOTATION

Buyan Ivan.

Society – social factor of satisfaction human needs.

Quality of life, longevity, healthy content of material welfare, spiritual development – the highest value, constant and the most important problems which society must solve. Nature of the Universe, its inorganic component, flora and fauna not only created all the material preconditions for the full, complex satisfaction of biological and spiritual needs of each person but firstly, combined types of human needs with existing in nature minerals, proteins, fats, carbohydrates, vitamins; secondly, formed in the human body indicators (motor apparatus, brain, nervous system, biological energy) thanks to the existence of which wise human can produce the necessary items to meet the needs and services. Nature also determined that the human is able to successfully interact with it only united in society with others, completing the division of labor involving physical and spiritual abilities, creativity. An important requirement of nature – a compulsory combination of labor for the production of consumer goods and means of production itself. Instead, society – qualitatively different than nature, human needs satisfaction factor. It is the social environment, a set of economic (now mostly market), political, legal, etc. living conditions of the population. The main acting objects of socio-economic system is the power, owners of the means of production (employers) who are called to implement measures to enable the full satisfaction of human needs. The public generally interacts with nature to produce items and services, develops a system of relationships between people on the production, distribution, exchange, appropriation and consumption of material and spiritual wealth. In the last segment of everyday life there are both achievements and violence, famine, war, repression, state-oligarchic larceny, robbery of the population, half-famine concerning absolute majority of the population, and from there diseases, disability and premature mortality.

Надійшла до редакції 31.03.2016.

БІБЛІОГРАФІЯ

ПОСМЕРТНИХ ВИДАНЬ ПРАЦЬ АКАДЕМІКА В. А. РОМЕНЦЯ, ПРАЦЬ ПРО НЬОГО ТА ПРАЦЬ ПРО ЙОГО ТВОРЧІСТЬ*

ПРАЦІ В. А. РОМЕНЦЯ, ВИДАНІ ПОСМЕРТНО

1. Історія психології ХХ століття [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 989 с.
2. Унікальність і відповідальність вчинку як засади його рефлексивності [Текст] / В. А. Роменець // “Ars vetus – Ars nova” : М. М. Бахтін. – 2-е вид., стер. / Голова редкол. серії А. В. Роменець. – К. : Гнозис, 1999. – С. 7–15.
3. Переднє слово / В. А. Роменець [Текст] // Рождественский Ю. Т. Киевская школа академической психологии первой половины XIX века. – К. : Гнозис, 1999. – С. 5–6.
4. Психософія вчинку : сходинки екстатичного буття [Текст] / В. А. Роменець, І. П. Маноха // Психологія на перехіді тисячоліть : зб. наук. праць учасників П'ятих Костюківських читань : у 3 т. – К., 1999. – Т. 3. – С. 81–92.
5. Вчинкова організація канонічної психології [Текст] / В. А. Роменець // Психологія і сусп-во. – 2000. – № 2. – С. 25–56.
6. Невідомі сторінки творчості В. А. Роменця [Текст] // Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. – 3-е вид. – К. : Либідь, 2001. – С. 259–285.
7. Психологія творчості [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – 2-е вид. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.
8. Жизнь и смерть : постижение разумом и верой [Текст] / В. А. Роменець. – 2-е изд. – К. : Либідь, 2003. – 232 с.
9. Історія психології ХХ століття [Текст] : навч. посіб. – 2-е вид., стер. / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 2003. – 989 с.
10. Психологія творчості [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – 3-е вид. – К. : Либідь, 2004. – 288 с.
11. Поступковая природа психического и предмет психологии [Текст] / В. А. Роменець // Предмет и метод психологии : Антология / под ред. Е. Б. Старовойтенко. – М. : Академический проект ; Гаудеамус, 2005. – С. 379–396.
12. Історія психології : Стародавній Світ. Середні віки. Відродження [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2005. – 916 с.
13. Історія психології : XVII століття. Епоха Просвітництва [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2006. – 1000 с.
14. Історія психології : XVII століття. Епоха Просвітництва [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2006. – 1000 с.
15. Вчинок і постання канонічної психології [Текст] / В. А. Роменець // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 11–36.
16. Історія психології : XIX – початок ХХ століття [Текст] : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2007. – 832 с.
17. Г. И. Челпанов : период профессорства в Университете Св. Владимира (г. Киев, 1891–1907 гг.) [Текст] / В. А. Роменець, И. П. Маноха, А. А. Бреусенко. – К. : Гнозис, 2000. – 270 с.
18. В. А. Роменець : Вчинок і постання канонічної психології [Текст] / В. А. Роменець // Загальна психологія [Текст] : хрестоматія : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / упор. : О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Каравела, 2007. – С. 394–411.
19. Вчинок і проблема детермінізму у вітчизняній психології [Текст] / В. А. Роменець // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 15–21.
20. Світ пізнає себе через людську душу (бесіда з академіком Володимиром Роменцем) [Текст] // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 170–176.
21. Світ пізнає себе через людську душу [Текст] // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 10–19.
22. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження [Текст] / В. А. Роменець // Психологія і сусп-во. – 2013. – № 2. – С. 6–27.
23. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження [Текст] / В. А. Роменець // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 35–66.
24. Історія психології ХХ століття [Текст] / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – 3-е вид., стер. – К. : Либідь, 2016 (у друці).

* Укладач: П. М'ясоїд.

Використано джерело: Праці про творчість і життя академіка В. А. Роменця [Текст] // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 254–265.

ПРАЦІ ПРО ТВОРЧИСТЬ В. А. РОМЕНЦЯ

1. Аврамчук, О. С. Огляд психолого-динамічних тенденцій у творчій спадщині В. А. Роменця [Текст] / О. С. Аврамчук // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 11–12.
2. Алексеева, М. І. В. А. Роменець і сучасна історіографія психології [Текст] / М. І. Алексеева // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 96–101.
3. Алієв, Ш. Смерть як чинник смисложиттєвого самовизначення людини (читаючи Володимира Роменця) [Текст] / Ш. Алієв // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 106–123.
4. Алієв, Ш. Вчинкова природа практики (філософсько-психологічна інтерпретація творчого діалогу В. А. Роменця із М. М. Бахтіним) [Текст] / Ш. Алієв, П. М'ясоїд, А. Фурман // Психологія і сусп-во. – 2012. – № 3. – С. 6–23.
5. Алієв, Ш. Вчинкова природа практики [Текст] / Ш. Алієв, П. М'ясоїд, А. Фурман // Система сучасних методологій : хрестоматія в 4 т. / упоряд., відп. ред., перекл. А. В. Фурман. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – Т. 1. – С. 245–258.
6. Андрусішина, Т. В. Вчинковий підхід до розвитку психологічного знання : погляд у майбутнє [Текст] / Т. В. Андрусішина // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 43–44.
7. Баєв, Б. Ф. Проблеми психології творчості [Текст] / Б. Ф. Баєв, З. К. Котирло // Філософ. думка. – 1972. – № 2. – С. 121–123.
8. Балл, Г. Трагування вчинку в теоретичному доробку С. Л. Рубінштейн і В. А. Роменця [Текст] / Г. Балл, О. Нікуленко // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 124–129.
9. Балл, Г. О. Трагування вчинку в психологічних концепціях С. Л. Рубінштейн і В. А. Роменця [Текст] / Г. О. Балл // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 59–67.
10. Бахвалова, А. В. Історія та перспективи розвитку вчинкової психології [Текст] / А. В. Бахвалова // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 45–47.
11. Болтвінець, С. Людське самоздійснення у психології вчинку Володимира Роменця [Текст] / С. Болтвінець // Психологія і сусп-во. – 2013. – № 3. – С. 8–13.
12. Болтвінець, С. Психологія вчинку людського самоздійснення Володимира Роменця [Текст] / С. Болтвінець // Психологія і особистість. – 2014. – № 1. – С. 161–172.
13. Болтвінець, С. І. Психологія вчинку людського самоздійснення Володимира Роменця [Текст] / С. І. Болтвінець // Практ. психологія та соціальна робота. – 2014. – № 3. – С. 76–78.
14. Бондар, О. В. Роменець Володимир Андрійович – безцінний приклад само актуалізації особистості [Текст] / О. В. Бондар // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 101–103.
15. Буркало, Н. І. Психологічні аспекти становлення особистості у вчинковому вимірі [Текст] / Н. І. Буркало // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 49–51.
16. Вакуленко, О. Л. Особливості міждисциплінарного підходу В. А. Роменця до висвітлення історії психології [Текст] / О. Л. Вакуленко // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 51–53.
17. Васильченко, О. М. Вчинок як одиниця аналізу соціальної поведінки особистості [Текст] / О. М. Васильченко // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 12–14.
18. Васютинський, В. О. Колективна феноменологія: “що саме” є за “великою логікою вчинку” Володимира Роменця [Текст] / В. О. Васютинський // Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. “Тенденції розвитку психології в Україні : історія та сучасність” : До 80-річчя від дня народж. фундатора вітчизн. іст.-психол. науки акад. АПН України В. А. Роменця. – К. : Либідь, 2006. – С. 43–49.
19. Васютинський, В. “Велика Логіка Вчинку” Володимира Роменця як утвердження колективної феноменології [Текст] / В. Васютинський // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 143–147.
20. Ващенко, І. В. Психологічні ідеї в творчій спадщині В. А. Роменця [Текст] / І. В. Ващенко // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 6–7.
21. Вовк, М. В. Вчинок як складова поведінки особистості [Текст] / М. В. Вовк // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 54–55.
22. Гарькавець, С. О. Соціально-нормативний вчинок у контексті наукових поглядів В. А. Роменця [Текст] / С. О. Гарькавець // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 16–17.
23. Грабовський, С. “Психологія вчинку” і життя Володимира Роменця [Електронний ресурс] : К., Радіо Свобода / С. Грабовський. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/article/945348.html> / (дата публікації : 24.05.2006 р.).
24. Грузинова, К. М. Сучасний паралелізм рівнів становлення психологічних знань [Текст] / К. М. Грузинова // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 8–9.

25. Губко, О. Т. Володимир Роменець як мислитель і людина [Текст] / О. Т. Губко // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 19–21.
26. Гуменюк, О. Методологія пізнання освітнього вчинку в контексті інноваційно-психологічного клімату [Текст] / О. Гуменюк // Психологія і сусп-во. – 2012. – № 1. – С. 47–81.
27. Гусельцева, М. С. Культурно-історичний підхід В. А. Роменця : ідея культури і ідеї в культурі [Текст] / М. Гусельцева // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. : редкол. : В. І. Судаков [та ін.]. – К. : Логос, 2011. – Т. 1. Спецпроект : “Тенденції розвитку психології в Україні : історія та сучасність” з нагоди 85-річчя від дня народження фундатора історико-психологічної науки В. А. Роменця. Методологія психології. Психологія творчості. – С. 19–36.
28. Гусельцева, М. Культурно-історичний підхід В. А. Роменця : ідея культури і ідеї в культурі [Текст] / М. Гусельцева // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 92–105.
29. Гусельцева, М. Спадщина В. А. Роменця : від психології фантазії до мрії про канонічну психологію [Текст] / М. Гусельцева // Психологія і сусп-во. – 2013. – № 2. – С. 28–44.
30. Гусельцева, М. Культурно-історичний підхід В. А. Роменця : ідея культури та ідеї в культурі [Текст] / М. Гусельцева // Система сучасних методологій : хрестоматія в 4 т. / упоряд., відп. ред., перекл. А. В. Фурман. – Тернопіль – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – Т. 1. – С. 127–137.
31. Данилюк, І. В. Випробування часом [Текст] / І. В. Данилюк, В. М. Мартинюк // Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. : 3-є вид. – К. : Либідь, 2004. – С. 17–21.
32. Данилюк, І. В. Роменець Володимир Андрійович [Текст] / І. В. Данилюк // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Незабутні постаті. – К. : Світ успіху, 2005. – С. 304–305.
33. Данилюк, І. В. В. А. Роменець – фундатор вітчизняної історико-психологічної науки [Текст] / І. В. Данилюк // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М’ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 218–223.
34. Данилюк, І. В. В. А. Роменець – фундатор вітчизняної історико-психологічної науки [Текст] / І. В. Данилюк // Психологія і сусп-во. – 2012. – № 3. – С. 38–42.
35. Данилюк, І. В. Гуманістичний підхід В. А. Роменця в контексті тенденцій розвитку світової психологічної науки [Текст] / І. В. Данилюк // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М’ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 68–75.
36. Дьяконов, Г. В. Вчинково-онтологічна стратегія дослідження психології діалогу [Текст] / Г. В. Дьяконов // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2010. – Т. XII. Ч. 3. – С. 118–128.
37. Данилюк, І. В. Психологія вчинку у працях В. А. Роменця [Текст] / І. В. Данилюк // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 7–8.
38. Данилюк, І. В. “Психологія вчинку” і життя Володимира Роменця [Текст] / І. В. Данилюк // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 12–17.
39. Данилюк, І. В. Феномен вчинку у філософії життя Володимира Роменця [Текст] / І. В. Данилюк // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 10–13.
40. Євченко, І. М. Вчинок як фактор самоствердження особистості [Текст] / І. М. Євченко // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 23.
41. Ємішянц, О. Ю. Самоконтроль особистості як необхідна умова вчинку [Текст] / О. Б. Ємішянц // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 60–63.
42. Ждан, А. Становлення і розвиток психологічних знань у форматі історії культури [Текст] / А. Ждан // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 39–51.
43. Зеленько, О. А. Психологічні аспекти розвитку вчинкової сфери особистості [Текст] / О. А. Зеленько // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 13–15.
44. Карпенко, З. Психологія творчості В. А. Роменця в постнекласичному художньо-філософському дискурсі [Текст] / З. Карпенко // Психологія і сусп-во. – 2012. – № 3. – С. 57–62.
45. Карпенко, З. Життєдайний ефект післядії наукової спадщини В. А. Роменця [Текст] / З. Карпенко // Психологія і сусп-во. – 2013. – № 1. – С. 132–136.
46. Кашпур, Д. Д. Перспективи вчинкового підходу у вивченні свідомості [Текст] / Д. Д. Кашпур // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 62–64.
47. Кириленко, Т. С. В. А. Роменець про життєвий шлях : переживання, вчинки, досвід [Текст] / Т. С. Кириленко // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 103–105.
48. Кікінеджи, О. М. Егалітарна особистість у контексті вчинкової психології [Текст] / О. М. Кікінеджи // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 64–66.

49. Кольцова, В. Внесок В. А. Роменця в історію психології : синтез почуттів і раціо [Текст] / В. Кольцова, Ю. Олейник // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 57–63.
50. Кремень, В. Переднє слово [Текст] / В. Кремень // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 5–8.
51. Кремень, В. Вчений-енциклопедист [Текст] / В. Кремень // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 6–8.
52. Кальба, Я. Є. Психологічні особливості формування вчинкового потенціалу особистості учня : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. / Я. Є. Кальба ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. (Рукопис).
- 52а. Кальба, Я. Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу / Я. Кальба // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 148–163.
53. Куценко, Я. М. Життя як вчинок і подія [Текст] / Я. М. Куценко // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 71–73.
54. Ларін, Д. І. Теорія вчинку, її місце у вітчизняній та зарубіжній психології [Текст] / Д. І. Ларін // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 17–19.
55. Левчук, Л. Т. “Творити світ із своєї власної глибини” [Текст] / Л. Т. Левчук // Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. : 3-є вид. – К. : Либідь, 2004. – С. 3–6.
56. Летцев, В. М. Видатні постаті української психології ХІХ – початку ХХ ст. в історико-психологічному доробку В. А. Роменця [Текст] / В. М. Летцев // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р.) ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Ніжин, 2011. – С. 30–31.
57. Литовський, В. Ф. Діалогічність історико-психологічних засад теорії творчості В. А. Роменця [Текст] / В. Ф. Литовський // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р.) ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Ніжин, 2011. – С. 31–32.
58. Ловка, О. В. До проблеми визначення предмета психології в межах сучасної української школи психології вчинку В. А. Роменця [Текст] / О. В. Ловка // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 19–21.
59. Ловчинська, Т. О. Вчинок як “ключ” до психологічних знань у майбутньому [Текст] / Т. О. Ловчинська // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 73–74.
60. Львовичкіна, А. М. Теорія вчинку В. А. Роменця та її вплив на розвиток соціальної роботи в Україні [Текст] / А. М. Львовичкіна // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 22–23.
61. Максименко, С. Д. З історії психології [Текст] / С. Д. Максименко, В. М. Пискун // Рад. шк. – 1984. – № 12. – С. 84.
62. Максименко, С. Д. Замість післямови [Текст] / С. Д. Максименко // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 256–258.
63. Максименко, С. Д. Вчинковий принцип у вимірі експериментально-генетичного методу [Текст] / С. Д. Максименко // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р.) ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Ніжин, 2011. – С. 5–7.
64. Максименко, С. Д. Творчість академіка В. А. Роменця та її дослідження [Текст] / С. Д. Максименко // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 9–14.
65. Маноха, І. П. Він жив за законами істини, краси, добра [Текст] / І. П. Маноха, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко // Володимир Андрійович Роменець : бібліогр. Показч. / уклад. : В. Г. Нестеренко, Ю. М. Довгаленко. – К. : Кн. Палата України, 2001. – С. 5–7.
66. Маноха, І. П. Всесвіт Володимира Андрійовича Роменця [Текст] / І. П. Маноха // Фонд професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка В. А. Роменця. Бібліотека. Каталог / упоряд. : В. Г. Нестеренко, Ю. М. Довгаленко. – К. : Либідь, 2001. – С. 3–5.
67. Маноха, І. П. Вчинковий гуманізм як світоглядний імператив психологічного вчення В. А. Роменця [Текст] / І. П. Маноха // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Манохи. – К. : Гнозис, 2001. – С. 7–14.
68. Маноха, І. Життя як вчинок і як достеменна творчість (психологічне вчення Володимира Роменця) [Текст] / І. Маноха // Психологія і сусп.-во. – 2001. – № 2. – С. 12–17.
69. Маноха, І. П. Творчість, досліджена творцем [Текст] / І. П. Маноха // Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. : 3-є вид. – К. : Либідь, 2004. – С. 6–16.
70. Маноха, І. П. Роменець Володимир Андрійович [Текст] / І. П. Маноха // Українська педагогіка в персоналіях. Кн. 2 : ХХ ст. – К. : Либідь, 2005. – С. 518–524.
71. Маноха, І. Світ книги Володимира Роменця [Текст] / І. Маноха // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 177–178.
72. Маноха, І. П. Психологія в Україні / І. П. Маноха // Історія української культури : у 5-ти т. – К. : Наукова думка, 2012. – Т. 5. Кн. 3. Культура та розвиток науки і технологій в Україні. – С. 168–187.
73. Марініна, В. М. Проблема детермінізму в контексті вчинкового підходу [Текст] / В. М. Марініна // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 75–76.
74. Мартишок, В. М. Досвід історіографічного та феноменологічного аналізу у презентації здобутків

української культури епохи Просвітництва [Текст] / В. М. Матришок // Психологічна освіта в системі вищої школи : зб. ст. за матеріалами конференції. – К. : Клас, 1997. – С. 90–98.

75. Мартишок, В. М. Особливості розвитку української психології у XVIII столітті (Феноменологія психічного у науковій, науково-прикладній, філософській та художній творчості в епоху Просвітництва) [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 1997. (Рукопис).

76. Марцинковська, Т. Вчинок як запорука наукового безсмертя (Пам'яті В. А. Роменця) [Текст] / Т. Марцинковська // Психологія і сусп-во. – 2012. – № 3. – С. 43–48.

77. Марюков, О. Марксистська філософія і теорія вчинку В. А. Роменця : у пошуках основи розвитку людини у світі [Текст] / О. Марюков // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 51–56.

78. Масієнко, Ю. О. Вчинкова психологія В. А. Роменця : вчора та завтра [Текст] / Ю. О. Масієнко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Манюха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 145–148.

79. Маслюк, А. М. Проблема переживання в творчій спадщині В. А. Роменця [Текст] / А. М. Маслюк // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 34.

80. Мельник, О. А. Роль вчинкової структури у пізнанні сутності індивідуального буття людини [Текст] / О. А. Мельник // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 35–36.

81. Москалець, В. Три сили для людини: від “Великого Інквізитора” до канонічної психології Володимира Роменця [Текст] / В. Москалець // Психологія і сусп-во. – 2012. – № 2. – С. 6–14.

82. М'ясоїд, П. А. Вчинковий принцип і система психологічного знання [Текст] / П. А. М'ясоїд // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 195–205.

83. М'ясоїд, П. Наука і практика у роботі психолога [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2003. – № 4. – С. 5–74.

84. М'ясоїд, П. А. Загальна психологія [Текст] : навч. посіб. / П. М'ясоїд : 5-е вид. – К. : Вища шк., 2006. – С. 38–51 (1-ше вид. – 1998).

85. М'ясоїд, П. А. Величний поступ психологічної думки [Текст] / П. А. М'ясоїд // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 5–16.

86. М'ясоїд, П. “Паралелограм” Олексія Леонтєва та основна проблема психології [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2006. – № 1. – С. 53–95.

87. М'ясоїд, П. Психологія розвитку як історична дисципліна (читаючи Володимира Роменця) [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2006. – № 2. – С. 54–77.

88. М'ясоїд, П. А. До функціонально-генетичного визначення вчинку [Текст] / П. А. М'ясоїд // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 1. – С. 88–101.

89. М'ясоїд, П. Сергій Рубінштейн : життя висхідною [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2009. – № 2. – С. 7–36.

90. М'ясоїд, П. А. С. Л. Рубінштейн і В. А. Роменець : теоретизування і теми творчого діалогу [Текст] / П. А. М'ясоїд // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 3. – С. 75–89.

91. М'ясоїд, П. Метатеоретичний аналіз у психології [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2009. – № 4. – С. 54–82.

92. М'ясоїд, П. А. Від історичної до канонічної психології [Текст] / П. А. М'ясоїд // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 1. – С. 5–16.

93. М'ясоїд, П. Володимир Роменець : від психології творчості до творчості у психології [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 64–92.

94. М'ясоїд, П. Список праць В. А. Роменця та праць про його творчість [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 2. – С. 183–187.

95. М'ясоїд, П. Ідеї Володимира Роменця як канон самотворення [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2011. – № 4. – С. 12–15.

96. М'ясоїд, П. А. Курс загальної психології [Текст] : підруч. : у 2 т. / П. А. М'ясоїд. – К. : Алерта, 2011. – Т. 1. – С. 26–54, 154–165, 215–218, 366–371, 393–396, 486–489.

97. М'ясоїд, П. А. Творчість В. А. Роменця і російська психологічна думка [Текст] / П. А. М'ясоїд // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 85–106.

98. М'ясоїд, П. А. Володимир Роменець : від психології творчості до творчості у психології [Текст] / П. А. М'ясоїд // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 139–174.

99. М'ясоїд, П. А. Ідеї та концепти академіка В. А. Роменця [Текст] / П. А. М'ясоїд // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 259–278.

100. М'ясоїд, П. А. Курс загальної психології [Текст] : підруч. : у 2 т. / П. А. М'ясоїд. – К. : Алерта, 2013. – Т. 2. – С. 218–219, 237–239, 256–259, 402–405, Додаток.

101. М'ясоїд, П. А. Творчість В. А. Роменця і російська психологічна думка [Текст] / П. А. М'ясоїд // Психологія і сусп-во. – 2013. – № 3. – С. 14–38.

102. М'ясоїд, П. Психологічне пізнання як предмет історичного метатеоретичного аналізу // Система сучасних методологій : хрестоматія в 4 т. [Текст] / П. М'ясоїд / упоряд., відп. ред., перекл. А. В. Фурман. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – Т. 3. – С. 189–208.

103. М'ясоїд, П. А. Психологічне пізнання. Історія, логіка, психологія [Текст] / П. А. М'ясоїд. – К. : Либідь, 2016. – 560 с. (розділи 1, 6).

104. М'ясоїд, П. Психологічне пізнання як предмет історичного метатеоретичного аналізу [Текст] / П. М'ясоїд // Психологія і суп-во. – 2016. – № 1. – С. 54–71.
105. М'ясоїд, П. Наукова біографія академіка В. А. Роменця [Текст] / П. М'ясоїд, Л. О. Шатирко // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. пр. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 17–34.
106. М'ясоїд, П. Творчість В. А. Роменця і проблема людини в психології [Текст] / П. М'ясоїд // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 126–145.
107. М'ясоїд, П. В. А. Роменець : діалог із опонентами (дослідження матеріалів захисту докторської дисертації) [Текст] / П. А. М'ясоїд // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. пр. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 206–230.
108. Ничкало, Н. Г. Творча спадщина академіка В. А. Роменця і сучасна педагогічна наука [Текст] / Н. Г. Ничкало // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 243–255.
109. Ничкало, Н. Г. Філософська віра українського мислителя [Текст] / Н. Г. Ничкало // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 102–119.
110. Острянин, Д. Х. Роменець В. А. Історія психології. К. : Вища шк., 1978 [Текст] / Д. Х. Острянин // Рад. ред. – 1979. – № 9. – С. 92–93.
111. Погорільська, Н. І. Підхід В. А. Роменця до періодизації історії психології [Текст] / Н. І. Погорільська // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 29–32.
112. Пам'яті В. А. Роменця [Текст] // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 208–209.
113. Рибалка, В. В. В. А. Роменець як персонолог [Текст] / В. В. Рибалка // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 171–190.
114. Рибалка, В. В. Академік В. А. Роменець як виданий історик персонології [Текст] / В. В. Рибалка // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 77–79.
115. Рибаченко, В. Кобзар української психології [Текст] / В. Рибаченко // Час і події. – № 24. – 16–22 червня 2016. – С. 2–3.
116. Рождественський, Ю. Т. Проблема співвідношення релігії та психології у творчій спадщині В. А. Роменця [Текст] / Ю. Т. Рождественський // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 44–45.
117. Русин, М. Ю. Історія української філософії [Текст] / М. Ю. Русин, І. В. Огородник. – К. : Академвидав, 2008. (Розділ 20).
118. Савіна, М. І. Вчинок як творчий акт самореалізації особистості [Текст] / М. І. Савіна // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 79–81.
119. Сердюк, Л. З. Вчинок як психологічна основа духовного розвитку особистості [Текст] / Л. З. Сердюк // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 81–83.
120. Слодковська, А. С. Сенс життя та смерть як мотивація [Текст] / А. С. Слодковська // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 32–33.
121. Слюсаревський, М. М. Концепт “психології у власних межах” В. А. Роменця і проблема визначення предмета соціальної психології [Текст] / М. М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. ст. – К., 2007. – Вип. 15 (18). – С. 3–14.
122. Слюсаревський, М. М. Історико-психологічна спадщина В. А. Роменця і проблема форм соціально-психологічного мислення [Текст] / М. М. Слюсаревський // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 76–85.
123. Соколова, О. До визначення поняття “вчинок” і до розв'язання проблеми “внутрішнє – зовнішнє” у роботах В. А. Роменця та О. М. Леонтьєва [Текст] / О. Соколова // Психологія і суп-во. – 2011. – № 2. – С. 130–143.
124. Старовойтенко, Є. Від ідей В. А. Роменця до культурної персонології [Текст] / Є. Старовойтенко // Психологія і суп-во. – 2012. – № 3. – С. 49–56.
125. Татенко, В. О. Алгебра і гармонія світової душі [Текст] / В. О. Татенко, Т. М. Титаренко // Роменець В. А. Історія психології : Стародавній світ. Середні віки. Відродження : навч. посіб. – К. : Либідь, 2005. – С. 6–40.
126. Татенко, В. О. Володимир Андрійович Роменець (1926 – 1998) : життя як вчинок і подія [Текст] / В. О. Татенко, Т. М. Титаренко // Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології ХХ століття : навч. посіб. – К. : Либідь, 1998. – С. 7–37.
127. Татенко, В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології [Текст] / В. О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 316–358.
128. Татенко, В. О. Історія психології як совість психолога [Текст] / В. О. Татенко, Т. М. Титаренко // Роменець В. А. Історія психології ХХ століття. Епохи Просвітництва : навч. посіб. – К. : Либідь, 2006. – С. 6–26.
129. Татенко, В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології [Текст] / В. О. Татенко // Соціальна психологія. – 2006. – № 1. – С. 3–13.
130. Татенко, В. О. “Психологія має повернутися до самої себе” [Текст] / В. О. Татенко, Т. М. Титаренко // Роменець В. А. Історія психології ХІХ – початку ХХ століття : навч. посіб. – К. : Либідь, 2007. – 832 с.

131. Татенко, В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології [Текст] / В. О. Татенко // Скрипченко О. В. та ін. Загальна психологія : Хрестоматія : навч. посіб. – К. : Каравела, 2008.
132. Татенко, В. О. Ідея вчинку у психологічній науці і практиці [Текст] / В. О. Татенко, Я. Є. Кальба, В. Д. Шульга // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр.: редкол. : В. І. Судаков [та ін.]. – К. : Логос, 2011. – Т. 1. Спецпроект : “Тенденції розвитку психології в Україні : історія та сучасність” з нагоди 85-річчя від дня народження фундатора історико-психологічної науки В. А. Роменця. Методологія психології. Психологія творчості. – С. 163–170.
133. Татенко, В. Канонічна психологія Володимира Роменця : вчинок, історія, особистість [Текст] / В. Татенко, Т. Титаренко // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 22–38.
134. Татенко, В. О. Психологічна спадщина Володимира Роменця [Текст] / В. О. Татенко, Т. М. Титаренко // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 117–138.
135. Татенко, В. О. Замість післямови [Текст] / В. О. Татенко // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 231–234.
136. Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд [Текст] // Прак. психологія та соціальна робота. – 2012. – № 5. – С. 1–5.
137. Терещук, А. Д. Концепція вчинку в українській психології [Текст] / А. Д. Терещук // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 33–35.
138. Титаренко, Т. М. Слово про В. А. Роменця [Текст] / Т. М. Титаренко, В. О. Татенко // Прак. психологія та соціальна робота. – 1998. – № 8. – С. 2–3.
139. Титаренко, Т. М. Особистість, котра олюдило світ, у концепції В. А. Роменця [Текст] / Т. М. Титаренко // Психологія на порозі тисячоліть : зб. наукових праць учасників П'ятих Костюківських читань : в 3 т. / за ред. С. Д. Максименка. – К., 1998. – Т. 3. – С. 341–347.
140. Титаренко, Т. М. Психологія особистості В. А. Роменця у постмодерністському звучанні [Текст] / Т. М. Титаренко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 25–43.
141. Титаренко, Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності [Текст] / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – С. 315–322.
142. Титаренко, Т. М. Історія психології В. А. Роменця – ресурс натхнення та життєтворчості [Текст] / Т. М. Титаренко // Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки : мат-ли Всеукр. наук.-практ. Конф. “Тенденції розвитку психології в Україні : історія та сучасність” : До 80-річчя від дня народж. фундатора вітчизн. іст.-психол. науки акад. АПН України В. А. Роменця. – К. : Либідь, 2006. – С. 6–12.
143. Титаренко, Т. М. Система психології Володимира Роменця як вчинок самопізнання [Текст] / Т. Титаренко // Психологія і сусп.-во. – 2006. – № 2. – С. 33–53.
144. Титаренко, Т. М. Життєвий вибір у концепції В. А. Роменця [Текст] / Т. М. Титаренко // Скрипченко О. В. та ін. Загальна психологія : Хрестоматія : навч. посіб. – К. : Каравела, 2008. – С. 461–492.
145. Титаренко, Т. Життєтворення особистості у психологічній спадщині В. А. Роменця [Текст] / Т. Титаренко // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 86–101.
146. Тищенко, С. П. Два тисячоліття дивляться на нас із сторінок його творів (пам'яті В. А. Роменця) [Текст] / С. П. Тищенко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / за ред. І. П. Манохи. – К. : Гнозис, 2001. – С. 133–137.
147. Турбан, В. В. Особистість В. А. Роменця в його творчості [Текст] / В. В. Турбан // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 8–10.
148. Фурман, А. А. Постать В. А. Роменця і тенденції розвитку психології [Текст] / А. А. Фурман, О. Шаюк // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 181–182.
149. Фурман, А. А. С. Засадничі форми методологування у творчості В. А. Роменця [Текст] / А. А. Фурман // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 35–38.
150. Фурман, А. В. Володимир Роменець як методолог психософійного духу [Текст] / А. В. Фурман // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 7–14.
151. Фурман, А. В. Володимир Роменець як методолог психософійного духу [Текст] / А. В. Фурман // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 108–116.
152. Фурман А. В. Творчість В. А. Роменця і сучасна філософська методологія [Текст] / А. В. Фурман // Матеріали міждисциплінарного круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність”, 20 травня 2016 р. – К., 2016. – С. 89–92.
153. Фурман, А. В. Володимир Роменець як Архітектор методології гуманітарного пізнання [Текст] / А. В. Фурман // Психологія і сусп.-во. – 2016. – № 2. – С. 10–24 (англ. мовою).
154. Фурман, А. В. Творчість В. А. Роменця і методологія гуманітарного пізнання [Текст] / А. В. Фурман // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 191–202.
155. Фурман, А. В. Психософія вчинку В. А. Роменця як методологія пізнання людського буття / А. В. Фурман // Вітакультурний млин : методол. альманах. – 2016. – Модуль 18. – С. 21–25.
156. Чапа, М. –Л. А. Історико-психологічні уроки В. А. Роменця : реконструкція особистості Бояна [Текст] / М.-Л. А. Чапа, Ю. Т. Рождественський // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 102–121.

157. Чепан, М. –Л. В. А. Роменець : історичний та канонічний вимір психологічної спадщини [Текст] / М. –Л. Чепан // Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – С. 54–55.
158. Шиковець, С. О. Феноменологічна та реально-практична структура вчинку [Текст] / С. О. Шиковець // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему: “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 92–93.
159. Шульга, В. Д. Спільний учинок як механізм соціалізації учнівської молоді [Текст] : дис. ... канд. психол. н. / В. Г. Шульга. – К., 2013.
- 159а. Шульга, В. Суб'єктно-вчинковий вимір виховання особистості / В. Шульга // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 164–169.
160. Щербина, В. Л. Перспектива концептуалізації вчинку у контексті культурно-типологічного підходу [Текст] / В. Л. Щербина // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему: “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 94–95.
161. Щукін, Є. О. Філософія психології в Україні [Текст] / Є. О. Щукін, І. Є. Чугуєва // Гуманіт. Вісн. НУК. – Миколаїв : НУК, 2011. – Вип. 4. – С. 128–129.
162. Юрчинська, Г. К. Особливості професійної мотивації як здійснення вчинку [Текст] / Г. К. Юрчинська // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему: “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 96–97.
163. Ягієв, І. І. Поняття адаптації у В. А. Роменця та в сучасній еволюційній психології [Текст] / І. І. Ягієв // Мат-ли міждисциплінар. круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему: “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – С. 98–100.
164. Абульханова, К. А. Отзыв на диссертацию Роменца Владимира Андреевича “Предмет и принципы историко-психологического исследования”, представленную к защите в форме научного доклада на соискание ученой степени доктора психологических наук (по совокупности) трудов [Текст] : рукопись / К. А. Абульханова. – М. : Институт психологии АН СССР, 1990. – 10 с.
165. Абульханова, К. А. Культурологический подход В. А. Роменца к исследованию истории всемирной психологии [Текст] / К. А. Абульханова // Академик В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 120–125.
166. Алиев, Ш. Г. В. А. Роменец о смерти как факторе смысло-жизненного определения человека [Электронный ресурс] / Ш. Г. Алиев. – URL : <http://filosofia.ru/76750/> (дата публікації : 13.07.2013).
167. Алиев, Ш. Г. О поступковой природе практики (в переключке В. А. Роменца с М. М. Бахтиным) [Электронный ресурс] / Ш. Г. Алиев, П. А. Мясоед. – URL : http://filosofia.ru/o_postupkovoy_prirode_praktiki (дата публікації: 05.08.2013).
168. Асмолов, А. Г. Кому и как разрабатывать методологию психологии [Текст] / А. Г. Асмолов, М. С. Гусельцева // Сибирский психол. журнал. – 2015. – № 55. – С. 6–45.
169. Белявский, И. Г. Творческое бессмертие мастера [Текст] / И. Г. Белявский // Роменец В. А. Жизнь и смерть : постижение разумом и верой [Текст] / В. А. Роменець. – 2-е изд. – К. : Либідь, 2003. – С. 5–9.
170. Бреусенко, А. А. Смысл жизни как психологическая проблема [Текст] / А. А. Бреусенко // Українська психологія : сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань 25 вересня 1996 р. : у 3 т. – К. : ДОК-К, 1996. – Т. 1. – С. 121–131.
171. Бреусенко, А. А. Развитие поступкового принципа в “Истории психологии” В. А. Роменца [Текст] / А. А. Бреусенко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Манохи. – К. : Гнозис, 2001. – С. 64–79.
172. Гусельцева, М. С. Наследие В. А. Роменца в истории украинской психологии [Текст] / М. С. Гусельцева // Вопр. психологии. – 2011. – № 6. – С. 94–107.
173. Гусельцева, М. С. Наследие В. А. Роменца и идея культурно-исторической психологии [Текст] / М. С. Гусельцева // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 44–58.
174. Гусельцева, М. С. Наследие В. А. Роменца в постнеклассической интерпретации [Текст] / М. С. Гусельцева // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 175–199.
175. Гусельцева, М. С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности (историко-методологической исследование) : моногр. [Текст] / М. С. Гусельцева. – М. : Акрополь, 2013. – 367 с.
176. Гусельцева, М. С. Творчество В. А. Роменца в эволюции психологического знания [Текст] / М. С. Гусельцева // Академик В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 146–170.
177. Ждан, А. Н. История психологии. От Античности до наших дней : учеб. для вузов [Текст] / А. Н. Ждан. – 8-е изд., испр. и доп. – М. : Академический Проект, Триеста, 2008. – С. 9.
178. Ждан, А. Н. Становление и развитие психологических знаний в связи с историей культуры [Текст] / А. Н. Ждан // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. : редкол. : В. І. Судаков [та ін.]. – К. : Логос, 2011. – Т. 1. Спецпроект : “Тенденції розвитку психології в Україні : історія та сучасність” з нагоди 85-річчя від дня народження фундатора історико-психологічної науки В. А. Роменця. Методологія психології. Психологія творчості. – С. 43–51.
179. Ждан, А. Н. Становление и развитие психологических знаний в ед. с историей культуры в трудах В. А. Роменца [Текст] / А. Н. Ждан // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 224–230.
180. Ждан, А. Н. Принцип анализа по единицам в историко-психологическом исследовании : концепция В. А. Роменца [Текст] / А. Н. Ждан // V съезд Общерос. обществ. орг. “Российское психологическое общество” : Мат-лы участников съезда. – М. : Рос. психол. общ-во, 2012. – Т. 1 – С. 17–18.

181. Кольцова, В. А. Об изучении истории психологии в системе культуры [Текст] / В. А. Кольцова, А. М. Медведев // Психол. журнал. – 1992. – Т. 13, № 5. – С. 3–12.
182. Кольцова, В. А. Поступок как бытийное определение личности : жизнь и творческое наследие В. А. Роменца в истории психологии [Текст] / В. А. Кольцова // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 231–244.
183. Кореневич, Л. Чтоб слово пламенем зажглось. Фундаментальное исследование по истории всемирной психологии от древних времен до современности [Текст] / Л. Кореневич // Зеркало недели. – 2003. – № 3. (25 янв.).
184. Кроник, А. А. У истоков психологии (Историко-психологическая концепция В. А. Роменца. Учебники ученого) [Текст] / А. А. Кроник // Психол. журнал. – 1986. – Т. 7. № 4. – С. 150–152.
185. Марцинковская, Т. Д. Поступок как залог научного бессмертия (памяти В. А. Роменца) [Текст] / Т. Д. Марцинковская // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Манохи. – К. : Гнозис, 2001. – С. 15–24.
186. Марцинковская, Т. Д. Поступок как залог научного бессмертия [Текст] / Т. Д. Марцинковская // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 200–206.
187. Марюков, А. М. Марксистская традиция исследования развивающегося человека и теория поступка В. А. Роменца [Текст] / А. М. Марюков // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 36–43.
188. Моляко, В. А. Проблема творческого потенциала и поступковая парадигма В. А. Роменца [Текст] / В. А. Моляко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 44–54.
189. Мясоед, П. А. Об учебнике по психологии украинских авторов / П. А. Мясоед [Текст] / П. А. Мясоед // Психол. журнал. – 1997. – Т. 18. № 3. – С. 178–180.
190. Мясоед, П. А. Системно-деятельностный подход в психологии развития [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 1999. – № 5. – С. 90–100.
191. Мясоед, П. А. Психология в аспекте типов научной рациональности [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2004. – № 6. – С. 3–17.
192. Мясоед, П. А. О психологическом знании и познании, Или что мы хотим от психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2006. – № 4. – С. 139–145.
193. Мясоед, П. А. С. Л. Рубинштейн и В. А. Роменець : деятельностный и культурологический подходы в психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Психологія человека в современном мире : мат-лы Всеросс. научн. юбил. конф., посв. 120-летию со дня рождения Сергея Леонидовича Рубинштейна : в 6 т. / отв. ред. А. Л. Журавлев и др. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2009. – Т. 2. Проблема сознания в трудах С. Л. Рубинштейна, Д. Н. Узнадзе, Л. С. Выготского. Проблема деятельности в отечественной психологии. Исследование мышления и познавательных процессов. Творчество, способности, одаренность. – С. 122–129.
194. Мясоед, П. А. Творчество В. А. Роменца и российская психологическая мысль [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2013. – № 1. – С. 106–115.
195. Мясоед, П. А. Творческое наследие В. А. Роменца в историко-психологическом знании [Текст] / П. А. Мясоед // Психол. журнал. – 2013. – Т. 34. № 3. – С. 51–59.
196. Мясоед, П. А. Категория практики в методологии психологии и психологическом познании [Электронный ресурс] : URL. : <http://rubinstein-society.ru/> (дата публікації : 04.10.2014).
197. Мясоед, П. А. Плюрализм и монизм в методологии психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Методология современной психологии. Вып. 5 / под ред. В. В. Козлова и др. – М-Ярославль : ЯрГУ, ЛКИИСИ, МАПН, 2015. – С. 146–159.
198. Мясоед, П. А. Категория практики и методология психологии [Текст] / П. А. Мясоед // Вопр. психологии. – 2015. – № 3. – С. 106–115.
199. Пискун, В. М. Пяти томник по истории всемирной психологии [Текст] / В. М. Пискун // Психол. журнал. – 1991. – Т. 12. № 5. – С. 144–145.
200. Соколова, Е. Е. К определению понятия “поступок” и решению проблемы “внутреннего – внешнего” в работах В. А. Роменца и А. Н. Леонтьева [Текст] / Е. Е. Соколова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. : редкол. : В. І. Судаков [та ін.]. – К. : Логос, 2011. – Т. 1. Спецпроект : “Тенденції розвитку психології в Україні : історія та сучасність” з нагоди 85-річчя від дня народження фундатора історико-психологічної науки В. А. Роменця. Методологія психології. Психологія творчості. – С. 138–154.
201. Соколова, Е. Е. Проблема поступка в трудах В. А. Роменца и А. Н. Леонтьева: сравнительный анализ [Текст] / Е. Е. Соколова // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 66–84.
202. Старовойтенко, Е. Б. От идей В. А. Роменца к культурной персонологии [Текст] / Е. Б. Старовойтенко // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. ; упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 207–216.
203. Татенко, В. А. Проблемы субъекта в современной психологии (украинская школа) [Текст] / В. А. Татенко // Философско-психологическое наследие С. Л. Рубинштейна / отв. ред. К. А. Абульханова. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 2011. – С. 371–387.

СПОГАДИ

1. Кириленко, Т. С. Викладач і вчитель [Текст] / Т. С. Кириленко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / за ред. І. П. Манохи. – К. : Гнозис, 2001. – С. 168–169.
2. Левчук, Л. Т. Вічне повторення [Текст] / Л. Т. Левчук // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / за ред. І. П. Манохи. – К. : Гнозис, 2001. – С. 155–156.
3. Мусатов, С. О. Світ ловив його... [Текст] / С. О. Мусатов // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / за ред. І. П. Манохи. – К. : Гнозис, 2001. – С. 158–161.

4. Мусатов, С. Сторінки пам'яті про В. А. Роменця [Текст] / С. Мусатов // Психологія і сусп.-во. – 2011. – № 2. – С. 179–180.
5. Сверстюк, Є. “Книжник” [Текст] / Є. Сверстюк // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / за ред. І. П. Манохи. – К. : Гнозис, 2001. – С. 157–158.
6. Швачко, В. Штрихи до портрета творця і вчителя (Володимир Роменець) [Текст] / В. Швачко // Укр. Мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – К. : Пед. преса, 2003. – № 4. – С. 188–189.
7. Белявський, І. Г. Український Лихачев [Текст] / І. Г. Белявський // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 150–153.
8. Бреусенко, А. А. В. А. Роменець : портрет на фоні Університету [Текст] / А. А. Бреусенко // “Ars vetus – ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 175–183.
9. Дацишина І. А. Воспоминания об Учителе [Текст] / І. А. Дацишина // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 184–186.
10. Иванова, Е. Ф. Мои впечатления о Владимире Андреевиче Роменце [Текст] / Е. Ф. Иванова // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 153–155.
11. Маноха, І. П. Несвоевременность [Текст] / І. П. Маноха // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 172–175.
12. Марисова, Л. І. Памяти В. А. Роменца [Текст] / Л. І. Марисова // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 153–155.
13. Титаренко, Т. М. Владимир Андреевич. По волнам моей памяти [Текст] / Т. М. Титаренко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 162–165.
14. Юрченко, Т. П. Памяти Учителя [Текст] / Т. П. Юрченко // “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – С. 170–171.

КНИГИ, ПРИСВЯЧЕНІ В. А. РОМЕНЦЮ

1. Маноха, І. П. Психологія потаємного “Я” [Текст] : моногр. / І. П. Маноха. – К. : Поліграфкнига, 2001. – 448 с.
2. М'ясоїд, П. А. Курс загальної психології [Текст] : підруч. : у 2 т. / П. А. М'ясоїд. – К. : Алерта, 2011. – Т. 1. – 496 с. Т. 2 – 758 с.
3. М'ясоїд, П. А. Психологічне пізнання. Історія, логіка, психологія [Текст] / П. А. М'ясоїд. – К. : Либідь, 2016 – 560 с.
4. Титаренко, Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності [Текст] : моногр. / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
5. Фурман, А. Сутність гри як учинення [Текст] : моногр. / А. В. Фурман, С. Шандрук. – Тернопіль : ТНУЕ, 2014. – 120 с.

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЙ ТА ЗАХОДІВ З НАГОДИ ЮВІЛЕЙНИХ ДАТ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ В. А. РОМЕНЦЯ

1. Тенденції розвитку психології в Україні : історія та сучасність [Текст] : до 80-річчя від дня народж. фундатора вітчизн. іст.-психол. науки акад. АПН України В. А. Роменця. – К. : Либідь, 2006.
2. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки [Текст] : зб. наук. пр. : редкол. : В. І. Судаков [та ін.]. – К. : Логос, 2011. – Т. 1. Спецпроект : “Тенденції розвитку психології в Україні : історія та сучасність” з нагоди 85-річчя від дня народження фундатора історико-психологічної науки В. А. Роменця. Методологія психології. Психологія творчості.
3. Творча спадщина В. А. Роменця : сучасний погляд : мат.-ли круглого столу (Київ, 18 трав. 2011 р. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України). – Ніжин, 2011. – 64 с.
4. Матеріали міждисциплінарного круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця на тему : “Вчинкова психологія : історія та сучасність” (20 травня 2016 р.) / ред. кол. : І. В. Данилюк та ін. – К., 2016. – 106 с.

ЗБІРНИКИ ПРАЦЬ – ДОСЛІДЖЕНЬ ТВОРЧОСТІ В. А. РОМЕНЦЯ

1. “Ars vetus – Ars nova” : В. А. Роменець [Текст] / відп. ред. І. П. Маноха. – К. : Гнозис, 2001. – 256 с.
2. Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця [Текст] : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – 296 с.
3. Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – 272 с.

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

1. Ідеї та концепти академіка В. А. Роменця [Текст] // Психологія вчинку : Шляхами творчості В. А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – С. 259–278.
2. Літопис життя і творчості академіка В. А. Роменця [Текст] // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 15–16.
3. Постать В. А. Роменця в оцінках та характеристиках [Текст] // Академік В. А. Роменець : творчість і праці : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. Л. О. Шатирко. – К. : Либідь, 2016. – С. 235–245.

НАШІ АВТОРИ

Ксенія Абульханова – радянський та російський психолог і філософ, доктор філософських наук, академік РАО, з 1987 по 2012 роки – завідувачка лабораторії методології, теорії та історії психології, завідувачка лабораторії психології особистості, з 2013 року – головний науковий співробітник Інституту психології РАН, професор кафедри психології особистості НІУ ВШЕ, м. Москва (РФ).

Анатолій В. Фурман – доктор психологічних наук, професор, академік АН вищої школи України, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Тернопільського національного економічного університету, голова ГО “Інтелектуальний штаб громадянського суспільства”, голова обласного відділення Соціологічної асоціації України, член Національної спілки журналістів України, головний редактор журналу “Психологія і суспільство”, м. Тернопіль.
a.furman@tneu.edu.ua

Марина Гусельцева – доктор психологічних наук, провідний науковий співробітник Психологічного інституту РАО, доцент Московського державного педагогічного університету, м. Москва (РФ).
mguseltseva@mail.ru

Петро М'ясоїд – кандидат психологічних наук, психолог школи-інтернату для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, м. Полтава.
pmjasojid@hotmail.com

Тетяна Титаренко – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений працівник освіти України, завідувачка лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ.
info@ispp.org.ua

Тайса Кириленко – кандидат психологічних наук, заслужений працівник освіти України, доцент кафедри загальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.
psyuniv@ukr.net

Зіновія Карпенко – доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогічної та вікової психології Прикарпатського національного університету, м. Івано-Франківськ.
karpenkozs@ukr.net

Сергій Болтівець – доктор психологічних наук, професор, реабілітаційний психолог Клініки активної терапії особливих станів, голова Українського товариства гіпнозу, постійний автор і член редакційної колегії журналу “Психологія і суспільство”, м. Київ.
boltivetssergij@i.ua

Іван Буян – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри економіки підприємства Хмельницького економічного університету, м. Хмельницький.
buyan.ivan.v.@gmail.com

“ПСИХОЛОГИЯ И ОБЩЕСТВО”

Украинский теоретико-методологический социогуманитарный журнал

Учредитель и издатель: Тернопольский национальный экономический университет
 Создатели: Институт социальной и политической психологии НАПН Украины,
 Философский факультет, факультет социологии, факультет психологии
 Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ISSN 1810-2131

Председатель редакционного совета — Андрей Крисоватый
 Шеф-редактор — Владимир Мовчан
 Главный редактор — Анатолий В. Фурман
 Заместитель главного редактора — выпускающий редактор — Юрий Москаль
 Заместители главного редактора — Юрий Яковенко, Оксана Фурман, Андрей Гирняк
 Заведующая редакцией — ответственный секретарь — Надежда Колисник

Редакционная коллегия:

Георгий Бала, Игорь Бычко, Александр Билокобыльский, Сергей Болтвиев, Леонид Бурлачук, Жанна Вирна,
 Евгений Головаха, Оксана Гомотюк, Татьяна Гончарук-Чолач, Анатолий Довгань, Лариса Журавлёва,
 Вячеслав Казмиренко, Зиновия Карпенко, Виталий Климчук, Светлана Кузикова, Анатолий Лой,
 Юрий Максименко, Виктор Москалец, Пётр Мясоед, Элеонора Носенко, Виктор Пазенок, Мария Пирен,
 Владимир Пича, Валентина Подшивалкина, Евгений Потапчук, Юрий Романенко, Мирослав Савчин,
 Александр Самойлов, Ольга Санникова, Виталий Татенко, Татьяна Титаренко, Михаил Томчук,
 Сергей Шандрук, Наталия Шевченко, Татьяна Шербан, Вадим Ямницкий, Алла Ярошенко,
 Владимир Ярошовец, Тамара Яценко (Украина), Марина Гусельцева, Елена Старовойтенко (Россия),
 Владимир Янчук (Беларусь), Игорь Раку (Молдова), Бэрри Моррис (Канада), Евген Глыва (Австралия)

Редакционный совет:

Анатолий Выхрущ, Андрей Горбачик, Иван Данилюк (заместитель председателя), Николай Жульинский,
 Зеновий-Михаил Задорожный (заместитель председателя), Анатолий Конверский (заместитель председателя),
 Василий Кремень, Юрий Кузнецов, Михаил Лучко, Владимир Мельник, Виктор Огневюк, Виталий Панок,
 Игорь Пасичник, Мирослав Попович, Виктор Рыбаченко, Николай Слюсаревский (заместитель председателя),
 Надежда Скотная, Максим Стриха, Алексей Чебыкин

Адрес редакции:

46009, Украина, г. Тернополь, ул. Львовская, 9, к. 5,
 тел.: (097) 442-75-95; (0352) 47-50-50 (вн.) 15-179

e-mail: anatoliy_furman@yahoo.com, a.furman@tneu.edu.ua<http://psm2000.ucoz.ua>

Рег. свид.: Серия KB № 15617-4089 ПР от 2009.25.12 ISSN: 1810-2131 Подписной индекс — 21985

“PSYCHOLOGY & SOCIETY”

Ukrainian scientific magazine

Founder and publisher: Ternopil National Economic University

Co-publisher: Institute of social and political psychology of NAPS of Ukraine,

Philosophical faculty and faculty of sociology and faculty of psychology Taras Shevchenko national university of Kyiv

Chairman of editorial advice: Krysovatyi Andriy

Chief editor: Movchan Volodymyr

Editor: Furman Anatoliy V.

Co-editor — Executive editor: Moskal' Yuriy

Co-editors: Yakovenko Yuriy, Humeniuk Oksana, Girmiak Andriy

Executive secretary: Kolisnyk Nadiya

Editorial board:

Ball Heorhiy, Bychko Ihor, Bilokobylskyi Oleksandr, Boltivets Serhiy, Burlachuk Leonid, Virna Zhanna,
 Homotiuk Oksana, Goncharuk-Tcholatch Tetiana, Dovhan Anatoliy, Holovakha Yevhen, Zhuravlyova Larisa,
 Kazmirenko Vyacheslav, Karpenko Zinoviya, Klymchuk Vitaliy, Kuzikova Svitlana, Loy Anatoliy, Maksymenko Yuriy,
 Moskalets' Viktor, Myasoyid Petro, Nosenko Eleonora, Pazenok Viktor, Piren Mariya, Picha Volodymyr,
 Podschyvalkina Valentyna, Potapchuk Yevhen, Romanenko Yuriy, Savchyn Myroslav, Samoylov Oleksandr,
 Sannikova Olha, Tatenko Vitaliy, Tytarenko Tetiana, Tomchuk Mykhaylo, Shandruk Serhiy, Shevchenko Nataliya,
 Shcherban Tetiana, Yamnytskyi Vadym, Yaroshenko Alla, Yaroshovets' Volodymyr, Yatsenko Tamara (Ukraine),
 Guseltseva Marina, Starovoytenko Yelena (Russia), Yanchuk Vladzimir (Belarus), Racu Igor (Moldova),
 Morris Barry (Canada), Hlywa Eugene (Australia)

Editorial council:

Vykrushch Anatoliy, Danyiuk Ivan (Vice-chairman), Gorbachyk Andriy, Zhulyns'kyi Mykola, Zadorozhnyi Zeniviy-
 Mykhaylo (Vice-chairman), Konverskyi Anatoliy (Vice-chairman), Kremen' Vasyl, Kuznetsov Yuriy, Luchko Mykhaylo,
 Melnyk Volodymyr, Ohnevuk Viktor, Pasichnyk Ihor, Panok Vitaliy, Popovych Myroslav, Rybachenko Viktor,
 Skotna Nadiya, Sliusarevs'kyi Mykola (Vice-chairman), Strikha Maksym, Tchebykin Oleksiy

Adress:

9 Lvivska Street, 5, Ternopil, 46009, Ukraine call: +38-097-442-75-95;

e-mail: anatoliy_furman@yahoo.com, a.furman@tneu.edu.ua<http://psm2000.ucoz.ua>

Registration: KV # 15617-4089 PR 2009.25.12

ISSN: 1810-2131

Subscription index: 21985